

Címlapterkép:

Mercuer herceg Kanizsa felmentésére induló seregének tábora Zalavég
mellett 1616

ZALAVÉG TÖRTÉNETE

Írta:

Ruzsa Károly

Horváth László András

Kostyál László

Zalaegerszeg 1994.

ZALAI KISMONOGRÁFIÁK 1.

**A Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága és
a Zala Megyei Levéltár sorozata**

Sorozatszerkesztők:

Vándor László és Gyimesi Endre

Lektor és szerkesztő:

Vándor László

Technikai szerkesztő:

Frankovics Tibor

Kiadja a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága és
a Zala Megyei Levéltár,
Degré Alajos Honismereti Alapítvány,
Zalavég község Önkormányzata,
Zalavég község Egyházi Képviselő Testülete
és az Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt
anyagi támogatásával.

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
I. fejezet: Zalavég története az őskortól a honfoglalásig (írta: Horváth László András).....	7
II. fejezet: A középkori Véged	11
A falu kialakulása	11
Ják nemzetségbeli birtokosok.....	19
A Sitkey család birtokszerzése.....	23
A falu fejlődése a 14. században	27
A 15. századi Véged.....	32
Hatalmaskodások	37
Véged a középkor végén	40
III. fejezet: Véged a török korban.....	49
A 16. század eleji Véged	49
Osztozkodások, perek, elzálogosítások	56
Török pusztítások a 16-17. században	61
A Sitkey család birtokügyletei.....	67
Véged a török-magyar háborúban	72
A 17. századi Véged.....	76
A falu idegen kézre kerülése	82
Az első Véged pusztulása	87
Visszatekintés	89

IV. fejezet: Az új Véged.....	93
A 65 éves pusztaság.....	93
Birtokos nemes családok Végeden	98
Az új Véged alapítása	102
Határviták	105
A falubeliek élete a 18-19. században.....	112
Véged a 19. században.....	119
A 20. század eseményei	133
V. fejezet: Az egyház története	141
Egyházalapítás a középkori Végeden.....	141
A középkori templom története.....	143
Az új templom építése és története	152
A falu plébánosainak névsora:	160
VI. fejezet: A zalavégi plébániatemplomról (írta: Kostyál László).....	163
VII. fejezet: Az Oszta-vár története	167
Jegyzetek	171
Irodalom	185
Függelék	191

Előszó

A Zalai Közgyűjtemények egy új induló sorozatának első kötetét tartja kezében a Tisztelt olvasó. A Zala Megyei Levéltár 1974 óta megjelenő és immár 33 kötetet felmutatni tudó Zalai Gyűjtemény nevű sorozata az 1987 óta megjelenő a Zala Megyei Múzeumi Szervezet 5. köteténél tartó Zalai Múzeum néven közreadott évkönyve zömmel a hivatásos kutatók fóruma, és méltán reprezentálja azt a nagyszabású kutató munkát, amely az elmúlt évtizedekben Zalában kibontakozott.

A hivatásos történetkutatók mellett örömmel vettük tudomásul, hogy jelentkezett egy olyan színvonalas kutatógárda, amellyel úgy érezzük, hogy szóhoz kell, hogy jusson. Különösen nagy jelentősége van az általuk írt falutörténeteknek, mely amellett, hogy egy-egy településünk sok évszázados mindennapjain vezetik végig a szakavatott és laikus olvasót egy szerencsére mindjobban erősödő igényt elégit ki. Megismerteti a falvak lakosságát saját történelmükkel, lakóhelyük szeretetére, mind teljesebb megismerésére ösztönöz, ugyanakkor értékes adalékokkal egészíti ki a zalai és a magyar történelem adattárát. Ebben a sorozatban elsősorban nekik, de természetesen a minden a zalai falvak történetével monográfia szinten foglalkozó kutatóknak kívánunk megjelenési lehetőséget biztosítani.

A falutörténet írás természetesen az ezzel foglalkozó intézmények bábkodása nélkül is megindult. Több kötet már megýénkben is napvilágot látott. Megjelenésük azonban problémákat is felvetett. Nem minden esetben segítették az idegen talajon mozgó szerzőket szakavatott kezek és így olyan hibák maradtak bennük, amelyek nélkül a mű értéke jelentősen nöhetett volna. Ugyanakkor a kiadott kötetek mögötti szakmai háttér hiánya a terjesztésben, a megismertetésben okozott gondokat. Úgy véljük, hogy ezen sorozat keretében mindezekben a jövőben segíteni tudunk.

Első kötetünkben egy zalavégi fiatalember Ruzsa Károly több évi elmélyült kutatómunkájának eredményei látnak napvilágot. Hatalmas energiával, szorgalommal és tehetséggel maga szerezte meg azt a tudást, amihez mások az iskola padban jutottak. Az olvasó meggyőződhet róla, hogy faluja történetének megírása során nemcsak egy szorgalmas adatgyűjtés eredményeit produkálta, hanem értékelései, következtetései és a problémák szélesebb körbe való kivetítése is megállja a helyét. Remélve, hogy első nagylélegzetű munkáját több is követi, ajánlja a szerzőt a tisztelt olvasók figyelmébe.

Dr. Vándor László
szerkesztő

I. fejezet: Zalavég története az őskortól a honfoglalásig (írta: Horváth László András)

Zala megye valamennyi településéhez hasonlóan Zalavég története az időszámításunk előtti évezredekben kezdődik. A faluban végzett rendszeres őskori kutatások hiányában igen nehéz helyzetben van az, aki e terület őstörténetéről akár csak vázlatos képet is kívánná adni. Írott források hiányában kizárólag a régimúlt tárgyi hagyatékára támaszkodhatunk.

A régészeti terepbejárások során, a szántás nyomán felszínre került cserépdarabkákból, kőeszközökből, apró csontokból vagy fémtárgyakból csak igen szűk keresztmetszet rajzolható meg a több ezer év históriájából. A felszínen fekvő, sokszor jellegtelen tárgyakból legtöbbször csak az őskori származás állapítható meg, ezen belül kormeghatározás nem lehetséges. A falu 24 eddig ismert lelőhelyéből 13-ban találkoztunk ilyen esettel. Zalavég ma is használt és az Árpád-korban épült temploma melletti ásatásokon, illetve a falu nyugati végében álló Osztavár mellett is kerültek elő jellegtelen őskori cserepek. Pontos kormeghatározásuk jelenleg nem lehetséges, csak a további kutatások során lehetne azt eldönteni. Hasonló a helyzet Okoliban, a Szegedi-dűlőben, Felső-Recsegén, Újtelepen, Mikosd-pusztá környékén vagy a Molnár-táblán. Valamennyi helyen az őskor valamelyik szakaszából származó települést rejt a föld. Házaikat, hulladékgyűjtőiket, kemencéiket csak ásatások hozhatnák felszínre.

Zalavég területe, kiváló földrajzi fekvésének köszönhetően, az emberi történelem során mindig is lakott település volt. A legkorábbi, őskori megtelepedésről eddig nincsenek adataink, de a Zala folyó közelsége és a falunk keresztül folyó bővizű patakok alapján joggal feltételezhetjük, hogy a vadászó, gyűjtögető hordák is megtelepedtek ezen a vidéken.

Az i.e. 6. évezredben bekövetkezett hatalmas változások során jelentősen megnőtt a Kárpát-medence lakosainak a száma. A földművelésre és állattenyésztésre átalált gazdaság a korábnál lényegesen jobb életfeltételeket teremtett. Az ekkor induló újkőkor lakossága, eddigi ismereteink szerint viszonylag kis számú, de annál nagyobb méretű településen lakott. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy Zalavégen csupán két ilyen lelőhelyet ismerünk. Az egyik a Kellő nevű határrészben, a másik pedig a Pusztagát dűlőben van. A temető déli végében induló lelőhely, mintegy 800 méter hosszúságban halad dél felé, egészen a batyki határig. A másik lelőhelyen

lévő telep sokkal kisebb lehetett ennél. Az újkőkori késői szakaszából már több település helyét tudjuk meghatározni. Ezek az előzőnél lényegesen kisebbek, leletanyaguk is szegényesebb. Ilyenekkel találkozhatunk a Lapos-Remici dűlőben, az Újtelepi Tsz istállók szomszédságában, Pusztagáton és a Kánya-pataki réten.

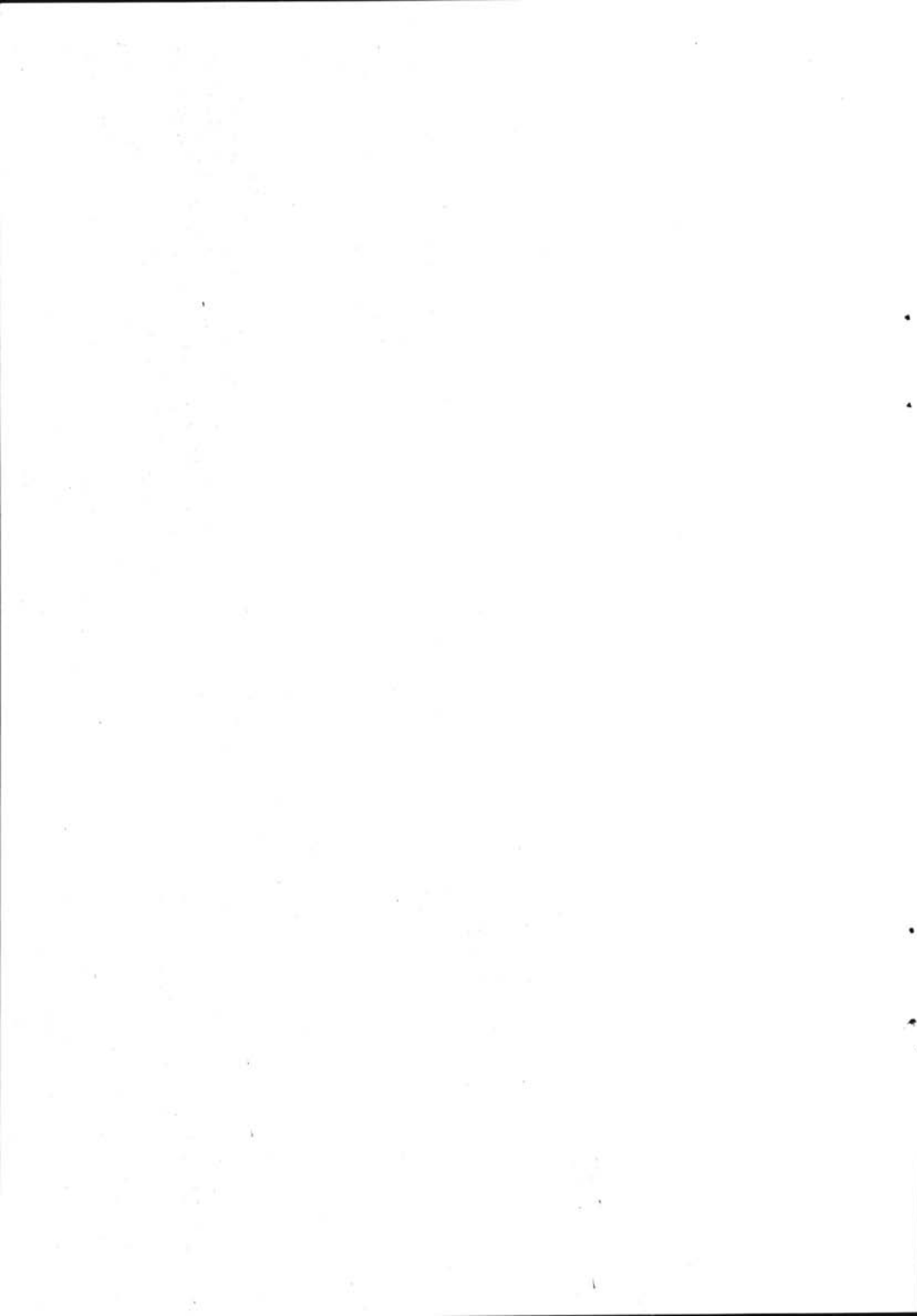
Ma még pontosan nem tudjuk, milyen változások történtek az újkőkori végén és mi vezetett a következő nagy korszak, a rézkor kialakulásához. Annyi már majdnem biztosnak látszik, hogy a klíma jelentős átalakulása fontos szerepet vitt ebben. A megváltozott feltételek az emberektől is megkövetelték a fokozott alkalmazkodást. A földművelés, ha nem is szűnt meg, de jelentősen visszaszorult ebben a korszakban, ugyanakkor viszont megnőtt az állattartás szerepe. Érdekes tény, hogy míg a rézkor középső szakaszában más területeken számtalan lelőhelyet ismerünk, addig itt szinte nincs is biztosan idesorolható leletanyag. Talán a Mikosd-pusztá mellett, már Zala megyéhez tartozó kis patakparti részt sorolhatjuk ide. A rézkor végi településeket a Kellő-dűlőben, az újkőkorral együtt talált és feltételelesen az Alsó-közép-dűlőben talált leletek jelentik.

A következő nagy történelmi korszakból, a bronzkorból sem sikerült lényegesen több adatot gyűjtenünk. A korai és a középső szakaszból, a megye többi területén gyűjtött tapasztalatokkal összhangban, nem ismerünk leleteket. A késői bronzkorhoz azonban több ilyen is köthető. A Szegedi-dűlő északi részén, a lankás patakparton viszonylag hosszán gyűjthetők a későbronzkori emlékei. Hasonló korú leleteket találtunk a falu nyugati határában az Új-hegyen is. E fémekben gazdag és a társadalmi rétegződés magas fokát elért korszak eddigi legjelentősebb lelete egy bronz sarló, amely a Szajki halastavak déli végében került elő. Feltételezésünk szerint ez egy nagyobb és az ellenséges támadás elől elrejtett kincs része lehetett.

A bronzkorral tulajdonképpen lezáródik a szorosabb értelemben vett őskor. Az ezt követő vaskor már több helyen -az eddigiekkel ellentétben- néven nevezhető népekkel jellemezhető, valódi történelmi korként szerepel. Zalavégen és környékén eddig egyetlen ilyen települést vagy temetőt sem sikerült felfedeznünk, így még hozzátétőleges képünk sincs erről a periódusról.

A népességet tekintve valószínűleg nem jelentett nagy változást a késővaskori keltákat váltó rámai uralom. A korábbi lakosság minden jel szerint eredeti helyén maradt, csak anyagi kultúrája alakult át az évszázadok folyamán. Ilyen települések lehettek az Új-hegyen, az Alsó-Recsege dűlőben és Mikosd-pusztá mellett.

A vidék alacsony kutatottsága lehet az oka a kevés népvándorláskori lelőhelynek. Eddig jószerével csak egyetlen ilyen korú telepet ismerünk Okoli-majornál. A kis területen előkerült és jelentéktelenül kevés lelet kis-méretű, talán csak ideiglenesen lakott falura utal. A népvándorláskor zavaros évszázadai alatt egymást váltó népek szállták meg a Dunántúl területét, így Zala megyét is. A honfoglaláskor előtti utolsó népesség a szlávok voltak, akik zárt tömbben érték meg Árpád magyarjainak ideérkezését. Ez lehet az oka, hogy honfoglaláskori leleteket eddig a megye területéről csupán Zalaszentgrótról ismerünk, azt azonban nem sikerült még világosan tisztázni, hogy mely falvak léteztek ezzel egyidőben a megye területén. A helybenlakó és Keletről érkező népesség lassú és fokozatos egybeolvadásával, kulturális hasonulásával jött létre az az etnikum, amelyet ma kora középkori, vagy Árpád-kori népességként ismerünk államalapításunk óta. Ezzel azonban már egy új fejezet vette kezdetét a Kárpát-medencében s ezzel együtt a zalai tájakon is.

II. fejezet: A középkori Véged

A falu kialakulása

Sem az ősi krónikáink, sem okleveleink nem tájékoztatnak bennünket arról, hogy a honfoglaló magyarok mikor telepedtek meg vidékünkön. A krónikákból csak annyit tudhatunk, hogy Árpád vezér irányításával két magyar sereg 900 nyarán foglalta el az akkor Pannóniának nevezett Dunántúlt. Ezután azonban még hosszú időnek kellett eltelnie addig, amíg a főként pásztorkodó és ezáltal vándorló életmódot folytató magyar nép állandó településeket hozott létre. Az első településeknek a létrejötte hozszantartó folyamatok eredménye volt, így az Árpád-kori falvak kialakulása nem köthető egy-egy évhez. Hasonlóan a legtöbb településhez, Zalavég esetében sem beszélhetünk konkrét alapítási időről. Az alapítás korának hozzávetőleges megállapításakor csak a régészeti leletekre és a belőlük levonható következtetésekre hagyatkozhatunk. A Kellő nevű dűlőben időről időre kora Árpád-kori cserépedények maradványait hozza felszínre az eke szántás alkalmával. A templomunk mellett 1962-ben egy gödör ásása közben a munkások egy régi sírra bukkantak. Néhai plébánosunk, Károly B. Ferenc feljegyzései szerint ennek a sírnak és a benne nyugvó csontváznak a beállítása K-Ny irányú volt. A csontváz mellett akkor különböző leleteket találtak, ezek közül azonban az ő birtokában csak egy "S"-végű hajkarika maradt meg, amit beszolgáltatott a zalaegerszegi Göcseji Múzeumnak.¹ Erről a hajkarikáról Szentmihályi Imre a múzeum akkori igazgatója azt állapította meg, hogy az bronzból készült valamikor a 11-12. században. Ezekből az adatokból kiderül az, hogy a ma Zalavégnek nevezett falu területén a magyarság valamikor a 11. század táján hozta létre az első állandó települést. Ez a korszak Szent István király kora volt, vagyis a magyarság kereszténnyé válásának az időszaka. Valószínű, hogy az első település helye a jelenlegi Kellő dűlőben van. Itt még csak sátrak és kezdetleges házak állhattak. A mai falu helyére csak valamikor később költözhetek a falu lakói, talán éppen a 11. századi királyainknak a letelepedést és a templomépítést erőtető törvényei hatására.

Falunk írásos említésére a letelepedés után még hosszú ideig várnunk kell. Ez összefügg azzal, hogy Magyarországon csak a 12. század végére, III. Béla király törvényeinek a hatására vált általánossá az írásbeliség. Jelenlegi ismereteink szerint Zalavég első írásos említése a 13. század

elejéről származik. Ekkor egy innen származó nemes nevében szerepel a falu neve. Valamikor a 13. század első évtizedeiben pereskedett egymással egy közösen vásárolt birtok ügyében két mostanára már elpusztult falu, Dama és Meneke.² A pereskedés végén a két fél a veszprémi káptalan előtt békésen megegyezett a vitás birtok ügyében. Az egyezségnek volt a tanúja István poroszló, aki egy "Vehud" nevű faluból származott. (Pristaldo autem Stephano de villa Vehud existente) A 13. században a poroszló kifejezés egy olyan törvényszolgát jelentett, aki pecséttel rendelkezett és a különböző peres ügyekben közhitelű személyként járt el a bírák megbízásából.³ A felek megegyezését rögzítő oklevélnek sajnos csak a szövege maradt fenn, az eredeti oklevél elveszett. A szöveg olyan módon maradt ránk, hogy azt a későbbi idők folyamán átmásolták másik oklevelekbe. Az eredeti oklevelet először a veszprémi káptalan írta át 1346. augusztus 24-én, amely oklevelet 1355-ben László prépost, I. Lajos király kancellárja újra átírt. Ez utóbbi oklevél maradt fenn egészen napjainkig. A többszöri átírás miatt valószínűleg elírta a szövegben szereplő falu nevét valamelyik másolást végző írnok. Az eredeti oklevélben feltehetőleg még Véged falubeli poroszló szerepelt, de vagy 1346-ban vagy 1355-ben tévedés történt. Ezért kerülhetett a fennmaradt oklevél szövegébe a "Vegud" helyett a "Vehud" falunév. Emellett az íráshiba mellett szól az is, hogy a középkor folyamán általában a Véged jelentésű "Vegud" néven szerepel falunk.⁴ Ez a falunév pedig csak egy betűben tér el az oklevélben szereplő névtől, ami a másoló hibájából is adódhat. Az eredeti, 13. században íródott oklevél nem tartalmazott kelteztést, így nem ismerjük annak pontos keletkezési idejét. Ezt az időpontot a kutatók 1232 körülre teszik. Ha az oklevél valóban Végedre vonatkozik, akkor falunkat már a tatárjárás előtt említik, még ha csak egy nemes nevében is.

Ha az előzőekben ismertetett oklevélről nem is állíthatjuk teljes bizonyossággal azt, hogy az a mi falunkat említi, az időrendben következő oklevél viszont bizonyosan Végedről szól. Ez az oklevél már tartalmaz kelteztést is, amiből megtudhatjuk, hogy alig öt évvel a tatárjárás után, 1247-ben íródott. Ekkor Henrik, a veszprémi káptalan prépostja több Zala vármegyei egyháztól neki járó jövedelmei beszédését rábízta püspökére, Zlaudusra.⁵ Henrik prépost a végedi, szántói, rajki, keszthelyi, egerszegi és bocföldi egyházakat felmentette a hozzájuk tartott előjárói joga (iure magistratus) alól, de továbbra is adó fizetésére kötelezte őket. Ezután a felszabadított végedi egyház papja az oltárnak a jövedelmei és az egyházi tized fejében egy fél fontot fizetett Zlaudus püspöknek. Ebből az oklevélből kiderül, hogy 1247-ben már kápolna állt Végeden, amit Szent György tiszteletére szen-

teltek fel. (Capella Sancti Georgy de Veged) A kápolnának ez a titulusa és Szent György tisztelete évszázadokon keresztül fennmaradt a faluban. Amikor 1751-ben a régi templom alapjain elkészült az új végedi templom, akkor ismét Szent György vértanút választották a védőszentjének. Ennek a kápolnának a jelentőségével az egyháztörténeti részben még bővebben fogunk foglalkozni. A kápolnának az 1247-es léte arra enged következtetni, hogy már a tatárjárás előtt is létezett. Az ugyanis nem valószínű, hogy a tatárok okozta károk helyreállítása közepette lett volna elég pénz és munkaerő az ilyen arányú templomépítéshez. Erre az építésre az 1242-től 1247-ig eltelt idő valószínűleg nem is lett volna elég. Véged egyházas hely volta bizonyíték arra, hogy már a viszonylag korai időszakban is jelentős települése volt falunk a környéknek. Ebből az időszakból a vidékünkön még csak a Türje nemzetségnek a monostora és temploma ismert, amit Türjén építettek fel.⁶ A szomszédos falvakban lévő templomokról csak 1333-ban hallunk először, az akkor készült pápai tizedjegyzékben.⁷ Végeden majdnem egy évszázaddal korábban megemlítik a templomot mint a többi faluban, tehát valószínűleg ennyivel korábban is épülhetett.

Egy 1251-ben íródott oklevélből azt is megtudhatjuk, hogy ki volt a falunknak az első, név szerint is ismert birtokosa. Ebben az évben a környéken nagy birtokokkal rendelkező Türje nemzetség egyik tagja, az országos tisztségeket is betöltő Szentgróti Dénes szolnoki főispán nővére a Batykon lévő birtokából 3 ekealja földet és egy malmot a türjei prépostságnak adományozott.⁸ Ezt az adományozást a veszprémi káptalan még ugyanebben az évben megerősítette a kiállított bizonságlevelében.⁹ A bizonságlevélben a batyki birtok határainak leírásánál ezt találjuk: A falun átfolyó pataktól -ez volt a Batyk nevű patak- indultak el a határjárást végző emberek keleti irányban. A Zala folyó partjáig mentek arra felé, egészen addig a helyig, ahol a batyki határ nyugatnak fordult. Ebben az irányban továbbmenve egy másik patakhoz értek el a határjárók. Ennek Ágas patak volt a neve. A határ ennek az Ágas pataknak a partján ment tovább északi irányba. A káptalan emberei egészen addig mentek a patak mentén felfelé, amíg egy másik faluhoz nem értek, amely már Zlaudus püspök birtoka volt. Az eddigiekből megállapítható, hogy a püspök birtoka Batyktól észak-nyugati irányban feküdt. Ha ránézünk a térképre, akkor rögtön láthatjuk, hogy ebben az irányban csak egy falu fekszik, mégpedig a mi falunk. Tehát az itt említett Zlaudus püspök faluja nem lehetett más, mint Véged. Az oklevélben szereplő Ágas patak a mai Szajki patakkal, a Batyk nevű patak pedig az Okoli patakkal azonos. Tudnunk kell azt, hogy Batyk a középkorban nem a mai helyén feküdt, hanem a ma Pusztá-Batyknak ne-

vezett dűlőben. Ez a dűlő az Okoli patak mentén terül el. Innen csak 1642-től költözött a mai helyére Batyk, és akkor alakult ki a mai Csapó nevű falurész is.¹⁰ Ezek az adatok is világosan mutatják, hogy Zlaudus püspök birtoka nem lehetett más, mint Véged. Fennmaradt a vasvári káptalannak az 1254. október 17-én kelt birtokbaiktató oklevele is, amelyben a türjei prépostságot beiktatják a nekik adományozott Batyk birtokába.¹¹ Ebben az oklevélben ugyanúgy írják le a falu határait, mint az 1251. évi oklevélben, de a szomszéd falu birtokosát itt már László püspöknek nevezik. Az eredetileg 1254-ben kelt beiktató oklevelet 1501-ben átírták, bizonyára ekkor követték el azt a hibát, hogy Zlaudus püspök helyett László püspököt írtak. (Zlandi episcopi helyett Ladislai episcopi került a szövegbe) A tévedés elnézhető, hiszen 1501-ben már nem emlékezhetek arra, hogy a 13. század közepén volt egy Zlaudus nevű püspöke is Veszprémnek.

Tehát Véged első név szerint ismert birtokosa Zlaudus veszprémi püspök volt. Ugyanaz a püspök, akinek kérésére 1247-ben a veszprémi káptalan felszabadította a saját előjárói joga alól a végedi Szent György kápolnát. Az előbbi adat ismeretében érthető, hogy miért írja a káptalan a felszabadításról, hogy az Zlaudus püspök kérésére történt. A püspök ezzel a felszabadítással a saját falujában lévő, de más fennhatósága alatt álló kápolnát helyezett a saját földesúri fennhatósága alá. Ezzel a lépésével megszerezte a kápolna kegyúri jogát a maga és az örökösei számára. Saját magának ez nem jelentett semmit, hiszen mint püspök úgy is ő volt az, aki a kápolna papjait kinevezte és rendelkezett annak egyéb ügyeiben, de az örökösei számára ez a kegyúri jog sokat jelenthetett, mivel beleszólhattak a papok kinevezésébe. Elég sok adat maradt ránk Zlaudus püspöknek az életútjából. Tekintsük át, hogy ki is volt ez a 13. századi veszprémi püspök. A születési helye és ideje ismeretlen. Valamikor a század elején született. Karácsonyi János nemzetségtörténeti munkája szerint a Kaplony nemzetségnek a tagja volt. Erre a megállapításra egy oklevélben szereplő utalás alapján jutott a nagy kutató. Az újabb kutatások szerint azonban a tiszántúli Kaplony nemzetségnek az az ága, amelyikből Karácsonyi szerint ő is származott, azonos lehet a Ják nemzetség egyik fő ágával. Ezt bizonyítja az is, hogy a püspök halála után a birtokai mind a Ják nemzetség tagjaira szálltak. Az azonosságot mutatja az is, hogy a Kaplony nemzetség dunántúli ága tökéletesen beleilleszthető a Ják nemzetségnek a leszármazási táblázatába. Erre utal az az adat is, miszerint a következő évszázadban a Sitkey család tagjai is igényt tartottak bizonyos tiszántúli birtokokhoz.¹² Amikor először találkozunk Zlaudussal egy oklevélben, akkor már székesfehérvári olvasókanonok és egyben a királyné kancellárja. Ezt a fehérvári

kanonokságot egészen 1236-ig viseli. 1236-ban tagja volt annak a bizottságnak is, amit IV. Béla király küldött ki azzal a céllal, hogy visszaszerezék a korábban eladományozott Zala vármegyei királyi várföldeket. Az 1241-45 közötti években pozsonyi préposti címet viselt, de emellett veszprémi kanonok is volt. Az 1241-42-es tatárjárás idején elkíséri a királyt a dalmáciai Trau várába, ahova IV. Béla menekült a muhi csata elvesztése után. Itt valamilyen súlyos incidens történhetett kettejük között, mert a király, aki addig a pártfogója volt, a hazatérés után ellene fordult. 1242 után IV. Béla király ott tesz ellenére Zlaudusnak, ahol éppen lehetősége van rá. Amikor aztán 1245-ben a veszprémi kanonokok Zlaudust választották meg maguk közül püspökké az előzetes hozzájárulása nélkül, a király végképp megharagudott. A kegyúri jogainak megsértése miatt jogorvoslatért még a pápához is fordult. IV. Bélát annyira bosszantotta Zlaudus püspökké választása, hogy az okleveleiben következetesen betöltetlennek titulálja a veszprémi püspökséget. Haragja érzékeltetésére úgy is módot talált, hogy a püspökség birtokait idegeneknek adományozta, a jövedelmeket pedig engedte másoknak elfoglalni. Ez a helyzet csak Zlaudus halála után változott meg. Már a király is elismerte, hogy jogtalanságokat követett el a veszprémi püspökség ellen, amit adományokkal igyekezett helyrehozni. Zlaudus püspök 1262-ben Tátika várában fejezte be életét, abban a várban, amelyet korábban ő építtetett.¹³

Amint az az első említésekből kiderül, Zalavég neve az Árpádok kora óta Véged volt. Ez a név a "vég" szavunknak a "d" képzős származéka. A jelentése: "határ".¹⁴ Tagányi Károly nyelvész szerint a gyepűvonal vagy a határszél közelében fekvő helyeket nevezték így. Mivel falunk Zala és Vas vármegye határánál fekszik, ezért a nevét valószínűleg innen kaphatta.¹⁵ Az írásokban a Véged név különböző írásmódú változataival találkozhatunk. A kápolna említésekor, 1247-ben már "Veged" néven szerepel a falu. Később előfordul még a "Wegud", "Vegydy", "Weged" sőt a "Vyged" forma is. A 16. századra a "Weged" vagy "Weghed" írásmód állandósult.¹⁶ A sokféle írásmód feltehetőleg abból is adódik, hogy a középkorban még nem létezett egységes helyesírás, így az oklevelek írói a saját elképzeléseik szerint, hallás után próbálták leírni a falu nevét. Mivel az oklevelek nyelve a latin volt, ezért a Véged szó kaphatott némi latinos hangzást is. Ez a név évszázadokon keresztül fennmaradt, egészen 1907-ig. Megmaradt még akkor is, amikor maga a falu néptelenül, pusztán állt. A 20. század elejére a lakók már egy másik nevet kívántak felvenni, mivel szerintük a Véged név csúfolkodásra is alkalmas volt. A névváltoztatás okát az 1906. augusztus 22-én, Végeden megtartott rendkívüli képviselőtestületi közgyűlés határo-

zatából tudhatjuk meg: "Véged helyett a Zalavég vétessék fel az országos törzskönyvbe, mivel a jelenlegi Véged elnevezés a közerkölcsiségbe ütköző utógondolatokat kelt sok, Véged községet nem ismerő egyéneknél ugyannyira, hogy sok községünkbeli lakos midőn lakóhelyét más vidéki egyén kérdezi, nem meri nyíltan megmondani." Ezért aztán a falu lakói a név megváltoztatása végett az Országos Törzskönyv Bizottsághoz fordultak. Először 1906. január 17-én a bizottság arra hivatkozva, hogy a név az Árpád-korból származik és így érdemes a megmaradásra, elutasította a kérést. De ebbe a falu lakói nem nyugodtak bele és a falubeli földbirtokosokkal összefogva újra kérték a név megváltoztatását. Ekkor már támogatta a falu kérését a mikosdi uradalom birtokosa, a Zierer család is, valamint okoli urai az Okolicsányiak is. 1907. október 23-án már a Törzskönyv Bizottság is elfogadta a községünk kérelmét. Ettől az időtől kezdve falunk hivatalos neve ZALAVÉG lett.¹⁷ A Véged és a Zalavég nevet az idők folyamán nem csak a mi falunk viselte, hanem hívtak így más falvakat is. Például a középkor folyamán három Véged nevű falu is létezett. A mi falunkon kívül ismerünk egy Végedet a 15. századból Szigetvár mellett, Baranya vármegyében. Létezett egy Véged a 15. században Fejér vármegyében is.¹⁸ Ezek a Véged nevű falvak nem léteztek huzamosabb időn keresztül, hanem csak néhány alkalommal említik őket, így általában egyedül a mi falunk szerepelt Véged néven. A régi időkben létezett egy Zalavég nevű falu is. A török korban a jelenleg Veszprém megyében lévő Alsóórsót hívták ezen a néven. Mivel akkor a falu még Zala és Veszprém vármegyék határán feküdt, ezért a 16. század folyamán több alkalommal, így 1591-ben a Zalaweg vagy másképp Zalawegörs néven említik.¹⁹

Ezután próbáljuk meg áttekinteni a környékünk Árpád-kori viszonyait. Ebben a korban a jelenleg művelés alatt álló területek töredékét művelték csak meg, a környék legnagyobb része erdő vagy mocsár volt. A régi időkben a talajvízszint sokkal magasabban volt és a folyó vizek is szélesen, kanyargósan folytak, sokkal több volt a mocsár és az ingoványos terület. A patakok széles mocsarakat alkottak, a Zala folyó pedig több ágra osztódva szintén igen széles mocsarat hozott létre. A környék nagy részét erdőségek borították, csak közvetlenül a falvak mellett irtották ki az erdőt a földművelés miatt. A legnagyobb erdőség a falutól északra terült el. Ezt régen a Farkas erdejének nevezték, ma a Szajki erdő néven ismerjük. Ez az erdő lenyúlt egészen a mai Újfalú környékéig, de erdőségek voltak a falutól szinte minden irányban. Ezekben az erdőkben főleg csertölgy, tölgy, bükk, gyertyán, szil és égerfák nőttek. Az erdőt legeltetésre és makkoltatásra használták, de innen szerezték be a jobbágyok a tűzifát és az építéshez

szükséges fákat is. Ezek az erdők vadakban bővelkedtek még a 17. században is.²⁰ A Farkas erdeje elnevezés pedig arra utal, hogy egykor még farkasok is éltek ebben az erdőségben. Mivel a patakok vizei ekkor még szabályozatlanul folytak, ezért aztán néhol hatalmas mocsarakat alkottak. Nagyobb esők után áradásokkal fenyegették a mellettük lévő réteket és szántóföldeket még a 18. század folyamán is.²¹ A mocsarak nagyságára jellemző, hogy 1596-ban Véged lakói beköltöztek a mocsárba, hogy elkerüljék a törökök további pusztításait.²² Ezek a környékbeli mocsarak bizonyára lehetőséget nyújtottak a halászatra és a pákászatra is. A Zala folyó és a patakok vizeire a falvak határában malmok épültek. A 16. században találkozzunk egy végedi malommal is, amely a Kánya patak vizére épült.²³ Véged környékén a 13. század végére már sok település létezett, több, mint manapság. Nézzük, hogy hány falut ismerünk a szomszédságunkból és mikor találkozhatunk velük először az oklevelekben. Végedtől keletre, Türről északra létezett egykor egy Apsa nevű falu. Ezt a mostanára már teljesen eltűnt települést 1256-ban említik meg először egy oklevélben.²⁴ A szomszédos Türrje a környék talán legrégebbi települése. Ezt a falut a névadó Türrje nemzetség alapította. Itt már a tatárjárás előtt állt a premontrei szerzetesrend monostora és temploma. Az első írásos említése 1234-ből származik, ekkor "Gurla" néven szerepel a falu.²⁵ Amint azt korábban láthattuk, már Batyk is létezett a 13. században. 1251-ben még pusztaként szerepel "Bogk" néven, 1254-ben azonban már falunak nevezik.²⁶ A Batykkal szomszédos Zalaszeget -aminek a helye a mai Csúszódombon található- szintén a 13. század folyamán említik először.

1275-ben a király és az ellene lázadó főurak hadai között zajlott itt egy csata. Ezt a falut is elpusztította a török és soha sem épült újjá.²⁷ A Zala folyó jobb partján fekvő Zalabérrel mint faluval 1254-ben találkozunk, amikor "Beer" néven szerepel. Megemlíti viszont 1247-ben a Zalabérbe vezető utat.²⁸ A Zalabér fölötti dombokon létezett a középkorban egy Vadkert nevű település is. Ennek a falunak a helye valahol a mai Szent Antal hegyikápolna környékén lehetett. Oklevélben 1247-ben szerepelt először "Vodkerth" néven.²⁹ A középkorban Barlabáshidának nevezték Pakodnak a Zalabér felé eső részét. Ezt a falut a környék több településéhez hasonlóan 1247-ben említik először oklevélben. Ekkor két malom és egy híd is volt a faluban, amin vámot szedtek az utazóktól.³⁰ A ma Lepotynak nevezett zalabéri falurész a középkor folyamán még önálló falu volt, 1247-ben említik "Bozool" néven. Bozol a török pusztítások következtében a 17. századra teljesen elpusztult, majd újjáépült, de ekkor már mint Zalabér része.³¹ A szomszédos Vas megyei falvak közül a mai Baltavár falu

elődjét, Martonfát 1247-ben említik egy oklevélben "Mortunus" néven. A falu eredeti helye valahol a mai baltavári szőlőhegy táján volt, csak a 17. században költöztek a lakói a mai helyre és lett a település neve Baltavár.³² A mostanára már Baltavárral egyesült Kisbérrel a 13. század elején találkozhattunk oklevélben. Az oklevél keltezését nem tartalmaz, ezért a pontos keletkezési dátumát nem ismerjük.³³ A falunkkal észak-nyugatról szomszédos Széplakot 1295-ben említi meg egy oklevél "Zeplak" néven. Erről a faluról vette az előnevét a híres Bottka család.³⁴ A mai Szajki erdő a benne egykor létezett faluról, Szajkról kapta a nevét. Mára azonban már csak az egykori falu neve maradt fenn. Magával a faluval 1268-ban találkozhatunk egy oklevélben, mégpedig "Zouajk" néven.³⁵ Az északi szomszéd Hosszúpereszteg több középkori faluból tevődött össze. Első írásos említése az 1268-as évből való, amikor is "Perezteg"-nek hívják.³⁶ Az északkeleti szomszéd Bögte viszonylag későn kerül elő. Csak a 14. században, 1387-ben szerepel egy oklevélben ez a falu, amikor "Buguche" a neve.³⁷ Tudunk az itt felsoroltakon kívül még további három településről, amelyek valahol a mai mikosdpusztai lengyár környékén feküdtek. Ezeknek azonban csak egy közös említése van, mégpedig 1328-ból. A három falu Tóti, Kőbőlkút és Felvéged. Ezeknek a falvaknak csak a neve maradt fenn egy-egy helynév formájában.³⁸ A fentiekből megállapítható, hogy a 14. század elejére már szinte mindegyik környékbeli faluról van adatunk. Véged szűkebben vett környékén ekkor összesen 19 kisebb-nagyobb település létezett. Ezek közül mostanára azonban csak 8 maradt meg, a többi település nem bírta kiheverni a különböző pusztításokat.

A középkori falvak nagysága jelentősen elmarad a maiak nagysága mögött. Akkor a csak néhány jobbágycsalád által lakott házcsoporthoz is falunak nevezték. A középkorban a 10-20 házból álló falvak számítottak átlagosnak. Ezek között a falvak között a közlekedés földutakon folyt, amely utak követték a természet adta lehetőségeket és általában a dombtetőkön húzódtak. Esős időszakban, valamint a tavaszi és az őszi esőzések idején szinte lehetetlen volt minden közlekedés. Mivel hidak ekkor csak ritkán léteztek, ezért a vízfolyásokon gázlókon keltek át. A középkorban a Zala folyó innenső oldalán lévő falvaknak szinte semmi kapcsolata nem volt a másik parton lévő településekkel, esetleg a földbirtokos személye kötötte össze őket. A Zalán csak nagy kerülővel, vagy a barlabáshidai hídon vagy a zalabéri Gerend nevű réven lehetett átkelni. A közlekedés javítására a földesurak az ingoványos helyeken igyekeztek töltéseket vagy utakat építeni. Ezzel a céllal építették a Sitkeyek is Végeden 1508-ban azt a töltést, amin később királyi engedéllyel vámot is szedhettek az arra utazók-

tól.³⁹ A falvak lakói nagyobb részben földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Ritkábban találhatunk arra vonatkozóan adatokat, hogy ezek a jobbágyságok valamilyen kézműves mesterséget űztek volna. Feltehető azonban az, hogy minden háztartásban készítettek olyan eszközöket, amelyekre a napi munkájukhoz szükségük volt.

Ják nemzetségbeli birtokosok

A fejezet bevezetése képpen szóljunk néhány szót arról a nemzetségről, amely Véged első birtokosait adta. Ez a nemzetség a Jákoké volt. Kézai Simon "Gesta Hungarorum"-ja szerint Szent István király hadainak vezérétől, a Koppány vezért legyőző Vecellin ispántól származik, aki a németországi Wasserburgból érkezett az országba Gizella királyné kíséretében.⁴⁰ A Ják nemzetség német származását a kutatók közül többen kétségbe vonják. Az újabb kutatások eredményei szerint Kézai Simon ezen állítása téves. A Ják nemzetséget az ősi pogány magyar személynevek kedvelése és a német eredetű nevek teljes hiánya magyarnak mutatja. Ezt támasztja alá az ősi oroszlános címerük is. Győrffy György szerint a Ják nemzetség esetében egy ősi magyar törzsfői nemzetséggel találkozunk.⁴¹ Valószínűleg egy, a Szent István király és apja Géza fejedelem idejében az ősi szállásterületének a birtokában meghagyott törzsi előkelőtől eredhet ez a nemzetség. A Ják nemzetség a 13. századra már három főágra és ezeken belül több alágra és számtalan családra ágazott szét. A három főág a Porno- és Jákmonostori főág, a Rába-jobbparti és Rába-balparti ág volt. Birtokaik legnagyobb része a szomszédos Vas vármegyében, három csoportban feküdt. Az egyik birtokcsoport Ják környékén, a másik a mai Jákfa környékén, a harmadik pedig Sárvártól délre, Sitke környékén feküdt. A nemzetségnek a három birtokcsoporton kívül elszórtan más megyékben is voltak birtokai. Zala vármegyében például három birtokukat is ismerjük, mégpedig Végedet, Gyűrűst, és Oltárc-Szentgyörgyöt.⁴² Nem tudjuk, hogy ezek a más megyében lévő birtokok hogyan kerültek a Ják nemzetség tulajdonába. Erre az egyik magyarázat a királyi adományozás lehet, a másik magyarázat a legeltető állattartásban és a vele összefüggő vándorló életmódban kereshető. Ezeken a helyeken lehettek talán az állatok nyári legelői. Ez az állítás azonban még nem nyert a tudomány által megerősítést. Véged birtokosai először a Porno- és Jákmonostorinak nevezett főágból kerültek ki. A 14. század elejére azonban a falu átkerült a magát Rába-jobbpartinak nevező ág egyik családjának a birtokába. Ezt a családot az egyik

birtoka után Sitkeynek nevezték. Ettől kezdve ez a Sitkey család birtokolta Végedet egészen a Dunántúlról való elköltözésükig, majdnem a 17. század végéig. Közel négy évszázadon keresztül voltak a falu birtokosai.

Véged a 13. század 70-es éveiben már a Ják nemzetségbeli, Porno- és Jákonostori főágbeli Kázmér fia, Csépán mester birtoka volt. Nem tudjuk hogyan került hozzá a korábban még Zlaudus püspök kezén lévő birtok. Valószínű, hogy valamilyen közeli, nemzetségbeli rokona lehetett a püspöknek. Ez a Csépán mester gyermektelen volt, ezért a birtokai felett végrendelkezett. A Rohonc nevű, saját várában megíratott végrendeletében a falvait rokonaira, Pósa fia Csépánra és Ábrahám fia Baksára hagyta. Az örökül hagyott falvak Rábasömjén egy része, Gyöngyösfő és Véged voltak. Ez az oklevél a falunkat "Wygid" néven említi. Csépán mester végrendelezése bizonyítja, hogy Véged a nemzetségnek az ősi birtoka volt, mivel az ősiség törvénye -amit csak később foglaltak írásba- értelmében csak az örökölt, ősi birtokok voltak továbbörökíthetők az utódokra vagy azok hiányában a nemzetségbeli rokonokra. Ebben az esetben is az ekkor már érvényben lévő szokásjoggal lehet dolgunk. Ha Véged Csépán mester vagy az elődei adománybirtoka lett volna, akkor nem rendelkezhetett volna felette végrendeletében, hiszen a törvény szerint a királyra szállt vissza a magvaszakadt családok birtoka, úgy, mint ahogy azt Rohonc várával kapcsolatban láthattuk. Mivel ez az oklevél sem tartalmaz semmilyen dátum-megjelölést, csak következtetni lehet a keletkezési időpontjára. Ezt az időpontot a kutatók 1277-re teszik.⁴³

A fent ismertetett Csépán mester végrendeletének kelte után két évvel újabb adatot találunk Végedre vonatkozóan. Ez az adat egy a türjei hiteleshely által kiállított oklevélben van elrejtve. 1279-ben Tamás fia Dénes és Enyerei István megosztottak az Apsa nevű birtokukon.⁴⁴ Az osztozkodás során megtartott határjárás leírásánál ez szerepel: "A Marcal folyónak a mocsaraitól elindulván nyugati irányba, elértek a Szent Szűz monostor falujáig, tudni illik Sitke faluig." Ennek az adatnak az értékelése elég nehéz, mivel Sitke Apsától legalább 40 km-re, és nem nyugatra hanem északra fekszik. Ezért azt kizárhatjuk, hogy itt a Vas megyei Sitkéről lenne szó. Mivel egy Ják nemzetségi birtok viszont nem messze az említett Apsától található, ráadásul tőle éppen nyugatra fekszik, feltehetőleg róla van szó. Ez a birtok pedig nem más mint Véged. A Szent Szűz monostor faluja kifejezés valószínűleg azt jelenti, hogy a Ják nemzetség tagjai lekötötték a birtokot vagy a pornoi vagy a jáki monostornak. A Sitke név pedig onnan származhat, hogy ekkor már Sitke falubeli tulajdonosa lehetett a falunak. Ebben az esetben az oklevél írója a Sitkeyek faluját akarhatta írni. A Szent

Szűz monostor faluja kifejezés jelenthetné azonban azt is, hogy a türjei prépostság birtoka volt Véged, mivel a türjei monostor titulusa is a Szent Szűz volt. Ez azonban két okból sem valószínű. Az egyik ok, hogy az oklevél írója nem írta volna így körbe azt, ha a saját monostorukhoz tartozó faluról lenne szó. A másik ok az, hogy az oklevél kelte előtt két évvel még a Ják nemzetség birtoka a falu, később pedig szintén ennek a nemzetségnek a birtokában találjuk Végedet. Nem valószínű tehát, hogy időközben birtokoscserre lett volna a faluban.

A sorrendben következő oklevél viszont újra egyértelmű adatokat tartalmaz Végedről. A két korábbi, név szerint ismert birtokos után megismerjük a harmadikat is, aki Zlaudus püspök és Kázmér fia Csépán után szintén Ják nemzetségbeli, mégpedig Márton fia Mike mester. A család többi tagjával ellentétben, akik Vas vármegyei birtokosok voltak, ez a Mike házassága révén már Zala vármegyeinek számítható. Mike mester ugyanis a Zala vármegyei Buzád nemzetségbeli Jolántát vette feleségül.⁴⁵ Egyetlen ismert hőstettét is itt, Zala vármegyében vitte véghez. 1275-ben a zalaszegi csata után -ahol a király hadai csaptak össze a lázadó Gutkeled nembeli Joachim bán csapataival- Istvádnál elfogta a lázadók egyik menekülő vezérét, Inkey Demetert. Ezért a tettért jutalmul IV. László király a hirdelenjében lefejezett Inkey Demeter birtokait adta át Márton fia Mikének.⁴⁶ Mike kezében egyesültek a Ják nemzetség Zala vármegyei ősi birtokai, Véged, Gyűrűs és Oltárc-Szentgyörgy, a mai Bánokszentgyörgy. A három birtok közül kettő még a néhai Zlaudus püspök birtoka volt: Véged és Oltárc-Szentgyörgy. Úgy látszik, hogy Márton fia Mikének sem voltak utódai, mert halála előtt a birtokait részben eladta, részben szétosztotta. Oltárcot eladta Atyusz ispánnak, Gyűrűst pedig feleségének, Jolántának ajándékozta a hozománya fejében 1292-ben.⁴⁷ Valószínű, hogy Véged egy részét is eladta a halála előtt, mert a következő század elején a Sitkeyeknek hosszan pereskedniük kellett azért, hogy a falu egésze a birtokukba kerülhessen. Az derül ki a peres oklevelekből, hogy Márton fia Mike ennek a birtoknak egy részét a Vas vármegyei és a szomszédos Endréd faluban birtokos Endrédi családnak adta el. A család a per folyamán bizonyítani tudta, hogy a szóbanforgó birtokot ők valóban megvásárolták Mikétől.⁴⁸ Mike mester halála után birtokai a Ják nemzetségen belül egy másik ágbeli családra szálltak. Ez a család volt a Sitkey család. Ez az örökösödés megint csak az ősiség törvényének az érvényesülését mutatja, hiszen a birtokok ebben az esetben sem a királyra szálltak, hanem később is Sitkey Lőrinc és Sitkey Csépán fiainak a kezében voltak. Mivel Mike a halála előtt Oltárc-Szentgyörgyöt eladta, így a nemzetség ősi birtokai közül már csak Végedet

és Gyűrűst örökölhették a Sitkeyek. A család tagjai a Márton fia Mikétől hozzájuk került birtokok megőrzésére, betelepítésére és visszaszerzésére később is nagy gondot fordítottak.⁴⁹

Az előbb említett Mike mester halála valamikor a 14. század elején következhetett be. Halála után a Véged nevű faluja Sitkey Lőrinc legidősebb fiának Kopasznak a kezébe került. A falu előző birtokosaihoz Csépánhoz és Mikéhez hasonlóan ennek a Kopasznak sem voltak utódai. Ezért 1325-ben azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy a birtokában lévő Véged nevű falut adja át a testvéreinek és nagybátyjának. Amint az oklevélből megtudhatjuk, Véged ennek a Kopasznak a származásból elért birtoka volt, tehát mint nemzetségbeli rokon jutott a birtokhoz. Kopasznak fiú utód nélküli halála esetén a birtoka mindenképp a testvéreire szállt volna, de valószínűleg a rokonságnak az öröklésbe való beleszólását megelőzendő kérte a királyi adományozást. Ez a módszer mintegy megerősítése volt az akkor még mindig csak szokásjog alapján létező ősiség törvényének, amit csak 1351-ben iktattak ténylegesen törvénybe.⁵⁰ I. Károly király meghallgatva a Sitkey Kopasz által előterjesztett kérést, 1325. január 30-án hozzájárult ahhoz, hogy Kopasz testvérei és nagybátyja adományként megkapják Végedet.⁵¹ Idézzünk néhány sort a kiadott adománylevélből: "... s miután Kopoz előterjesztett kérését figyelmesen meghallgattuk, emlékezetünkbe idézzük az ő és testvérei hűséges szolgálatának érdemeit, amelyekkel sokszor kiérdemelték tetszésünket és magukat kedvessé és szívesen látottakká tették, akarván hogy a királyi kegyünk ajándékát elnyerjék, a fentebb említett Wegud birtokot minden hasznával és tartozékával együtt ... neki és említett testvéreinek adakozásunk folytán mint jogilag elnyertet adjuk, ajándékozzuk és átengedjük..."(Károly B. Ferenc fordítása) Ezekkel a sorokkal tehát I. Károly király hozzájárulását adta ahhoz, hogy Véged átke-rüljön Sitkey Lőrinc két fiatalabb fia Imre és Lőkös, valamint Sitkey Csépán fia István birtokába. Miután a rokonok Visegrádon átvették a királyi adománylevelet, birtokukba kívánták venni Végedet. Ez viszont csak részben sikerült, mivel előre nem látott akadályokba ütköztek. Kiderült, hogy a falunak az egyik fele -valószínűleg az északi rész- az Endrédy család birtokában van. Az Endrédyek azt állították, hogy ők a falu felét már korábban megvették Márton fia Mike mestertől. Emiatt aztán a két fél között per keletkezett. A két család a per meggyorsítása érdekében 1326. január 21-én Köcski Sándor országbíró előtt az ítélethozatalt fogadott bírákra bízta. Olyan kikötést is tettek, hogy a név szerint felsorolt bírák előtt a feleknek legkésőbb a Szent György ünnepe utáni nyolcadik napig, vagyis május 1-ig meg kell egyezni a birtokrészre vonatkozóan.⁵² Úgy látszik, hogy a

kívánt megegyezés a megszabott időre létre jött, mivel még ugyanezen évben, szeptember 21-én a vasvári káptalan írásba foglalja a két félnek az egyezségét. Ebben az oklevélben a Sitkeyek elismerik, hogy Endrédy László annak idején jog szerint megvette a vitás birtokrészt Márton fia Mikétől. Ezért ők Endrédy László fiait most 60 márka ezüstnek a lefizetésével kártalanítják, akik viszont cserébe visszaadják a birtokot a jogos tulajdonosoknak.⁵³ A Sitkey családnak tehát komoly összeget kellett fizetnie azért, hogy a teljes birtokhoz hozzá tudjon jutni. Amikor már teljes egészében az ő birtokukban volt a falu és a pereskedés befejeződött, újra a király elé jártak. Azt kérték a királytól, hogy erősítse meg a számukra az 1325. évi adományát. I. Károly király a család kérését 1327. december 10-én Visegrádon kiadott oklevelében teljesítette. Privilegiális formában átírta és megerősítette a korábbi adománylevelét, majd új kettős pecsétjével megpecsételte az immár második adománylevelét. I. Károly az adományozást megerősítő oklevél kiadását azzal indokolja meg, hogy a Sitkey család tagjai részt vettek az 1326 őszén lezajlott hadjárat csatáiban. Ezt a hadjáratot a király a kiskirálykodó Kőszegi család ellen folytatta. Amint az oklevél írja, Sitkey Imre, Lőkös és István személyesen részt vettek Sárvár és Kőszeg várainak ostrománál és hősiességükkel kitüntették magukat. Érdekesség, hogy a hadjárat vezetője éppen az a Köcski Sándor országbíró volt, aki előtt az 1326-os év elején pereskedtek a Sitkeyek. Köcski Sándor hasonlóan a Sitkeyekhez, Vas vármegyei származású volt és Károly Róbert király alatt emelkedett ki a köznemesség soraiból.⁵⁴

A Sitkey család birtokszerzése

Mint már korábban láttuk, a Sitkey család a Ják nemzetségnek a Rába jobbparti főágából származik. Ez a főág a 13. század végére még további hat alágra, azaz hat családra oszlott. Ebből a hat családból a következő évszázadokra már csak három család maradt fenn, mégpedig a Sitkey, az Ölbey és a Getyey (Gechey) család. Ez a három család a származása folytán bizonyos igényt tarthatott a mi falunkhoz, Végedhez is. Közülük a Sitkey családnak sikerült megszerezni a falut. A Sitkey család őseivel a 13. század elején találkozunk először oklevélben. A család első ismert őse az a Ják nemzetségbeli Lőrinc volt, aki a birtoka után felvette a Sitkey nevet valamikor 1250 táján. Lőrinc későbbi leszármazottai már több családra oszlottak, fiai alapították azt a két családot, amelyek tagjai még a 18. században is középirtokosként éltek. Sitkey Sándor (Alexander) alapította a

családnak azt az ágát, amelyiket a 15. századtól Kissitkei Sitkeyeknek neveztek. Sitkey Csépan leszármazottait pedig a 15. századtól Nagysitkei Sitkeyeknek nevezték. Az első időszakban kisnemesi család volt a Sitkey család és csak a 14. század folyamán kezdték birtokaikat és vagyonukat gyarapítani. Ebben az időben kezdtek bizonyos rangra is szert tenni, ami a királyi udvarba való bejutásukkal függ össze. A család tagjainak személyes részvétele az 1326. évi hadjáratban azt mutatja, hogy bátor emberek voltak, akik nem féltek kockára tenni az életüket és a testi épségüket. A hadjáratban való részvételük azt is mutatja, hogy a család hű volt a királyhoz, hiszen az ő oldalán harcoltak a kiskirályok ellen. Bizonyára felismerték, hogy vagyonukat megvédeni és gyarapítani csak a király oldalán tudják. Ha a hatalmaskodók és a jogtalanság oldalára állnak, akkor ők is elbuknak a hatalmi harcokban a kiskirályokkal együtt. Az is a királyi seregbe vihette őket, hogy a Vas vármegyei Héder nemzetségbeli Kőszegi család, akik birtokaikon kiskirályként uralkodtak, sárvári váruk révén közvetlenül is szomszédosak voltak velük. Ezáltal pedig hatalmaskodásaikkal folyamatosan veszélyeztették a Sitkeyek falvait. Amint láttuk I. Károly király már 1325-ben kedves és szívesen látott híveinek nevezi a Sitkeyeket, tehát már korábban királypártiak lettek. Mivel Károly király általában a középne messségre igyekezett támaszkodni, ezért a királyi udvarban szinte biztos érvényesülésre lehetett számítani. A Sitkey család tagjai országos méltóságokba soha sem jutottak, megmaradtak a tehetősebb köznemesség szintjén, de kisebb adományokat és kiváltságokat ők is kaptak a királytól a szolgálataikért cserében. Jutalmul megkapták Végedet, a Veszprém vármegyei Vinárt és a Fejér vármegyei Vajtát is.⁵⁵ A család tagjai bekerültek a királyi udvarba, mivel egy 1325-ben íródott oklevélben arról írnak, hogy Sitkey István és Sitkey Lőkös a király kíséretében a tengerparton tartózkodott. Ez a tengerparti út valószínűleg Károly király nápolyi útjával lehet összefüggésben, amikor is a kisebbik fiát összeházasította a nápolyi király leányával. A Sitkeyek ezen az úton bizonyára a király fegyveres kíséretéhez tar tozhattak. 1335-ben, tehát még ugyanebben az évben Sitkey Istvánt királyi, Sitkey Lőköst pedig királynéi apródnak nevezik. (István: magister aulae noster iuvenis, Lőkös: aulae reginalis iuvenis) Ez arra utal, hogy valamikor a királyi udvarban nevelkedhettek apródként, később pedig tagjai lehettek a királyi udvar köré tömörülő fegyveres csoportnak, a lovagságnak. Életkoruk szerint ekkor már semmi esetre sem lehettek apródok, mivel mindketten a 40. évük felé közeledhettek, ezért valószínűleg már a lovagok közé tartoztak.⁵⁶ Az első komolyabb kiváltságot azzal kapták a család tagjai, hogy a király 1326. augusztus 1-én kivonta a családot Vas, Zala és

Veszprém vármegyék törvényhatóságainak a jogköréből. I. Károly király elrendelte, hogy a Sitkeyek ellen lefolytatandó pereket csak az ő személyes jelenléti bírósága előtt lehet tárgyalni.⁵⁷

A 14. század elejére Véged három részre oszthatott fel. Erre utal, hogy az 1320-as évek végén három részről hallunk. Egy falurész Sitkey Kopasz birtokában volt, amit Márton fia Mikétől örökölhetett. A második rész az Endrédiyek által Mikétől vett rész volt. Létezett viszont egy harmadik rész is, amivel 1328-ban találkozunk, ez már Vas vármegyében, de a határ mellett feküdt és Felvégednek hívták. A falut I. Károly Róbert király 1328-ban a Vas vármegyei Wossian-i Ogmánd fiainak Irnusdnak és Jánosnak adományozta. Még ugyanebben az évben a vasvári káptalan be is iktatta a családot a birtokba. Ezen a beiktatáson a szomszédos falvak képviselői is megjelentek, akik ellentmondás nélkül jóváhagyták a beiktatást és ezzel jogszerint is Felvéged tulajdonosai lettek a Wossian-iak. A beiktatásra képviselőket küldött szomszédos falvak felsorolása tartalmaz néhány nagyon meglepő nevet. Az oklevél szerint Felvéged keleti szomszédja Keléd, a déli Egyházas-Véged, a nyugati "Touth", az északi "Kubelkuth" és "Zovajk" faluk voltak. Közülük később még találkozunk Keléd, Szajk és Köbölkút nevével. A mi falunkat jelölő Egyházas-Véged név viszont többé soha sem tűnik fel az oklevelekben. Érdekes azonban a másik két falunév esete. Felvéged és Tóti neve sem fordul elő többé oklevelekben és egyéb írásokban, de a két falu mégis létezhetett egy ideig, mivel mindkét név fennmaradt helynévi formában. A két névre a falubeliek még a 19. század közepén is emlékeztek, mivel az 1847-ben készült falutérképen a mai 11-es halastótól nyugatra lévő terület nevéként Fő Véged szerepel.⁵⁸ Az pedig nem lehet vitás, hogy a Fel-Véged és a Fő-Véged azonos jelentésű nevek. A Tóti névvel a 18. század nagy birtokpereiben is találkozunk, de Mikosdpusztát más néven még ma is Tótinak nevezik a zalavégiek.⁵⁹ A vasvári káptalan által elvégzett birtokbaiktatás után a király átírta és megerősítette a Wossian-i család részére a korábbi adományát.⁶⁰ Ezzel Felvéged örök jogon a tulajdonukba került. Az oklevelet a királyi ezüst pecséttel látták el. Felvéged a nevéből adódóan valószínűleg Véged része lehetett és onnan vált ki valamikor. Tisztázhatatlan azonban, hogy mi módon történt ez a kiválás és hogyan került a kivált birtokrész egy másik megyébe. Nem tudjuk annak az idejét sem, hogy mikor szűnt meg Végednek ez a kettőssége. Feltehetőleg a Sitkeyek szerezték meg a birtokot a Wossan-i családtól. Erre azonban oklevelek hiányában csak következtetni lehet. A két Véged létezésével az előbb ismertetetten kívül csak egy oklevelet lehet összekapcsolni, de nem minden kétséget kizáróan. 1339. június 7-én kelt Kopasz mester-

nek, az országbíró Vas vármegyei bírságszedőjének az oklevele, amelyben bizonyítja, hogy Sitkey István és Imre a rájuk Wossian-i Ogmánd fiaival, Irnusddal és Jánossal szemben kirótt bírságot befizették.⁶¹ Sajnos ez az oklevél csak néhány sorból áll, és nem derül ki belőle az, hogy a Sitkeyeket mely tettükért bírságotlák meg. Nagyon valószínű azonban, hogy az ügy kapcsolatban lehet a két Végeddel. Bizonyára valamilyen hatalmaskodást követhettek el a Sitkeyek Felvégeden a Wossian-iakkal szemben.

Végeden 1329-ben történt az első olyan erőszakos cselekmény, -mégpedig egy hatalmaskodás- amiről tudomásunk van. Ekkor a Vas vármegyei Káldy Severed fia János fegyvereseivel betört a faluba és onnan elrabolt 7 lovat, ami Sitkey Lőrinc fiainak a tulajdonát képezte. Emiatt a rablás miatt Káldy Severed fia Jánost a vasvári káptalan által a királyi személyes jelenlét bírósága elé idézték meg Sitkey Lőkös és Imre ellenében.⁶² A per során az országbíró parancsára a vasvári káptalan 1332. május 16-án tanúkat hallgatott ki a Végeden három évvel korábban történt hatalmaskodás ügyében. Összesen 150 tanút hallgattak meg, akiknek vallomása szerint a hatalmaskodás valóban úgy történt, ahogy azt a panaszosok előadták.⁶³ Sajnos a per további lefolyásáról nincs semmilyen adatunk, így csak sejteni lehet, hogy a hosszan elnyúlt per végén bírság megfizetésére kötelezték Káldy Jánost. Erre a hatalmaskodásra egy családi vita miatt kerülhetett sor, hiszen Káldy egyik öse Sitkey családbeli leányt vett feleségül. Valószínű, hogy a hozomány vagy a hitbér miatt veszett össze a két család és fajultak idáig a dolgok.

1335-ben egy újabb súlyos, erőszakos cselekmény történt Végeden. Ekkor a falu egyik tulajdonosa, Sitkey Lőrinc fia Lőkös megölte a saját jobbágját. A meggyilkolt jobbággy neve Bana fia Dénes volt. I. Károly még ugyanebben az évben kiadott Sitkey Lőkös számára egy oklevelet, amelyben felmenti őt az elkövetett emberölés következményei alól. A király megtiltja, hogy az emberölés miatt Lőkös ellen eljárást indítsanak, vagy büntetést szabjanak ki rá.⁶⁴ Az oklevélből nem derül ki, hogy milyen körülmények között ölte meg jobbágját Sitkey Lőkös, de megtudjuk belőle, hogy már akkor is el lehetett kerülni bizonyos esetekben a tettes jogi következményét. Ebben az esetben az is érdekes, hogy a királyné udvarában nevelkedett és a lovagok között élő, talán közéjük tartozó földesúr ilyen tett elkövetésére képes volt. A lovagi életforma megkövetelte a gyengébbek és a szegények védelmét a lovagoktól. Úgy látszik azonban, hogy a lovagi kultúra csak a saját nemesi rétegükkel való viszonyra vonatkozott, jobbágyaikra egészen más normát alkalmaztak a földesurak. Azt is meg kell

azonban jegyeznünk, hogy csak ezt az egyetlen kirívó esetet ismerjük a Sitkeyek és jobbágyaik viszonyából.

A fenti eset után nemsokkal megromlott a Sitkey család két ágának a viszonya egymással. Valószínűleg összevesztek a végedi birtok egymás közötti felosztásán, mert birtokperbe kezdtek. Sitkey Csépan fia István perelte Sitkey Lőrinc fia Lőköst a Véged, Gyűrűs, Bocsár, Battyán és Vinár helységekből neki járó részekért. Tehát a későbbi Nagysitkei ág perelte a Kissitkei ágat a családi birtokokért. 1341. május 8-án Nagymartonyi János országbíró a felek közötti pert Sitkey István kérésére elhalasztotta.⁶⁵ Ebből a perhalasztó oklevélből tudjuk, hogy az említett birtokok közül Végednek a negyedére, Gyűrűs és Bocsár harmadára, Battyánnak a felére, Vinárnak pedig egy kisebb részére tartott a származása okán igényt Sitkey István. Nyilvánvaló, hogy az 1325-ös adományozás után a Sitkeyek négy egyenlő arányban osztották fel egymás között az új birtokot. Egy-egy egyenlő részt kapott Sitkey Kopasz, Lőkös és Imre, valamint Sitkey István. A részarányokat tekintve a Kissitkei család a Nagysitkei családdal 3:1 arányban osztozott Végeden. Hasonlóan a korábbi esetekhez, ennek a birtokpernek sem ismerjük a befejezését, az egész ügyből csak a pert elhalasztó oklevél maradt az utókorra. A későbbi adatok azt mutatják, hogy a rokonok között helyre állt a béke, a vitatott birtokrészeket pedig megkapta Sitkey István.

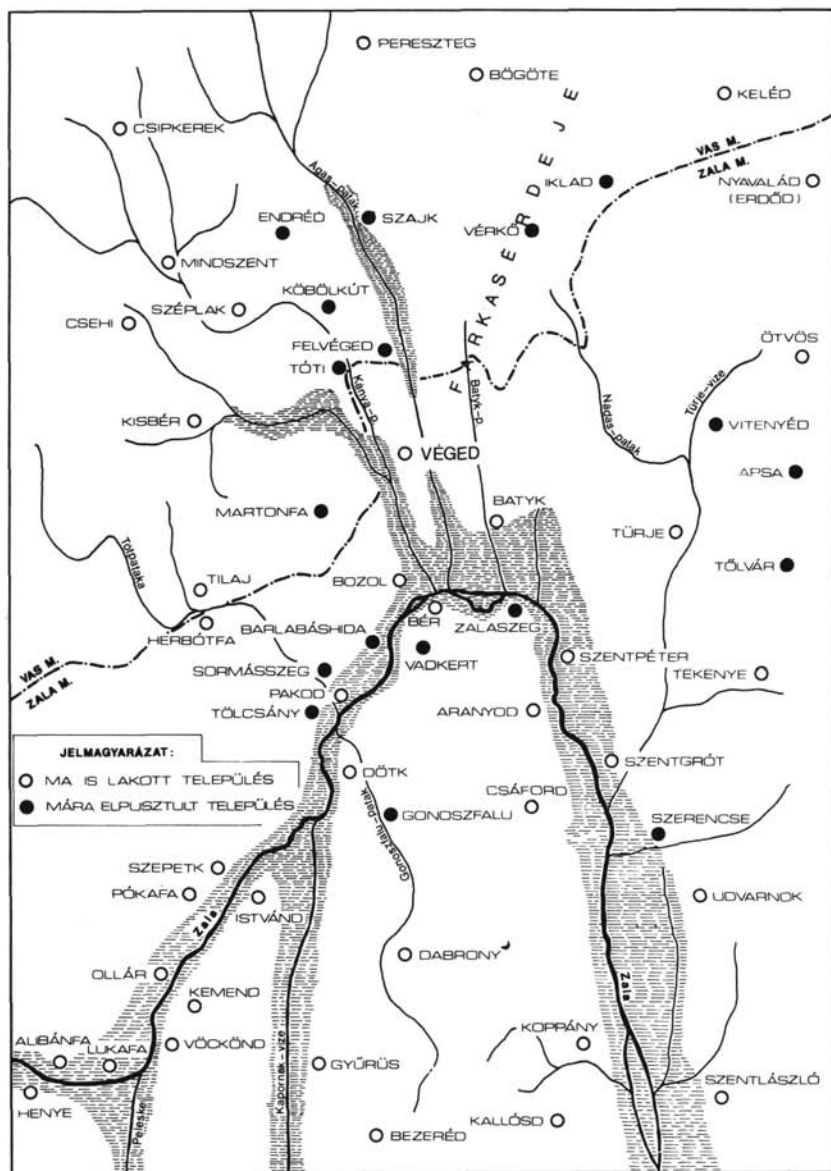
Négy évvel később Sitkey Istvánt a rokonság is megerősítette falvainak a birtokában. 1345. április 6-án a vasvári káptalan előtt ugyanis a Ják nemzetségbeli rokonok lemondtak minden jogukról, amelyet Végedhez és Gyűrűshöz tartottak. Ezeket a jogokat átruházták rokonukra Sitkey Istvánra. A lemondást Gechei Beke fia János és testvére Domonkos, valamint Ölbei Miklós fia Lőrinc és nagybátyja Dénes tették a saját maguk és a hozzá tartozóik nevében.⁶⁶ A birtokjogairól itt lemondó két család a Ják nemzetségnek a Rába-jobbparti ágához tartozott. A családot a Sitkey család őseinek Sitkey Lőrincnek a két unokatestvére, Pál és Zooch alapította. Pál lett a Gétyei vagy Gechey család őse, Zooch pedig az Ölbei családé. Ez a két család a származása folytán és az ősiség törvénye alapján tarthatott jogokat Végedhez és Gyűrűshöz, amiről 1345-ben lemondtak.⁶⁷

A falu fejlődése a 14. században

Falunk történetének az egyik legjelentősebb eseményéről tájékoztat bennünket I. (Nagy) Lajos királynak az 1346. január 12-én Visegrádon kiadott oklevele. Ebben az oklevelében a király megújítja Végednek az ősi

idők óta fennálló vásártartási jogát.⁶⁸ Az oklevelet Sitkey István és Lőkös kérésére állíttatta ki a kancelláriájával a király. Az írás szerint Végeden "ősi idők" óta tartottak hetivásárokat minden héten csütörtökön, de ez a vásártartás az idők folyamán feledésbe merült, sőt teljesen meg is szűnt. Sitkey István és Lőkös arra kérte I. Lajost, hogy a feledésbe merült vásártartást újítsa meg. Lajos király a kérésüket arra hivatkozva, hogy Végednek ez a joga már "a mi kedves atyánk Károly és a boldog emlékü magyar királyaink idejétől" megvolt, teljesítette. Engedélyezte, hogy Végeden továbbra is heti vásárt (forum libere) tarthassanak, sőt védelmet és biztosítékot adott a vásárra utazó kereskedőknek. Elrendelte, hogy a Sitkeyek részére kiadott oklevelét a különböző vásárokon olvassák fel és hirdessék ki a nép előtt, hogy az tudomást szerezzen a végedi vásárról. Az oklevelet a királyi nagypecséttel látták el hitelesítésképpen. Sajnos ez az oklevél, amely 600 éven át fennmaradt, a II. világháború viharában megsemmisült, ma már csak a szövegét ismerjük, ami a kutatók munkájának eredménye képpen egy oklevélgyűjteményben fennmaradt. Véged vásártartása mutatja a falunak a jelentőségét is. A környéken ekkor még csak Istvándon tartottak hetivásárokat. Ennek az említése egyidős a végedi vásár említésével.⁶⁹ Ezen a két falun kívül a környéken sehol nem volt vásár. Csak 1535-ben kapott Túrje is vásártartási engedélyt a királytól.⁷⁰ A Sitkey család birtokában lévő falvak közül egyedül Véged rendelkezett ilyen kiváltsággal. Később ugyan a család névadó faluja is kapott bizonyos korlátozott vásártartást. Erre azonban csak a 15. század elején került sor.

Ez a vásártartási engedély komoly kiváltságnak minősült a régi időkben, hiszen ennek révén a vásáros helyek nagy bevételekhez juthattak. A vásárra látogató kereskedőktől helypénzt szedhettek, friss árukkal láthatták el magukat a faluk lakói és más módon is gyarapíthatták a bevételeiket a települések. A középkorban kétféle vásár alakult ki, az egyik a hetivásár, a másik az országos vásár volt. A hetivásár mint a neve is mutatja, a hét bizonyos napján tartott vásárt jelentette. A vásáros hely környékén élők itt szerezhették be a mindennapi élethez szükséges árukat. Az országos vásár nagyobb kiváltság volt mint a hetivásár, de ezt csak ritkábban, bizonyos időszakonként tartották. A távolabbi vidékekről érkező áruk vagy a nagyobb értékű és ritkábban beszerezhető dolgok vására volt ez.⁷¹ A vásáros helyek vagy nagyobb települések, vagy forgalmasabb utak kereszteződéseiben fekvő kisebb települések voltak. Ezeknek a vásáros helyeknek jó közlekedési és megközelítési lehetőségekkel kellett rendelkezniük. Véged ezzel a jó megközelítési lehetőséggel rendelkezett, hiszen dombtetőn fekszik, száraz helyen, távol a Zala folyó hatalmas mocsaraitól.

1. térkép: Végéd és környéke a 13-14. században

Talán már a vásártartási jog adományozásakor keresztül vezetett a falun egy országos jelentőségű főútvonal, ami megfelelő forgalmat biztosított vásár tartásához. A főútvonal az ország fővárosából, Buda várából vezetett Fehérvár-Veszprém-Sümeg-Vasvár-Muraszombat városokon keresztül Itália és Velence irányába.⁷² Ennek az útnak Sümeg és Vasvár között lévő szakasza haladt át falukon, amelynek vonala Túrje-Véged-Martonfa-Kisbér falvakon át vezetett.⁷³ Ezt a főútvonalat keresztezte Végeden egy másik fontos útvonal is, a Kanizsáról Sopron felé vivő út Szentgrót és Pereszteg között lévő szakasza.⁷⁴ Ez az útvonal a Zala folyó bal partja mentén haladt, Szentgrót-Szentpéter-Batyk-Véged-Pereszteg falvakon keresztül. Később ebből ágazhatott le egy Egerszeg fele menő út is. Falunk helynevei is mutatják, hogy fontos útsomópont volt. A régi időkben a folyókon és patakokon csak ritkán építettek hidakat, a legtöbb esetben gázlókon keltek át. Ezeknek a helyeknek a neve "Kelő" volt. Ilyen "Kelő" helynév pedig Végeden kettő is található. Mindkettő a mai Szajki, az egykori Ágas patakon volt és "Végedi Kelő"-nek hívták őket. Az egyik a mai temetőbe vezető híd környékén lehetett a patakon. Itt vezetett be a faluba mindkét főútvonal. A patak menti területet jelenleg torzított formában Kellő dűlőnek nevezik.⁷⁵ A másik Végedi Kelő valahol a mai 11-es számú halastó környékén lehetett. Itt vezetett át a patakon a Szentgrót-Pereszteg út és a Véged területét csak érintő Széplak-Ötvös út.⁷⁶ Ezek az útvonalak biztosították a falunak a fejlődés lehetőségét, mivel a középkor folyamán nagyobb arányú fejlődésre csak az előnyös helyzetű, forgalmas településeknek volt lehetősége. Két évszázad eltelte után falunknak ezek a korábban még fejlődési lehetőséget nyújtó utak váltak a legnagyobb hátrányára. A jó megközelítési lehetőség a török időkben komoly károkat okozott Végednek, mivel a török csapatok ezeket az előbb említett útvonalakat használták támadásaik során felvonulási útként. Akkor amikor a környező falvak még majdnem sértetlenek, akkor Végedet már szinte teljesen elpusztították. A 14. század közepén azonban még nem láthatták előre Végeden a később bekövetkező baljós eseményeket. Amint ez a vásártartási engedély is bizonyítja, Sitkey István és Sitkey Lőkös az öt évvel korábbi pereskedésüket felejtve a falu és ezzel saját érdeküket tekintették. Tudták azt, hogy ha jobbágyaiknak és falujuknak jól megy, akkor azzal a saját anyagi boldogulásuk is biztosított. A két Sitkey kérésének teljesítéséhez bizonyára az is hozzájárult, hogy mindketten a királyi udvar környezetéhez tartoztak és fiatal korukban hosszabb ideig ott is élhettek. Valószínű, hogy már gyermekkorától ismerték Lajos királyt is.

I. Lajos király kiváltságlevele után hosszú ideig nem hallunk semmit ami Végeddel kapcsolatban volna, csak 1381-ben akadunk újabb adatra.

Ekkor a falunk fejlődését elindító Sitkey István és Sitkey Lőkös fiai megszoztak az itteni birtokaikon. Ekkorra már a két apa nincs az élők sorában. Az 1381. július 22-én a vasvári káptalan által kiállított oklevélben Sitkey György és rokona Sitkey László felosztják egymás között az itteni ereszvény erdeiket.⁷⁷ Úgy egyeztek meg, hogy a "Zuha" nevű erdőt László, a "Bik" nevű és a "Pukharasztja" nevű erdőket pedig György kapja. Ebben az oklevélben viszonyítási pontként szerepel a végedi Szent György egyház és az Ágas patak is. Az említett "Bik" nevű erdő az Ágas pataktól nyugatra, a "Zuha" nevű erdő pedig a templomtól keletre feküdt. Ez az első olyan oklevelünk, amelyben végedi helynevek is szerepelnek, közülük egy egészen a mai napig fennmaradt. A templomtól keletre ma is találhatunk egy Szuha-lap nevezetű helyet.⁷⁸ Megállapíthatjuk, hogy a falu legrégebbi helyneve ez a "Zuha" vagy Szuha név. Az oklevél szerint Sitkey György és László a falu határában lévő szántóföldekkel kapcsolatban úgy egyeztek meg, hogy azokat továbbra is közösen használják.

A következő oklevél, amely kapcsolatban van a falunkkal, 1390. március 22-én kelt. Ebben az oklevélben I. Zsigmond király arra utasítja a vasvári káptalant, hogy határolja meg Sitkey István fiának Györgynek a Végeden lévő birtokát.⁷⁹ Sajnálatos módon nem tudunk arról, hogy elkészült-e a határjárás. Ha el is készítették, nem maradt ránk. Ezek a határjárások biztosítják a kutatóknak a középkori falvak kiterjedésének és határainak a megismerését. Igen értékes határjárás maradt fenn a 13. századból Batykról és Barlabáshidáról is. Ezekből megismerhető a falu hozzávetőleges helye és a határok nagyjából azonosíthatók a mai viszonyokkal. Sajnos ilyen adat Végeddel kapcsolatban nem maradt fenn, ezért nem ismerjük falunk középkori határait. Az első ismert és fennmaradt határjárás Végedről csak a 18. század elején készült, ebből pedig már csak a török kori állapotok ismerhetők meg.⁸⁰

Véged számára a 14. század egy újabb birtokperrel zárult le. 1395-ben a Sitkey családnak pereskednie kellett Miklós türjei préposttal és a Türje nemzetségbeli Szentgróti László fiával Miklóssal. Ezeket ugyanis határjárással be akarták vezetni Véged falu birtokába. A megkezdett határjáráskor azonban a Sitkeyek ellene mondtak a beiktatásnak, mivel a falu nekik ősi családi birtokuk. A két fél között per alakult ki, melynek során bizonyítaniuk kellett az igazukat. Ebből a birtokperből is csak egy oklevél maradt fenn. Ebben az oklevélben az országbíró a felek közötti pert 1395. november 3-án a következő év Szent György nyolcadára, azaz május 1-re elhalasztotta.⁸¹ Ebben az esetben is megakadályoz bennünk az írásos adatok hiánya, hogy a per végeredményét megismerjük, így csak találgatni tu-

dunk. Mivel a későbbi időszakban nem utal semmi arra, hogy a türjei prépostságnak valamilyen kapcsolata lett volna a faluval, ezért a pert bizonyára elvesztették. Nem tudjuk azt sem, milyen indokkal próbálták meg beiktatni a prépostságot Véged birtokába. Sűrűn előfordul az, hogy a középkori perekből csak egyetlen oklevél marad ránk, így pedig szinte lehetetlen pontosan követni egy-egy peres ügyet. Ez a Végedért lezajlott per mindenestre annyit bizonyít, hogy más földbirtokosok is elég értékesnek találták ahhoz a falut, hogy megpróbálják megszerezni, akár csalárd módon is.

A 15. századi Véged

Ennek a századnak az első évtizedében I. Zsigmond király két oklevelet is kiadott a Sitkey család tagjainak, amelyekben kiváltságokat biztosított a számukra. Mindkét oklevél 1408. április 8-án kelt és a megfogalmazás szerint az ország valamennyi prelátusához, bárójához, ispánjához, várnagyához és nemeséhez szólt. Az első oklevél amiatt került kiadásra, mert Sitkey László fiai Mihály és László, valamint Sitkey György fiai Mátyás, Jakab és Lőrinc panasszal fordultak a királyhoz. Eszerint a birtokaikra átköltözni kívánó jobbágyokat a földesuraik megakadályozták az áttelepülésben, bár erre engedélyt is kaptak, a tartozásaikat és a terragiumot pedig kifizették. A király ezért felszólítja a földesurakat, hogy engedjék jobbágyaikat a Sitkey családbeliek birtokaira költözni.⁸² A másik oklevélben a király felszólítja a nemeseket, hogy a Sitkeyek falvaiban élő familiárisok és jobbágyok felett ne merjenek ítélni. Az igazát mindenkinek a Sitkeyek vagy azok tisztségviselői előtt kell keresnie. Az ő vonakodásuk esetén meg kell idézni őket a király vagy más bírói személy elé.⁸³ Mindkét oklevél azzal zárul, hogy ezeknek a rendelkezéseknek a megszegőit az illetékes megyék ispánjainak kell engedelmességre kényszerítenie a király nevében. A két oklevelet a király titkos pecsétjével látták el. Ezek a kiváltságlevelek segíthették a Sitkeyek falvainak betelepítését, amire valószínűleg valamilyen járvány után kerülhetett sor, amikor fontos volt az elhalt jobbágyok birtokainak a megművelése. Feltételezhető, hogy ez a betelepítés nagyobb méretű lehetett, mert ha csak néhány jobbágyot érint, akkor a Sitkeyek nem valószínű, hogy a királyhoz fordultak volna ezzel az üggyel. Mindkét oklevél vonatkozik a család minden falujára, így Végedre is. Ez a két oklevél tehát gyakorlatilag megengedte a Végedre áttelepülni szándékozó jobbágyoknak a szabad költözködést. A fent említett kérelmezők közül Sitkey Mihály a király udvarához tartozott a későbbi időkben. Mint a király

sáfárja (dispensator) elkísérte Zsigmondot külföldi útjaira is. 1418. szeptember 8-án Ulmban kapott urától címeradományt az egyik familiárisával együtt.⁸⁴

A 15. század elején egy nagyszabású perbe keveredett a végedi plébános, több zalai társával egyetemben. Demeter Péter a környékbeli faluk plébánosaival egyetértésben megtagadta a tized befizetését a veszprémi káptalannak. Ebből az ügyből egy több éven át tartó per kezdődött a felek váltakozó sikerével. A pernek az eseményeivel az egyháztörténeti részben még bőven találkozunk.⁸⁵

Az egyházon belüli per befejeződését követően a Sitkey család tagjai kezdtek egymással pereskedni a birtokaik miatt. 1422. március 2-án a vasvári káptalan előtt Sitkey György unokája, Sitkey Bertalan tiltott el mindenkit a Sitke, Tokorcs, Véged és Bajt falvakban lévő birtok- és malomrészek elidegenítésétől, azaz eladásától.⁸⁶ Sitkey Bertalan leginkább nagybátyjának, Jakabnak és unokatestvérének, Dénesnek kívánta megtiltani birtokaik eladását. Az oklevélben megtiltja minden idegen számára a birtokok megszerzését. Ezzel bizonyára azt akarta megakadályozni, hogy a családi birtokok mások kezébe jussanak. Valószínűleg a tudomására jutott, hogy rokonai birtokaikat pénzszerzés céljából idegeneknek akarják eladni, vagy zálogba akarják adni. Mivel az ügyről később nem hallunk, feltehetőleg elérte célját ez a tiltakozás.

A 15. század eleje szinte csak pereket hozott Végednek. Ezzel a fenti perrel szinte egyidőben a család másik ágának tagjai, a Kissitkeyek is birtokperbe bonyolódtak. A per előzményei azonban visszanyúlnak 1419. december 16-ig. Ekkor Sitkey László fia Mihály Zsigmond királytól adomány címén megkapta Dabronc, Péterföldre, Pét és Vitenyéd falvakat.⁸⁷ Ezeket a birtokokat a fiú utód nélküli Konya fia László hagyta végrendeletében Sitkey Mihályra, amit az adományozással a király is elismert. Ezekbe a birtokokba még ennek az évnek a végén be is iktatta a zalavári konvent az új tulajdonost, akire ezután nagy gondok szakadtak. Az említett birtokokat, de közülük is leginkább Dabroncot meg akarta szerezni Szentgróti László is. Mindent elkövetett annak érdekében, hogy ezeket a birtokokat Sitkey Mihály eladja neki. Mivel ez a törekvése békés úton nem érte el a célját, ezért mindenféle módon zaklatni kezdte Sitkeyt. Amikor 1420 elején azt látta Szentgróti, hogy a sok zaklatás ellenére sem kapja meg a birtokokat, még sokkal gátlástalanabb eszközökhöz nyúlt. Familiárisaival elfogatta és szentgróti várába záratta a királyi sáfárt. Sitkey Mihály a fogásban állításuk szerint megzavarodott. Amikor szökéssel próbálkozott, üldözés közben Szentgróti familiárisai halálosan megsebesítették.⁸⁸ (Úgy lát-

szik, hogy már a középkorban is ismerték a "szökés közben megölték" kifejezést!) Szentgróti László Sitkey Mihály halála után annak birtokait is kifosztatta. Valószínű, hogy a tettért semmilyen büntetést sem kapott, mert Dabronc következő birtokosát ugyanúgy zaklatta, mint szerencsétlen sorsú elődjét. Egy 1421. évi oklevélből megtudjuk, hogy a Sitkey Mihály halála után Kocsi Török Andrásnak adott birtokot Szentgróti László hatalmasul elfoglalta, leromboltatta, sőt még a falu házainak a helyét is felszántatta.⁸⁹

Ilyen előzmények után került sor a Sitkey családon belül a pereskedésre, mégpedig az örökösödés miatt. Sitkey Mihálynak ugyanis csak egy leánya, Katalin született. Mivel a középkori szokások és törvények nem tették lehetővé, hogy az apa birtokait teljes egészében leánya örökölhesse, így Katalin csak a birtokok negyed részére tarthatott jogot. Ezt a részt nevezték leánynegyednek. A törvény alól csak a király adhatott felmentést, mégpedig oly módon, hogy "fiúsította" az illető leányt. Ez a fiúsítás annyit jelentett, hogy a leánynak fiú örökösrel azonos jogokat adományozott az uralkodó. Így jártak el Katalin esetében is. 1422. november 18-án Zsigmond király Sitkey Katalint, Gersei Pető fia László indítványára fiúsította a Vas vármegyei Sitke, Tokorcs és Bajt, valamint a Zala vármegyei Véged és Gyűrűs falvakban lévő minden birtokrészében.⁹⁰ A király a fiúsítási okmány kiadását a leány árvaságra jutásával indokolja, de apjának érdemei, amelyeket a husziták elleni harcokban szerzett azok is ezt támogatják. Katalin fiúsítása kiváltotta a rokonság ellenkezését, hiszen az elhalt Mihály birtokainak egy része rájuk szállt volna. A család Nagysitkei ágának tagjai perrel támadtak a fiúsított Katalin és nagybátyja Gotthárd, tehát a Kissitkei ág ellen. 1424-ben Sitkey György fia Jakab, Mátyás fia Dénes és Lőrinc fia Bertalan ellene mondtak, hogy Sitkey Katalint, nagybátyját Sitkey László fia Gotthárdot -aki egyben gyámja is volt Katalinnak- beiktassák a fentebb említett falvakban lévő birtokrészekbe.⁹¹ Ennek az ellentmondásnak csak annyiban volt jogalapja, hogy az elhunyt családtag birtokai a már sokszor említett ősiség törvénye szerint felosztásra kerültek volna a család tagjai között. Feltehetőleg elveszítették ezt a birtokpért a Nagysitkeiek. Ha az ősiség törvényét vesszük alapul, akkor mint legközelebbi rokon Sitkey Gotthárd örökölt volna, aki testvére volt Mihálynak. Erre a pervesztésre utal, hogy 1425-ben már Katalin és a nagybátyja pereskedik egymással a birtokok felosztása miatt. A vita végén békés egyezséget kötöttek egymással a felosztással kapcsolatban. A felek egyezségét 1426. március 12-én Bécsben kelt oklevelében a király is megerősítette.⁹² Az oklevélben Zsigmond részletesen átírja a két fél között Nagy- és Kissitke, Tokorcs, Bajt, Vinár, Véged, valamint Gyűrűs falvak vonatkozásában létrejött

osztályos egyezséget. Az egyezséget elfogadta a két érintetten kívül a család többi tagja is, így Gotthárd két gyermeke, Katalin és János is. A meg egyezést újonnan kiadott oklevelében törvényesíti a király is és másodszor is fiúsítja Katalint. Ez az oklevél szintén Gersei Pető Lászlónak a közbenjárására került kiadásra. Az oklevelet Zsigmond királyi nagypécsettjével hiteltelítette a kancellária. Felső sarkába jegyezték, hogy az oklevelet a "király úr személyes parancsára" állították ki. (comissio proporia domini regis) Ezzel azonban még mindig nem zárult le a családi pereskedés. A következő évben, 1427-ben már Sitkey Gotthárd fia János tiltakozik, mert Katalin olyan egyezséget kötött Gersei Pető Lászlóval, ami neki károkat okoz.⁹³ Valószínűleg lehetett alapja ennek a tiltakozásnak, mert feltűnő Pető László közreműködése az ügyben. Talán a megszerzett birtokok hasznából juttatott bizonyos részt Katalin Gersei Pető Lászlónak, mert ekkor már a Sopron vármegyei Lócsi Gáspárnak az özvegye volt. Ezzel a tiltakozással a birtokvita lezárult egy időre, de még mindig nem véglegesen. 1437-ben újra csak Sitkey János az, aki tiltakozást nyújt be. Ezúttal azért tiltakozik, mert szerinte Katalin Terjék Benedekkel kötött reá nézve hátrányos szerződést.⁹⁴ Nem tudjuk, hogy ezeknek a tiltakozásoknak mi lett az eredménye, ugyanis az erre vonatkozó oklevelek teljességgel hiányoznak. Feltehetőleg elért valamilyen eredményt velük, mivel a családi pereskedések időszaka befejeződött.

A következő adatnak, amely Végedről szól szintén vannak bizonyos előzményei, ezek azonban országos jelentőségűek. 1437. december 9-én meghalt Zsigmond király és utódjává a magyar rendek vejét, Albertet választották, aki azonban hamarosan, 1439. október 27-én elhalálozott. Utódjául az országos rendek Ulászló lengyel királyt választották uralkodónak. I. Ulászló király és Albert özvegyének hívei között polgárháború kezdődött 1440 júniusának közepén. Július és december között Erzsébet királyné emberei elfoglalták az ellenpárt híveinek Vas, Zala és Veszprém vármegyeiben lévő várait. I. Ulászló király 1441 februárjának vége és májusának eleje között hadjáratot folytatott ezeknek a váraknak a visszafoglalására.⁹⁵ A hadjárat egyik első állomása Pápa városa volt. Itt március elsején és másodikkán tartózkodott a király, majd továbbindulva déli irányba, hamarosan elérkezett Zala vármegyébe. I. Ulászló március 4-én még Redneken (Csabrendek) tartózkodott, majd 1441. március 7-én megérkezett Végedre. Itt keltezte azt az oklevelét, amelyet a február elején kinevezett Hunyadi János és Újlaki Miklós erdélyi vajdának küldött. Parancsot adott nekik, hogy vizsgáltsák ki a hatalmaskodást, amelyet Láczi Dezső volt vajda és rokonai ellen követtek el.⁹⁶ Nem tudjuk, hogy a király hány napot töltött fa-

lunkban, ehhez ugyanis hiányoznak az oklevelek. Annyi bizonyos, hogy március 4-én még Redneken, március 7-én Végeden, március 9-én pedig már Kemend vára alatt ad ki oklevelet a király.⁹⁷ A közben lévő napokon nem ismeretes a tartózkodási helye sem a seregnek, sem a királynak. Csak az állítható biztosan, hogy március 7-ét Végeden töltötte Ulászló, mert nem valószínű, hogy útközben járultak volna a kérelmezők a király elé kérésükkel. Az oklevelet pedig biztos, hogy nem tudták útközben kiállítani. Ehhez ugyanis megfelelő helyre és időre is szükség volt. Az a tény, hogy megszálltak Végeden, azt mutatja, hogy ekkor létezett a faluban egy olyan épület, ami még a király számára is elfogadható volt szállás gyanánt. Ez abból következik, hogy a hadjárat során kiállított oklevelekben a kancellária mindig jelzi azt, hogy a király tábort veretett vagy megszállt valahol. Például tudjuk, hogy tábort vertek Redneken és Kemend vára alatt is. Itt pedig az oklevél keltezésésként csak annyit tartalmaz, hogy kelt Véged faluban. (Datum in villa Vyged) Feltételezhető, hogy a Sitkey család itteni kúriája lehetett az a megfelelő lakóhely, ahol Ulászló király is megpihent. Végedről a király és serege Kemend és Márványkő várai felé vonult tovább. I. Ulászló 1441-es hadjárata sikeresnek mondható, hiszen visszafoglalta a királyné embereitől az általuk elfoglalt várakat, amelyeket aztán visszaadott a korábbi tulajdonosaiknak.

1447-ben a szomszédos batyki birtokon Béri Boldizsár elzalogosított 12 holdnyit ottani birtokaiból. 8 holdat a Hidegkútra járó dűlőben, 4 holdat pedig a Kétútköz nevezetű dűlőben adott zálogba. A zálogbavevők Végedi Bozóki Domonkos, valamint a szentlőrinci és a tilaji plébánosok voltak.⁹⁸ A zálogbavevő Bozóki Domonkos egyik előneve mutatja, hogy a mi falunkba való volt. A másik neve szerint pedig valószínűleg a szomszédos Bozol faluból származott eredetileg a családja. Ebben az esetben pedig a Bozók írás- vagy olvasási hiba lehet a Bozol név helyett. Nem derül ki a korabeli oklevelekből, hogy ebben az időben a Sitkey családon kívül másnak is lett volna Végeden birtoka. Az adat alapján feltételezhető azonban, hogy rendelkezett az említett Domonkos itteni birtokkal, hiszen másképp nem nevezhette volna magát "Végedi"-nek. Valószínűleg házasság révén jutott egy birtokrészhez, amelyet a Sitkey család valamelyik ága adott át hozományként a család egy nőtagjával. Feltehető, hogy az itt említett Végedi Bozóki Domonkostól ered az a későbbiekben szereplő Végedi vagy Wegedi család, amelynek tagjaival a 16. század során találkozunk. A család tagjait a század elején egyházi méltóságokban találjuk, majd később mint falubeli jobbágycsalád szerepelnek.⁹⁹ Ha valóban azonos családról

van szó, akkor feltehető, hogy a család későbbi leszármazottai vagy elszegényedtek vagy más módon kerültek jobbágyssorba.

Még ugyanebben az évben történik egy másik elzálogosítás is, amely kapcsolódik Végedhez. 1447. november 2-án a vasvári káptalan előtt a Nagysitkei család egyik tagja, Sitkey Bertalan elzálogosította Véged nevű falujában lévő 5 jobbágytelkét a Vas vármegyei Szőczey Miklósnak. Ennek fejében a visszaváltás idejéig 5 aranyforintnyi kölcsönt kapott.¹⁰⁰ Az egész zálogügyletben az a legérdekesebb, hogy éppen Sitkey Bertalan adja zálogba az itteni birtokának egy részét, aki 25 évvel korábban még teljesen ellenkező előjellel gondolkodott. Ő volt az, aki 1422-ben még megtiltotta a családjának tagjai számára a Végeden lévő részek elidegenítését. Erre mondható, hogy a pénz nagy úr, pénz hiányában pedig még a korábbi tiltakozó is másként gondolkodik. Egyébként ez az első adatunk arra vonatkozóan, hogy a Sitkey család egy tagja itteni birtokot vagy birtokrészt adott át valakinek zálogba.

Hatalmaskodások

Ennek a résznek az elején először nézzük meg a hatalmaskodás jogi jelentését. A Magyar Történelmi Fogalomtárban azt találjuk róla: "A hatalmaskodás feudális jogi fogalom; a másik nemes ember személyének, vagyonának illetve jogainak erőszakos megsértése, amely kezdetben fej- és jószágvesztéssel járt. Alapesetei: nemes ember házába való erőszakos behatolás, nemesi javak vagy tartozékok erőszakos elfoglalása, nemes ember törvényes ok nélküli letartóztatása, megverése, megsebesítése vagy megölése. Luxemburgi Zsigmond király törvényei már különbséget tettek kisebb és nagyobb hatalmaskodások között, s ez a büntetések enyhítését is jelentette; A kisebb vétkeseket csak az okozott károk és költségek megtérítésére ítélték. A fej- és jószágvesztés később fejjátsággá enyhült..." A kezdeti komoly büntetések ellenére nagyon gyakoriak voltak ezek a hatalmaskodások az egész középkor folyamán. Ilyen kisebb-nagyobb hatalmaskodásokat minden nemesi család követett el. Az csak a különböző családok vérmérsékletétől és a hatalomvágyuk mértékétől függött, hogy ezekre milyen gyakran került sor és milyen jellegűek voltak. A Sitkey család hatalmaskodásainak a lajstromában csak ritkán találunk súlyos cselekményeket, sőt hatalmaskodásokat is csak ritkán követtek el, ezeknek sokkal több alkalmal voltak áldozatai, mint elkövetői.

A 15. század második felében történt Végeden az első, ebből a korból ismert hatalmaskodás. 1464. július 2-án azt panaszolták a Sitkeyek, hogy Heteyi Lesták fia István két familiárisával rátört a sitkei és tokorcsi birtokukra és onnan a jobbágyok 200 állatát elhajtották. Panaszt tettek ekkor a Kanizsai család ellen is, mert a Sitkey család szerint Kanizsai Miklós a nekik elzalogosított Kehida faluban lévő birtokrészeket önkényesen visszavette. Ezen kívül a Kanizsaiak elhajtották a Sitkeyek Véged nevű falujából is a jobbágyok összes állatát. A panaszok miatt az országbíró az érintett vármegyéket vizsgálat lefolytatására utasította. A vármegyék az általuk 1464. augusztus 6-án kiadott oklevélben azt bizonyítják, hogy a hatalmaskodások valóban megtörténtek és úgy, ahogyan azt a panaszosok előadták.¹⁰¹ A hatalmaskodások elkövetése idején a Kanizsai család tagjainak a szomszédos, Vas vármegyei Peresztegen is voltak birtokai.¹⁰²

Valószínű, hogy az ottani jobbágyaik és a család szolgálatában álló fegyveres familiárisok követték el a végedi hatalmaskodást. Az is feltételezhető, hogy az állatokat szintén a peresztegi birtokra hajtották. Sajnos Véged esetében az oklevél nem írja, hogy mennyi és egyáltalán milyen jószágokat raboltak el a faluból. Ennek hiányában pedig nem ismerjük, hogy milyen állatfajták tenyésztésével foglalkoztak a végedi jobbágyok. Az oklevelek hiánya következtében azt sem tudjuk, hogy mi lett a büntetése a Kanizsai családnak ezekért a hatalmaskodásokért. Feltételezhető, hogy az esetleges büntetés nem volt súlyos, mert később is követtek el a család tagjai hatalmaskodásokat a Sitkeyek ellen, azonban ezek már semmilyen formában nem érintették Végedet.

A fenti események után alig két évvel több hatalmaskodás is történt a faluban. 1466-ban Zala vármegye alispánjai és bírótársaik megkeresésére a kapornaki konvent vizsgálatot végzett a Sitkey Gotthárd fia János által hatalmaskodások miatt benyújtott kereset tárgyában. Sitkey János szerint Szentgróti János felbujtására Hagymássy Miklós és Sejteri Domonkos János, Ohidy Mátyás és Kispálfay Mátyás nevű társai Véged birtokon több rendbeli hatalmaskodást követtek el. A konvent a megkeresésre végzett vizsgálata során megállapította, hogy a felsoroltak valóban elkövették a hatalmaskodásokat.¹⁰³ A vizsgálatról készült oklevél elveszett és így csak ennyit ismerünk az egész ügyből. Még azt sem tudjuk, hogy mit követtek el a fentebb említett hatalmaskodók.

1466-ból ismerünk egy másik hatalmaskodást is. Március 13-án Guthi Országh Mihály nádor a Budán kiadott oklevelében intézkedik egy perrel kapcsolatban. A Sitkey Gotthárd fia János felperes és Bejczy Pál és István alperesek közötti perben az alperesnek esküt ítélt arra vonatkozóan,

hogy Izsákfalvi Izsák Mihály nem az ő felbújtásukra és megbízásukból hajtotta el a panaszos végedi jobbágynak a marháját.¹⁰⁴ A középkor folyamán elég gyakran találkozhatunk olyan ítéletekkel, hogy az alperesnek vagy a vádlottnak egy kijelölt templomban esküt kellett tennie arra, hogy a neki felrótt cselekményt nem követte el. Jelen esetben is erre került sor, mivel a Sitkeyek csak gyanúsították a felbújtással a Bejczyeket. Ők az eskü letételével tisztázhatták magukat a vádak alól. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy Izsák Mihály elhajtotta a végedi jobbágyok marháját.

Úgy látszik, hogy a 15. század 60-as évtizede a hatalmaskodások időszakát jelentette Véged és lakói számára. 1469-ben a vasvári káptalan Pálóczy László országbíró utasítására végzett vizsgálatot egy Végeden elkövetett hatalmaskodás miatt. A káptalan ennek során megállapította, hogy Béri András rokonának Béri Boldizsárnak biztatására, a Sitkey János és fiai által zálogjogon bírt Batyk nevű birtokon és Végeden valóban hatalmaskodott. Batykon a birtok egy részét, Véged határában pedig egy jobbágytelket foglalt el.¹⁰⁵ Még ebben az évben történt egy másik hatalmaskodás is. Ez esetben Sitkey János, Sitkey Antal és társaik tettek panaszt amiatt, hogy Sitkey Bertalan özvegyének és fiának Lászlónak felbújtására Széplaki Bottka János és társai a szomszédos Batyk birtokot elfoglalták, egy jobbágyot elfogtak és csak 60 aranyforint lefizetése után engedték szabadon. Bottka Jánosék a végedi birtokon szántóföldeket foglaltak el, de ezeken kívül hatalmaskodtak Széplakon, Bakóföldén és Sitkén is.¹⁰⁶ Ha a két hatalmaskodás indítékait keressük, akkor mindkét esetben más és más eredményre jutunk. Az első esetben az lehetett a Bériek oka a hatalmaskodásra, hogy Batyk a családjuk és a türjei prépostság közös birtoka volt és a valamelyik fél által zálogba adott területet így akarták fizetés nélkül visszaszerezni. A második hatalmaskodás esetében az indítékok eléggé egyértelműek, mivel a felbujtók maguk is Sitkey családbeliek. Valószínűleg egy családon belüli birtokvitát akartak ezen a módon rendezni. Erre mutat, hogy a hatalmaskodók csak szántóföldeket foglaltak el és más értékekhez nem nyúltak. Az elrabolt jobbágyért kért és kapott 60 aranyforint váltságdíj feltehetőleg a hatalmaskodás végrehajtóinak "munkadíját" volt hivatott fedezni.

Véged fennállásának a 15. század közepéig eltelt ideje alatt mindössze egy hatalmaskodásról tudunk, mégpedig a Káldy János által 1329-ben elkövetett 7 ló elrablásáról. Ezután pedig sűrűn, egymás után következtek be a hatalmaskodások. Nem tudjuk ennyi év távlatából már azt megítélni, hogy mi lehetett ennek a hatalmaskodási hullámnak a kiváltó oka. A kér-

déses időszakban Mátyás király (1458-1490) uralkodott, akinek uralkodási ideje alatt erős volt a központi hatalom, amely meg tudta volna torolni ezeket a hatalmaskodásokat. A sok erőszakoskodás megakadályozható lett volna a bűnösök súlyos megbüntetésével. Erre úgy látszik, hogy nem került sor, vagy csak jelképes büntetéseket kaphattak a tettesek, akiknek a személyére és a felbújtóik személyére is fény derült minden esetben. Mátyás király az 1464. évi 7. törvénycikkében elrendelte, hogy a hatalmaskodási pereket az idézések átadását követő 32. napig be kell fejezni. Ezzel fel kellett volna gyorsulnia a pereknek, de vagy a törvényt nem tartották be, vagy valóban csak csekély büntetéseket osztottak ki a hatalmakodókra. Lehetséges az is, hogy nem egységesen alkalmazták a törvényt, hanem különbséget tettek az elkövetők között. A nagyhatalmúak el tudták kerülni a tetteik következményeit, a kisebbeket pedig szigorúan megbüntették. Erre példa Sitkey János esete is. Egy hatalmaskodási ügy miatt Mátyás király elvette a birtokait és azokat másnak adományozta. 1471. június 23-án a király kiadott egy oklevelet, amelyben közli Kanizsai Lászlóval és Szapolyai Jánossal, hogy a bárók jelentéséből tudomására jutott az, hogy Sitkey Gottárd fia János nem vett részt Feyerd-i János háza felégetésében, ezért ártatlan. Megparancsolja a címzetteknek, hogy a király parancsára általuk elfoglalt birtokait adják vissza Sitkey Jánosnak. Megparancsolja azt is, hogy adjanak elégtételt neki a Feyerd-i János és Wgh-i András által okozott károkért is. Egyúttal a király érvényteleníti azt a korábbi birtokadományát is, amelyben Patolcsi Bertalannak adományozta Sitkey János birtokait.¹⁰⁷ A fentiekből kiderül, hogy a hatalmaskodást csak a magasabb rangúak vagy magasrangú pártfogóval rendelkezők úszhatták meg minden büntetés nélkül, a kisebb nemeseket néha még ártatlanul is megbüntették hatalmaskodás vádjával. Ez a birtokelvétel és visszaadás bizonyára érintette Végedet is, mivel ez a falu is Sitkey János birtokai közé tartozott. Valószínűleg Véged is az eladományozás és a pusztítás sorsára jutott. Ez nem derül ki az oklevélből, abban ugyanis csak általánosságban beszélnek Sitkey János birtokairól, de falunevet nem említenek.

Véged a középkor végén

A középkor végétől is ránkmaradt néhány olyan oklevél, amely adatokat tartalmaz Végeddel kapcsolatban. Közülük az egyik közli velünk a falu nagyságát is. 1474. december 16-án kelt oklevelükben a Zala vármegyei adószedők bizonyítják, hogy többek között Sitkey János és Sitkey An-

tal sem fizette be a kirótt hadiadót. A Sitkeyek a Végeden lévő birtokuk után járó 23 és fél aranyforinttal maradtak adósai a kincstárnak. Az adószedők engedélyt kaptak arra, hogy a hadiadót az adósok birtokairól szükség esetén akár erőszakkal is behajthassák.¹⁰⁸ Magyarországon hadiadót csak Luxemburgi Zsigmond király uralkodásának az idejétől szedtek, tekintettel a török veszélyre. Mátyás király uralkodása alatt viszont már évenkénti rendszerességgel lett kiróva ez a hadiadó vagy másnéven subsidium. Az ország nemeseinek minden portájuk után évente 1 aranyforintot kellett befizetni subsidiumként, tehát ennek az adónak a kiróvása portánként történt. A porta egy olyan kaput jelentett, amelyen egy gabonával vagy szénával rakott szekér befért. Ilymódon ez a porta azonos volt egy jobbágytelekkel, függetlenül attól, hogy esetleg a közös bejáratú telken több család is élt.¹⁰⁹ Tehát a Sitkeyek ezt az adót nem fizették be. Sitkey Jánosnak az adója 7 és fél aranyforint, Sitkey Antalnak pedig 16 forint volt. Mivel a hadiadót csak adózóképes porták után rótták ki, ezért könnyen kiszámítható, hogy ekkor Végeden legalább 24 jobbágytelek volt. Ennél lehetett több is, de ezek nem érték el azt a szintet, ami után már adót kellett fizetni, tehát szegények voltak. Ha mindent tekintetbe veszünk, akkor valószínűleg 30 körüli jobbágyporta lehetett Végeden 1474-ben. Mivel egy-egy jobbágyportán több család is lakott, ezért a faluban lévő házak száma elérhette akár az 40-50-et is. Tehát az akkori falu nagysága a körülbelül a jelenlegi Petőfi utcával volt azonos, a lakosság száma pedig talán 400 fő lehetett.

Egy 1488-ban íródott oklevél ugyancsak a falu nagyságára vonatkozó adatokat tartalmaz. Ekkor Geréb László győri püspök és pápai legátus parancsára a dömölki abbé és Demeter rajki, valamint György páhi plébánosok felbecsülték Sitkey Antalnak Sitke és Véged falvakban lévő birtokait. Az erről készült jelentésükben Végedről azt írják, hogy itt Sitkey Antalnak 11 jobbágytelke van. Ennek a 11 jobbágyteleknek az értéke 122 aranyforint volt. Ez az összeg az akkori viszonyok között elég nagynek számított. Az értékbecslést Szentbalázi Zele Tamás részére végezték, akinél az említett birtokok zálogban voltak.¹¹⁰ Tehát ha Sitkey Antal birtokait vissza akarta váltani, akkor ennyi pénzt kellett neki lefizetnie Zele Tamás részére. Mivel az 1474. évi 16 jobbágyportával szemben itt csak 11 szerepel, két eset lehetséges. Vagy nem az egész birtokrészt zálogosította el Sitkey Antal, vagy közben csökkent a népesség száma valamilyen ok (pl.: járvány, elköltözködés, stb.) miatt.

Feltehetően Véged szerepel egy 1481-ben kiadott oklevélben is. Az oklevél szerint András türjei prépost a Zala vármegyei "Voge" nevű falut,

amely prépostsága birtokában volt, 36 aranyforintért elzálogosítja Laki Kaczor Györgynek.¹¹¹ Emögött a "Voge" elnevezés mögött bizonyosan a mi falunkat találjuk, mivel Zala vármegyében nem létezett hasonló nevű település. A név feltehetőleg a Véged név rövidített, vagy hibás írásmódú változata. Felmerül a kérdés, hogy mikor és milyen módon szerzett meg egy birtokrészt a türjei prépostság. Erre sajnos az eddig előkerült oklevelek nem adnak magyarázatot. Ha az 1488-ban Sitkey Antal részére végzett értékbecslést vesszük alapul, akkor ennek a 36 aranyforintnak kb. 3 jobbágyporta árának kellett lennie. Nem tudjuk, hogy milyen körülmények között jutott a prépostság kezébe ez a 3 porta, de bizonyára nem lehetett itt állandó birtokos, ha huzamosabb ideig lett volna itt birtokuk, akkor bizonyára más oklevelek is ránk maradtak volna erről. Nem valószínű az sem, hogy a Sitkeyek adományozták volna vallásosságuk és jószándékuk jele képpen a prépostságnak a birtokrészt. Ha egy ilyen adományozásra sor is került volna, akkor ezt az adományt inkább a hozzájuk jobban kapcsolódó jáki monostor javára tették volna és nem a türjeiére. Lehetséges lenne, hogy az 1395. évi pert nyerte meg a prépostság? Semmilyen támpontunk sincs ebben az ügyben, de időnként feltűnik birtokosként Végeden a türjei prépostság. Legközelebb mint birtokos 1536-ban szerepelnek itt a türjeiek, viszont a köztes időszakban semmi nyomuk. 1536-ban az adóösszeírás szerint megint 10 jobbágyportája van itt a türjei prépostságnak. Ez a birtoklás érthetetlen, mivel sem az 1534. évi sem az 1542. évi adóösszeírás szerint nincs itt birtokuk.¹¹² A 17. században Santich Mátyás türjei prépost az elveszett türjei birtokok között említi Végedet is.¹¹³ Nem tudunk semmilyen magyarázatot adni arra, hogy mi az oka annak, hogy a prépostság hogyan jelenhet meg időnként mint végedi birtokos. Az esetleg elképzelhető, hogy a türjeieknek valamilyen köze lehetett az egykor említett Felvéged faluhoz, bár erről sem áll rendelkezésre semmilyen bizonyíték.

1505. január 23-án II. Ulászló király megparancsolta a kapornaki konventnek, hogy tartson vizsgálatot Mindszenti Bereck özvegyének a kérelme alapján Sitkey Gergely ellen.¹¹⁴ Sitkey Gergely valamilyen hatalmaskodást követhetett el az özvegy ellen, de hogy mit, az nem derül ki az oklevélből. Ennek az az oka, hogy az oklevél eléggé szakadozott, tépett állapotban van. A hátoldalán azonban az olvasható, hogy a perbe idézés emiatt az ügy miatt éppen Végeden adták át a címzettnek. Ebből kiderül, hogy ebben az időben Végeden tartózkodott Sitkey Gergely. Ez esetben pedig újra csak felmerül a lakóhely kérdése. Egyetlen oklevélben sem szerepel az, hogy Végeden lett volna valamilyen házuk vagy kúriájuk a Sitkeyeknek. Bizonyos azonban, hogy létezett valamiféle házuk itt. Erre utal,

hogy 1441. március 7-én a király itt száll meg a faluban. Az idézés végedi átadása is azt erősíti, hogy abban az időszakban Sitkey Gergely itt lakott a faluban. A templom méretei is azt igazolják, hogy a Sitkeyek a maguk számára építették és nem a jobbágyaiknak. Templomba pedig csak úgy járhat-tak Végeden, ha itt is laktak. Ha csak néha-néha látogattak volna a faluba, akkor a hatalmas templom építése pazarlásnak számított volna. Mindezek alapján joggal állítható, hogy valóban volt Végeden egy olyan épülete a Sitkeyeknek, ami az úri és a királyi ízlésnek is egyaránt megfelelt. Ennek azonban jelenleg semmi nyomát nem találjuk a faluban, a későbbi építke-zések teljesen eltüntették a nyomait.

A 16. század elején újabb kiváltsággal gyarapodott falunk és vele a Sitkey család is. 1508. január 15-én II. Ulászló király vámszedési enge-délyt adott a Sitkey családnak a Végeden lévő birtokára.¹¹⁵ Az oklevél sze-rint a király a vámszedési jog adományozásával Zala vármegye nemesei-nek a kérését teljesíti. Mivel a Sitkeyek Végeden nagy költséggel töltést építtettek és ezzel a megye érdekeit is szolgálták, ezért a megye fordult olyan kéréssel a királyhoz, hogy a töltésen a Sitkeyek vámot szedhessenek az ott közlekedőktől. A vámszedés jogát Sitkey Gergely, László, Gotthárd és István kapta. Ebből látható, hogy a töltést a Sitkey család közösen épít-tette, mert Gergely és László a Nagysitkei ág, Gotthárd és István pedig a Kissitkei ág tagjai voltak. Az oklevél tanúsága szerint ezt a töltést a Véged határában lévő mocsáron és tavon keresztül építették meg nagy munkával és költséggel. Az 1435. évi 23. törvénycikk a vámtulajdonosok kötelessé-gévé tette a hidak és töltések karbantartását. A király tehát azért engedé-lyezte a Sitkeyeknek a vám szedését a megépített töltésen, hogy annak be-vételeiből fenntarthassák és javíthassák. Ezzel a töltésépítéssel a Dunántúl és ezen belül Zala és Vas vármegyék közlekedését is segítették a Sitkeyek. A király az oklevelében megszabta az utazóktól a töltés használatáért be-szedhető vám összegét. Eszerint a végedi vám tarifája ezekben a tételekben volt megállapítva:

az átkelő gyalogos fizetett	1 bécsi dénárt,
az átkelő lovas fizetett	1 magyar dénárt,
egy üres szekér átkelése után fizettek	2 magyar dénárt,
a megrakott szekér átkelése után fizettek	4 magyar dénárt. ¹¹⁶

A középkor folyamán létezett közel 50 Zala vármegyei vámhely tari-fái közül egyedül csak a végedi vámnak tarifái maradtak teljes egészében az utókorra. Az átkelésért fizetendő összegek komoly bevételhez juttatták a

Sitkey család tagjait, hiszen ha belegondolunk, akkor egy olyan útvonal vezet át ezen a töltésen, mint a Buda-Velence közötti főút. Egy nemzetközi az úton pedig eleve biztosított volt a nagy forgalom az utazók révén.

Ezt a forgalmat mutatja egy 1515. február 10-én kelt levél is.¹¹⁷ Ebben a levélben egy velencei marhakereskedő összeírta azokat a magyarországi vámokat, amelyeken keresztülhajtották a kivitt marhákat. A marhacsordát Szegedről hajtották ki Velencébe. A kereskedők állataikkal Fehérvárnál álltak rá a velencei útra. A feljegyzés szerint Fehérvár-Berenhida-Veszprém-Billege-Vasvár-Rákos-Muraszombat vámhelyeken keresztül vezetett ez az útvonal. Billege és Vasvár között érintettek egy "Hile" nevű vámhelyet is. Itt 60 dénárt fizettek a vámon való átkelésért. Ezt a "Hile" nevű vámhelyet a kutatók Türrével (Thyrle) azonosították.¹¹⁸ Türrének azonban soha sem volt vámszedési engedélye. Véged pedig éppen a feljegyzés kelte előtt hét évvel kapott vámszedési engedélyt a királytól. Feltehető, hogy a helyismerettel nem rendelkező velencei marhakereskedő összetévesztette Türrét a vele szomszédos Végeddel.

A mi 20. századi fogalmaink szerint a töltés építése egy jó befektetés volt. Amint láttuk, valószínűleg a Buda-Velence (Itália) közötti úthoz építhették ezt a töltést, de a helyének a megkeresése ma már komoly gondokat okoz. A töltés helyeként több dűlő is számításba jöhet. Az egyik lehetséges hely a mai Pusztagáti dűlő. Itt létezik egy töltés, amint azt maga a dűlőnév is mutatja. A Pusztagát annyit jelenthetett régen, hogy elhagyott gát. A töltés itteni építése mellett szól, hogy a főút ebből az irányból vezetett a falu felé. Ellene szól viszont, hogy a domborzati viszonyok miatt itt nem lehetett akkora mocsár és tó, amelyen keresztül töltést kellett volna építeni. Egy másik feltételezhető helyszín a régi közút töltése a mai Terményszáritó és Zalabér között. Emellett szól, hogy erre vezetett a 18. századtól a zalabéri út. A terület valóban mocsaras volt akkor és jelenleg is az. Valószerűsíti ezt a helyszínt az is, hogy a falvak középkori határjárásaiból kivehetően a Kánya patak és a Szajki patak köze sem batyki, sem bozoli terület nem volt, így csak Végedé lehetett. Ellene szól az viszont, hogy túl messze van Végedtől, ezért az ellenőrzés és a tarifa beszedése nehézségekbe ütközött volna. Létezik egy harmadik lehetséges helyszín is. Ez pedig a mai Oszta területe. Itt is található egy valamikori töltés és ez a terület még ma is mocsaras. Könnyen elképzelhető tehát az, hogy már a középkorban is mocsár és tó volt itt. Ezen a régi töltésen a 18. században egy olyan út vezetett, ami a falu széléről ágazott ki és a régi Martonfa feltételezett irányába haladt tovább. Ellene szól viszont az, hogy jelenleg ez a terület már nem is Zala megyében van és a középkorban is közel lehetett ide a megyehatár. A

három lehetséges variáció közül bárhol lehetett az 1508-ban említett töltés. Véleményem szerint a legvalószínűbb, hogy a három közül ezt az Oszta alatti töltést építették a 15. században. Ezt a variációt támogatja az 1702-ben végzett tanúkihallgatási jegyzőkönyvben a kihallgatott tanúk vallomása is. A töltés pontos helyének a megkeresése a jövő egyik feladata.

A vámszedési engedély megadását követő évben már újra pereskedik egymással a Sitkey család két ága. A fent említett négy családtag keveredett perbe egymással a birtokok miatt. A Nagysitkei ágból származó Gergely és László kezdtek pert rokonaik, a Kissitkeiek, Gotthárd és István ellen Sitke, Tokorcs és Véged birtokok felosztása ügyében. 1509-ben II. Ulászló király utasította a vasvári káptalant, hogy a pereskedő felek között az osztozkodás tárgyában hozzon létre békés egyezséget.¹¹⁹ Ennek a pereskedésnek a végeredményéről -hasonlóan a korábbi perekhez- nem maradt ránk oklevél, így megint csak találgatni lehet a végeredményt. Feltelezhető, hogy hosszabb időre elnyúlt ez a per, mivel csak egy három évvel későbbi oklevél tekinthető a per lezárásának. Ebben ugyan már nincs szó a perről, de valószínűsíthető hogy hozzá kapcsolódott. 1512. június 22-én a Kissitkei Sitkey család tagjai azzal a kéréssel fordultak a királyhoz, hogy adjon új adománylevelet nekik a birtokaikra, mivel a birtokjogaikat biztosító okleveleik megsemmisültek. II. Ulászló király kérésüket teljesítve újra nekik adományozta a már korábban és náluk lévő birtokait.¹²⁰ Az újonnan adományozott birtokok a következők voltak: Kissitke és Szentmiklós falvak teljes része, Nagysitke, Tokorcs, Bajt, Bocsár, Bethé, Battyán, Balffalva, Ovad, Jár, Falud, Sarusd, Véged, Gyűrűs, Sárosdfő, Dereg, Pabar, Tibonyaháza, Nagy- és Kispéc és Gyömöre falvak egy-egy része. Amint az a nevekből is látható, a Sitkey család falvai ekkor már öt vármegyében, Sopron, Vas, Zala, Veszprém és Győr vármegyékben feküdtek. Az adománykérés indoklására azt találjuk, hogy egy német betörés miatt semmisültek meg a birtokjogaikat bizonyító oklevelek. Valószínűbb azonban az, hogy Sitkey Gotthárd és István, valamint Gotthárd fia Sebestyén ezzel az adománylevéllel akarták biztosítani a korábbi perben a Nagysitkeiek ellen elért esetleges eredményeket. A felsorolt falvak nagy száma mutatja, hogy a kezdetben kisbirtokos nemesi család két évszázad folyamán a birtokai számát megnégyszerezte.

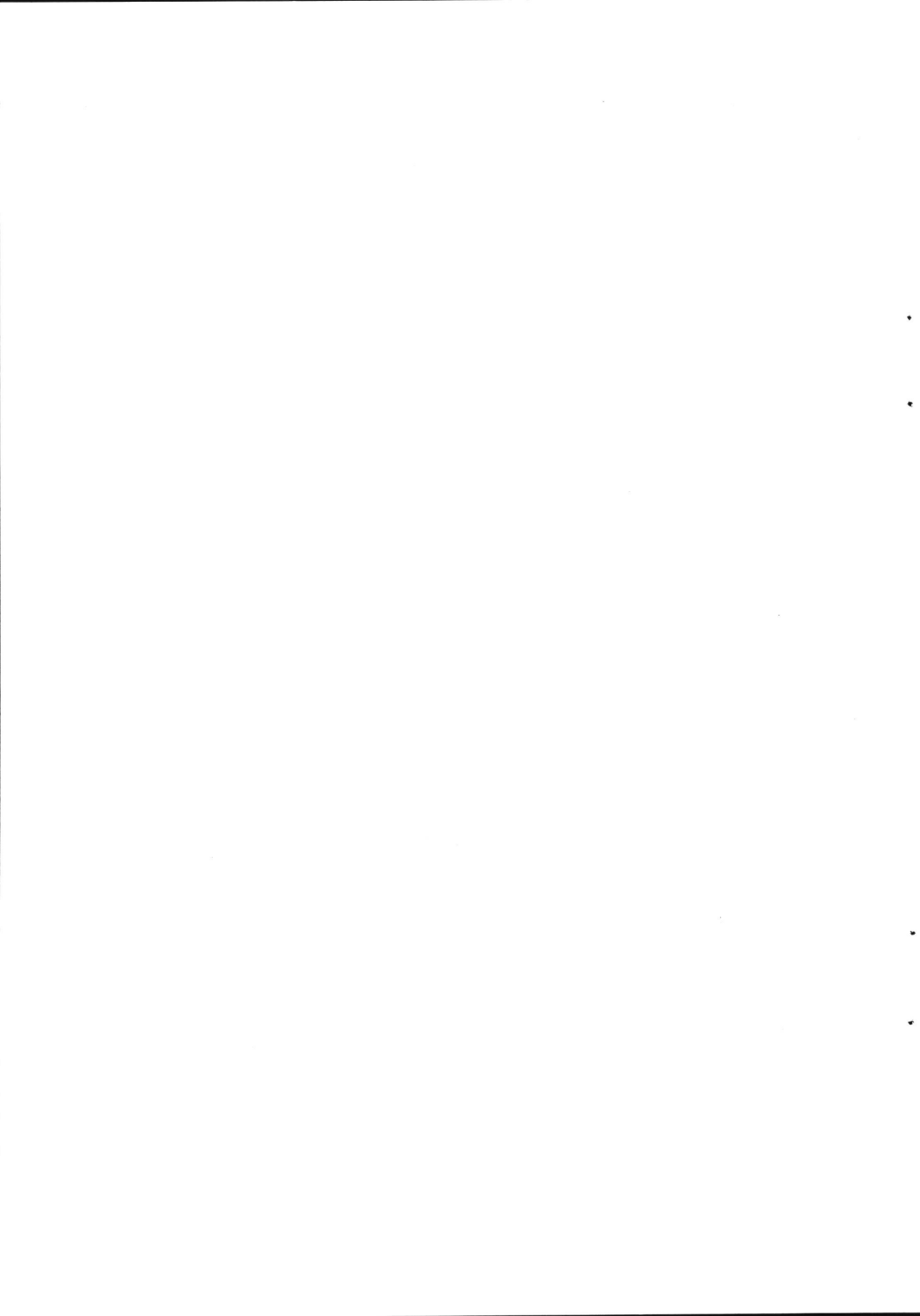
A magyar középkor utolsó évtizedére még egy zálogügyletről tudunk, ami Végeddel kapcsolatos. 1514. november 27-én II. Ulászló király arra szólította fel a kapornaki konventet, hogy Hegh-i Istvánt vezesse be és iktassa be egy teljes birtokrészbe Végeden és Nagygyűrűsön. Ezeket a birtokrészeket Hegh-i István zálog címén nyerte el Sitkey Gergelytől.¹²¹

Sajnos nem derül ki az oklevélből, hogy Hegh-i István mennyi pénzt adott kölcsön Sitkey Gergelynek. Ha ismernénk a zálog összegét, akkor össze lehetne hasonlítani a 15. századi adatokkal a falu jobbágyportáinak értékét. Azt sem közli velünk az oklevél, hogy ez a beiktatás a birtokrészekbe örök jogon történt-e, vagy csak a zálog leteltének az idejére. Valószínűbb azonban, hogy csak a zálog idejére kapta meg ezeket a birtokokat Hegh-i, mivel a későbbi évek adóösszeírásaiban nem szerepel végedi birtokosként, ellenben itt találjuk a zálogba adó Gergely gyermekeit.

Kilenc évvel a mohácsi csata bekövetkezte előtt egy roppant érdekes adatot közöl Végedről egy végrendelet. 1517. december 23-án Sitkey Gottárd végrendekezett pénzéről és egyéb vagyonáról.¹²² Ebben a végrendeletben találkozunk Gyerfai (?) György végedi várnagy nevével. (Georgio Gyerfai castillo de Wegedy. A szöveg olvasható castillo de Wgedynek is, de ebben az esetben az ugodi várnagyot jelenti.) Más adatot nem találunk az oklevélben a faluról csak ezt az egy nevet a többi várnagy felsorolása között. Sem a korábbi, sem a későbbi időkben nem említene Végeden várat vagy castellumot (kastély), amelynek a várnagya lehetett volna ez a Gyerfai György. Az egykor az Osztában létezett 15. századi martonfai castellum erre az időre már bizonyosan nem állt, így ennek nem lehetett várnagya. Ebben a helyzetben siet segítségünkre a régészet. A templom körül 1991-ben végzett ásatás azt bizonyította, hogy valamikor a 16. század elején átalakították a végedi templomot egy templomerődé. A két homlokzati torony elé felhúztak egy négyszög alakú védőbástyát, és ezzel megerősítették a templomot.¹²³ Valószínű, hogy erre azért volt szükség, hogy a faluban létrehozzanak egy olyan helyet, ahol kisebb rablóbandák és más csapatok ellen védekezni tudnak. Lehet, hogy a vám beszedésének a biztosítására is szükség volt egy néhány fős helyőrségre a faluban. Ezeknek a fegyvereseknek lehetett az állomáshelye ebben a templomerődben.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Véged a 16. század elejére elérte fejlődésének a csúcspontját. A honfoglalás kora után alapított falut birtokosai lehetőségeikhez mérten igyekeztek fejleszteni és gazdagítani. Már az első birtokosok idején egyházas hely lett, ami földesurainak vallásos érzületét mutatja. Temploma kiemelte Végedet a környék kisebb településeinek a sorából. A fejlődés következő állomása a vásártartási engedély megszerzése volt. A 14. század elejére lehetett Véged vásáros hely. Mivel ez a vásártartás először nem bizonyult tartósnak, ezért földesurai 1346-ban megújították vásártartási engedélyt. Ezzel a kedvező földrajzi viszonyok között fekvő Véged további fejlődésének az alapjait vetették meg. Az sem akadályozta meg a fejlődést, hogy a falu két megye határán fekszik.

1418-ban Sitkey Mihály a pápától búcsúengedélyt szerzett a végedi Szent György templom számára. Ezzel biztosította a templomba betérők híveinek a bűnbocsánatot. 1508-ban megkapta a falu a vámszedési engedélyt is. Nemsokkal később várrá alakították át a templomot. Ezzel pedig mindent elért Véged, amire egy falunak lehetősége van. Ennél nagyobb fejlődésen csak akkor mehetett volna keresztül, ha megkapja a mezővárosi rangot. Véged fekvése az előnyök mellett hátrányokat is jelentett. A mezővárossá válásra akkor lett volna esélye a falunak, ha a megyehatártól messzebb fekszik és a Sitkey család a szomszédos falvakban, egy csoportban több birtokhoz jut. Ezzel a család birtokainak központjává és állandó lakhelyévé válhatott volna Véged. Ezzel együtt már komoly esélyei lettek volna a mezővárossá válásra. Ennek hiányában azonban megmaradt falunk egy virágzó faluként, amely a korabeli falvak között nagyon magasra jutott. A középkori Végeden felépített templom is mutatta a rangot, amit elért a falu. Ennek a templomnak a nagysága és kidolgozása figyelemre méltó, hiszen kevés ilyen templomot ismerünk az országban. A templom jellemzi magát a Sitkey családot is, akik az egész középkor folyamán jószándékkal viselkedtek falujuk iránt. Valószínűleg a hatalmuk és a vagyonuk illusztrálására fogtak a végedi templom építésébe. Hatalmas költségbe kerülhetett nekik ennek a háromhajós és kéttornyú templomnak a megépítése, amelynek mintaképe a Jákon lévő és a Ják nemzetség által a 13. század elején emelt monostor volt. Feltehetőleg ezt a templomot annak idején a Sitkey család nemzetségi monostorának szánták. Sajnos rengeteg oklevél hiányzik, amelyek segíthetnének teljes egészében tisztázni a falu múltját. Az okleveleinket a balszerencse üldözte, hiszen közülük sok megsemmisült az idők folyamán. A bizonyosan létezett oklevelek egy része még a Sitkey család birtokában megsemmisült, de a család Dunántúlról való elköltözése után is rengeteg csapás zúdult ezekre az iratokra. A legutolsó csapás 1945-ben következett be, amikor is találat érte Budapesten az Országos Levéltárnak azt a részét, ahol a Felsőbüki Nagy család egykori irattára volt. Itt semmisült meg a falura vonatkozó oklevelek egy része, közöttük a vásártartási engedélyt megújító oklevél is. Szerencsére azonban még is elég sok oklevél fennmaradt ahhoz, hogy Véged középkori nagyságát bizonyítani lehessen az utókor előtt.

III. fejezet: Véged a török korban

A 16. század eleji Véged

A világ történetében Amerika felfedezése (1492) számít a középkor befejezésének, Magyarországon általában a mohácsi csatavesztéstől számítják az Újkort. A középkori magyar állam mohácsi csataterén 1526. augusztus 29-én bekövetkezett összeomlása utáni időszakban Véged lakói még semmit sem érezhettek az egész országra és így rájuk is leselkedő török pusztítás veszélyéből. Mohács után a falunak megadatott, hogy néhány évig élje még a maga békés életét. Egy 1531-ben, a csatavesztés után alig öt évvel készült adóösszeírásból megtudjuk, hogy mekkora volt Véged a török hadjáratok pusztításai előtt. Ekkor még a virágkorát élte, de már közel volt a török veszély. Az összeírás szerint 1531-ben három birtokosa volt a falunak: Sitkey Sebestyén, Sitkey Mihály és Székely Demeter. Székely Demeter úgy került a falubeli birtokosok sorába, hogy az elsőként említett Sitkey Sebestyén nővérét vette feleségül. Tehát a felesége, Krisztina hozománya képpen kapta meg a végedi birtokrészeit. A három birtokosnak összesen 20 adófizető, 17 szegény, 2 szabados és 10 pusztai jobbágyportája volt Végeden.¹²⁴ Ebben az időben tehát összességében 49 jobbágyportából, vagyis jobbágytelekből állt a falu, amelyből 39 volt lakott. Egy-egy jobbágyporta a faluban lévő belső telekből és a külső tartozékokból állt. A belső teleken állt a ház, a gazdasági épületek és ide tartozott a kertalja is. Ezeket együtt hívták portának. A porta külső tartozékai között voltak szántóföldek, rétek, valamint a falu közös használatában lévő erdő- és legelőrészek. A portához tartozó területek nagysága falunként és földesuranként változott. Ezek a jobbágyporták a földesúr tulajdonát képezték, akinek a jobbágyok a telek használata után szolgáltatásokkal és bérleti díjjal tartoztak.¹²⁵ A Végeden összeírt 49 porta azt is jelenti, hogy a falu legalább 19 portával gyarapodott az 1474 óta eltelt idő alatt, hiszen akkor csak 30-ra becsültük a falubeli porták számát. Ez azt bizonyítja, hogy a közben rohamosan fejlődött a falu. Fejlődésének érzékeltetésére hasonlítsuk össze Véged adatait a környékbeli falvak és Szentgrót mezőváros adataival, amelyek ugyancsak az 1531. évi összeírásban szerepelnek:

	<u>helység:</u>	<u>összes porta:</u>
1.	Szentgrót	83
2.	Véged	49
3.	Türje	25
4.	Bozol	21
5.	Zalabér	14
6.	Alsó-Türje	8

A táblázat szerint Véged a környező falvak között a második helyet foglalja el nagysága szerint. A falu jelenlegi helyzetének ismeretében meglepő ez az előkelő helyezés. Véged 1531-re majdnem elérte azt a szintet, amelyen 1474-ben Szentgrót állt. A fentebb már említett 1474. évi adóhátalékosok felsorolásában ugyanis szerepelnek a Szentgróti család tagjai is, akik összesen 51 jobbágyporta után maradtak adósak a hadiadóval.¹²⁶ Ha a felsorolt falvakban lévő adófizető jobbágyportákat vesszük figyelembe, akkor a következő sorrendet kapjuk eredményül:

	<u>helység:</u>	<u>adófizető porta:</u>
1.	Szentgrót	25
2.	Véged	20
3.	Bozol	15
4.	Türje	10
5.	Zalabér	6
6.	Alsó-Türje	3

Ezek szerint Véged nemcsak a nagyság szerinti táblázatban, hanem a gazdagság szerinti táblázatban is második helyre került. Ez a táblázat azonban jobban mutatja az elért fejlettségi szintet, hiszen Végeden majdnem annyi adófizető portát találunk, mint az összességében jóval nagyobb Szentgróton, ami ekkor már mezőváros volt. A középkorban és az összeírás készítésének a korában is az volt a törvény, hogy csak azok után a porták után kellett adót fizetni, amelyek egy bizonyos vagyoni szintet értek. A nagyon szegény jobbágycsaládokat nem terheltek még külön az adóval, csak a módosabbaknak kellett adózniuk. A 16. század elején a végedi lakott porták közül már minden második elérte ezt a vagyoni helyzetet, ezzel szemben Szentgróton csak minden harmadik porta után kellett adózni. Tehát ennyivel gazdagabbak voltak a falubeli jobbágycsaládok. Közülük kető volt olyan, amely 1531-ben szerződéses viszonyban állt Sitkey Sebes-

tyénnel. Ez a két család olyan megállapodást kötött urával, amely alapján szabadabb jogi és adózási helyzetbe kerültek. A szerződés alapján bizonyos pénzösszeget fizettek és szolgálatot teljesítettek Sitkey Sebestyénnek a szabadabb jogi helyzetért. Az ilyen szerződéses jobbágyságot nevezték akkoriban szabadosoknak. (libertinus)

Ebbe a fent bemutatott gazdag és jólétben élő falu jutott a pusztulás sorsára alig egy évvel a fentebb elemzett adóösszeírás elkészülte után. 1532. április 25-én I. Szulejmán szultán a 100 000 főnél is nagyobb hadseregével Isztambulból megindult Bécs vára ellen. A török birodalom I. Szulejmán szultán uralkodása alatt jutott el hatalma csúcspontjára. Ezt a hatalmat kihasználva el akarták foglalni Bécset is. Az ostromra induló hatalmas sereg a Dél-Dunántúlon keresztül özönlött a célja felé, miután július 19-én átkelt a híres eszéki fahídon. A török főszereg július 30-án érkezett meg Kanizsa vára alá. Innen a Principális csatorna és a Foglár patak völgyében vezető úton észak fele indultak tovább Pölöske és Kapornak várak vonalán. Augusztus 2-án Kapornak faluban táborozott a sereg, mivel a Zala folyó vizén hídát kellett építeni a számára. E hónap 3-án a sereg már Kemend és Kám vára alatt járt. Pecsevi török történetíró szerint a szultán vezette főszereg Kapornak várától észak-nyugat fele, a nagyvezír által vezetett előhad pedig egyenesen északnak indult tovább. A két seregrész a Rába folyón Rábahídvégnél kelt át, majd augusztus 10-én megkezdte Kőszeg várának az ostromát, amelyet Jurisics Miklós várkapitány védett. Mint tudjuk az ostromot több mint két hét eltelté után a török szultán vezette sereg eredmény nélkül fejezte be.¹²⁷ A Bécs ellen indított szultáni hadjárat hozta Véged számára az első török pusztítást. Nem tudjuk, hogy a nagyvezír serege vagy az előtte járó portyázók pusztították-e el a falut, csak a pusztítás ténye bizonyos. Valamikor 1532 augusztusának első napjaiban történhetett mindez. Véged lakói ekkor ismerték meg először a később már mindennaposra váló török portyákat. Az, hogy felégették a falut az 1534. évi adólajstromból derül ki. Ekkor Végeden összesen 5 adófizető és 10 szegény jobbágyportát írtak össze.¹²⁸ A három évvel korábbi 39 lakott portával szemben csak 15 maradt meg a faluban. Ez pedig annyit jelent, hogy a törökök a falu egy harmadát megsemmisítették. A korábbi 20 adófizető jobbágyportából csak 5 maradt adózóképes, ami 75 %-os pusztulást mutat. A török sereg a környező falvaknak is komoly károkat okozott. Ennek érzékeltesére hasonlítsuk össze a falvak összeírásokban szereplő adatait a hadjárat előtt és után:

	<u>helység:</u>	<u>hadjárat előtt:</u>	<u>hadjárat után:</u>
1.	Szentgrót	1531: 83	1534: 47
2.	Véged	1531: 49	1534: 15
3.	Türje	1531: 25	1542: 7
4.	Bozol	1531: 21	1536: - puszta
5.	Zalabér	1531: 14	1548: 10
6.	Batyk	1531: -*	1534: 14

Ezek az adatok arra utalnak, hogy minden falut érték kisebb nagyobb pusztítások. A Végeddel közvetlenül szomszédos települések közül Bozolt és Bögötét, valamint a kissé távolabb fekvő Tilajt teljesen pusztává tette a török sereg. A környéken bekövetkezett nagyarányú pusztítást mutatja, hogy 1535. július 11-én I. Ferdinánd király azért adott vásártartási engedélyt Türjének és a türjei prépostságnak, hogy a török okozta károkat mielőbb ki tudja heverni.¹²⁹ A jelentősebb eredmény nélkül befejezett hadjárat után a törökök kivonultak az országból és néhány évig nem támadtak újra. Vidékünket legközelebb csak 1551-52-ben, majd Szigetvár eleste, Zrínyi Miklós halála után érte újabb török támadás. Véged az első csapást még ki tudta heverni, hiszen utána békés évek következtek. Némileg helyreállt a gazdaság és a rend a faluban, de a régi nagyság és gazdagság már soha sem térhetett vissza! Ez az első csapás megpecsételte Véged későbbi sorsát. Igaz ugyan, hogy a további támadások és pusztítások közepette még majdnem 140 évig fennállt, de minden alkalommal kisebb és kisebb lett. Néhány alkalommal pusztává vált, de mindig újra telepítették földesurai, ezért Véged csak a 17. század utolsó harmadában szűnt meg falu lenni.

Az 1532-ben bekövetkezett pusztítás után Végeden újra megindult az élet. Az 1536-ban elkészült újabb adóösszeírásban már 8 és 1/2 adófizető, 8 szegény, 2 szolga és 5 újraterelített jobbágyportát találunk Véged neve mellett.¹³⁰ Az újraterelített jobbágyporták jelzik a legjobban, hogy nem menekültek el az életben maradt jobbágyok a faluból, hanem bíztak az újrakezdésben és a jövőben. Valószínűleg nem számítottak arra, hogy a jövőben bármikor megtörténhetnek az 1532. évihez hasonló támadások.

A falu életének normalizálódását mutatja, hogy birtokügyletek történtek vele kapcsolatban. 1538. november 15-én Nagysitkei Sitkey István átengedi rokonának Sitkey Pál fia Benedeknek végedi birtokrészeit.¹³¹ Az

* Az 1531-es összeírásban nem szerepel Batyk, így nincs ebből az évből adata. Az adatok a falubeli porták számát jelentik évenként.

oklevélben felsorolt és átengedett részek között találhatók lakott és lakatlan jobbágyporták, szántóföldek, rétek, legelők, erdők, gyümölcsösök, szőlőhegy, halastó- és vízimalom-részek. Ez az első olyan Végeddel kapcsolatos oklevél, amelyből annak gazdaságára vonatkozó adatokat is megtudhatunk. Már a korábban ismertetett oklevelekben is találkoztunk a végedi szántóföldek, erdők és legelők említésével, de az első alkalom, hogy szőlőhegy és tavasmalom kerül szóba. Ebben a korban már komoly hagyományai voltak a szőlészetnek a környéken, de ezek az említések eddig csak Zalabérhez és Baltavárhoz kapcsolódtak, mivel Végeden nincs olyan domb vagy hegy, amely igazán alkalmas lenne szőlő telepítésére. Feltételezhető, hogy a falubeliek a 16. században az Új-hegyben próbálkozhattak meg szőlészettel. Erre mutat, hogy itt még néhány éve is folyt elszórt szőlőtermesztés. Valószínűleg a terület elnevezése is ebből ered, mivel jelenleg is "hegy"-nek nevezik a környéken a szőlőtermő területeket.

Az oklevelek 1538-ig nem tesznek említést arról, hogy lett volna valamiféle malom Végeden. Ebből az oklevélből sem derül ki, hogy a malom régi-e vagy új építésű. Feltehetőleg a 15. század végén vagy a 16. század elején létesítették, mert a korábbi osztozkodások és pereskedések közepette bizonyára találkoztunk volna vele. Bizonyos, hogy a malom később is létezett, hiszen rendszeresen szerepel az oklevelekben. Egy 1611-ben készült szerződésből megtudhatjuk a végedi malom hozzávetőleges helyét is, ami valahol a falu Martonfával határos részén volt. Mivel a középkori Martonfa azonos a későbbi Baltavárral, így a malom a falu nyugati oldalán folyó Szeplaki patakon épülhetett.¹³² Az 1611-es szerződésben utalnak arra, hogy ennek a vízimalomnak több kereke volt, de csak egy 1632-es tiltakozásból derül ki, hogy három kerékre járt a végedi malom.¹³³ Egy 1702-ben lefolytatott határjárásból láthatjuk, hogy a falubeliek még emlékeztek az egykor létezett malomra, és annak a helyét is meg tudták mutatni. A határjárásra azért került sor mert a falu tulajdonosai határvizsgálatot kértek annak a bizonyítására, hogy a szomszédos faluk elfoglaltak végedi területeket is.¹³⁴ A kihallgatott első tanú Bakics Péter volt, aki Végeden született még a falu elpusztítása előtt. Vallomása szerint Véged határa nyugati oldalon a Szeplaki patak volt és ezen állt egykor a végedi malom. A pontos helye ott volt, ahol a Tilajba vezető út átment a patakon, tehát valahol vagy a Szeplaki és a Baltavári patak összefolyásánál vagy a mai Osztába vezető hídnál. A 18. században a falut benépesítő emberek a határok megváltozása miatt ezt a malmot már nem építhették újjá. Valószínű, hogy a végedi malom a Nagysitkei ág kizárólagos birtokában volt, mert minden említés alkalmával ebben a családban találhatjuk meg a tulajdonost.

1538-ban a malom Nagysitkei Sitkey István birtokából az ugyancsak Nagysitkei családbeli Benedek kezébe került. 1566-ban pedig a türjei monostor prépostjának, Sitkey Mihály tulajdona, aki szintén ebből az ágból származott.¹³⁵ Később szintén az ebbe a családba való Sitkey Gáspáré volt a malom, így joggal feltételezhetjük azt, hogy a Kissitkei ágnek nem volt semmi joga a malomhoz. Bizonyosan a malom gátjai fogták fel azt a vizet, amely az említett halastavat alkotta. Nagyon valószínű az, hogy ez a tó azonos azzal, amelyet 1508-ban a töltés építésével kapcsolatban említett az oklevél. Márpedig akkor ezen a tavon keresztül vezethetett a töltés is. Így egyértelmű, hogy az 1508-ban említett töltést az Oszta melletti töltéssel azonosíthatjuk, ez pedig a malom pontos helyét a patakok összefolyásánál határozza meg. Szerepel a halastó az 1538. évi ajándékozásnál és az 1632. évi tiltakozásnál is. Ebből a tóból nyerhette a malom a működéséhez szükséges vizet. A jelenlegi Oszta területén volt ez a halastó, amely bizonyára mocsárvilággá változtatta a területet. A tó akkor szűnhetett meg, amikor a falu is elpusztult, a karbantartás hiánya miatt teljesen mocsárrá változott.

1548-ból maradt ránk az első írás, amelyben szerepel a végedi jobbágyok névsora. Ekkor Sitkey Sebestyén fiai, Jakab, Ferenc, Gergely, Gottárd és György osztottak meg a birtokaikon, többek között a végedi részükön is.¹³⁶ Az öt testvér megosztott a nekik szolgáló jobbágycsaládokon is. A többoldalas jegyzőkönyvből megismerhetjük a végedi jobbágyok egy részének a nevét. Összesen húsz különböző családnevet találhatunk meg az írásban. Ezek a nevek a következők: Balázs, Balogh, Dongó, Illésfi, Kertész, Kígyós, Kiss, Köves, Orbán, Ormos, Panyó, Pál, Pethes, Pethő, Polgár, Süvegh, Szabó, Vörös, Varga és Weghedy.

Két évvel később újra találkozunk a végedi jobbágyokkal. 1550-ben vallomást kellett tennie a Botkaházával és Martonfával szomszédos falvak megbízottainak, így a végedieknek is. A kihallgatásra azért került sor, mert Bakács Sándor és Bottka Miklós pereskedett egymással az állatok legeltetése miatt. Az ügyben a végediek a következő vallomást tették: "Item Wegedy polgárok Balogh Balás, Kys Antal, Petthky Benedek, Haydy Dénes, mint Wegedyek zomzédos megye határolják, meg egyeztek és nevök szerént azt vallották, hogj ember emlékezettül fogva emlékeznek rá hogj mindenkor zabad volt a martonffay marháknak a Botthkaházy földön által menniük mind az Széplakig és soha sem hallották, hogj tylos lett volna mint mast hogj tilalmazza az vitézlő Bottka Miklós a martonffay marhákat."¹³⁷ Ebben az írásban tehát a fenti húsz név után újabb két családnevet találunk. Ez a Petthky és a Hajdú. Azonban így sem lehet teljes a névsor,

hiszen az első húsz név csak a Kissitkei család jobbágynak a névsora, a Nagysitkeiek jobbágjai közül pedig csak kettőnek a nevét ismerjük. Ha a család két ágának a birtokarányait tekintjük, akkor legalább ugyanannyi család neve ismeretlen a végedi jobbágyság közül, mint amennyit már megismerhettünk. Így biztos, hogy ekkor még mindig közel ötven család művelte a Végedhez tartozó földeket. A jobbágynévek között csak kevés ún. beszélő nevet találunk. Ilyen név a Weghedy, amely Véged faluból származót jelent, de ide tartozik a Kertész, Szabó, Hajdú, Köves nevek is. Ezek a nevek mind egy-egy foglalkozást jelölnek. A Köves név valószínűleg a kőműves nevet rejt. Feltehetőleg a családoknak valamelyik őse vagy esetleg több őse ezt a később családnévvé váló foglalkozást űzte.

Osztozkodások, perek, elzálogosítások

Az 1532. évi hadjárat után a falu földesurai visszatértek a régi életükhöz, amelyhez a különböző birtokügyletek is hozzátartoztak. 1535. április 10-én Sitkey Mihály a csornai konvent előtt zálogba adta birtokainak egy részét testvérének, Sitkey Jánosnak.¹³⁸ A zálogba adott birtokok Nagysitke, Tokorcs, Kanotha, Pusztanádasd, Hahót, Gyűrűs és Véged falvakban voltak. Ezekért a birtokrészekért Mihály összesen 100 aranyforintnyi összeget vett kölcsön a testvérétől. A kikötések szerint Sitkey János a neki zálogban átadott birtokokat visszaváltásig használhatta. Azonban Mihálynak vagy az utódainak bármikor joguk volt visszaváltani a birtokokat 100 aranyforint lefizetése ellenében. A zálogügyletet 1565. január 23-án már mint türjei prépost újította meg Sitkey Mihály. Úgy látszik, hogy az eltelt idő alatt sem rendeződött kellőképpen anyagi helyzete és a birtokokat újra csak zálogba kellett adnia. Az újonnan felvett kölcsönre valószínűleg a türjei préposti beosztással együttjáró pénzügyi gondok kényszerítették Sitkey Mihályt.¹³⁹ Ezek az elzálogosított birtokok végül is nem kerültek vissza eredeti tulajdonosukhoz, hanem kalandos utat jártak be a család tagjai között. Sitkey János a neki zálogba adott birtokrészeket hamarosan eladta egy rokonának Sitkey Pál fia Istvánnak. Sitkey István az általa vásárolt birtokrészeket térítés nélkül átengedte 1538. november 15-én a kapornaki konvent előtt Sitkey Benedeknek.¹⁴⁰ Ezt az oklevelet a malomnál és a szőlőhegynél részletesen megismerhettük, így ezúttal bővebben már nem foglalkozunk vele.

1548. február 8-án, amint azt korábban már láttuk, Sitkey Sebestyén fiai megosztottak apjuk javain. Sebestyén birtokai a következő falvakban

voltak: Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Vinár, Kissomlyó, Kistilaj, Gyűrűs, Véged. Sitkey Sebestyénnek öt fia volt, így öt felé osztották fel a birtokokat is. A testvérek osztozásáról készült okirat 9. oldalán találhatjuk meg Véged és Gyűrűs falvak felosztását.¹⁴¹ Nézzük ebből a mi falunkat érintő részeket. Sitkey Jakab kapta a Kígyós György, Illésfi Bernát és Süvegh Balázs által használt pusztá portákat. Sitkey Gergely kapta az Orbán Simon, Orbán Vendel, Vörös Péter, Ormos János által lakott portákat, valamint a Dongó Miklós, Panyó István és Ormos Benedek által használt pusztá portákat. Sitkey Ferenc része lett a Polgár Pál és Kertész Pál által lakott porta, valamint az Ormos Benedek által használt pusztá porta. Sitkey Gotthárd kapta meg a Pethő Benedek, Weghedy Mihály, Pál Péter által lakott portát és a Köves Ambrus, valamint Pethő János által használt pusztá portát. Sitkey Györgynek jutott a Kiss Tamás, Balogh Balázs, Wargha Balázs, Kiss Miklós, Szabó János és Pethes Demeter által lakott porta, valamint az Ormos Vendel által használt pusztá porta. A testvérek a faluban nekik járó halastó részéről úgy egyeztek meg, hogy azokat továbbra is közösen használják.

Ezután a családon belüli osztozkodás után pereskedés kezdődött a család tagjai között. Az öt testvér úgy látszik, hogy az osztozkodás során nem adta ki a birtokokból a nagynénjüknek járó részt. Ezért aztán Sitkey Krisztina Rewai Ferenc nádori helytartónál tett panaszt. Rewai Ferenc a vasvári káptalan útján figyelmeztető levelet küldött Sitkey Jakab, György, Gergely, Ferenc és Gotthárd részére.¹⁴² Ebben felszólítja őket, hogy osztozkodás útján adják ki Krisztinának a leánynegyedét. A leánynegyed az akkori jogfogalmak szerint annyit jelentett, hogy a nemesek leányait apjuk birtokainak csak negyed része illette meg. Ha azonban egy nemesnek több leánya is volt, akkor a birtokok egy negyedét kellett a leányok között felosztani. A középkor folyamán a családok egy része ezt a leánynegyedét inkább pénzen váltotta meg.¹⁴³ Esetünkben Krisztina a neki atyja, Sitkey Gotthárd után járó negyedét követelte testvére Sitkey Sebestyén faitól. Az írások szerint a leánynegyed Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Kissomlyó, Vinár, Föl- és Kispéc, Gyömörő, Kamond, Pabar, Tibonyaháza, Véged és Gyűrűs falvakból kérte Krisztina. Amint látható, elég tekintélyes birtokrész járt Krisztinának a családi birtokokból. Sitkey Krisztina első férje Kávássy Gáspár, második férje pedig Székely Demeter volt. Székely Demeter és Sitkey Krisztina a birtokokból járó negyed részt egyszer már megkaphatták, hiszen 1531-ben Székely Demeternek többek között Végeden is volt birtoka. Valószínű, hogy a Sitkey család tagjai közben ezeket a birtokokat visszavették tőlük, mert 1536-ban már nem találjuk az itteni birtokosok

között őket.¹⁴⁴ Úgy látszik, hogy a nádori helytartó figyelmeztetése sem érte el a célját, mert nem kapták meg a nekik járó birtokokat. Ezért még ugyanebben az évben a vasvári káptalan egy perbehívó levelet kézbesített az öt testvérnek.¹⁴⁵ A per végeredményéről nem maradt fenn semmilyen írás, de valószínű, hogy azt Krisztina nyerte meg. Erre utal, hogy Székely Demeter és Sitkey Krisztina fia Székely Balázs 18 év elteltével, 1566-ban bemutatja a Sitkey család tagjainak a birtokjogait igazoló iratokat. Ekkor azonban már sem Székely Demeter, sem Sitkey Krisztina nem élt, így fiúk mint örökös tarthatott igényt a birtokokra.¹⁴⁶

Az 1548. februárjában osztozkodó testvérek közül egy hamarosan elhalálozott. Ezért 1553-ban Földvári Bálintnak, az országbíró ítélőmesterének utasítására a vasvári káptalan felosztotta az elhunyt Ferenc birtokait a még élő négy testvér Jakab, György, Gergely és Gotthárd között.¹⁴⁷ Az osztály során többek között felosztásra kerültek az elhalt testvér Véged, Gyűrűs és Tilaj falvakbeli birtokai is.

A 16. század közepén az előbb említett testvérek egyike, Sitkey Jakab ravasz tervet eszelt ki arra, hogy az örökösödési rendet és az akkori jogszabályokat kikerülve a leányainak és feleségének a kezére juttassa a családi birtokait. Mivel Jakabnak csak négy leánya volt, ők a birtokoknak csak egy negyed részét örökölhették volna apjuk után. A birtokok további három negyedét pedig a család még élő férfi tagjai kapták volna meg. Ezért Sitkey Jakab felesége hozománya és hitbére fejében még élő három leányának zálogul lekötötte birtokait.¹⁴⁸ Ezért a feleségétől -feltehetően csak jelképesen- 863 aranyforintot kapott. A Sitkey Annának, Klárának és Zsuzsannának zálogba lekötött birtokrészek és birtokok a következők voltak: Kissitke kastély, Kis- és Nagysitke falu, Tokorcs, Kissomlyó, Vinár, Kis- és Nagypéc, Gyömöre, Véged, Gyűrűs falvak. A felsorolt falvakban lévő birtokrészeket testvéreivel, Gergellyel és Györggyel közösen használták. Sitkey Sebestyén fia Jakab a későbbi szigetvári hős, Zrínyi Miklós testvérének, Zrínyi Jánosnak az özvegyét Thahy Annát vette feleségül. Ennek a birtokügyletnek a megkötése után öt évvel, 1563-ban Sitkey György tiltakozást jelentett be ellene. György eltiltotta testvérét Sitkey Jakabot attól, hogy birtokait eladja vagy zálogba bocsássa. Jakab feleségét Thahy Annát pedig attól tiltotta el, hogy a családi birtokokat megszerezze, megvegye, elfoglalja és megtartsa.¹⁴⁹ Sitkey György így kívánta megakadályozni, hogy a család birtokai Thahy Annán és a három leányán keresztül idegenek kezére jussanak. Minden bizonnyal az is szerepet játszott a tiltakozásban, hogy Jakab halála után mint legközelebbi rokon, ő örökölte volna a birtokoknak egy részét.

1561-ben a Sitkey család másik ága is lebonyolított egy birtokügyletet. Ekkor a vasvári káptalan előtt Sitkey Pál fia Benedek a teljes végedi birtokrészét elzálogosította Pethő Andrásnak. Sitkey Benedek az elzálogosítás fejében 150 aranyforintot kapott.¹⁵⁰

Amint láttuk, 1512-ben a Kissitkei család tagjai kértek és kaptak a királytól új adománylevelet a birtokaikra. 1563-ban pedig a Nagysitkei család járult a király elé azzal a kéressel, hogy új adomány címén erősítse meg őket a birtokaiknak a tulajdonjogában. I. Lipót király teljesítette ezt a kérést és 1563. szeptember 6-án "nova donatio", azaz új adományként Sitkey Mihálynak, Jánosnak és János fiainak Kristófnak, Gábornak és Tamásnak adta a már náluk lévő birtokokat és megerősítette őket azok birtokában.¹⁵¹ Így Gyűrűs teljes egészét, valamint Véged rájuk eső részét is megkapták új adományként a felsorolt családtagok. Ebben az időben már nem volt önálló királyság Magyarország, a Habsburg királyok Bécsből kormányozták az országot. Ezért az ország Habsburgokhoz hű nemesei igyekeztek megerősíteni magukat a birtokaikban. Ezekkel az ún. nova donatiókkal elérték, hogy a birtokaik tulajdonjogát maga a Habsburg-ház is elismerte. A Nagysitkei család tagjai is így tettek, ezzel a birtokjogaik a továbbiakban is biztosítva voltak.

1561-re a Sitkey család tagjai már maguk is kapcsolatba kerültek a törökökkel, addig csak a falvaikat veszélyeztették a török portyázók. Valamikor 1561 előtt a törökök fogságba ejtették a család egyik tagját, Sitkey Gotthárdot. Mivel értéket láttak benne, ezért Gotthárd életben maradhatott, és a rabszolgapiacra sem került, hanem felszólították a családot, hogy fizessenek váltságdíjat érte. Ezért 1561-ben Sitkey Jakab, aki Gotthárd testvére volt, a kapornaki konvent előtt a teljes végedi részét elzálogosította Orosztonyi Miklósnak.¹⁵² Az elzálogosításért cserébe 200 aranyforintot kapott. Ez az összeg azonban nem volt elég ahhoz, hogy kiválthassa testvérét a fogságból, további birtokokat is el kellett zálogosítania mind a saját, mind Gotthárd birtokai közül. Ezekből az elzálogosításokból lassan összegyűlt a váltságdíj összege. Sitkey Gotthárdot már csak ki kellett váltani a törököktől. A kiváltáshoz a nagy pénzkölcsönző, Csányi Ákos is hozzájárult. Az ő fogságában volt egy Zeffer nevű török rab. Ezt a törököt 300 aranyforintért átengedte a Sitkeyeknek. A váltságdíj összegéért és ezért a Zeffer nevezetű rabért kiváltották Sitkey Gotthárdot a fogságból. A felek közötti fogolycsera a híres vitéz, Thúry György kanizsai várkapitány közbenjárására és közreműködésével jött létre. A fogolycserére valamikor 1565 előtt kerülhetett sor, így Sitkey Gotthárd kb. négy évet töltött rabságban. Töröktől való kiszabadulása után, 1565-ben a kapornaki konvent előtt

arra kötelezte magát, hogy 300 aranyforintot fizet Csányi Ákosnak. Ha fizetni nem tudna, akkor Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Kissomlyó, Kispéc, Felpéc, Gyömöre, Gyűrűs és Véged falvakban lévő birtokait zálogként lekötötte Csányi Ákos két fiának, Mátyásnak és Gábornak.¹⁵³ Még ugyanebben az évben a vasvári káptalan előtt tiltakozást jelentett be Sitkey Gergely nevében Theghey Mihály Vas vármegyei szolgabíró a fentebbi zálogosítás ellen. Gergely ugyanis Kissitke faluban lévő házába beengedte testvérét, Gotthárdot, akit most megint azért, amiért a felsorolt falvakban lévő részeit elzálogosította Csányi Ákosnak. Amint azt a kapornaki konvent írása is bizonyítja, Gotthárd 300 aranyforint fejében elzálogosította a birtokokat. Sitkey Gergely a zálogösszeget kifizette Csányinak és a pénzt most testvérétől követeli vissza.¹⁵⁴ Nem minden ok nélkül sietett Gergely a birtokok zálogból való kiváltásával, mert Csányi Ákos -aki a Nádasdyak tisztviselője volt- nagy birtokszerző hírében állt. Ő volt az, aki megalapozta a Csányiak későbbi vagyonát és hatalmát. Esetünkben a kölcsönadással az lehetett a célja, hogy megszerezze a Sitkeyek birtokait. Ezt sikerült megghiúsítania Sitkey Gergelynek. A sors fintora, hogy Csányi Ákosnak nemcsak hogy nem sikerült megszerezni a Sitkeyek birtokait, hanem még ők szereztek tőle birtokokat. Történt ugyanis, hogy Csányi Ákos leányát éppen egy Sitkey családtag vette feleségül, mégpedig a család másik ágából származó Nagysitkei Sitkey Gábor. Ezzel a Csányi Ákos által összegyűjtött vagyon egy része hozományként a Sitkey családhoz került. 1573-ban Csányi Orsolya végrendeletet készített, amelyben minden vagyonát esetlegesen születendő fiára hagyja, ha mégsem születne fia, akkor minden vagyona a férjére szálljon. Mivel nem született Orsolyának gyermeke, ezért végrendeletének megfelelően újabb birtokokhoz juttatta a Sitkey családot.¹⁵⁵

Sitkey Sebestyén fia Jakab 1565-ben folytatta az általa már korábban megkezdett törekvéseket, hogy vagyonát rokonai ellenében a felesége és leányai kezére juttathassa. Mivel az 1558-ban végrehajtott zálogosítás nem hozta meg a várt eredményt, ezért más módszerhez folyamodott. Sitkey Jakab a kapornaki konvent előtt kijelentette, hogy a Kissitke erődjéből, Kis-sitke, Tokorcs, Kissomlyó, Gyömörő, Kis- és Nagypéc, Vinár, Gyűrűs és Véged falvából neki járó részeket jegyajándéka fejében átadja feleségének Thahy Annának. Kikötötte azt is, hogy felesége halála után ezeket a birtokokat Margit, Klára, Zsuzsanna és Anna nevű leányai örököljék.¹⁵⁶ Ezután az ügylet után már senki sem tiltakozott a család tagjai közül, ellenben a hét évvel korábban törtétekkel, ezért feltehetően Sitkey Jakab akarátának megfelelően Thahy Anna, majd leányai kezébe kerültek a felsorolt családi birtokok. Olyannyira nem tiltakozott senki ez ellen a végrendelezés

ellen, hogy egy évvel később Jakab egyik testvére, Gergely is követte a példát és ő is végrendelezett. A "török és német veszedelem közepette", 1566-ban megíratott végrendeletében a birtokait egyik testvérére, Sitkey Gotthárdra hagyta. A jog szerint feleségére és leányaira hagyható részeket pedig Zámbo Barbarára és gyermekeire Zsófiára, Dorottyára és Edvigára hagyta.¹⁵⁷ Amint látható, Gergely meg sem próbálkozott teljes birtoka feleségére és leányaira hagyásával. Úgy látszik, hogy benne nagyobb volt a családi összetartás, mint Jakabban, ugyanis ha a birtokokat a leányok öröklik, akkor azok örökre elvesznek a család számára, mivel a birtok férjeik kezébe kerül hozományként. A Kissitkei ág ezeknek a végrendeleteknek a készítésekor már közel jutott a férfiágon való kihaláshoz, hiszen az utódokat hátrahagyó négy testvér, Jakab, Gergely, Gotthárd és György közül egyedül csak Györgynek voltak fiai. A négy testvér után összesen 10 leány és két fiú utód maradt, közülük is csak Pál alapított családot. Mivel később neki is csak egy leánya, Erzsébet született, ezért a 17. század elején férfiágon kihalt a Kissitkei Sitkey család.

Török pusztítások a 16-17. században

Magyarországot a mohácsi csata elvesztése után folyamatosan veszélyeztette a török, de igazán komoly hadjáratot csak 1532-ben vezetett erre a Török Birodalom. 1541-ben aztán a főváros, Buda vára is a törökök kezére került. Ezzel állandósult az ország korábbi kétfelé szakitottsága helyett a három részre szakadás. Magyarországból egy rész a Habsburgok kezén volt, egy rész a Török Birodalom része lett, egy része pedig Erdélyi fejedelemség néven viszonylagosan önállóvá vált. Az ország középső része, benne Buda várával a törökök kezébe került, ahonnan támadásokat tudtak indítani a többi országrész ellen. A török csapatok 1551-ben újabb hódító hadjáratot indítottak a megmaradt ország ellen. Ez év szeptemberében a Dunántúlon is megindultak a harcok, amelyeknek a fő hadszíntere azonban Kelet-Magyarországon volt. Khadim Ali basa budai beglerbég parancsára a fehérvári szandzsák egyik lovasserege áttört a végvárak vonalán Veszprém és Tihany várai között és egészen Szentgrótig törve előre elpusztította Zala vármegye egy részét. 1552-ben folytatódtak az előző évben megkezdett harcok. Június 14-én a veszprémi püspök arról panaszkodik a királynak, hogy a török tűzzel-vassal pusztítja Sümeg környékét. A magyar végvárak katonasága ebben a helyzetben Szentgrót váránál összpontosult, figyelve a török hadmozdulatokat.¹⁵⁸ Ezek a török és magyar had-

mozdulatok bizonyosan érintették falunkat is, hiszen az adóösszeírásokból komoly veszteségek olvashatók ki. 1549-ben Végeden még 16 jobbágyporta volt, amelyek közül 12 adót is fizetett, 1553-ban viszont már csak 12 lakott portát találtak az adószedők, közülük is csak 3 volt képes adózásra.¹⁵⁹ Találtak viszont ekkor 11 pusztá portát is, amelyek feltehetőleg az 1551-52. évi háború valamelyik hadjárata során váltak pusztává.

1566-ban I. Szulejmán szultán újabb magyarországi hadjáratra szánta el magát. Május 1-én Isztambulból megindult csapataival Bécs ellen. Június hónapban elkezdődtek a csatározások a dunántúli hadszíntéren. Ezek a harcok általában a magyar és császári csapatok sikereit hozták, akiknek sikerült néhány várat visszafoglalni a töröktől. Augusztus 6-án aztán Szulejmán szultán hadserege megkezdte a Zrínyi Miklós által védett Szigetvár ostromát. Zrínyi és a vár védői több mint egy hónapon keresztül sem kaptak segítséget a császári csapatoktól, ezért 1566. szeptember 8-án, több mint egy hónapi ostrom után megmaradt emberei élén kitört a várból és hősi harcban elesett. Erre a kitörésre a megadás helyett szánta rá magát a magárahagyott, hős várkapitány. A győztes törökök az ostrom befejezése után, szeptember és október hónapokban elfoglaltak egy sor Somogy vármegyei várat, végigpusztították szinte az egész Dunántúlt.¹⁶⁰ Ezek a portyázók 1566 őszén eljutottak Végedre is és a mohácsi csatavesztés után immár harmadszor is elpusztították. Amint az 1564. évi adóösszeírásból megtudjuk, Véged a török támadást megelőzően már 23 portából állt. Ezek közül 20 porta volt lakott. A porták megoszlása a következő volt: 10 adófizető, 5 szegény, 2 zsellér, 3 újratelepitett és 3 pusztá porta.¹⁶¹ Az adatok bizonyítják, hogy Véged kezdte kiheverni a korábbi két pusztítás okozta károkat. Sajnos a falu sorsa újra csak a pusztulás lett. Az 1566 őszi adóösszeírás szerint a faluban a két tulajdonosnak, Sitkey Jakabnak és Sitkey Mihály malmának összesen két adófizető portája maradt. Az összeírást készítő adószedő Véged neve után megjegyzésként odairta, hogy a falut felegették.¹⁶² Tehát az adatok azt bizonyítják, hogy a török csapatok megint eljutottak Végedre és ott óriási károkat okoztak. Valószínű, hogy az egy hónapig tartó ostrom következtében a jobbágyoknak volt idejük felkészülni a támadásra és így legalább a rabság és a legyilkolás elől megmenekülhettek azzal, hogy elrejtőztek. Ezt mutatja, hogy 1569-re már újjáépült a falu, a porták száma pedig majdnem elérte az öt évvel korábbi szintet. 18 porta állt a Végeden, amelyek közül 12 volt teljesen újratelepitett.¹⁶³ Ezek szerint életben maradt annyi jobbágy, hogy fel tudták építeni a falut a romokból. Véged tehát a harmadik alkalommal hevert ki egy súlyos csapást.

A törökök az 1543-ban elfoglalt Fehérvár várával a központban megszervezték újabb magyarországi szandzsájkukat. Ez kisebb közigazgatási egység volt a török államszervezetben, egy nagyobb területű magyar megyének felelt meg, és szpáhi birtokokra tagozódott. Egy-egy ilyen szandzsák élén katonai és kormányzati jogkörrel a szandzsákbég állt.¹⁶⁴ Az újonnan megszervezett fehérvári szandzsák megpróbálta kiterjeszteni a hatalmát Végedre és a környék más falvaira is. 1570 körül ezek a fehérvári törökök összeírták az általuk megfenyegetett és több-kevesebb sikerrel adófizetésre kényszerített magyar falvakat. Az elkészült "idzsmál defter"-ben a szpáhi birtokai között ezt találjuk:

Hüszein Bin Oveysz tímár-javadalombirtoka:

Karmacs falu	7.000 akcse
Véged falu	500 akcse
Egyházas-Szentpéter falu	500 akcse értékben

A három falu a Rezi-náhiijében, azaz járásban feküdt. A szpáhi a török hadsereg lovas katonái voltak, ők a magyar nemesek török megfelelői, akik szolgálataikért birtokokat kaptak a szultántól. Ezekért további fegyveres szolgálattal tartoztak. A szpáhi a kapott birtokokat nem adhatta el, nem örökíthette az utódaira, sőt azokat a szultán bármely alkalommal visszavehetette tőle vagy máshol adhatott újakat helyette. A tímár-javadalombirtok annyit jelentett, hogy a szpáhi ebből fedezték a megélhetésük és a felszerelésüknek a költségeit.¹⁶⁵ Végednek ebben az időben két birtokosa volt, egy magyar és egy török. A török földesúr a fentebb említett Hüszein Bin Oveysz volt, aki katonai szolgálataiért cserébe az összeírás szerint 8.000 akcse értékű javadalombirtokot kapott, amelyek közé falunk is tartozott. A fentebb említett és 1570 körül készült defterből ismerjük a szomszédos Batyk török földesurát is. Őt Mahmud Bin Halilnak hívták és szintén a fehérvári várban szolgált szpáhiaként. A defterdárók batyki birtokát összesen 366 akcse értékre becsülték.¹⁶⁶ Ezt a török összeírást bizonyára a Szigetvár eleste utáni, még a pusztítás képét mutató falvakról készítették, mivel az 500 és a 366 akcse érték igen kis falvakat sejtet. Az akcse egy ezüsből vert török aprópénz volt, amelyből 50-60 db. érhetett egy magyar aranyforintot ebben az időben. Ezek szerint tehát Véged kb. 8-10 aranyforintot, Batyk pedig 6-7 aranyforintot ért. Ez pedig csekély a korábban több száz aranyforintra értékelt Véged esetében, de ugyanez a helyzet Batyk viszonylatában is. A törökök a Rezi-náhijét, ahova ez a két falu is tartozott 1563 és 1566 között nem írták össze. Az 1570 körül készített defter szerint még 21 falu

tartozott ide, az 1582-es szerint azonban már csak 10 falu létezik a járásban.¹⁶⁷ A törökök a nekik behódolt falvaktól kétféle adót szedtek. Az egyik a császár adója, a másik pedig a fentebb ismertetett, a földesúrnak járó adó. A császár adója a magyarok által szedett tizednek, a földesúr adója pedig a magyar kilencednek felelt meg. Annyi a különbség, hogy a törökök a termés vagy a vagyon tized részénél többet is beszedtek a falvak lakóitól.¹⁶⁸ Ezeket az adókat a törökök a meghódított területek lakóira rótták ki. Egy széles sávban azonban az általuk még el nem foglalt területek lakóit is adóztatták, így alakulhatott ki a kettős adóztatás rendszere. Ezeken a területeken a magyar és a török adószedők és földesurak egyaránt behajtották a járandóságot. A törökök az általuk kiszemelt falvak lakóit különböző fenyegetésekkel és támadásokkal kényszerítették rá, hogy adót fizeszenek nekik. Ránk maradt egy török levél, amelyben éppen a mi környékünk falvait szólítják fel komoly fenyegetések közepette adózásra. Ezt a levelet az 1590-es években küldte a "vikedi, bagykai, bérvári, alsó és felsőtőrei" és még további 29 falubeli lakosoknak Ali fehérvári és palotai bég. A falvak lakóit Ali bég "az mi hatalmas császárunknak kik vagytok igaz fejhajtói"-nak nevezi. Ez annyit jelenthet, hogy a felsorolt 34 falu behódolt, azaz fejet hajtott a török előtt vagy legalábbis a török a hódoltságához számítja őket. Levelében a bég annak okát kérdezi, hogy a falvak lakói honnan vették a bátorságot ahhoz, hogy megtagadták az adó befizetését. Idézzünk néhány sort a leveléből: "Mi legyen oka, hogy ... az mi császár adóját ide Fejérvárra bé nem hozátok? Vagy sok az vakmerőség töletek, miért hogy nem gondoltok «arra», hogy az császár adójáért veszni «kell» mindnyájatoknak, azonmód fiatoknak és fejeteknek? Mindazonáltal ismég is ezen címeres parancsolatinkkal bizonyos ember által intönk és nagy iszonyú büntetis alatt hagyánk és parancsolánk, hogy semmi okvetetlen, nagy hamarsággal az császár adájával beseiessetek! Rátok a siketség miát iszonyú haraginkat ki ne várjátok."¹⁶⁹ Ali bég elég súlyos megtorlást helyez kilátásba arra az esetre, ha nem teljesítenék a parancsait és nem fizetik be az adót. Levele végén arról biztosítja a 34 falu követeit, hogy a korábbi évekről elmaradt adók miatt senkit sem fognak fogságba vetni Fehérváron. Az adott évre esedékes adók befizetésével a falvak mentesíthetik magukat a következmények alól, elkerülhetik a nekik beígért pusztítást. Ali bég a parancsa megtagadónak súlyos megtorlást, az adót befizetőknak pedig védelmet ígér. Azt bizonygatja, hogy a további pusztításokat csak úgy kerülhetik csak el ezek a falvak, ha behódolnak és adót fizetnek. Nem tudjuk, hogy ennek a fenyegető levélnek lett-e valamilyen hatása, a falvak befizették-e vagy sem a császár adóját. Annyi azonban bizonyos, hogy a környék fal-

vainak egy részét a magyar adószedők 1598-ban már török adófizetőnek is írják.

Ha az 1570 körüli magyar adóösszeírásokat nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy Véged ekkor még nem fizetett adót a töröknek, így nem is volt török birtok. Tehát hiába adták át a falut javadalomként Hüsejin Bin Oveysz szpáhinak, a végediek nem hódoltak meg előtte, nem fizettek adót neki. 1572 és 1574 között minden adóösszeírásban az szerepel a falu neve mellett, hogy nem török birtok.¹⁷⁰ Eszerint a fehérvári török defterdárók által valamilyen portya alkalmával készített összeírásnak nem lett semmilyen gyakorlati következménye a falunk számára. 1574-re Véged újra kezdte összeszedni magát. Ekkor már volt itt 4 negyed porta, amely adót tudott fizetni, de ezeken kívül találunk több szegény portát is.¹⁷¹ Az 1573. évi összeírás végére az adószedő megjegyzésként újra odaírta, hogy Végedet a török Sziget várának eleste után felégette.¹⁷² Ez azt bizonyítja, hogy az 1566-73 közötti hét évben nem történt újabb török támadás a falu ellen. Véged a rövid békés időszakban megpróbálhatta a korábbi veszteségeket kiheverni, a károkat helyrehozni. Ebben a helyzetben csak az 1575-ös esztendő hozott jelentős változást. Ekkor a magyarországi török parancsnokok ismételt támadásokat indítottak a hódoltságukon kívül eső várak és települések ellen.¹⁷³ Véged esetében a portyáknak meg is lett az eredménye, ugyanis a falu fennállása óta első alkalommal teljesen megszűnt. Az adószedők az 1576, 1578, 1582 és 1584-es években egyaránt azt írják a faluról, hogy teljesen felégetett és elhagyatott, azaz pusztta.¹⁷⁴ A falu pusztulásában bizonyára az játszotta a legnagyobb szerepet, hogy könnyen megközelíthető helyen fekszik. Közrejátszhatott az is, hogy megtagadták az adó fizetését a falu lakói a törököknek, akik erre válaszul felégették a nekik ellenálló Végedet. Ezután a pusztítás után Végedet a megmaradt lakói elhagyták és több mint 10 éven keresztül senki sem lakott a faluban. A fehérvári törökök által 1582-ben készített "mufassál-defter"-ben ugyancsak szerepel falunk, azt írják, hogy Véged lakatlan és üres.¹⁷⁵ Tehát mind magyar mind török források megerősítik azt, hogy Véged átmenetileg megszűnt falu lenni. A helyzet csak 1588-ra változik meg, amikor már újra a lakott települések közt szerepel falunk. Erre az időre már 17 portán laknak, amelyek közül azonban 14 zsellér.¹⁷⁶ Ez a tény, hogy a faluban lévő 17 lakott porta közül 14 zsellér a falu lakóinak nagyarányú elszegényedését is mutatja. A falu lakóinak 80 %-a már a legalacsonyabb sorba jutott, nekik már szinte semmijük sincs. A bekövetkezett sok-sok pusztítás miatt a lakóknak többször is újjá kellett építeniük az egész falut, így nem juthatt elég idejük a termelésre. A mégis megtermelt javakat pedig vagy a föl-

desúr, vagy a török, vagy a rablók vitték el tőlük. Ennek következtében pedig nem csoda, hogy folyamatosan szegényedtek a falubeliek. A korábbi gazdag jobbágyok közül ekkorra már sokan a zsellérsorsra jutottak. A zsellérek kezében a régi egész jobbágyportáknak csak a negyede vagy még annál is kisebb része maradt, így a falu nagyságra is jelentősen lecsökkent.

A 16. század végén íródott adatok arra utalnak, hogy Véged pusztaságának az idején sem költöztek el a falubeliek a környékről, hanem valahol itt bujkálhattak. Erre mutat az, hogy 1584 után rövid időn belül újra 17 portát számlál a falu. Ha a környék más falvaiból, vagy a Sitkeyek távolabbi birtokairól költöztek volna ide jobbágyok, akkor nem ment volna ilyen gyorsan ez a betelepítés, hiszen idegenből bizonyára nem szívesen költözhetek a jobbágyok a török által veszélyeztetett területre. Valószínű tehát, hogy a falu régi lakói telepedtek vissza falujukba. Erre utal, hogy a későbbi időkben ugyanazokkal a családnévvel találkozunk a faluban mint a felégetés előtt. Egy néhány évvel későbbi adóösszeírás megadja a választ a kérdésre, hogy hol éltek Véged lakói a pusztaság éve alatt. Az 1596. évi adóösszeírásban találjuk, hogy a török elől elmenekült végedi jobbágyok a Zala folyó mocsaraiban, Bér mellett húzták meg magukat.¹⁷⁷ Ez az adat adja meg a magyarázatot arra, hogy honnan kerültek elő a végediek olyan hirtelen az 1584-85 közötti időszakban. Valószínű, hogy a falu majdnem egy évtizedes pusztasága alatt ők a mocsárba visszahúzódva éltek életüket. Ez a mocsárban való bujkálás annyit jelent, hogy a végedieknek ismerniük kellett a mocsarat, ahova elbújtak a török elől. A mocsár ismerete arról vall, hogy a végediek között voltak olyanok, akik vízi munkával foglalkoztak, ezért jól ismerték a mocsár területét és tulajdonságait. Ismerniük kellett a mocsárban található rejtett szigeteket, járható részeket és a benne való közlekedést. A mocsár ismeretéről azonban másra is lehet következtetni, mégpedig arra, hogy a mocsár a végedieknek a tulajdona volt. Ha nem a falu területéhez tartozott volna, akkor bizonyára nem engedték volna a mocsár birtokosai, hogy abban idegenek szabadon mozogjanak. A korábbi határjárások is arra utalnak, hogy a Zalabérrel szemben lévő, Zala folyó, Kánya patak és Ágas patak által határolt terület a Sitkeyek tulajdona lehetett. A batyki birtok határa az Ágas patak volt, a barlabáshidai és bozoli birtokok határa pedig a Kánya patak lehetett.¹⁷⁸ Mivel a török időkben a környék nagy része különben is mocsaras és erdős terület volt, így a végedi jobbágyok könnyen találhattak olyan rejtekhelyet ebben a mocsárban, ahol el tudtak rejtőzni.

A Sitkey család birtokügyletei

1567-ben Sitkey András leánya Veronika és édesanyja Kolos Barbara -akinek a második férje Dénesfalvi Benedek volt- perelték rokonaikat bizonyos birtokrészekért. Veronika és anyja az Sitkey András halála után nekik járó birtokokat követelték Sitkey Jánostól és a közben türjei préposttá lett testvérétől, Mihálytól. Veronika apja testvére volt Mihálynak és Jánosnak, mindhárman Sitkey Gergely fiai voltak. Mivel Sitkey János és Mihály nem adta ki a követelt birtokrészeket Veronikának és anyjának, ezért perre került sor. A vasvári káptalan 1567-ben perbe idézte a feleket a Veronikának járó leánynegyed ügyében.¹⁷⁹ Az általa követelt birtokrészek között találjuk Véged részeit is. A per végeredménye nem ismert. Valószínű, hogy Sitkey Veronika és édesanyja csak bizonyos megváltási összeget kaphatott a birtokok helyett, mivel a Sitkey család tagjai ekkor még feltékenyen őrizték birtokait. Vigyáztak arra, hogy az őseik által nehezen megszerzett birtokok ne kerüljenek idegenek kezébe.

Néhány évvel később egy hatalmaskodás és az azt követő per tájékoztat bennünket Végedről. A Gersei Pető Péter és Peleskei Eördögh István Zala vármegyei alispánok elnöklése alatti törvényszék ugyanis Szentandrás- si Egyházi főbíró által 1570-ben maga elé idéztette Szentlászlói György nemest.¹⁸⁰ A perbeidezésre azért került sor, mivel Hahóthy Miklós panaszt terjesztett be Szentlászlói ellen. Hahóthy Miklós egyik Falkos falubeli jobbágya, bizonyos Csákány Bálint a feleségével és gyermekeivel, valamint minden vagyonával el akart költözni ura birtokáról. Hahóthy ezt nem engedélyezte, mire a jobbágy elszökött. Hahóthy a szökevények üldözésére küldött két másik jobbágya azonban Véged faluban, az ott átvezető közúton elfogta a menekülőket. Az elfogottakat vissza kívánták vinni Falkosra. A hazafelé induló jobbágysort azonban elfogatta Szentlászlói György az embereivel. A szökött jobbágycsaládot kiszabadította, az őket utolérő két másik jobbágyot pedig súlyosan megverette. Emiatt idézték perbe a vármegyeiek Szentlászlóit. Az idézésről kiállított oklevélben találkozunk először Végedi közút megjelöléssel, a szövegben "via publica" kifejezés szerepel. Sajnos nem ismerjük a menekülő jobbágysortak az úticélját, így nehéz azonosítani, hogy a falu melyik útját nevezték közútnak. Mivel az említett jobbágycsalád délről menekült, feltételezhető, hogy a Szentgrót-Peresztég közötti útról lehet itt szó.

A Szigetvár eleste utáni pusztítást éppen csak kiheverő Végeddel kapcsolatban egy újabb, családon belüli zálogügylet történt az 1573-as évben. Ekkor Nagysitkei Sitkey János visszaadja rokonainak Sitkey Benedeknek

és Pálnak a neki elzálogosított végedi birtokrészt 40 aranyforint fejében.¹⁸¹ A birtokügylet kapcsolatban lehet az 1530-as években a Nagysitkei családon belül történt zálogosításokkal és egyéb ügyletekkel. 1565. január 23-án ugyanis Sitkey Mihály már türjei prépostként megújította 30 évvel korábban kelt záloglevelét, amelyben birtokainak egy részét elzálogosította testvérének, Jánosnak. A szerződés megújításával újabb 100 aranyforint ellenében átadta a birtokait Sitkey Jánosnak.¹⁸² János ezekkel a birtokügyletekkel jelentős haszonra tehetett szert. Úgy látszik, hogy ő lehetett az az ember a családban, aki legtöbbet értett a pénzhez és kölcsönzésre is hajlandó volt. Ezek az ügyletek azt mutatják, hogy ha mód volt rá, akkor még a pénzkölcsönzést és a zálogosítást is igyekeztek családon belül megoldani.

1573-ban a család másik ágának a tagjai viszont birtokperre kényszerültek, ugyanis Csányi Ákos gyermekeinek gyámja, Ostffy Jakab pert indított a Kissitkei család tagjai ellen. Ostffy a Csányi gyermekek nevében igényt jelentett be a Sitkey Gotthárd által 1565-ben elzálogosított birtokrészekre.¹⁸³ Ez a követelés nélkülözött minden jogi alapot, mivel a birtokokat a 300 aranyforintnyi kölcsön összegének a visszafizetésével még ugyanabban az évben kiváltotta Gotthárd testvére, Sitkey Jakab. Ezért Ostffy jogtalan követeléseket támasztott a Sitkeyekkel szemben. Az általa követelt birtokrészek között találhatjuk Végedet is. A pert megnyerték a Sitkeyek Ostffy Jakabbal szemben, így birtokaik a család kezében maradhattak.

Az 1575. évi felégetés után frissen betelepült faluból fennmaradt a jobbágyoknak egy kezességlevele. Ebben a Végeden lakó jobbágyok kezességet vállalnak Sitkey György előtt az egyik falubeli jobbágytársukért.¹⁸⁴ "1585 esztendőben, virág vasárnap, lettek kezesek énnekem az wegedi jobbágyok, Dongó Máté ugyanazon wegedi emberért." Ez a Dongó Máté 40 aranyforinttal adósa maradt a szintén végedi Vörös Mártonnak. A pénzt Sitkey György fizette ki Vöröséknek a jobbágy helyett. A kölcsönnek az ő részére való visszafizetéséért vállalt kezességet Dongó Máté mellett a végedi jobbágyok közül Orbán János, Kertész Tamás és Dongó Balázs is. Ezt az összeget azért kellett Sitkey György közbelépésével kifizetni, mert Vörösék a jobbágyukká akarták tenni Dongó Mátét. "Illen okkal, hogy az wegeden lakozó asszonyi állatnak, Vörös Martonnénak kedve találja, ott az faluba wegeden az villal előtt «megállított», és ennekem leszállétott, «azt mondta, hogy» tősgyökeres örök jobbágyom lészen és építóm lészen." Ez az írás bizonyítja, hogy a sok pusztítás ellenére is voltak Végeden olyanok, akik gazdagabbak voltak mint a többiek és képesek voltak pénz is kölcsönözni. Ebben az esetben a kölcsönt bizonyára azért adták Dongó Máténak, hogy

magukhoz köthessék, ha az adósságát nem tudja visszafizetni. Ha ez sikerül, megtörtént volna az a furcsa eset, hogy egyik jobbágycsalád a másikat a saját uralma alá hajtja. Sitkey György közbelépése azonban keresztülhúzta a számításukat. A jobbágyok levele magyar nyelven íródott és megmutatja a számunkra a nyelv régi szépségét. A mai ember számra is érthető, csak néhol találunk benne olyan szavakat, amelyeket ma már nem használunk. Érdekes, hogy a manapság inkább választékos kifejezésként használt "tősgyökeres" szót ebben az írásban már megtaláljuk. Ez arra utal, hogy a 16. század végén a szót a köznyelvben is használták. A kezességvállaló levelet a jobbágyok megbízásából bizonyára egy idegen írástudó ember készíthette, mivel nem valószínű, hogy ekkor lettek volna olyan emberek a faluban, akik ismerték a betűvetést. Ez a levél az első olyan emlék a falu múltjából, amely magyar nyelven íródott és maguk a Végeden lakó jobbágyok írták.

Az 1585. évi kezességlevél megírása után egy ideig semmit sem tudunk a faluról. A legközelebbi adat csak 1592-ből maradt fenn. Ekkor Véged egyik birtokosa, Sitkey Benedek fia György feltehetőleg politikai megfontolásból Erdélybe távozott. Úgy látszik, hogy a Habsburg uralkodó ellenében a csak részleges függetlenséget élvező erdélyi fejedelem mellett látott a maga számára érvényesülési lehetőséget. Ebben az időben Erdély fejedelmi trónján a nemsokkal korábban elhunyt lengyel király és egyben erdélyi fejedelem, Báthory István unokaöccse, Báthory Zsigmond ült. Sitkey György mielőtt Erdélybe távozott volna, igyekezett az itteni ügyeit lerendezni. Szerette volna a birtokait biztonságban tudni és talán némi készpénzre is szüksége volt. Ezért a birtokait, Nagysitkét, Tokorcsot és Végedet át akarta adni egy távolabbi rokonának, Sitkey Gábornak. Ez ellen azonban egy közelebbi rokon, mégpedig Sitkey Pál fia Miklós hevesen tiltakozott. 1592 elején a vaskvári káptalan előtt tiltakozást jelentett be. A káptalan által kiállított oklevélben megtiltotta Sitkey György számára, hogy a birtokait eladja, Sitkey Gábornak pedig, hogy a birtokokat megvásárolja.¹⁸⁵ Sitkey György ennek ellenére is ragaszkodott az eladáshoz, mire válaszul Miklós erőszakkal elfoglalta az említett három birtokot. Ennek ellenére 1592 végén Sitkey György és Gábor mégis megkötötte a szerződést a birtokok átadásáról.¹⁸⁶ A kettejük megállapodásáról kiállított oklevélben találjuk, hogy György a Nagysitke, Tokorcs és Véged falvakban lévő birtokrészeit 20 évre átengedi Sitkey Gábornak. A három birtokon kívül minden ingó és ingatlan vagyonát is eladta bizonyos pénzösszegért Sitkey Gábornak. A szerződés azt írja, hogy a birtokok ekkor még mindig Sitkey Miklós kezében vannak. Arra is utal ez a szerződés, hogy Végedet közben

újabb török támadás érthette. Az oklevélben ugyanis pusztának nevezik a falut. (Predium Veghed) Mivel a kifejezés kétségtelenül pusztát jelent, bizonyos, hogy a falut felégették. Nem tudjuk azonban, hogy a pusztá kifejezést az oklevél írója csak Sitkey György birtokrészére értette-e vagy az egész falura. Az egykorú adóösszeírások szintén alátámasztják a török támadásról szóló feltételezést. 1588-ban még 3 adófizető porta volt a faluban 14 zsellér és 14 pusztá mellett, 1594-ben viszont már csak két adófizető porta van összesen. A többről az szerepel, hogy a jobbágyok elhagyták őket. (coloni deserti)¹⁸⁷

A 16. század utolsó évtizedére a Kissitkei család egyik tagjának sikerült birtokokat szerezni a szomszédos falvakban. Kissitkei Sitkey György –ő nem tévesztendő össze a fentebb említett másik Györggyel, akit Nagysitkei Sitkey Györgynek hívtak- ugyanis feleségül vette a szomszédos Béry család egyik leszármazottjának a leányát. Sitkey György felesége Csaby Sára és Marcaltői Miklós leánya Katalin volt. Ez a Katalin leányágon a Béry családnak a leszármazottja volt, mivel az anyai nagyanyja Béry Boldizsár egyetlen leánya, Katalin volt. Mivel a Csabyak rokonságban álltak a Béryekkel, a család kihalását követően ők szerezték meg a birtokaik egy részét.¹⁸⁸ Sitkey György a házassága révén jutott birtokokhoz Zalabérben és Batykon is. Az 1598. évi házösszeírásban Végeden 7 házat, Batykon 2 házat, Bérben 1 házat találunk Sitkey György nevén.¹⁸⁹

Az 1598. évi házösszeírás segítségével hasonlítsuk össze a környék falvainak az adatait. Előjáróban meg kell állapítanunk, hogy a környékbéli falvak közül ki többször, ki kevesebbszer esett áldozatul török pusztításoknak. Ha összeállítjuk a házak száma alapján ezeknek a településeknek a rangsorát, akkor a következő eredményt kapjuk:

<u>helység:</u>	<u>házak száma:</u>
1. Szentgrót	69
2. Batyk	18
3. Bozol	17
4. Zalabér	12
5. Zalaszeg	12
6. Véged	11
7. Túrje	8

Az összehasonlításból kitűnik, hogy a század eleje óta jelentősen megváltoztak viszonyok. A 16. század elején legnagyobb három helység-Szentgrót, Véged, Túrje- közül kettő komoly mértékben visszaesett. Vé-

gednek és Türjének a mostani összehasonlításban már csak az utolsó két hely jutott. A többi falu azonban viszonylag tartotta a korábbi színvonalat, sőt Batyk még fejlődött is. Meglepő, hogy az 1531-ben még csak 11 portát számláló Batyk a török pusztítások közepette még fejlődni is tudott. Ebben az időben már ez volt a környék második legnagyobb települése. Vele elentétben Véged elvesztette a korábbi előkelő helyét és csak az utolsó előtti lett a rangsorban. Az összeírás készítésekor a felsorolt hét falu közül három már behódolt a töröknek. Ebből látható, hogy a Török pusztítások című részben már ismertetett, Ali bég által írt fenyegető levél elérte a célját, hiszen Véged, Batyk és Türje behódolt, adót fizetett a törököknek.¹⁹⁰ Erre az időre a kisebb és viszonylag könnyen megközelíthető helyen fekvő falvak kénytelenek voltak behódolni nekik, mivel nem volt senki, aki megvédje őket. Az adó fizetését csak azok a faluk merték megtagadni, amelyekben vár állt, vagy közel feküdtek egy másik faluban lévő várhoz. Ezt mutatja Zalabér, Zalaszeg és Bozol esete, akik a béri vár védelmében bízva nem fizettek.

Tegyük meg másik összehasonlítást is. Ezúttal hasonlítsuk össze Véged adatait a Sitkey család többi birtokának a korabeli adataival:

	<u>helység:</u>	<u>porták száma 1549-ben:</u>	<u>házak száma 1598-ban:</u>
1.	Nagysitke	55	23
2.	Tokorcs	22	26
3.	Véged	16	12
4.	Gyűrűs	12	- (puszta) ¹⁹¹

Amint ebből is láthatjuk, Véged a Sitkey család birtokai között is elvesztette a korábbi jelentőségét. Ez a visszaesés az 1532-es Bécs elleni török hadjárat idején kezdődött. 1531-ben 49 portával még jelentősen előbbre állt Véged, de 1549-re már nagy arányú volt a falu visszaesése a Vas vármegyei falvakhoz viszonyítva is. Ehhez azonban azt is tudnunk kell, hogy a vasi falvakat a nagyobb pusztítással járó török portyák elkerülték. A 16. század végére ezek a falvak is behódolnak a töröknek, így a további pusztításokat is elkerülték. Ezzel egyidőben Véged belekerült abba a zónába, amely folyamatosan ki volt téve török támadásoknak. Erre azután került sor, hogy 1600. október 20-án, két hónapi ostrom után Georg Paradeiser kapitány és megmaradt 146 embere feladta Kanizsa várát Ibrahim török nagyvezírnek. A kapitulációért egy év múlva az osztrákok lefejezték Paradeiser kapitányt, ez azonban már nem változtatott azon, hogy Kanizsa török kézre került.¹⁹² A törökök a győzelem után Kanizsa központtal meg-

szervezték legújabb magyarországi vilajetjüket, a várat pedig megerősítették komoly helyőrséget hagyva benne. Később ezek a kanizsai török csapatok a folyamatos portyáikkal pusztították és sarcolták Zala és Vas vármegyék falvait.

Véged a török-magyar háborúban

Kanizsa ostromának idején Rudolf császár felmentő sereget indított útnak Győr vára alól a kanizsaiak megsegítésére. A sereg fővezére Philip Emmanuel von Lothringen, Mercoeur hercege volt. A még csak 7-8000 fős felmentő sereg 1600. szeptember 18-án indult el a Győr melletti táborából Kanizsa irányába. A sereg útja Pápa, Wachahal (Vásárhely?) és Káld helységeken keresztül vezetett dél felé. Szeptember 22-én vert tábort a sereg Káldon, majd 23-án érkezett meg Végedre, ahol szintén letáborozott. A császári sereg főkvártélymestere Hans Leonhard von Zell volt, akinek a feladatai közé tartozott az, hogy mindennap feljegyezze Mercoeur herceg utasításait és azokat továbbítsa a lovas- és a gyalogezredek felé, esténként pedig minden alakulat számára megfelelő szálláshelyet jelöljön ki. A nagy művészi érzékkel megáldott katona a menetrend mellé lerajzolta az aznapi táborhelyet, a csapatok elhelyezkedését és a tábor környezetét is. Mivel minden esetben így tett, ezért a naplójában fenn maradt a Véged melletti tábornak a rajza is. Ezen a tusrajzon egy 11 részre felosztott sereg hadrendjét láthatjuk, Végedet pedig látképszerűen rajzolta meg Hans Leonhard von Zell. A rajzon több csoportban elhelyezve összesen 35 házat láthatunk, amelyek a templom körül helyezkednek el. A rajz szerint a végedi templom egytornyú és háromhajós volt, valamint egy magas dombon állt. A torony a templom dél-nyugati sarkához kapcsolódott és magas, karcsú volt az ábrázolás szerint. A rajzon szereplő templom felépítése hasonlít az 1991-es ásatásokon megismert alapokhoz, ezért mindenképpen hitelesnek fogadható el. A falu és környéke esetében azonban már nem ennyire világos a helyzet. A látkép jobb és bal szélén egy-egy folyót ábrázolt a rajzoló. A jobb oldali folyón egy gázlót is találhatunk. Zavarba ejtő azonban, hogy a szállásmester azt tünteti fel névként, hogy Zala folyó. Mivel bizonyos, hogy a végedi templom mellett soha nem folyt a Zala, ezért valószínű, hogy az Ágas patakot nézhette el a Zalának a rajzoló. A másik folyó ez esetben pedig nem lehet más mint a Kánya patak. A rajzon ábrázolt utak ugyan nem emlékeztetnek a mai helyzetre, de az Ágas patakra rajzolt gázló a mai temetői híd környékén lehetett. A két különálló részre osztott falut

a rajz szerint mintegy keretbe foglalta az erdő. A falu kétfelé választása bizonyára a Kissitkei és Nagysitkei családok jobbágyságainak két részre osztását jelenti. Mindent összevetve hitelesnek fogadhatjuk el az egész ábrázolást, olyannak, ami a helyszínen készült. Az eredeti napló, benne az ábrázolásokkal a Bécsi Hadtörténeti Levéltárban található. Létezik viszont egy egy korabeli másolata a karlsruhei, illetve linzi levéltárban is. A Bécsben őrzött rajzokon a környezetet, a házakat, a templomokat és a domborzatot síkban ábrázolta a főkvártélymester. A Karlsruhei rajzokon ugyanazok a helyszínek élethűbben, térben vannak ábrázolva. A karlsruhei térképek tévesen 1616-ra vannak datálva, amikor viszont Kanizsa körzetében semmiféle hadművelet sem folyt. A Végedről készült rajz címe: "Das Lager oder quartier zu Vegedigg, Anno 1616." A Kanizsa felmentésére indított sereg egyébként október 7-én csatában vereséget szenvedett a töröktől, így nem tudta megakadályozni a vár elfoglalását.¹⁹³

A hadjárat lezajlása után egy ideig elkerülték a nagyobb hadmozdulatok Végedet, legalább is nincs adat róla, hogy török vagy magyar seregek vonultak volna erre. Néhány alkalommal azonban itt járhattak a kanizsa várbeli török portyázók. Ezt bizonyítja Batthyány I. Ádámnak, a Kanizsával szembeni végvárak főkapitányának a Zala folyó mentén lévő falvakhoz írott levele.¹⁹⁴ Ebben a Batthyány Ádám és Hagymássy János által 1645-ben írt levélben felszólítják az említett települések lakóit, hogy tegyenek jelentést a török csapatok mozgásáról a szentgróti várbán. "Hagyjuk és parancsoljuk ti Szala mellett lévő falubeliek, úgy mint aranyadiak, szalaszegiek, szentpéteriek, batykiak, bériek, bozoliak, pakodiak, istvándiak, szöpötkiek mindnyájan, hogy mindenik falubeli a maga határában az Szalán, aholott lovas avagy gyalog által mehet, minden hajnalban megjárja és ha fel vagy alá jövő töröknek nyomát látjátok mindjárt Szentgrótra lóháton sietséggel hírt adjatok, hasonlóképpen ti kik az Farkas erdejében laktok, úgy mint keresztúriak, széplakiak, végediek, peresztegiek, szentódorfaiak, bögöteiek, hosszúfaluiak ha föl vagy alá menő törököt vagy nyomát láttok, lovas falubeli polgár által hamarsággal hírt adgyatok Szentgrótra." A parancsot megszegőknek a magyarok is súlyos büntetést helyeznek kilátásba. "Kedvezés nélkül karóba vonyatunk benneteket, az ki közületek vétkesnek találtatik." A biztonsági intézkedésekre azért volt szükség Batthyány Ádám szerint mert, "hogy az török gyakran kijönnek csataképpen az Szala alól az Farkas erdejére, minthogy pedig sehonnan nem viszik az hírt sehova, mindenkor békével járhatnak". Ez a levél rávilágít a törökök által alkalmazott harci taktikára. A portyázók a kanizsai várból kitörve a Principális csatorna és a Foglár patak völgyében északi irányban egészen a Zala folyóig lo-

pakodtak. Itt valamelyik falu határában átkeltek a Zala egyik gázlóján és bejutottak a Farkas erdejébe. Ebben a hatalmas erdőszélességben el tudtak tűnni a figyelő tekintetek elől és váratlanul tudtak rátörni a veszélyt nem is sejtő vasi kemeneshát falvaira. Ezeknek a portyáknak a béri várnak kellett volna útját állni, de erre nem volt képes.¹⁹⁵ A sokat emlegetett Farkas erdeje amint tudjuk a mai Szajki erdővel azonos. A mainál sokkal nagyobb erdőszélesség a 17. században lenyúlt a Zala mocsaraiig, így szinte az erdőben feküdt Véged is. Megállapítható, hogy a törökök szokásos portya útvonala éppen Végeden vezetett keresztül, mivel csak erre vezettek könnyen járható utak észak felé. Ebben a nagykiterjedésű erdőben a török mozgása nem volt megfigyelhető, tehát a rablásait csak nehezen vagy egyáltalán nem tudták a magyarok megakadályozni. A török figyelésére levélben felszólított falvak elég kényelmetlen helyzetbe kerültek. Ha nem jelentették a török csapatok mozgását, akkor Batthyány Ádám állt bosszút rajtuk, ha viszont a parancsnak megfelelően jelentést tettek róla, akkor pedig a törökök gyűjtötták fel a falu bosszúból. Ennek megfelelően a falvak kétféle nyomásnak voltak kitéve, azonban bármelyiknek engedtek, a másik fél mindig kárt okozott nekik. A katonák ellen semmit sem tudtak tenni, teljesen védtelenek voltak.

Az 1640-es években újra megélénkült a seregek mozgása a vidéken. 1640. decemberében Batthyány I. Ádám csapatai táboroztak Végeden. Erről egy december 13-án kelt levélből értesülünk, amit Pölöskei Eördögh István írt Batthyány Ádámnak.¹⁹⁶ A levélben kimenti magát amiatt, hogy nem tudott megjelenni egy szentgróti temetésen. Valószínű, hogy az említett temetés valamelyik Hagymássi családtag temetése volt. A levélből tudjuk, hogy ott volt Esterházy Miklós nádor és Batthyány Ádám főkapitány is. A kanizsai törökök nem tudván ezekről az eseményekről, portyára indultak. Egészen Henyéig jutottak, a Zalán akartak átkelni Alibánfánál, mivel a Végeddel szomszédos Martonfa megsarcolására készültek. Az útközben elfogott magyaroktól azonban megtudták, hogy Batthyány Ádám és a nádor "hadai mind Végeden és az ott körül való falvakon fekszik". Ettől úgy megijedtek, hogy visszafordultak és csak a nemesapáti molnárt vitték el magukkal. Végedet tehát ismét támaszpontnak használták a hadviselő felek. Valószínű, hogy a nádor és a főkapitány kíséretében jelentős számú katonája volt, akiket Végeden és a szomszédos falvakban szállásoltak el. A katonáknak az ellátása bizonyára nem kevés gondot okozott a falubelieknek. Ebben az esetben szerencsésük volt a katonákkal, mert ha nem lettek volna itt ezek a magyar csapatok, akkor bizonyára Véged is a megsarcolás sorsára jutott volna.

Úgy látszik, hogy a Peleskei Eördögh István levelében említett hadak a decemberi és januári hónapot itt töltötték Végeden. A környéket használták téli szállásnak, mivel ebben a korban még csak a legritkább esetekben került sor téli hadmozdulatokra. 1641. január 30-án éppen egy ilyen, a szokásostól eltérő támadásra került sor. Batthyány Ádám több végvár csapataival összefogva portyára indult a török ellen. Az erre készülő csapatok közül sokan a környékbeli falvakban vertek táborot. Végeden Teveli István és Niczky Boldizsár, valamint a kíséretükben lévő 50-50 lovas vitéz szállt meg. A portya célja a Somogy vármegyei Igal faluban tartott török vásár megsarcolása volt. A végvári vitézeknek a piac kirablását sikerült végrehajtaniuk, sőt nagyon gazdag zsákmányra is szert tettek. Az általuk összeszedett zsákmány "kótya-vetyéjét", azaz elárverezését Kiskomár várában tartották meg 1641. április 6-án.¹⁹⁷ Ebben az időszakban Végeden és környékén nagy pestisjárvány dúlt. Ezt Hagymássy Istvánnak a Batthyány Ádámhoz 1641. április 5-én írott leveléből tudjuk.¹⁹⁸ Ebben Hagymássy panaszt tesz Batthyány katonáinak a viselkedése miatt. "... a többi között a múlt napokban is vele lévén képtelen dolog az mit cselekedtenek az végedi szegény jobbágyimon. Mast megint újabban itt lakozó Balás deák nevű Nagyságod szolgálja, helség törvénye lévén a városon, az ü szokások szerint az szőlő hegyen mi történt, mondták ezt, hogy egy jobbágyomat ezen Balás deák előfogta, fegyverével verte, taglotta. Midőn jobbágyom mondotta volna, hogy nekem uramnak megmondja, tett azt a választ, kurva legyen az anyja a jobbágyomnak s az uradnak is. Mond meg neki, hogy én Battyán hadnagya vagyok és ő is ott ül ahol én mondom." Hagymássy az ilyen cselekmények miatt kérte Batthyány Ádámot, hogy fegyelmezze meg az embereit. Sajnos nem derül ki a levélből, hogy mit is követtek el ezek a katonák a végedi jobbágyok ellen. Az előzményekből valószínű, hogy ebben ez esetben is valamilyen súlyos erőszakról lehetett szó. Ez az eset is jól példázza, hogy ezekben az időkben nem csak a törökök, hanem a magyarok sem bántak emberként a jobbágyokkal. Mindkét fél képes volt akár a legsúlyosabb dolgokat is elkövetni a nép ellen. A szegény emberek nem voltak egyik fél katonáitól sem biztonságban, nem fordulhattak védelemért sehova.

A 17. század közepén nem csak a magyar és császári csapatok, hanem a török csapatok tevékenysége is megélénkölt, több portyát is vezettek a környékünk ellen. Egy ilyen portya során, valamikor 1642 előtt teljesen felégették és megsemmisítették Batykot. A falut lakói azonban már nem az eredeti helyén, hanem az akkor Csapói sűrűnek nevezett területen építették újjá, így a mai Batyk kialakulása az 1642-es évre tehető.¹⁹⁹ Ebből az idő-

ből nem maradtak fenn olyan adóösszeírások mint a korábbi évtizedekről, ezért nem tudunk következtetni belőlük Véged sorsára. Feltehető azonban, hogy Végedet sem kerülték el a pusztítások. Erre az időre a környék legjelentősebb vára, Szentgrót is nagyon leromlott állapotba került. A vár felújítását 1643-ban határozták el a Hagymássyak. Az erősítési munkálatokra egy egész sereg Zala-völgyi faluból rendelték be jobbágyokat. A várat építő jobbágyok között ott találjuk Véged, Batyk és Türje lakóit is.²⁰⁰ Minden berendelt falu lakóinak két napi ingyen robotot kellett teljesítenie a vár megerősítésénél.

1649. január 19-én Batthyány Ádám főkapitány összeíratta a végvárak tartozékait, hiányait és fogyatkozásait.²⁰¹ "Kanizsa ellen vetett végbeli kapitány úrainéék a végházak fogyatkozásait amint be adták: 4. Szentgrót: Ezen végháztul három falut szakasztottak el, amelyek előtte ide szolgálták a gratius labort, most Bérbe és Szalavárra szolgálnak, úgy mint Batski, Véged és Rednek. Ezeket vissza kell adni!" Tehát 1649 előtt Véged és Batyk a Szentgróti vár érdekszférájába tartozott. Azért olvashattuk azt, hogy 1643-ban ennek a két falunak a jobbágyai is részt vettek a vár megerősítési munkálataiban, mert ide kellett nekik szolgálniuk a kötelező ingyen munkát, a gratius labort. Valamilyen módon innen szakította el a két falut a béri vár kapitánya. Az összeírásban szerepel a béri vár is, azonban a körzetében felsorolt falvak között nem szerepel sem Batyk, sem Véged. Valószínű, hogy eltitkolták az összeírók elől a vár új szerzeményeit, amelyek törvénytelenül kerültek a fennhatóságuk alá.

A 17. századi Véged

A 17. század a Sitkey család számára családon belüli pereskedésekkel kezdődött. 1604-ben Sitkey György leánya Eufrosina tiltja el rokonát, Sitkey Miklóst attól, hogy Nagysitkét, Tokorcsot és Végedet eladja a rokonuknak, Sitkey Gábornak, akit pedig eltilt a birtokok megvételétől.²⁰² Ez az ügy kapcsolatban lehet azzal, hogy Eufrosina apja, Sitkey György korábban Erdélybe távozott és birtokait 20 évre zálogba adta Sitkey Gábornak.²⁰³ 1592-ben éppen az itt említett Sitkey Miklós volt az, aki elfoglalta a bitokokat, hogy ne kerülhessenek Gábor kezére. Az azóta eltelt 12 év alatt feltehetően elhalálozott Sitkey György és Eufrosina mint örökös próbálta megszerezni apja birtokainak ráeső részét. Ezeket a birtokokat talán még mindig elfoglalva tartotta Sitkey Miklós és éppen 1604-ben akarta átjátszani Sitkey Gábornak.

Néhány év eltelte után újra kitört a perpatvar a Nagysitkei család tagjai között. 1610-ben Sitkey Kristóf fiai Gáspár és Boldizsár, valamint az anyjuk Rajki Margit pereskedett Sitkey Gáborral és két fiával, Ádámmal és Péterrel. A per tárgyat kilenc falu birtoklása képezte.²⁰⁴ A kilenc falu közül Nagysitke és Tokorcs Vas vármegyei, míg Véged, Gyűrűs, Hahót, Egregy, Diás, Lórántháza és Bucsa Zala vármegyei falvak voltak. A két család valószínűleg a nagyapjuk, Sitkey János után maradt örökség felosztásán veszett össze. A per a vasvári káptalan előtt zajlott, de sajnos a befejezését és az ítéletet nem ismerjük.

Úgy látszik, hogy a birtokperben álló felek egyikét, Sitkey Gáspárt nem akadályozta meg a vita abban, hogy üzletet kössön a végedi malommal kapcsolatban. Ennek a Gáspárnak ugyanis volt egy malma Végeden, amely ebben az időben már elég rossz állapotban volt. Mint írják, teljesen elhagyatott és az épületeitől megfosztott volt, ezért aztán 1611-ben Sitkey Gáspár szerződést kötött Korody Mihály nemes-byri molnárral a malom felújítása ügyében.²⁰⁵ A molnár a következő feltételekkel vállalta a restaurálás és üzemeltetést: a malmot mint molnár ő bírja és jövedelmeinek egy harmad része is őt illeti meg, a két harmadrészt pedig átadja a malom tulajdonosának vagy örököseinek. A Korody szükség esetén el is zálogosíthatja a malmot idegenek számára, de minden kerék után 25-25 aranyforintot kell kérnie. A restaurálásban Sitkey Gáspárnak is segítenie kell. Ha közben Korody Mihály elhalna, örökösei akkor sem üzhetők el a malomból, hanem a kerekek száma után 25-25 aranyforint megváltást kell fizetni számukra. Tehát hosszú évek után felújításra került a végedi malom és így megint volt hol örletni a jobbágyok gabonáját.

A 17. század elején, még 1626 előtt férfiágon kihalt a Sitkey család Kissitkei ága. Az utolsó férfi tag Kissitkei Sitkey György fia Pál volt, akinek a feleségét Svastics Erzsébetet 1626-ban már özvegyként említik. A család ezen ága Sitkey Sándortól eredt, aki a 13. század elején élt. A család összesen 11 generáción keresztül fennmaradt, amíg a 17. század elején bekövetkezett a kihalás. Az utolsó előtti második nemzedék öt férfi tagja után szinte csak leányok maradtak, egyedül Györgynek született két fia, akik közül Pál lett a család utolsó férfi sarja. Az utolsó nemzedékek 11 leány tagja közül 5 különböző családnak a tagjaihoz ment feleségül, akiknek a leszármazottai közül nem egy tartott igényt bizonyos Sitkey birtokokra. Sitkey Jakab lányai közül Zsuzsa Ankerrajter Gáspárhoz ment férjhez. Anna első férje Gersei Pethő Mihály, a második pedig Nádasdy Darabos István lett, míg Klára és Margit valószínűleg nem alapított családot. Sitkey Gergely Zsófia, Dorottya és Edviga nevű leányainak nem ismerjük a sor-

sát, így azt sem tudhatjuk, hogy férjhez mentek-e. Sitkey György Orsolya nevű leánya Rajky Ferenc felesége lett, Edviga pedig nem ment férjhez. Sitkey György harmadik leánya, Orsolya lett Kisfaludi Mihály felesége és így a Kisfaludi család idősebb ágának az alapítója. Az ő utódaik közé tartozik a két híres költő, Kisfaludi Sándor és Kisfaludi Károly is. A két testvér az irodalmi alkotásaival tette országosan ismertté a Kisfaludi család nevét.²⁰⁶

A fentebb említett okok miatt tehát a Kissitkeiek családi bitokainak egy része a leányok új családjá kezébe került. A megmaradt nagyobbik részt viszont mint legközelebbi rokon, a Nagysitkei család tagjai örökölték. A családon belüli osztozkodások sorából csak Sitkey György Zsuzsa nevű leánya családi örökségének a kiadása érintette Végedet. 1630-ban ugyanis Sitkey Zsuzsa férje Kisfaludi Mihály és a Nagysitkei család akkor legtekintélyesebb tagja Sitkey Ádám szerződést kötött a birtokokról. Ebben a szerződésben felosztásra kerültek a családi birtokokból Zsuzsának járó részek.²⁰⁷ Közösén kijelölték azokat a birtokokat, amelyek leánynegyed címen Zsuzsának jutottak és ezek között Véged részeit is megtalálhatjuk. Sitkey Ádám a végedi birtokából összesen 9 jobbágyportát engedett át Kisfaludiéknak, amelyekhez kellő mennyiségű szántóföld, rét, legelő és erdő is tartozott. Az átadott portákon a felsorolt jobbágyok éltek: Kígyós Péter, Bakics György, Vörös András, Kertész Mihály, Vörös Mátyás, Kertész András, Bod Balázs, Dongó János és Dongó Balázs. A szerződés megkötése után tehát már olyan időszak következett, amikor folyamatosan idegen család kezében volt a végedi birtok egy része. A fentebb ismertetett szerződést 1653-ban újították meg a Sitkeyek és a Kisfaludiak.²⁰⁸ Ebben ugyanazoknak a jobbágyoknak a nevével találkozunk, mint az 1630-ban a vasvári káptalan által kiállított szerződésben. Mivel szinte biztos, hogy ekkor már nem élt minden jobbágy azok közül, akiket húsz évvel korábban felsoroltak. Megállapíthatjuk, hogy a jobbágyportákat már az egykori, század elejei lakók a neve alapján tartották nyilván.

A vasvári káptalan előtt 1632-ben Sitkey Gábor fia Péter tiltakozást jelentett be nagybátyja, Sitkey Ádám birtokügyletei ellen.²⁰⁹ A tiltakozás szövegébe azt is belefoglalják, hogy Péternek nem jutott rész a végedi három kerékre járó malom és a halastó hasznából. Ebből az derül ki, hogy Sitkey Ádám Kisfaludi Mihályékon kívül senkivel sem akart osztozni Végeden, azonban Kisfaludiék is csak a jobbágyportákból kaptak részt, a nagyobb hasznot hozó dolgokból nekik sem jutott. Valószínű, hogy ekkorra már sem a vásár, sem a vám nem létezett, így csak a malom és a halastó hozott komolyabb bevételeket a Sitkeyeknek. A családi birtokvita volt az

utolsó olyan esemény Végeddel kapcsolatban, amikor a Sitkeyek és rokonaik még mint a falu egyedüli birtokosai szerepelnek. A következő néhány évtizedben nem szerepel a család ügyeiben Véged neve. Időközben több idegen család szerez meg birtokrészeket Végeden tisztázhatatlan körülmények között.

Sitkey Ádám és Sitkey Péter vitájának az idején a török forrásokban is találkozhatunk Véged nevével. A fehérvári szandzsák 1632. évi defterében találhatók a következők: Szentgrót tartományhoz tartozó falvak: "... , Óhid, Szt. Martin, Kis Körte, Kotán, Udvarnok, ..., Szege".²¹⁰ A defterben szereplő települések nevei egy része, közöttük a Szentgróthoz tartozó falvak nevei is igen durván eltorzítva szerepel. Valószínű, hogy a Kis Körte szó Kisgörbőt, Kotán Koppányt a Szege pedig Végedet akar jelenteni. A magyarul nem tudó török defterdár a hallás alapján csak ennyire elferdítve tudta leírni a faluk neveit. Ekkor a falu értékét 3000 akcséra becsülték a törökök, tehát ebben az esetben már többre értékelték mint 1570-ben, amikor is csak 500 akcse értékre becsülték.

A következő évtizedben csak a türjei prépostság pereskedéseivel kapcsolatban hallunk Végedről. 1635. február 24-én Sobry Márton vespéremi nagyprépost iktatta be a türjei prépostságba Santich Mátyást. A beiktatás után Santich Mátyás nagy lendülettel fogott hozzá, hogy a türjei prépostság anyagi ügyeit rendbe hozza. Első lépésként a prépostság elvesztett birtokait akarta visszaszerezni, a meglévő birtokok tulajdonában pedig saját magát megerősíteni.²¹¹ A birtokok visszaszerzésére az első lépést 1636-ban tette meg. Ekkor Perneszi Ferenc és Darabos László Zala vármegyei alispánokkal tiltakozó levelet állíttatott ki, amelyben eltiltja a Felső-Türje, Apsa, Hetye, Bánya és Hagyófölde nevű puszták használatától a szomszédos falvakat, közöttük Végedet, Batykot és Zalaszeget is.²⁻² Ezek szerint a felsorolt falvak lakói addig amíg nem volt erőskezü türjei prépost, jogtalanul használták a földjeit. Kezdetként ezt a jogtalan földhasználatot akarta megszüntetni Santich tiltakozásával. Mivel a prépostságnak szüksége volt a türjei birtok határainak megállapítására, ezért többször is kérte az erre vonatkozó tanúkihallgatások megtartását. A legjelentősebb kihallgatásra Homonnai Drugeth János országbíró 1636. december 13-án kiadott parancsa alapján került sor. Ekkor három vármegye területéről hívták össze a kihallgatandó tanúkat. Mivel nagyszámú tanú meghallgatásáról volt szó, ezért két részletben szervezték meg a lebonyolítását. 1637. március 15-én 59 tanút, augusztus 17-én pedig 72 tanút hallgattak ki a királyi megbízottak.²¹³ A március 15-i kihallgatás első kérdése így hangzott: "Tudja-e a tanú, hogy a végedi, bögötei, türjei határ a peresztegi partos

útnál jön össze?" A tanúk többsége úgy vallott, hogy a határok valóban a megjelölt helyen találkoznak. A kihallgatás során a 22. tanú Sitkey Ádám Kertész András nevű 30 éves végedi jobbágya volt. A 27-28. tanúk azt vallották, hogy a türjei gát töltésének az átvágásánál a végedi jobbágyok is segítkeztek. A 28. tanú azt is vallotta, hogy a türjei prépostság malma Véged felé a Battyai patakon van, amely malmot ő még látta forogni. Az augusztus 17-én megtartott kihallgatáson több végedi jobbágy is szerepelt. A többi tanú között sor került Vörös András 43 éves, Vörös Máté 50 éves, Kígyós Péter 44 éves, Bakics György 46 éves és Dongó János 63 éves végedi jobbágyok meghallgatására is. Ők valamennyien Hagymássy István jobbágyai voltak. A tanúk vallomásai szerint a türjei prépostság battyai birtokához tartozik egy kétkerekű malom is. A birtok határa a bozoli út közepétől az Ágas patakra, innen a Zalára vezet. A Zalától egy keresztút vezet a peresztegi partos úton felül Bögöteré, a falu legalsó házának kéménye irányában. Ehhez a végedi jobbágyok még annyit tettek hozzá, hogy régen az országút vonala nem ott húzódott ahol most, hanem egy holddal beljebb. 1638-ban folytatódtak a korábban megkezdett tanúkihallgatások. A mostani kérdések ugyancsak a türjei határ vonalára vonatkoztak. Ezúttal három végedi jobbágy szerepelt a tanúk listáján. Telekesi Török Imre három végedi jobbágyát, Kígyós Pétert, Kertész Andrást és Dongó Györgyöt hallgatták ki.²¹⁴ 1643. október 29-én amiatt került sor tanúkihallgatásra, hogy megállapítsák, hogy az elpusztított Battyai falu helyett felépített Új-Battyai faluban lakó jobbágyok kinek a fennhatósága alá tartoznak.²¹⁵ A meghallgatottak szerint Ó- vagy Pusztai-Battyai helyett Új-Battyait az akkor még Csapói Sűrűnek nevezett erdőben, a Végedi, más néven Kánya patak és az Ágas patak között építették fel. Ezúttal hét végedi jobbágyot találunk a tanúk között. Hajdú János, Kígyós János, Kertész András, Bakics György, Kertész János és Vörös Mátyás Hagymássy István, míg Dongó Balázs Sitkey Miklós végedi jobbágy volt.

1640 körül egy másik tanúkihallgatást is tartottak, mégpedig a Santich Mátyás és Hagymássy János közötti perből kifolyólag.²¹⁶ Erre a perre azért került sor, mert a protestáns hitre tért Hagymássyak mindent elkövettek azért, hogy lerombolják a türjei prépostságot. A perben kihallgatott négy végedi közül Vörös András Sitkey Ádám jobbágya volt, Dongó János, Kígyós Péter és Hajdú János pedig Hagymássy István jobbágya volt. Hármójuk helyzete igen kényes volt, hiszen a földesuruk, Hagymássy István a testvére volt a hatalmaskodással vádolt Hagymássy Jánosnak. Nem vallhattak a hatalmaskodó ellen, mert az súlyos megtorlást eredményezett volna ellenük.

A fentebb ismertetett tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben sok végedi jobbágy nevét megtalálhatjuk. Ezek a jegyzőkönyvek összesen 12 különböző nevet őriztek meg a számunkra. Névsorba állítva a következőket: Bakics György, Dongó Balázs, Dongó György, Dongó János, Hajdú János, Kertész András, Kertész János, Kígyós János, Kígyós Péter, Vörös András, Vörös Máté és Vörös Mátyás. A felsorolt jobbágyok földesuraiként Sitkey Ádám, Sitkey Miklós, Hagymássy István és Telekesi Török Imre szerepelt. A jobbágyok földesura szinte minden alkalommal más és más, van köztük olyan is, akinek néhány éven belül három ura is volt. Kertész Andrásnak 1637-ben még Sitkey Ádám, 1638-ban már Török Imre, 1640 körül pedig már Hagymássy István a földesura. Nem tudjuk, hogy ezek a gyakori tulajdonoscserek milyen okokra vezethetők vissza. Feltűnő az, hogy a végedi jobbágyok többsége már nem a Sitkey családnak szolgál. A falubeli birtokosok között nem szerepel a Kisfaludi család sem, pedig 1630-ban Bakics György, Kígyós Péter, Dongó János, Dongó Balázs, Vörös András és Vörös Mátyás nekik lett átadva Sitkey Zsuzsa hozományaként. A néhány évvel későbbi tanúkihallgatások során pedig már más nemesek szerepelnek urukként. Valamikor 1630 körül egy tulajdonosváltás történt Végeden. A jobbágytelkek többsége valamilyen úton-módon idegen családok kezébe került. A régi birtokosok kezében már csak néhány jobbágyporta maradt meg. Írások hiányában követhetetlen, hogy mikor és kinek a tulajdonába ment át egy-egy birtokrész a faluban. A Véged új birtokosai között feltűnő Hagymássy családnak Batykon, Türrén és Szentgróton voltak nagyobb birtokai, míg Telekesi Török Imre Baltavárt szerezte meg az előző tulajdonosaitól. Nincsen egyenlőre magyarázat arra, hogy milyen módon gyarapíthatták birtokaikat végedi részekkel. Rokonsági kapcsolat az említettek között csak annyi található, hogy Kisfaludi Barbara -aki rokona volt a végedi birtokkal is rendelkező Kisfaludi Mihálynak- Hagymássy István felesége lett, majd annak halála után éppen Telekesi Török Imréhez ment feleségül. Erre azonban csak mintegy tíz év múlva került sor.

1648. szeptember 15-én III. Ferdinánd király Bécsben kiadott oklevelében intézkedik arra vonatkozóan, hogy hallgassanak ki tanúkat a vespéremi püspök kérésére. A tanúkihallgatást Szécsényi György püspök kérte a neki járó jövedelmeknek megállapítása végett.²¹⁷ A megbízottak a tanúkihallgatását 1648. november 19-én kezdték meg. Munkájuk során rengeteg faluban jártak Zala vármegye középső és északi részében, bejárták a Végeddel szomszédos falvakat, így eljutottak Bozolba is. Amint írják, itt Sitkey Gábornak is van egy jobbágya, akit Boda Andrásnak hívtak és a Barabáshegyen két szőlője is volt. A bozoli jobbágyok azt vallották, hogy

falujuk keletről Bér, délről Pakod, nyugatról Tilaj, északról Martonfa és Véged falvakkal határos. Vallottak arról is, hogy tudomásuk szerint a végediek mindenféle dézsmát fizetnek Sümegre. Sajnos a jegyzőkönyv eredeti példánya elkallódott, csak egy géppel írott változata maradt fenn. Az eredeti jegyzőkönyvben az utolsó helyen szerepelt Bozol, de a szövegből kiderül, hogy még további falukba is elmentek a kihallgatást végző megbízottak. Ebben a helyzetben kénytelenek vagyunk a bozoliak vallomása alapján megítélni a Végedet. Tudnunk kell, hogy ebben az időben Sümegen volt a török veszély miatt a püspökség székhelye. Egyértelműen kiderül, hogy a "mindenféle dézsmát fizetnek Sümegre" kifejezés annyit jelenthet, hogy az egyháznak járó jövedelmeket a falu fizette a püspöknek. Ebből arra is következtethetünk, hogy Véged lakói feltehetőleg katolikusok voltak, vagy legalábbis nem szakítottak teljesen a vallással, hiszen ha ez bekövetkezett volna akkor valószínűleg nem fizetik a püspök járandóságát. Érdekes, hogy 1661-ben már protestáns anyaegyházként tartják nyilván Végedet, ahol áll még a régi katolikus templom is.²¹⁸ Más volt a helyzet a környék más falvai esetében. Bérben például már 1639-ben protestáns prédikátor működik, akit Almássy Gergelynek hívnak.²¹⁹

A falu idegen kézre kerülése

Amint láttuk, Véged egy része már a 17. század első harmadában átkerült a Sitkey család birtokából idegen családok kezébe. Első alkalommal a Kisfaludi család szerepel végedi birtokosként, majd találkozunk a Szentgróti Hagymássy és a Telekesi Török családdal is. A Kisfaludiak házasság révén jutottak itteni birtokhoz. Nem ismerjük viszont a Hagymássyak és a Török család itteni birtokainak megszerzési módját. A 16. század elején néhány adóösszeírásban szerepel ugyan a Hagymássyak végedi portaszáma, de a legtöbb esetben nem kerültek be az összeírásba, tehát nem is voltak itteni jobbágyportáik. Nem bizonyítható, hogy huzamosabb időn keresztül lett volna itt birtokuk. Telekesi Török Imre esete még bonyolultabb ennél, hiszen ő csak a 17. században tűnik fel mint végedi birtokos. A szomszédos baltavári birtokát is ebben az időben szerezte meg a Bakács családtól. Talán vétel vagy zálog útján jutott a két család az itteni birtokokhoz.

Hagymássy István a Szentgróti Hagymássy család utolsó férfi tagja volt. Mivel nem voltak gyermekei, ezért vele kihalt a család. Hagymássy István halála előtt szerződést kötött Batthyány I. Ádámmal a törökverő

végvári főkapitánnyal. Eszerint Hagymássy István méltányolva Batthyány Ádámnak az ő irányába tett sok jóságát, Szentgrót várát minden tartozékával örök jogon ráíratta Batthyányra. Kikötötte azonban a következő feltételeket:

1. Ha fiú örökösei születnének, úgy a fenti birtokok mindenképpen őket illetik meg. Ha azonban fiú örökös nélkül maradna, akkor felesége Kisfaludi Borbála 6000 aranyforintot kapjon Batthyánytól.
2. A fenti birtokok átvétele esetén Borbála az ingóságait a várhoz tartozó jobbágységgal elszállíthatja, oda ahova akarja.²²⁰

Ezt a szerződést a két fél a vasvári káptalan előtt kötötte meg, amelyben felsorolják a szentgróti vár tartozékait. Ezek a következők: Szentgrót városa, Dabronc, Udvarnok, Batyk, Alsó- Csáford, Dabron, Bagota, Vásárhely, Szentmihály, Barba és Lak. Amint látjuk Véged nem szerepel a Hagymássy birtokok között. A hiányt ezúttal nem írhatjuk az írnok tévedésének a számlájára, mert ilyen fontos szerződés esetében biztosan a teljeségre törekedtek. Ebből következik, hogy ekkor Véged vagy még nem volt Hagymássy birtok, vagy nem volt teljesen biztos az itteni birtokjoguk, esetleg Hagymássy feleségének volt birtoka a falu és így nem vonatkozhatott rá a szerződés. 1655-ben meghalt Hagymássy István, mégpedig úgy, hogy nem hagyott maga után fiú örököst. Ezzel érvénybe lépett a Batthyány I. Ádámmal egy évvel korábban kötött szerződés. A felek közti szerződést jóváhagyás végett felküldték a királyi udvarhoz, ahonnan azonban csak nyolc év eltelte után érkezett jóváhagyás. Ekkor már Batthyány I. Ádám sincs az élők sorában, ezért fiai kapták meg a birtokokat. 1663. május 26-án I. Lipót császár az időközben meghalt Batthyány I. Ádám fiait, Krisztofot és Pált megerősítette Szentgrót vára és a hozzátartozó falvak birtokában.²²¹ Az oklevél felsorolása szerint a vár tartozékai a következők voltak: Szentgrót város, Aranyad, Batyk, Bagota, Dabronc, Infa, Udvarnok, Szentpéter, Vásárhely, Csáford, Zalaszeg, Széplak és Véged. Rejtélyes módon bekerült tehát az adományozott birtokok közé Véged neve is. Amint láttuk a korábbi felsorolásban még nem szerepelt, de itt már Hagymássy birtok. Ezzel a királyi adománnyal, illetve megerősítéssel Véged is a feltörekvő Batthyány család birtokai közé került.

I. Lipót császár oklevelének kiadásáig azonban Hagymássy István özvegye birtokolta a falut. Ezt bizonyítja a szentgróti uradalomról 1656. március 15-én készített vagyonszázeírás.²²² Ebben a szőlőjavadalmaik közé keveredve találjuk a következő bejegyzést: "Végeden hét ház jobbágy monostul, az is Hagymássy Istvánné asszonyom kezénél vagyon zálogos." Tehát valaki zálogba adta a birtokot Hagymássynénak, de nem derül ki a szöveg-

ből, hogy ki volt a zálogosító. Valamilyen vita lehetett a végedi birtokrész tulajdonjoga körül, mert 1656. június 26-án Pulyai György szentgróti várkapitány arról tájékoztatja Batthyány Ádámot, hogy Hagymássy István özvegye jogtalanul vajdát nevezett ki a végedi jobbágyság élére.²²³ Szerinte ezzel beavatkozott a Batthyány birtok életébe. Az özvegy egy batyki jobbágyot, bizonyos Somogyi Györgyöt nevezett ki végedi vajdának. A kinevezéssel Somogyi lett Hagymássyné faluban élő jobbágyainak felelős vezetője. A vajda kinevezése azt is mutatja, hogy Kisfaludi Barbara birtokában batyki részek is maradtak a férje vagyonából, hiszen Batthyányék nem engedték volna meg, hogy más rendelkezzen a saját jobbágyaik ügyeiben.

Batthyány Ádám fent említett szentgróti várkapitánya, Pulyai György szorgalmas levélíró volt. Urának írt leveliből megismerjük a környék korabeli viszonyait. Az 1656. május 9-én kelt levelében például ezt írja: "az itt való jobbágyság rész szerént a pestis miatt, s rész szerént az sok török adó miatt igen megfogyatkozottak és kevesedtek is, pedig sok szép szőlő, rétek, szántóföldek vannak, de az munkás kevés hozzá, s az kevés jobbágyság rá nem érhetik annyira."²²⁴ Hasonló a tartalma két hónappal későbbi levelének is: "Nagyságos uram régen az előtt Eötvös egész faluval ide küldettek, végedi nyolc ház jobbágy is ide szolgált."²²⁵ A két levélből megállapíthatjuk, hogy a 17. század közepére nagyon megfogyatkozott a népesség környékünkön. Ez elsősorban a háborúk számlájára írható, de nagy része volt benne a járványoknak is. Amint az első levélből kiderül, leginkább a pestis sújtotta a vidéken élőket. Azok a jobbágyságok, akiket elkerült a betegség, azok a sok adó súlya alatt rogyadoztak. Közülük sokan el szöktek a távolabbi területekre, amelyeket még nem fenyegetett a török.

Hagymássy István halála után birtokait, így a végedit is átvette Batthyány I. Ádám, a végvárak főkapitánya. Volt egy rész Hagymássy özvegyének birtokában is. A változások közepette még a Sitkey család tagjainak is maradt itt egy kisebb része. A 17. század végre a Nagysitkei Sitkey család is a férfi ágon való kihalás közelébe jutott. 1660 körül már csak három élő férfi tagja volt a családnak, Sitkey Gábor fiai György és János, valamint Sitkey Miklós fia Miklós. Közülük csak Jánosnak (akit protestáns vallása miatt elűldöztek Vas vármegyéből) született két fia. Mivel a család ezen tagjai elszegényedtek és eltűntek az ezen a vidéken élő rokonnak látóköréből, ezért sokáig úgy gondolták, hogy Sitkey György 1720 körül bekövetkezett halálával kihalt a Sitkey család mindkét ága.

A megmaradt családi birtokok leginkább az említett György kezében összpontosultak. Sitkey György úgy látszik, hogy nem lehetett nagy üzletember, mert szinte folyamatos pénzzavarban volt. A 17. század hatvanas

éveire szinte teljesen eladósodott, birtokai egy részét elzálogosította, hogy kölcsönöket vehessen fel. A számára majdnem kilátástalan helyzetben lépett közbe Galántai Esterházy Mihály, aki rokonságban állt a Sitkey-ekkel, mert a Nádasdi Darabos család egyik nőtagját vette feleségül. A Nádasdi Darabosok közeli rokonságban álltak a Sitkey családdal, hiszen 1604-ben Darabos István Sitkey Jakab leányát Annát vette feleségül. A kettejük házasságából született Darabos Erzsébetet Sitkey Miklós vette feleségül 1640 körül. A Darabosok így a család mindkét ágával rokonságban álltak, mivel ereikben a Kissitkei család vére is csörgedezett, a Nagysitkei családba pedig Darabos Erzsébet révén az ő vérük került. Erzsébet testvérét, Máriát Esterházy Mihály vette feleségül, ezáltal a sógora lett Sitkey Miklósnak, akinek unokatestvére volt Sitkey György.²²⁶ Csak a rokoni szálak megismerése után érthetjük meg a következő eseményeket. Esterházy Mihály és az itt említett két Nádasdy Darabos leány testvére, László arra az elhatározásra jutott, hogy megmentik a Sitkey birtokokat a szétszóródástól, mivel az részben az ő örökségük is. Ehhez kapóra jött Sitkey György teljes eladósodása és az, hogy a közben elhunyt Sitkey Miklós vagyona már Darabos Erzsébet kezében volt. 1665. január 12-én szerződést kötött egymással Sitkey György, Esterházy Mihály, Darabos László és Darabos Mária.²²⁷ Ebben a szerződésben a következő birtokokról kötöttek egyezséget: Kis- és Nagysitke, Tokorcs falvak, Bajt, Nádasd, Battyán, Kanota, Vinár, Véged, Gyűrűs, Hahót puszták. Idézzünk a szerződésből: "Elsőben is Sitkey György tudván, látván maga fogyatkozott állapotját, maga táplálására, pörlekedésire, jószága oltalmazására meg kezelésire és kiváltására való elégtelenségig", úgy döntött, hogy birtokait átadja Esterházy Mihálynak, Darabos Lászlónak és Máriának. A felek kikötötték, hogy Sitkey Miklós özvegye, Darabos Erzsébet sitkei birtokán éltfogytig való ellátást kap, de ugyanez vonatkozik Sitkey Györgyre és gyermekeire is. A szerződést a király elé terjesztették jóváhagyás végett. Batthyány Ádám esetétől eltérően itt gyorsan dolgozott a kancellária, mert még ugyanabban az évben megérkezett a császári jóváhagyás. Az 1665-ös év vége felé kiadott oklevelében I. Lipót császár bejegyzését adta a felek birtokügyletéhez.²²⁸ A szerződést és a jóváhagyó döntést a király az ún. királyi könyvekbe (Liber Regius) is bejegyeztette.²²⁹ 1665 végén a vasvári káptalan Nádasdi Darabos Lászlót és Máriát, valamint Mária férjét Esterházy Mihályt beiktatta az általuk kiváltott és megszerzett Sitkey-javak birtokába. Ezt a jogi aktust minden falu esetében a helyszínen végezték és a róla Esterházy Mihály részére kiállított oklevélben ezt találjuk: a birtokok egy része, de főképpen a végedi és Gyűrűsi puszták török által veszélyeztetettek.²³⁰ A beiktatással jogilag

Esterházy Mihály és társai kezébe kerültek a Sitkey-javak, közöttük Véged.

A fenti egyezséget Sitkey György már 1669-ben megpróbálta felbontani. Erre valószínűleg rokonai és a birtokok felosztásából kimaradt rokon családok felbújtására került sor. György a szerződés szerint Esterházy Mihálynak jutott birtokokat követelte vissza. Mivel az már érvénybe lépett, ezért a felek között perre került sor. Ebbe Esterházy oldalán a király is beavatkozott, ezért Sitkey György elvesztette a megkezdett pert.²³¹ Az 1676-ban kiadott oklevelében I. Lipót császár újra megerősítette a Sitkey-javak birtokában Esterházy Mihályt.²³² Ebbe a döntésbe már Sitkey György is belenyugodott, belátta, hogy nem tehet semmit birtokai visszaszerzéséért. 1676-ban a vasküpp káptalan újra be akarta a birtokokba iktatni Esterházyt és a Nádasdi Darabosokat, mivel azok most már örök jogon megszerezték őket. Ennek azonban Kisfaludi Mihály és Sitkey Zsuzsanna gyermekei ellene mondtak a közeli rokonság alapján. A tiltakozásuknak azonban nem lett semmilyen eredménye.²³³ Ezzel a kis végjártékkal már véglegesen és visszafordíthatatlanul új birtokosai lettek az ősi Sitkey birtokoknak. Sitkey György és rokonai ezután már csak mint ellátott és megtúrt személyek élhettek az egykori birtokaikon. A Sitkey családnak majdnem öt évszázad után ilyen dicstelenül kellett megválnia birtokaitól. 350 év után Végednek is új birtokosai lettek. Sitkey György a birtokai eladása után még majdnem ötven évet élt. Talán a sors fintora, hogy ilyen hosszú életet élt és ennyi ideig kellett neki más kegyelemkenyerét ennie.

Még az 1669-es per ideje alatt újra el akarta adni Sitkey György már egyszer eladott birtokai közül Végedet. Ez ellen két tiltakozás is született, de egyikből sem tudhatjuk meg, hogy miért éppen Végedet akarta eladni Sitkey György és ki lett volna a vevő. Az első tiltakozást Vas vármegye közgyűlése előtt jelentették be, amelyről az oklevelet Falusi Miklós megyei jegyző állította ki.²³⁴ Az írás szerint a megyegyűlés előtt megjelent Pozsgai András szolgabíró és Galántai Esterházy Mihály, valamint Telekesi Török Imre nevében tiltakozást jelentett be. Kérte, hogy a megyei nemesek képviselői tiltsák meg a végedi pusztá eladását. A két földesúr tiltakozásához csatlakozott Széplak, Martonfa, Kám, Mindszent, Újlak, Oszkó falvak lakossága is. Mint láttuk a tiltakozás idején Végedet már pusztának, azaz Prédiumnak nevezték. Az oklevél szerint "szép lombos és tölgyes erdő, szép szántó és legelő" van Véged területén. Ezeknek a szántóknak egy része a régi jobbágyportákhoz tartozott, másik része pedig az erdőből újabban kiirtott terület. A pusztához tartozó erdőkben sok nagyvad akad, de rajtuk kívül találhatók benne "rókák és nyulak" is. Megtudjuk az oklevél-

ből azt is, hogy a végedi erdőkből sok épületfát és tüzfát lehet vágni. Emiatt tiltakozik a puszta eladása ellen az említett falvak lakossága és a puszta két jog szerinti tulajdonosa. 1670 tavaszán adják ki oklevelüket Sándor György és Chernel Mihály Zala vármegyei alispánok.²³⁵ A tiltakozás Zala vármegyei közgyűlés elé terjesztője Babocsai Ferenc volt. A kiadvány szövege szinte szó szerint megegyezik a Vas vármegye által kiadott oklevelével. Annyi különbség van a kettő közt, hogy a tiltakozó Esterházy Mihályhoz, Török Imréhez, valamint a vasi falvakhoz csatlakozott Bér, Bozól és Türje lakossága is. Még annyi a különbség, hogy a végedi erdőt vadászatra kiválóan alkalmasnak nevezik. Amint a leírtakból is kiderül, ez a két oklevél Sitkey György eladási szándékának a megakadályozása céljából született.

Az első Véged pusztulása

Láthattuk, hogy a falu a folyamatos török pusztítások és sarcolások következtében lassan elnéptelenedett. Segítette a folyamatot a magyar végvári katonák erőszakoskodása és az, hogy ők is megkövetelték a termésből a maguk részét. Ehhez járult még a kitörő járványok okozta népességcsökkenés is. Ezek miatt a 17. század közepére már csak néhány jobbágycsalád maradhatott a faluban. Közben az emberek megismerkedtek a protestantizmus eszméivel és hamarosan áttértek erre a hitre. Követték a másik falvak lakói és földesuraik példáját, akik szintén protestánsok lettek. Nem tudjuk, hogy melyik felekezethez csatlakoztak a végediek, annyi derül ki az írásokból, hogy a falu temploma 1661-ben még állt, de már protestáns anyaházaként működött.²³⁶

Az 1660-as években megélénkült a kanizsai törökök tevékenysége. A szultán 1664-ben újra olyan erősnek érezte birodalmát, hogy megpróbálkozott egy Bécs elleni támadással. A hadjárat során azonban csak Szentgottárdig jutott seregével, ahol Montecuccoli császári hadvezér legyőzte őket. A szorult helyzetben lévő Habsburgok a csata után megkötötték a Magyarországra nézve oly hátrányos vasvári békét a törökkel. A békekötés helyszíne egyben mutatja az elvesztett csata után visszavonuló török csapatok haladási irányát is. Feltehető, hogy a menekülő katonák Véged vidékét is felperzselték. Ezen kívül voltak más harci cselekmények is, amelyek a vidékünket érintették. 1664 júliusában a kanizsai basa csapatai érkeztek a környékre, hogy megsarcolják a falvakat. Ebben a szentgróti és zalabéri

várak lovassága megakadályozta őket. A későbbi időkben élt tanúk vallomásai szerint ebben az évben semmisítette meg a török a béri várat.²³⁷

A szentgotthárdi csatát megelőző és követő pusztítások ellenére még mindig maradtak jobbágyok a faluban. Ezt bizonyítja, hogy a türjei prépost pereiben végedi tanúkat is találunk. 1667. október 12-én azért került sor tanúk kihallgatására, hogy megállapítsák annak a helynek a hovatartozását, ahonnan a türjei marhákat elhajtották.²³⁸ Ebben a jegyzőkönyvben még szerepelnek a korábban megismert végedi jobbágyok nevei. A kihallgatottak között volt Vörös Péter 70 éves, Kertész András 40 éves, Bakics Gergely 45 éves és Dongó György 20 éves jobbágy is. Mind a négyen Telekesi Török Imre emberei voltak. Közülük Vörös Péter már bizonyosan nem lakott Végeden, mert ezekkel a szavakkal kezdi a vallomását, hogy "mikor még Végeden lakott". Erre az időre tehát már elköltözhetett egy másik faluba. 1668. február 7-én újabb tanúkihallgatást tartottak a jánosházi nemeseknek a türjén történt hatalmaskodása ügyében.²³⁹ A kihallgatottak között megint találunk néhány ismerős nevet. Ilyen név Kígyós Péteré, Kertész Andrásé, Dongó Györgyé. Mindhárman Telekesi Török Imre jobbágyai voltak. Feltehető az is, hogy mind a hárman végediek voltak, de közülük már csak Kertész András neve után találjuk odaírva azt, hogy végedi lakos.

Ez az utolsó két írás, amelyben az első Végeden lakó jobbágyokról esik szó. A későbbi írásokban már pusztaként szerepel a falu. Egy 70 évvel később folytatott per vallomásai között találjuk, hogy Végedet 1670-ben pusztították el.²⁴⁰ A tanúk által a pusztulás éveként megadott 1670-es év csak a megközelítőleg lehet pontos dátum. Az 1669 végén kelt tiltakozó oklevélben ugyanis már pusztának nevezik a falut, csakúgy mint az 1670 tavaszán íródott hasonló tartalmú oklevélben.²⁴¹ Lehetséges, hogy már 1669-ben megszűnt létezni az első Véged. Ha a falu pusztulásának az idejét akarjuk megadni, akkor úgy kell fogalmaznunk, hogy Véged valamikor 1669-70-ben jutott a megsemmisülés sorsára. Ennél pontosabb adatot azért sem tudunk mondani, mert nincsen erre vonatkozó feljegyzés. Amikor a császári hivatalnokok arról készítettek tanúkihallgatási jegyzőkönyveket, hogy melyik falut mikor érte a török pusztítás, már nem volt senki Végeden, aki ezt el tudta volna mondani, lakatlan volt a falu. Véged pusztulására utal egy 1671-ben kiállított oklevél is, ekkor Sándor Gergely és Chernelházi Chernel Mihály zalai alispánok előtt Prodinszky Mihály prépost eltiltja a türjei prépostsággal szomszédos falvak lakóit a prépostság birtokainak a használatától.²⁴² Az oklevélbe az írnok belefoglalta Véged falu lakóit is, mintha a falu akkor is létezett volna, később azonban rájött, hogy

már pusztá. Hibáját úgy javította ki, hogy a szövegből kivakarta Véged nevét. Az írnok tévedése arra mutat, hogy nem sokkal korábban szűnhetett meg Véged, a tény még nem tudatosult a megyei hivatalokban.

Semmi sem utal arra, hogy kik voltak Véged elpusztítói. Elképzelhető, hogy a törökök voltak, de lehettek akár a császári csapatok is. A törökökre utal szinte állandó portyázásuk és ezek során mutatott teljes kíméletlenségük. A Habsburg császárság végvári katonái és zsoldosai azért kerülhetnek szóba, mert kíméletlenségben nem sokkal maradtak le a törökök mögött. Ők Véged pusztulása idején kezdtek kegyetlen protestánsüldözést.²⁴³ Lehetséges, hogy protestáns lakói miatt kellett elpusztulnia a falunak. Az sem elképzelhetetlen azonban, hogy a végediek megunva a folytonos üldözést, önként elköltöztek sorsára hagyva Végedet.

Véged életben maradt jobbágysai elköltöztek másik falukba, ahol védelmet és munkát találtak a maguk számára. Ezt bizonyítja az 1702-ben végzett tanúkihallgatás jegyzőkönyve.²⁴⁴ Az első tanú, Bakics Péter volt és 1648-ban született Végeden, a falu pusztulásáig élt itt, utána Batykra költözött. Amikor Batyk is elpusztult, akkor költözött át Tüjrére, ahol 1702-ben is lakott. A második tanú Kertész Gergely volt, aki 1654-ben született Végeden. Ő szintén Batykra került, majd annak az elpusztítása után Tüjrére költözött. Az életben maradt jobbágysok másik része Szentgrótra vándorolt. Az 1659. évi urbáriumban még nem találunk olyan nevet, amely Végedről ismerős volna. Az 1681. április 10-én kelt urbáriumban már szerepel Kertész András, Kertész Ferenc, valamint Vörös János jobbágysok neve.²⁴⁵ Tehát ezek a jobbágysok nem a szomszédos Batykra menekültek, hanem egyenesen Szentgrótra, ahol a vár mellett biztonságban érezhették magukat.

Visszatekintés

Sajnos Véged számára a középkori virágzás után hamar bekövetkezett a hanyatlás. 1532 után sorozatban érték a falut kisebb-nagyobb pusztítások. A 16. század első felében még maradt annyi idő egy-egy támadás között, hogy nagyjából helyre tudják állítani a jobbágysok falujukat. A század végére azonban olyan sűrűn érték a támadások Végedet, hogy volt olyan időszak amikor senki sem lakott a faluban, hanem a környék mocsaraiban húzták meg magukat a jobbágysok. A végediek egy-egy csendesebb időszakban visszatértek a faluba és folytatták a termelést. A jobbágysok munkája eredményeképpen a hadjáratoktól mentes időkben fejlődésnek in-

dult Véged, de ez mindig csak a következő portyáig tartott. A török csapatok sok-sok alkalommal égették fel a falut. A támadások emberi áldozatokat követeltek, kit rabságba hurcoltak, kit megöltek a végediek közül. Amikor a magyar adóztatás mellett megjelentek a török adószedők is a faluban, még nagyobb lett a megmaradt jobbágyok nyomorúsága. A kisebb csapatok portyáin kívül nagyobb hadak is jártak Végeden. A hadak katonáit a falubelieknek kellett ellátni élelemmel és abrakkal, ez pedig nagy terhekkel járt. A 17. században már szinte semmi különbség nem tapasztalható a magyar és török katonák jobbágyokkal való bánásmódjában. Ilyen előzmények után, valamikor 1670 körül szűnt meg falu lenni Véged. A megmaradt jobbágyok szétszéledtek a környék falvaiba biztonságos megélhetést keresve.

A 17. század elején kihalt a Kissitkei család férfi ága, így a birtokaik a leányági rokonokra, de főleg a Nagysitkei családra szálltak. A Kissitkei család kihalását követően jelentek meg az első, állandó idegen családbeli birtokosok Végeden. A század közepére folyamatosan romlott a Nagysitkei család anyagi helyzete is, ezért 1665-ben Nagysitkei Sitkey György arra kényszerült, hogy megmaradt birtokait átadja Esterházy Mihálynak és a Nádasdi Darabosoknak. A 17. század közepén birtokot szerzett itt a Hagymássy és a Kisfaludi család is. Őket a Batthyány és a Telekesi Török család követte. A 18. század elejére már teljesen új birtokosai lettek Végednek. 1720 körül halt meg Sitkey György a Nagysitkei család egyik utolsó férfitagja, csak a testvére, Sitkey János vitte tovább a családot, akit elűztek a vallása miatt Vas megyéből. Sitkey János Iszkaszentgyörgyön kezdett új életet és alapított családot, későbbi leszármazottai pedig továbbköltöztek a Tiszántúlra. Ott voltak többek közt Orosháza megalapításakor. Ezek a késői leszármazottak azonban eltűntek a Dunántúlon élő rokon családoknak a látóköréből, így az a nézet terjedt el, hogy a Sitkey család mindkét ága kihalt a 17. századra, pedig egyenesági leszármazottai jelenleg is élnek szerette a világban.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az első Véged fennállása során megjárta a magasságokat és a mélységeket is. Története a honfoglalás kora után kezdődött és a 17. századi török uralom alatt fejeződött be. Első időszaka során kiváltságokat kapott és gazdagságot ért el, fekvésének és nem utolsó sorban a Sitkeyeknek köszönhetően. Mohács után a bekövetkező csapások teljesen megsemmisítették a korábbi eredményeket. A sok pusztítás következtében teljesen megszűnt. Nem volt egyedülálló azonban Véged elnéptelenedése és megszűnése. A szomszédos faluk közül nagyon sokan osztoztak falunk sorsában. A 17. század végére elpusztult Bozol,

Batyk, Zalaszeg, Bögöte, Martonfa és még sok más falu is. Ezek közül az elpusztított falvak közül nem mindegyik épült újjá. Szerencsére Véged pusztulása is csak ideiglenes volt és a 18. században már újra létezett a falu.

IV. fejezet: Az új Véged

A 65 éves pusztaság

Amint láttuk Véged nemsokkal az ország török iga alóli felszabadulása előtt elpusztított. Az életben maradt jobbágyok elköltöztek a környék még létező falvaiba. Az egykor virágzó faluból nem maradt semmi. A jobbágyok házai, a templom és más épületek lassan összedőltek. Minden az enyészet martaléka lett. A valamikor szebb napokat látott falu helyét lassan benőtte a gaz és az erdő. A jobbágyok által egykor művelt szántóföldek azonban a pusztulás után sem maradtak parlagon, ezeket a szomszédos falvak lakói a végedi földesurakkal kötött szerződések alapján művelték. A föld használata fejében bizonyos részt adtak a termésből a birtokosoknak, Telekesi Török Imrének és Esterházy Mihálynak. A szántók, rétek és erdők használatáért azonban nem csak terméssel fizettek a jobbágyok, hanem esetenként pénzzel váltották meg a földhasználatot. A Végedhez tartozó legelőkön és erdőkben a szomszédos falvak gulyásai és kanászhajók legeltették és makkoltatták állataikat. Akadtak azonban olyan falvak is ebben az időszakban, amelyek nem akartak fizetni a végedi földekért. Ilyen eset fordult elő 1675-ben, amikor a széplaki jobbágyok engedély és mindenfajta fizetés nélkül használták a Végedhez tartozó földeket. Sertéseiket engedély nélkül makkoltatták a végedi erdőben, amelynek tulajdonosa Esterházy Mihály volt. A jogsértést úgy torolta meg rajtuk Esterházy, hogy állataikat elhajtatta embereivel az erdőről. Az elhajtott sertéseiket csak úgy kaphatták vissza a széplakiak, hogy megfizették a kirótt büntetést és engedelmeséget fogadtak Esterházy Mihálynak. Olvassunk bele a jobbágyok által megíratott, engedelmességet fogadó levélbe: "Mi Széplakon lakozó polgárok, nevezet szerint Tánczos János, Kiss György, Bakonyi Mihály adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik, hogy az elmúlt héten Tekintetes és Nagyságos Galántai Esterházy Mihály uram Ő nagysága bizonyos számú sertés marháinkat az ő maga örökös végedi pusztájáról elhajtattván, azok fölött megalkudván ő Nagyságával, bizonyos összegért kezünkhöz szabadította. Kihez képest arra kötelezzük magunkat, hogy ennek utána az Ő Méltósága végedi pusztáján nem hatalmaskodunk, rajta se sertés, se egyébféle marháinkat hatalmasul s különben sem őrizzük s nem is őriztetjük, hanem csak ha annak módja és rendi szerint meg bérölvén az erdőt Ő Nagyságától és igazságosan megfizetjük. Adjuk ezen testimonális levelünket

örökös urunknak Bottka Ferenc uram előtt. Datum, Szentkirály de 14-a may, Anno 1675"²⁴⁶ Az írás kelte után a békés egyezség alapján legettelhettek a széplakiak a végedi erdőben. Valószínű azonban, hogy a 17. századi nagy birtokpernek és háborúskodásnak ez a jogsértés volt a kiindulópontja.

Véged pusztasága idejéből sajnos csak nagyon kevés adat maradt fenn. A fenti levél keletkezése után 16 évvel íródott a következő dokumentum, mégpedig egy záloglevél. 1691. szeptember 8-án a fent említett Esterházy Mihály két fia úgy döntött, hogy végedi birtokukból elzálogosítanak egy részt a hármasi malom molnárainak. Esterházy Dániel és László 200 aranyforintért három egykori jobbágytelket adott zálogba Molnár Mihálynak és négy fiának, Jánosnak, Pálnak, Mihálynak és Andrásnak.²⁴⁷ Az elzálogosított három jobbágytelek a pusztulás előtt Dongó Balázs, Kertész András és Kiss János használatában volt. Mint láthatjuk, a falu megszűnése után húsz évvel még mindig az egykori jobbágyok nevével azonosították a végedi telkeket. Molnár Mihály és fiai a három jobbágytelket a hozzájuk tartozó szántóföldekkel, rétekkel, erdőkkel együtt egészen addig használhatták, amíg a zálogösszeget nekik vissza nem fizetik. Abban az esetben, ha az esedékességkor nem tudnának fizetni, akkor Dongó Balázs telkének a tulajdonjogát teljes egészében megkapják a hármasi molnárok.

A zálogba adott három jobbágytelek ügye még a 18. század elejére sem rendeződhetett, mert 1724. április 26-án újra hallunk az egyik felől.²⁴⁸ A fennmaradt írásból kiderül, hogy valamikor a 17. század végén a batyki hármasi molnároktól megvette Telekesi Török Imre az egyik végedi puszta jobbágytelket. Valószínű azonban, hogy ez az adás-vétel csak a házhely és a hozzá tartozó részek bérleti jogának eladását jelentette. Erre utal, hogy Török Imrének később a házhely használata fejében bérleti díjat kellett fizetnie Felsőbüki Nagy István részére, aki megvette Esterházy Dánieltől a Sitkey-javakat, így a végedi birtokrészt is. 1724-ben a telek bérleti díját már az új bérlő, Festetich József fizette ki az új végedi birtokosnak, Nagy Istvánnak. Erre az időre már 50 aranyforint volt a jobbágytelek bérleti díja. Ezt Festetich József fizette ki, mert közben megvette Telekesi Török Imrétől a baltavári birtokot és vele a végedi jobbágytelek bérleti jogát.

Valamikor a 17. század utolsó éveiben összeírták az Esterházy család számára Vas és Zala vármegyei birtokaikat.²⁴⁹ Környékünkön lévő birtokaik a kámoni uradalomhoz tartoztak. Az összeírás szerint Kámon, Herény, Aranyad, Szentpéter, Batyk, Véged, Zalaszeg és Erenye tartozott ehhez az uradalomhoz. A felsoroltak közül csak Kámon és Herény voltak lakott helyek, a többiek ekkor még lakatlanok voltak, tehát az összeírást ak-

kor készítették, amikor a környék nagyobb része még pusztá volt. Az írásból az is kiderül, hogy a felvidéki Galántán lakó Esterházy család nem csak a Sitkey család javait szerezte meg Vas és Zala vármegyékben, hanem mások birtokai közül is került hozzájuk. Batykot, Zalaszeget, Aranyadot és Szentpétert bizonyára a Batthyány családtól szerezték meg, mivel ezek a falvak sohasem tartoztak a Sitkey birtokokhoz.

Véged birtokosainak a sorában a 17. század végére egy újabb változás állt be, a század közepe óta immár sokadszor. Ezúttal Esterházy Dániel adta át végedi birtokrészét Felsőbüki Nagy Istvánnak. A birtokügylet háttérében az állhatott, hogy az Esterházy családnak a Felvidékről nehezen kezelhető lehetett a nyugat-dunántúli birtokcsoport. A birtokügyletet bizonyos családi és rokoni kapcsolatokra hivatkozva kötötték meg, de valószínűleg nem ez volt a fő oka annak, hogy az Esterházyak eladták itteni birtokaikat. Felsőbüki Nagy István a felesége, Tompa Rebeka révén rokonságban állt a Sitkey családdal. Rebeka ugyanis Nagysitkei Sitkey Ádám dédunokája volt, Sitkey Évának pedig az unokája.²⁵⁰ Felsőbüki Nagy István erre a rokonságra hivatkozva próbálta meg a saját családjá birtokába összegyűjteni az egykori Sitkey-javakat. Mivel a birtokok nagy része Esterházy Dániel tulajdonában volt, ezért meg kívánta vásárolni tőle az említett birtokokat. Ennek az első lépése volt, hogy összeírtatták az egykori Sitkey-javakhoz tartozó birtokokat.²⁵¹ A javak akkor Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Bajt, Battyán, Kanótha, Vinár, Véged, Gyűrűs és Hahót falvakból és pusztákból álltak. Az összeíráskor az Esterházyak végedi pusztájában lévő részbirtokot összesen 200 aranyforintra értékelték. Mivel az összeg azonos az 1691-ben a hármasi molnároknak zálogba adott három jobbágyteleknek az értékével, ezért az is elképzelhető, hogy a végedi birtokrész csak három jobbágytelekből és a hozzájuk tartozó részekből állt. Sajnos az 1697 augusztusában készített összeírás csak a birtokrész értékét közli, a nagyságát pedig nem. Elődönthetetlen, hogy mekkora is volt a valóságban az Esterházy család végedi birtoka.

Az összeírás és értékbecslés után 1698. április 9-én a kismartoni Esterházy kastélyban egyezsége kötött Felsőbüki Nagy István és felesége Tompa Rebeka, más részről pedig gróf Esterházy Dániel a Sitkey-javak ügyében. Eszerint Esterházy Dániel a kissitkei birtokot és a Sitkey-javakhoz tartozó egyéb birtokokat, birtokrészeket és jogokat átadja Nagy Istvánnak és feleségének, mivel azok őket illetik a "vérség és hagyományozás útján". A birtokok átadása fejében Felsőbüki Nagy István és Tompa Rebeka 8000 aranyforintot fizetett Esterházynak. Mint látjuk, a rokonságra való hivatkozás csak üres frázis volt, mivel a pénz játszotta a fő szerepet az ela-

dásnál és nem a rokoni szálak. Az összeg nagyságából megállapítható, hogy gazdag ember volt Nagy István, ha ekkora összeget ki tudott fizetni. Kiszámíthatjuk, hogy az összes birtok árának csak a 2,5 %-át tette ki a végedi részek ára, tehát szinte jelentéktelen volt a többi birtokhoz képest. Az eladással Véged megszűnt Esterházy családi birtok lenni, így a birtok ügyeinek az irányítása is visszakerült a Felvidékről a régi helyére, Sitkére. Felsőbüki Nagy István elfoglalta a Sitkey család által épített régi kissitkei kastélyt és innen irányította a birtokait.

Felsőbüki Nagy István egyik első intézkedése végedi birtokkal kapcsolatban az volt, hogy kérte a falu régi határainak megállapítását. Erre azért volt szükség, mert a lakatlan falu határai mentén a szomszédos faluk elfoglaltak maguk számára különböző nagyságú területeket. Fontos volt azért is a határmegjelölés, mert a környéken még éltek az egykori végedi jobbágyok, akik ismerték a falujuk határjeleit. Véged határainak megállapítása ügyében Cseh András Zala vármegyei főbíró, Pogány Ádám vicebíró, Forintos Zsigmond, Hertelendi István és Szanyi János esküdt 1702. november 20-án tartott tanúkihallgatást.²⁵³ Erre nemes Felsőbüki Nagy István, "mint a Végedi Prédiumnak örökös Földes Ura" kérése alapján, Szegedy Pál Zala vármegyei viceispán parancsára került sor. A kihallgatott tanúknak a következő kérdésekre kellett választ adni: "Először: Tudja-e nyilván a tanú, Nemes Szala Vármegyében lévő Végedi Pédiummal, vagyis pusztá falu hellyel Szala és Vas vármegyékben micsoda faluk avagy puszták legyenek határosak? Nevezze meg renddel a tanú őket! Másodsor: Tudja-e mégis azon Végedi Pusztának a határát névezete szerint, ha tudja micsoda jelekre mégyen? mondja meg! Harmadsor: Tudja-e nyilván továbbá Nemes Vas Vármegyében lévő Baltavári vagyis Martonyfai, Széplaki, Peresztégi, Bögötei falukbéliel keréttetek-e el bizonyos darabot a megírt Végedi Prédiumnak a határából? Ha keréttetek, mellyik falubéliel? mikor? mennyi darabot? és milyen formában? s tudja-e vagy nem hallotta-e kik voltak azon határ elfoglalásánál? Negyedszer: Tudja-e utoljára, említett Szala és Vas Vármegyei lakosok közül kik tudnák többen azon Végedi Pusztának a határát?"

A kihallgatott öt tanú közül kettő egykor Végeden született és innen költöztek el a családjukkal a falu pusztulása idején. Az első tanú Bakics Péter 54 éves, a második Kertész Gergely 48 éves türjei lakos volt. Mindketten Végeden születtek, innen a falu pusztulásakor Batykra, majd amikor az is elpusztult akkor költöztek Tüřejére.

Mind az öt tanú azt vallotta, hogy a végedi pusztával Martonfa, más néven Baltavár, Széplak, Peresztég, Bögöte, Ötvös, Türje, Batyk és Bozol

falvak és puszták határosak. A tanúk részletesen leírták a puszta határait is, ezzel később bővebben fogunk foglalkozni. Tudtak arról is, hogy a harmadik kérdésben megnevezett falvak lakói valóban foglaltak el különböző nagyságú területeket a végedi határból. A baltaváriak például a "végedi malom helyére folyó vizig" a magukénak tartják a területet, sőt a marháikat naponta addig is legeltetik, holott ezt a régi végedi földesurak megtiltották a számukra. A szentgróti Hagymássyak annak idején csak úgy engedték a baltavári marhák itatását az említett patakon, hogy ezért a falu minden lakója egy-egy napi robotot szolgált a végedi földeken. Arról is hallottak a tanúk, hogy a széplakiak egész a "Végedi mezző" széléig jelöltek meg fákat határvonalként a két falu között és így "magok csináltak magoknak határt". Emiatt jó negyven év múlva komoly háborúskodásra került sor a végediek és a széplakiak között. A peresztegi jobbágyság az ún. "Partos út" nevű helyig foglaltak el területeket. Ezek a jobbágyság az általuk elfoglalt terület határát a fába vésett keresztekkel és koszorúkkal jelölték meg. (Jegyezzük meg ezt a tényt, mivel a későbbi pereskedésnél ez is szóba kerül.) A kihallgatottak közül többen szemtanúi is voltak az itt leírtaknak. Úgy emlékeztek, hogy a széplakiak és peresztegiek valamikor 1696 körül foglalták el az említett területeket. Az emlékezetük szerint a széplakiak vezetője a terület elfoglaláskor bizonyos Takács Istók volt. A negyedik kérdésre a tanúk azt válaszolták, hogy magukon kívül nem ismernek olyan embereket, akik ismernék Véged határait, mivel "mind elhóltak azok az emberek".

Ebből a tanúkihallgatási jegyzőkönyvből kiderül számunkra, hogy a középkori és a törökkori Véged területe sokkal nagyobb volt annál, mint amekkora a 18. századra megmaradt. A szomszédos falvak lakói kihasználták a lehetőséget, hogy senki sem lakott Végeden és nem volt, aki megakadályozza a területszerzéseket. Szinte minden szomszédos falu lakói elkövettek ilyen önkényes határmódosításokat és területfoglalásokat, nem csak a tanúk által felsorolt három falu lakói. Ezekből a foglalásokból később, Véged 1735-ös alapítását követően több komoly bonyodalom származott.

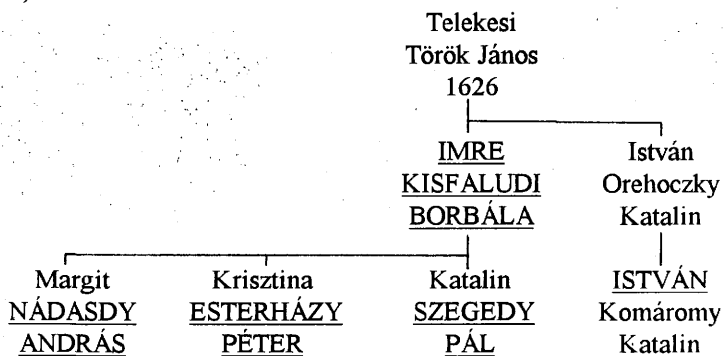
Egy 1721-ben készített összeírásban találunk újabb adatokat a faluról, amelyet Esterházy Péter javairól készítették.²⁵⁴ Esterházy Péter annak az Esterházy Dánielnek volt fia, aki eladta a Sitkey-javakkal együtt végedi birtokát is Felsőbüki Nagy Istvánnak. A birtokok felsorolásánál mégis ezt találjuk: "Vigeti pusztá: Ezen pusztában Ányos Zsigmond és Török István uramék a Hármási molnárokkal a compossessorok [közibirtokosok vagy részibirtokosok]. Vagyon szép darab mező földje, de a sok compossessor

miatt gróf Esterházy Péter uram Ő Nagysága, Szegedy Pálné asszonyom és Nádasdy Imre uram részére csak akkora darab jut, amely 30 keresztnyi termést hoz. Erdeje jó makktermő, de itt is sok a compossessor."

Ez az összeírás is bizonyítja, hogy a 17. század végére és a 18. század elejére sok új birtokos került kapcsolatba Végeddel. Ezek egy része vásárlás, egy része pedig rokonság útján jutott az itteni birtokához. Mivel kellő mennyiségű anyag áll rendelkezésre a faluban birtokos nemes családok újkori történetéből és leszármazásáról, ezért próbáljuk meg áttekinteni végedi kapcsolataikat.

Birtokos nemes családok Végeden

Telekesi Török család: Török Imre már a 17. század elején a szomszédos Martonfa vagy más néven Baltavár tulajdonosa volt. Először 1638-ban szerepel végedi birtokosként, de nem ismerjük birtokszerzésének sem a jogcímét, sem a módját. A század közepén vette feleségül Hagymássy István özvegyét, Kisfaludi Borbálát. Mivel Borbála származása révén tarthatott bizonyos jogokat a Kissitkei Sitkey család, valamint első férje végedi birtokainak egy részéhez, ezért elképzelhető, hogy Török Imrével kötött házasságába vitt magával itteni birtokrészeket. Utólag csak annyi állapítható meg, hogy Telekesi Török Imre véged tekintélyes részét megszerezte, mert a falu 1735-ös betelepítése után a falu mintegy 80 %-a az ő örökösének a kezében volt. Török Imre testvérének fia, Török István 1721-ben még a végedi puszta falu birtokosai közé tartozik, de mivel 1722-ben elhalálozott, ezért később már nem hallunk itteni birtokáról.²⁵⁵

(A leszármazási táblázaton nagy betűvel és aláhúzva szerepelnek a Végeden birtokkal rendelkező családtagok)

gróf Galántai Esterházy család: Esterházy Mihály 1665-ben vette meg Sitkey György maradék családi birtokait, hogy nyomasztó anyagi helyzetéből kisegítse. A megszerzett Sitkey-javakat egész életében megtartotta, de elesett Buda várának a töröktől való visszafoglalása során. Örökösei először zálogba adták a végedi birtokuk egy részét, de 1697-ben már teljes egészében eladták az apjuk által szerzett Sitkey birtokokat. A kezükben lévő birtokok 8000 aranyforintért kerültek Felsőbüki Nagy István birtokába. 1721-ben Esterházy Dániel fia Péter annak ellenére, hogy apja eladta a végedi birtokát, mégis itteni részbirtokosként szerepel. Ennek magyarázata, hogy Telekesi Török Imre Krisztina nevű leányát vette feleségül és vele hozományként kapott végedi tulajdonjogot. Mivel későbbi birtoklásáról semmit sem tudunk, ezért két eset lehetséges. Vagy az, hogy átadta a birtokát valamelyik rokonának vagy pedig eladta a birtokot valakinek, talán éppen a Barthodeiszky családnak.²⁵⁶

gróf Mezzőszegedi Szegedy család: A család tagjai közül először Szegedy Pál Zala vármegyei alispán szerzett birtokot a faluban. Szegedy Pál hasonlóan Esterházy Péterhez, úgy jutott végedi birtokához, hogy feleségül vette Telekesi Török Imre másik leányát, Katát. Egyébként Szegedy Pál volt az a Zala vármegyei alispán, aki 1702-ben parancsot adott Véged határainak megjelölésére. A Szegedy család végedi birtokszerzése tartósan bizonyult, hiszen még a mi századunkban is volt itt birtokuk. A két világháború között kiparcellázták birtokaikat és eladták. Mivel birtokaik központja és a családi kastélyuk is Ötvösön volt, ezért a nekik jutott végedi jobbágyságok ide szolgáltak.

Szegedy Pál

1698-1710

1. Szily Magdolna
2. Telekesi Török Kata

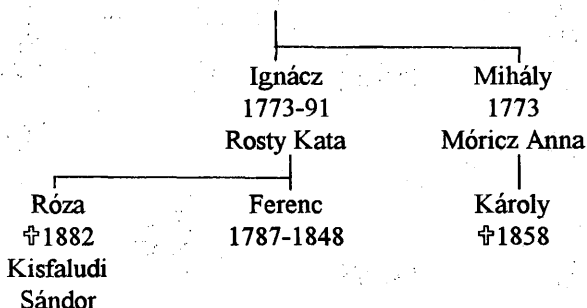
—
Ferenc

1733

Palkovics Magdolna

Somogyi Róza

—
Folytatás a következő oldalon.

A Szegedy család tagjai magas udvari méltóságokat is betöltöttek. Az 1787-ben született Ferenc például zalai alispánként kezdte pályáját, majd az akadémia igazgatósági tagja és császári királyi kamarás lett.²⁵⁷

Nádasdi Darabos család: A Nádasdi Darabosokat rokoni szálak fűzték a Sitkey családhoz. A család tagja volt Darabos László és Mária, akik 1665-ben Esterházy Mihállyal közösen megvették Sitkey György birtokait. A vásárlás után semmit sem hallunk arról, hogy lett volna itt birtokuk, csak a 18. század elején kerül újra a végedi birtokosok közé a család. Nádasdy András hasonlóan Esterházy Péterhez és Szegedy Pálhoz, szintén a felesége révén kapott végedi birtokot. Nádasdy András felesége Török Imre legidősebb leánya, Margit volt. Nem bizonyult tartósnak a Nádasdyak itteni birtoklása, hiszen Nádasdy András fia Nádasdy Imre halála után felesége, Márfy Anna eladta a birtokot.²⁵⁸

Felsőbüki Nagy család: Mint korábban láttuk, Nagy István 1697-ben vásárlás útján jutott végedi birtokhoz. Mivel felesége leányágon leszármazottja volt a Sitkey családnak, ezért 8000 aranyforintért visszavásárolta Esterházy Mihálytól a család birtokait. A Felsőbüki Nagyok csak a 18. század végéig rendelkeztek végedi birtokkal, mert ezután eladták részüket a Marich családnak.²⁵⁹

Fajsi Ányos család: Az Ányos család a középkor végén kihalt Béry családnak volt leányági leszármazottja. Birtokaik egyik része Zalabérben volt. Egyetlen adat sem szól arról, hogy mi módon jutott a kezükbe végedi birtok, csak annyit tudhatunk bizonyosan, hogy jog szerint megillette őket a Végeden lévő birtokuk, mert egyik társtulajdonos sem kérdőjelezte meg birtoklásuk jogosságát.²⁶⁰

Zalabéri Horváth család: A Zalabéri Horváthok is a 18. század elején tűnnek fel a végedi földbirtokosok között. Mivel a Fajsi Ányos család leányági rokonai voltak -Zalabéri Horváth Ferenc felesége Ányos Krisztina volt- az ő kihalásuk után jutottak birtokokhoz Végeden. Elég hosszú ideig szerepelnek végedi birtokosként, majd csak 1847-ben adják el az itteni bir-

tokaikat a teljes eladósodásukat követően báró Mikos Eduárdnak és Pajacsevics Ferdinándnak.²⁶¹

Barthodeiszky család: A Barthodeiszky család tagjai eredetileg morva nemzetiségű hercegek voltak, akik valamilyen okból lemondtak címükről és Magyarországra költöztek. Talán a felvidéki Esterházy Péter környéken lévő birtokai kerültek hozzájuk, Barthodeiszky Károly felesége ugyanis Esterházy Mária Anna grófnő volt. A 19. század közepére anyagilag tönkrementek és eladták a birtokaikat báró Mikos Eduárdnak.²⁶²

Bezerédi Bezerédy család: Ez a család a 18. század végén jelenik meg a birtokosok között. Vámoscsaládi Bezerédy Zsigmond a Béri Balogh család egyik nő tagját, Klárát vette feleségül az 1700-as évek elején. Egyik fiuk Bezerédy Imre szintén környékbeli birtokos leányt vett feleségül, Botka Máriát. Az ő birtokuk volt a nyomokban még most is meglévő Botkaháza, Baltavár mellett. Az 1800-as évek elején Bezerédy György a már fentebb említett Szegedy Ferenc testvérét, Antóniát vette feleségül. Első végedi birtokait a család valószínűleg Nádasdy Imre özvegyétől, Márfy Annától vásárolta meg. A Bezerédy családnak egészen a 19. század végéig volt a faluban birtoka.²⁶³

gróf Pajacsevics család: A Pajacsevics család horvát származású volt, ősök magas tisztségeket töltöttek be Horvátországban. 1847-ben vették meg a Zalabéri Horváth család birtokait. A birtokvásárlásra Pajacsevics Ferdinánd feleségének, Dőry Máriának családja révén kerülhetett sor. A gróf csak feltételesen igazgathatta a birtokokat. Ha erre méltatlannak bizonyul, akkor elveszíti a hozzá való jogokat. Ez 1856-ban be is következett, amikor felesége és legkisebb fia, Gábor vették át a birtokok irányítását. A végedi birtokaikról a tagosítás idején mondtak le, mivel Zalabérben kérték az összes birtokukat.²⁶⁴

báró Mikos család: Mikos Eduárd a 19. század közepén szerzett a környéken jelentős birtokokat. Megvásárolta a Zalabéri Horváth és a Barthodeiszky család szinte minden birtokát, így Véged legnagyobb birtokosai közé került. Ő volt az, aki felépíttette a később családjáról elnevezett mikosdi kastélyt, ami az akkori Vas vármegyei kastélyok egyik legszebbje volt. A század végén kénytelen volt eladni összes birtokát a Zierer családnak.²⁶⁵

Marich család: Ez a család a 18. század végén került a végedi földbirtokosok közé. Marich Dávid császári és királyi kamarás a Felsőbüki Nagy családtól vásárolta meg végedi birtokrészét. Néhány évtizedig szerepelnek a Végeden birtokos családok között, majd eladták itteni birtokaikat az Okolicsányi családnak.²⁶⁶

Zierer család: A Zierer család a múlt század végén vette meg a mikosdi uradalmat és az összes birtokot a báró Mikos családtól. Komoly fejlesztéseket hajtottak végre az uradalomban, létrehozták a jelenlegi mikosdusztai lengyár elődjét, az ipartelepét. Ők is 1945-ig voltak itteni birtokosok, egészen addig amíg a kommunizmus idején államosították vagyонуkat, őket pedig elűldözték az országból.²⁶⁷

Hármasi Molnár család: Ez a család a hármasi malom tulajdonosa és egyben működtetője volt a 17-18. században. 1691-ben zálogba kapták az Esterházyaktól a három végedi jobbágyportájukat. Ezek közül az egyiket huzamosabb időn keresztül bérelték. 1721-ben még szerepelnek a végedi birtokosok között, majd 1724-ben eladják a bérelt részüket Telekesi Török Imrének és többé nem hallunk róluk mint végedi birtokosokról.²⁶⁸

Az új Véged alapítása

Magyarországon a 18. század elejére befejeződtek a török ellenes felszabadító háborúk és helyreállt a rend. Az 1684-ben létrehozott török-ellenes szövetség, a Szent Liga csapatai 1686. szeptember 2-án Buda várát is visszafoglalták a törököktől. 1690-ben került sor arra, hogy a török császárság utolsó dunántúli várát, Kanizsát ostrom alá vegyék a felszabadító csapatok. Januárban került sor a vár bekerítésére, majd három hónapi ostrom után Musztafa pasa, kanizsai parancsnok feladta a várat Batthyány Ádámnak és Zichy Istvánnak, akik az ostromló sereg parancsnokai voltak. Kanizsa várának visszafoglalásával befejeződött a Dunántúl és ezen belül Zala vármegye területén a török hódoltság időszaka. Egy évtizedes béke után 1703-ban kitört a Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc a Habsburg uralom ellen. A szabadságharc eseményei csak ritkán érintették a Dunántúlt, vidékünket pedig még ritkábban. Hosszú és váltakozó sikerrel folytatott harc után Károlyi Sándor kuruc generális 1711-ben Majtény mellett letette a fegyvert a császári csapatok előtt. A harcok befejezése után újra idegen elnyomás nehezedett hazánkra, de legalább a háborúk elkerültek az országot.

A nagy háborúk lezajlása után bekövetkezett békében környékünk falvaiban jelentősen megnőtt a népesség lélekszáma. Ezt a helyzetet leginkább az itteni magyarság természetes népszaporulata idézte elő, de előfordultak távolabbi vidékekről és külföldről történt betelepítések is. (Például németek betelepítése Türré, Batykra és Zalabérbe.) Miután a török hódoltság ideje alatt is fennmaradt falvakban megnőtt a lakosság létszáma,

sor kerülhetett a pusztá falvak, így Véged betelepítésére. A környéken jelenleg is létező falvak közül falunkat szállták meg utoljára az új lakók. A kora Árpád-korban betelepült Véged alapítási idejét nem ismerhetjük, a pusztulás után újonnan alapított faluét a későbbi visszaemlékezésekből azonban igen. Egy 1752-ben megtartott tanúkihallgatás során azt vallották a végediek, hogy 17 évvel korábban költöztek a faluba.²⁶⁹ Ebből könnyen kiszámítható, hogy Véged alapítására 1735-ben került sor. Az alapítást bizonyára az akkori földesurai, Nádasdy Imre, Szegedy Ferenc és Ányos Zsigmond ösztönözték. Véged első lakói valószínűleg a szomszédos falvak jobbágysai közül kerültek ki. A legtöbben Széplakról, Zalabérből, Batykról, Peresztegről és Pakodról költöztek ide. Az első betelepülők között egyaránt voltak jobbágysok és zsellérek, egy részük a régi földesura engedélyével jött el a korábbi lakhelyéről. Voltak azonban olyanok is, akik a szökést választották.

1736. augusztus 20-án Széplakon készítettek egy összeírást a faluból elsőként jobbágysokról és zsellérekéről.²⁷⁰ Ebből kiderül, hogy összesen 23 ember szökött meg családjával és vagyonával az előző évek során. Ezeknek az embereknek egy része Végedre, egy része Szentpéterbe, míg egy része ismeretlen helyre szökött. Akik Végedet választották új lakóhelynek, mindannyian zsellérek voltak. A széplaki névsor szerint többek között Kóbor Pál, Horváth János, Deák György, Molnár György, Finta György és Pintér János és társaik voltak első lakói az új Végednek. Amint láttuk, Végedre leginkább azok a zsellérek települtek át, akik eredeti lakóhelyükön a legszegényebbek közé tartoztak. Nekik nem volt veszténivalójuk, hiszen szinte semmilyen vagyonuk sem volt, ezért bátran vállalkozhattak arra, hogy új lakóhelyre költöznek. Az átköltözés lehetőséget adott nekik arra, hogy sorsuk jobbra fordulhasson. Mivel Végeden még nem voltak felosztva a házak és a földek, ezért minden esélyük megvolt ahhoz, hogy jó termőképességű területhez jussanak. Az új végedi lakosok szinte mindegyike valamilyen szerencsés fordulatot várt sorsában attól, hogy földesurat és falut cserélt. Az első lakók megjelenése után lassú ütemben növekedett a falu lélekszáma. 1748-ban még csak 40 házban összesen 140 ember élt Végeden, 1757-re azonban már több mint a duplájára nőtt a lélekszám. Ekkor már 64 házban összesen 309-en laktak a faluban.²⁷¹

Az új lakók megjelenéséig a szomszédos falvak lakói művelték meg a végeden lévő földeket, jobbára zalabéri és batyki jobbágysok használták a szántókat, aminek bérlete fejében meghatározott mennyiségű gabonakeresztet adtak a földesuraknak. Egy 1748. január 18-án készített tanúkihallgatási jegyzőkönyvben találjuk, hogy a "kurucz háborúk előtt és utána is a

végedi uraságoknak Horváth János szentpéter lakos édesattyja volt a végedi ispánja sok esztendőig". 1728-tól pedig nemes Erhárd Pál szentpéteri lakos volt Szegedy Ferenc itteni erdőkerülője.²⁷² A betelepítést követően már nem idegenek, hanem az új lakók vették művelés alá a végedi földeket. Mivel a korábbi jobbágytelkekhez tartozó szántóföldek egy részét benőtte az erdő, ezért ha művelésre akarták fogni őket, előbb ki kellett vágniuk róluk az erdőt. Azok a jobbágyok, akik elsőként kerültek a falu lakói közé és jutott nekik az 1670 előtt is létezett telkekből, azok a régi szántóföldeket művelték. Akiknek már nem jutott ezekből, azok az erdőt irtották ki és az így szerzett földet művelték. Ezekből lettek az ún. irtásföldek. A későbbi időszakban egyre nagyobb volt a szántók között ezeknek az irtásföldeknek az aránya. Az idők folyamán már annyi erdőt irtottak ki a végediek, hogy szükségessé vált azok elosztása a birtokosok között. 1760. május 16-án Farkas Ferenc, Zala vármegyei táblabíró érkezett Végedre, hogy felossza Szegedy Ferenc, Barthodeiszky József és Nádasdy Imre özvegye Márffy Anna között a végedi földeket. A három birtokos között egyenlő arányban és igazságosan osztották fel a területeket. Egy-egy területnek a birtokosát "czédula vonyással" sorsolták ki. A sorsolás nem érintette a faluban kisebb birtokkal rendelkezők földjeit. Három ilyen kisbirtokos volt ekkor Végeden, mégpedig Nagy Ferencné, Nagy Jánosné és Takács Mátyás. A földesurak között felosztásra kerültek a jobbágyok, a belső helyek, a külső területek, a szántók, irtásföldek és rétek is. Minden felosztásra kerülő birtokot három egyenlő részre bontottak, majd céduлахúzással döntöttek el, hogy melyik területnek ki lesz a tulajdonosa. A jobbágyok a következő képpen lettek elosztva az uraságok között.²⁷³

Szegedy Ferenc jobbágysai lettek: Takács Márton, Nagy Mihály, Horváth György, Pintér Mihály, Bogár István, Takács György, Horváth Ádám, Hosoff Mátyás, öreg Molnár Farkas, Horváth István, Kósa Pál, Bangó András, Szacski Pál.

Barthodeiszky József jobbágysai lettek: kis Varga Ferenc, Takács Mihályné, Németh István, Bangó Benedek, Deák Mihály, Horváth György, Bándi Pál, Molnár Farkas, kis Molnár Pál, Szabó István, Simon Mihály, Molnár Mihály, Tóth Imre.

Nádasdyne, Márffy Anna jobbágysai lettek: Srádlí Ferenc, Molnár Mihály, Pap István, Kulcsár György, Horváth Miklós, Márkus Ferenc, Horváth Péter, Varga Ferenc, Molnár Pál, Molnár György, Bakos Imre, Horváth Mihály, Horváth János.

Tóth György zsellér a három uraság közös felügyelete alatt maradt, nem került egyikhez sem.

Éppen egy éve alapították meg Végedet, amikor a Felsőbüki Nagy családot perelni kezdték Kisfaludi László és Mária. A Kisfaludiak az egykori Sitkey-javakból nekik járó részt követelték Felsőbüki Nagy Ferentől. László és Mária a Kissitkei családbeli Sitkey György leszármazottai voltak, Nagy Ferenc pedig Nagysitkei Sitkey Ádám leszármazottja volt. Kisfaludiék maguknak követelték a kissitkei kastélyt és a hozzá tartozó Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Battyán, Kisfalud, Bajt Vas vármegyei falvakban lévő, valamint a Zala és Veszprém vármegyékben lévő családi birtokokat, amelyek Nagy Ferenc birtokában voltak. 1736. január 5-én ezért Kisfaludiék eltiltották Nagy Ferencet az említett birtokok használatától.²⁷⁴ Tehát egy évszázaddal azután, hogy a Sitkeyek eladták birtokaikat, még mindig pereskedtek a leányági örökösök, hogy jog szerint kit is illet meg a vagyon. A birtokvita eredménytelenül végződött a Kisfaludiak számára, nem tudták megszerezni a Sitkey-javakat, így Végedet sem.

Nem sokkal a fenti pereskedés után folytatódott a Sitkey birtokok kálváriája. 1747. április 10-én csereszerződést kötöttek egymással Dömölki András fia Pálnak leszármazottai és Békássy József.²⁷⁵ A szerződés szerint a két fél elcseréli egymással a birtokait. A Dömölki család elcserélt birtokai között találjuk Mesteri, Bekén, Bajt, Kis- és Nagysitke, Tokorcs, Véged és Vinár falvak részeit. Ezeket a kissitkei kastélyhoz tartozónak mondták. A faluk felsorolásból megállapíthatjuk, hogy a Dömölkiek által elcserélt falvak egy része nem is volt az ő birtokukban, csak különböző jogokat formáltak hozzájuk, mivel Dömölki András felesége Sitkey Éva volt. Semmit sem tudunk arról, hogy lett volna Végeden birtokuk vagy részük a kissitkei kastélyban. Emiatt a csereszerződés miatt a rokon családok nagy perrel támadtak a Dömölkiekre. A pereskedők között találjuk Felsőbüki Nagy Pált és családját is. Úgy látszik, hogy sikerült megghiúsítani a Felsőbüki Nagyoknak a birtokcserét, mert 1776-ban is az ő kezükön van a vége-di birtokrész.

Határviták

Egy évtizeddel Véged alapítása után tanúkihallgatások, birtokperek és erőszakoskodások egész sora kezdődött meg határai miatt. Amint azt az 1702-ben készített határjárás bizonyította, gyakorlatilag minden szomszédos falu foglalt el kisebb-nagyobb területeket Véged pusztasága idején. Emiatt az új lakóknak ezeket a területeket valamilyen módon vissza kellett szerezni. A legtöbb esetben békés úton, a vitatott területek művelésbe

fogásával igyekeztek visszavenni a földeket. A különböző visszafoglalási kísérleteknek a szomszédos falvak lakói minden módon próbáltak ellenállni. Gyakran fordultak bírósághoz, hogy a végediek az ő jogos birtokukat elfoglalták. Nézzünk néhány ilyen esetet a határvitákból.

Ezek sorában az első eset 1745-ben következett be. Ekkor Szegedy Ferenc, Zalabéri Horváth Zsigmond és Nádasdnyé Márffy Anna végedi jobbágysai a falu déli határán kivágtak egy erdőrészt. A területet azonban a türjei prépostság batyki birtokához tartozónak vallotta, így először csak vitákra, majd pereskedésre került sor. A prépostság ravasz módon, a per előtt megpróbálta semlegesíteni Szegedy Ferencet. Szegedy ugyanis már 1715 óta haragos viszonyban állt a türjeiekkel, akik a szomszédosak voltak az ötvösi és végedi birtokaival. A türjei prépostság ellenében több pert is elveszített Szegedy Ferenc, mert jogtalanul használta a csapói birtokot. A vesztett perek után 1745. június 17-én szerződést kötött a prépostság Szegedyvel.²⁷⁶ Az egyezség szerint Szegedy visszaadja az addig jogtalanul használt 60 hold irtásföldet és 10 szekérnyi kaszálót a rajta lévő épületekkel együtt. Arra is ígéretet tett, hogy amennyiben a prépostság és a szomszédos Batyk és Véged lakói között a földek használata miatt a jövőben vita támadna, abba Szegedy nem fog beavatkozni. Miután Szegedy Ferencet -aki ekkor Zala vármegyei alispán volt- a prépostság így semlegesítette, pert kezdeményezett a végedi jobbágysok ellen. Ezt arra hivatkozva indították meg, hogy a kivágott erdőrész az ő batyki birtokukhoz tartozott. A per részeként 1748. május 18-án tanúkihallgatást végeztek arra vonatkozóan, hogy kinek is a birtoka a vitatott terület.²⁷⁷ A meghallgatott tanúk szinte egyöntetűen azt vallották, hogy az erdő a végedi uraságok birtokában van, akiktől a végedi jobbágysok bérlik. A perben tanúként meghallgatott Szegedy Ferenc alispán is ezt vallotta: "azt tapasztaltam, hogy a kurucz háborúk előtt és utána is Végednek a határa dél felül egy fönt álló Vénicz fára megyen, amelynek az egyik ága le is törött, onnénd pedig egyenest napkeletnek, Bakics Farkas batyki házának irányába megyen". A tanúk bizonyították, hogy ezen a határon belül a falu régi birtokosai mindig békességben bírták Végedet. A prépostság minden taktikázása ellenére Végedhez tartozónak ítélte a bíróság a vitatott erdőt. Ezzel a határviták első felvonását győztesként élte meg Véged.

A következő határvita 1746-ban kezdődött, de az előzményei Véged pusztaságának az idejére nyúlnak vissza. Amint az 1702. évi határjárásból tudjuk, a széplakiak egy nagyobb területet elfoglaltak a falu észak-nyugati határán. Amikor Véged létrejött, a jobbágysok művelni kezdték az egykori portákhoz tartozó földeket. Később erdőt is irtottak ezen a területen. Ez a

helyzet ellenségeskedést okozott a két falu lakói és a földesuraik között. Ehhez járult még, hogy 1735-ben, Véged betelepítésekor többen ide szöktek Festetich József széplaki jobbágysai közül. A két falu lakói közötti ellenséges viszonyt elmérgesítette az az eset, amikor 1746. október 21-én Festetich József embereivel az országúton elfogatta Varga Ferenc végedi jobbágyot. Festetich hajdúi az elfogott jobbágyot a szekérével és az ökreivel együtt Baltavárra hurcolták, ahol tömlőcbe vetették. Egy darabig tömlőcbe tartották Varga Ferencet, de hamarosan kiszabadult. Amint kiderült, a jobbágyot a fogsága idején többször is deresre húzták és megverték. Az erőszakoskodások a következő évben tovább folytatódtak. 1747 szeptember végén Pintér János jobbágyot fogatta el Festetich. Pintér megkötözve szállították a baltavári hajdúk a tömlőcbe. Ő már nem szabadult olyan hamar a fogságból, mint Varga Ferenc. Csak azután került ki a tömlőcből, hogy 1747. október 15-én a kisbéri, a csehi és a végedi jobbágyok képviselői kiállítottak egy levelet, amelyben kezességet vállaltak érte. A levél kelte után, november 12-én Keszthelyen adott engedélyt Festetich arra, hogy engedjék szabadon a jobbágyot a rabságból. Pintér János összesen 7 heti rabság után szabadult ki. Varga Ferencsel ellentétben, akinek fogságát a két falu közti ellenségeskedés magyarázza, Pintér esetében más indok is felmerül. Ő azok közé a jobbágyok közé tartozott, akik egykor Festetich jobbágysai voltak és Széplakról szöktek meg. Talán ezt a szökést akarta rajta megbosszulni Pintér Jánoson egykori földesura. A jobbágyok fogsága után tovább folytatódtak az ellenségeskedések. A végediek kivágták a falu határában lévő erdőből azokat a fákat, melyeket a széplakiak egykor határként megjelöltek. A hamis határt a fába vésett koszorúkkal és keresztekkel jelelték meg. A végediek kivágták azt a fát is, amit a széplakiak "Lövdőző fa" néven ismertek. A falu lakói minden év tavaszán kivonultak ehhez a fához és puskával célba lőttek rá. Festetich József a fák kivágásán annyira feldühödött, hogy a következő év, 1748. június 5-én a jobbágyaival lekaszáltatta a végediek vitatott területen lévő, még éretlen gabonáját. Az említett napon Festetich széplaki és a baltavári birtokáról a tisztartó, a kasznár és két hajdú vezetésével 72 jobbágy jelent meg Végeden, akik lekaszáltak mintegy 29 holdnyi gabonát. Ez a 29 hold összesen 38 szántóföldet jelentett, amelyek a peresztegi úttól nyugatra helyezkedtek el. A károsult jobbágyok a következők voltak: Bándi Pál, Deák György, Pozsonyi Mihály, Horváth Márton, Molnár János, Pintér József, Horváth István, Horváth Péter, Horváth Miklós, Takács György, Pintér János, Tóth Imre, Molnár István, Molnár György és Farkas Ferenc. Ha végigtekintünk a károsultak névsorán, akkor megint csak azt láthatjuk, hogy a bosszú játszotta a fősze-

repet, mivel a károsultak nagy része egykor széplaki jobbágy volt. A háborúskodás ilyen elfajulása után egy darabig szünetelnek az erőszakos cselekmények. 1752. június 17-én azonban Festetich jobbágyaival újra lekaszáltatta a még éretlen gabonát a vitatott területről. Ezúttal több mint száz jobbágy kaszálta a végediek gabonáját, melléjük Festetich megfelelő létszámú védelemről is gondoskodott, hogy a végedi jobbágyok semmi esetre se tudják megakadályozni a károkozást. Összesen több mint 900 keresztnyi gabonát, vagy ahogy akkor a búzát nevezték, "életet" kaszáltatott le Festetich. A hat éves háborúskodás ideje alatt az igazságszolgáltatás elég nehézkesen működött, a végediek panaszaira szinte semmilyen intézkedést nem tettek. A második kaszálást követően azonban beindult a gépezet. Tanúkihallgatások tömegét foganasították Végeden annak a megállapítására, hogy valójában kié a vitatott terület. 1752 júliusa és augusztusa között szinte tucatnyi alkalommal hallgattak ki tanúkat. Ezekből megállapítható volt, hogy a széplakiak már korábban, Véged pusztaságának idején elfoglalták a kérdéses területet. A hamis határ megjelölésére a végedi erdőben lévő fákba kereszteteket és koszorúkat véstek be. A fáknak a nagy részét a végedi jobbágyok vagy kivágták vagy kiégették. Erre akkor került sor, amikor irtani kezdték az erdőt, hogy még nagyobb szántóterülethez jussanak. Az irtást azonban csak a két falu között lévő valódi határig folytatták, tovább nem mentek. A törvényhatóság több tanúkihallgatást tartott amiatt is, hogy meghatározza a két falu közötti határ vonalát. A tanúk vallomása szerint a határ vonala a következőképpen húzódott: A Szajki patakon lévő Végedi Kelőtől, ami a Büdös Nádfej nevű hely mellett volt, a régi határuton le délnek egy kiégett tölgyfáig, onnan téli napnyugat felé egy kis földhányásig, onnan délnek egy Recsege nevű helyig, innen újra téli napnyugatnak a Tóti patakig, majd pedig a patak partján dél felé tartott a két falu közötti határ. A Pereszteg-Széplak-Véged közti hármashatár a Végedi Kelőnél, a Széplak-Baltavár-Véged közötti hármashatár pedig a Tóti és a Baltavári patakok összefolyásánál volt. Tehát a két patak közötti terület az Új-hegygyel a széplakiak birtoka volt. A bíróság megállapította, hogy a megjelölt és kivágott fák mind ezen a vonalon belül voltak, tehát már a végedi területen. Ebből egyértelműen kiderült, hogy a lekaszált gabona is a végediek saját földjébe volt vetve. A tanúkihallgatásokat több bírósági tárgyalás is követte. 1756-ban tárgyalást tartottak Zalalövön és Zalaváron is. 1756. május 4-én pedig Végeden tartották a Zala vármegyei törvénynapot, ahol nem csak a végediek esetével, hanem egész Zala vármegye bűnügyeivel foglalkoztak. Ezeken a tárgyalásokon nem tudtak döntést hozni, hiszen Festetich József kellően gazdag és magas rangú volt ahhoz, hogy hátráltatni tudja az

igazságszolgáltatást. A császári sereg vezérőrnagyi rangú generálisa volt, akinek jelentős hatalom összpontosult a kezében és a királyi udvarba is bejáratos volt. Ebben a helyzetben Márffy Anna, akié a vitás terület volt, a királynőhöz, Mária Teréziához fordult segítségért. A királynő 1752. augusztus 29-én kiadott oklevelében a törvényhatóságokat mielőbbi igazságtételre szólította fel. 1753. május 7-én Batthyány Lajos, Magyarország nádora is felszólítja a bíróságokat mielőbbi ítélelhozatalra, a feleket pedig az egymással való kibékülésre. A leveleknek olyannyira nem lett foganatja, hogy a 1753 májusában a háborúskodás legdurvább eseményeire került sor. 18-án ugyanis a széplaki jobbágyságok végedi területéről erőszakkal elhajtották a jobbágyságok marháit. A végediek ezeket az állatokat éppen a vitatott területen őrizték, amikor rájuk törtek a széplakiak. Az állatokat elhajtották, a gulyást pedig megkötözve magukkal vitték. A széplakiak a végediek elhajtott állatait többszöri felszólítás ellenére sem adták vissza. Erre válaszul május 30-án reggel a végediek is elhajtották a széplakiak marháit. Az elhajtott jószágokat a batyky határ mellett őrizték, amikor dél tájban megtámadták Végedet a feldühödött széplaki jobbágyságok. A dorongokkal, fejszékkel, csákányokkal felfegyverkezett széplakiak megtámadták az állatokra vigyázó végedieket, akiket össze-vissza vertek. Amikor sikerült az állataikat kiszabadítani, hazafelé indultak velük. Közben a végediek is magukhoz tértek a meglepetésből és az üldözésükre indultak. A két falu jobbágyságai között a verekezés a batyky határnál kezdődött, a Gyertyánosban, a Széplaki úton és a Cseresben folytatódott. A hosszas üldözés ellenére sem tudták a végediek megakadályozni azt, hogy a széplakiak hazahajtsák jószágait.

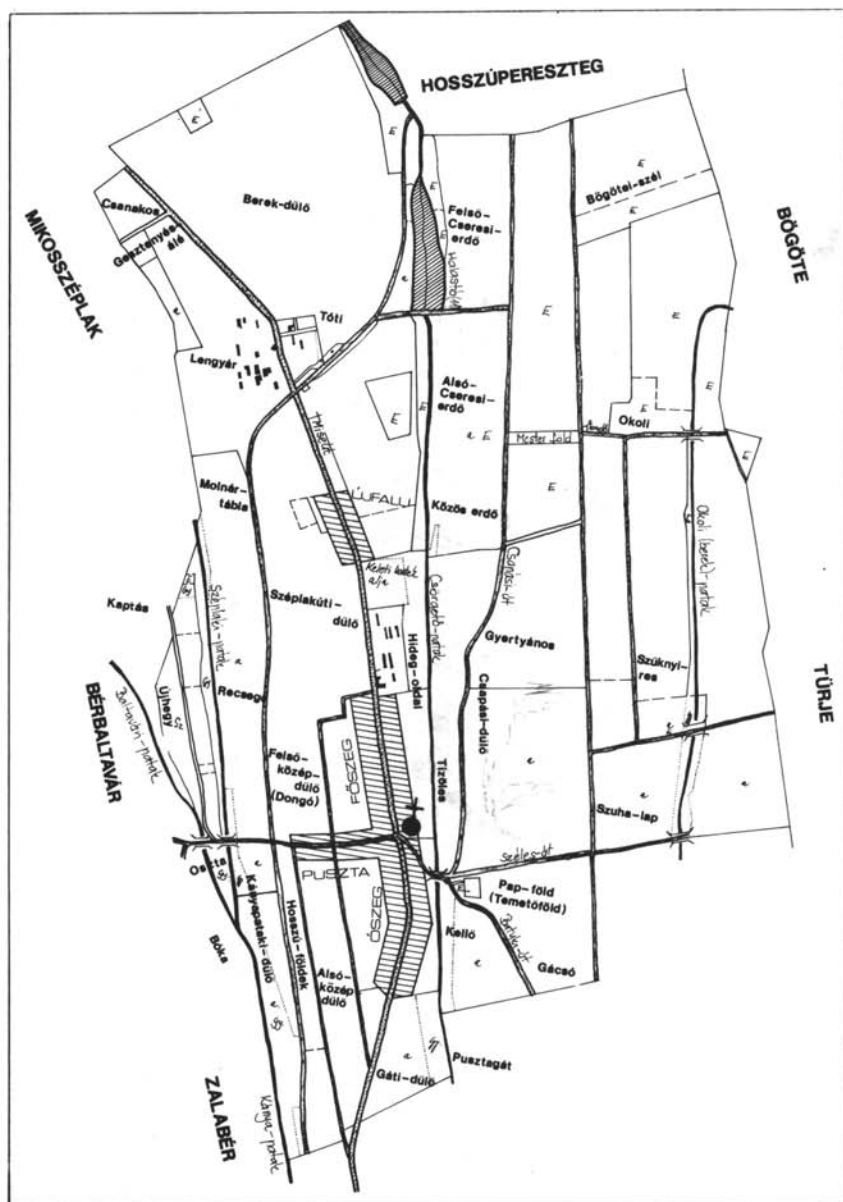
A két falu viszonyának a romlása tehát 1753-ra addig jutott, hogy nyílt összeütközésre került sor. A "csata" után már mindent megtettek a megyei hatóságok, hogy megakadályozzák az ennél még súlyosabb eseményeket. Az ütközetben szerencsére senki sem vesztette életét. Zala vármegye jegyzőkönyvet vetetett fel arról, hogy "minémű veretéseket tettek az említett Széplakiak a Végedi lakosokon, azok közül hányat vertek meg és minémű veszedelmes sebeket ejtettek rajtuk". A jegyzőkönyv tanúsága szerint összesen 18 végedi jobbágyságot vertek meg annyira a széplakiak, hogy sérüléseket szenvedtek. A 18 ember közül néhánynak súlyos sebesülést okoztak a támadók. A széplakiak sebesüléseiről nem készült jegyzőkönyv, így nem tudjuk, hogy mennyire volt egyoldalú a harc.

A vármegye intézkedése folytán a végediek is visszakapták állataikat a verekezés után. A két falu ilyen mérvű viszálya már Festetich Józsefnek sem állt érdekében, ezért 1753. augusztus 10-én írásban vállalt kezességet

a háborúskodás beszüntetésére, ha a végedi jobbágyság is beszüntetik az erőszakos cselekményeket. Ezzel valóban megszűntek az erőszakoskodások a falvak lakói között, csak a perek folytatódtak tovább. A hosszas huzavona közepette 1757-ben elhalálozott Festetich József is, örökösei pedig nem akadályozták tovább a per befejezését. A több mint 13 évig tartó vita végső tárgyalására 1759 novemberében került sor. Zala vármegye törvényhatósága úgy döntött, hogy a tárgyalásra Végeden kerüljön sor. Itt tartották Zala vármegye törvénynapjait is, tehát több per tárgyalásai zajlottak ebben az időben. A per végén a bíróság azt az ítéletet hozta, hogy a vitatott terület Nádasdnyé Márffy Anna és a végedi jobbágyság birtoka. Festetich József törvénytelenül járt el, amikor megakadályozta a földek művelését és lekaszáltatta az éretlen gabonát. Az erőszakoskodások okozta károk megtérítése fejében Festetich József örököseinek 500 aranyforint kártérítést kellett fizetnie. Ezt a pénzt azok között a jobbágyság között osztották szét, akiket valamilyen kár ért.²⁷⁸ Láthatjuk az ítéletből, hogy a bíróság is jogosnak találta az új Véged lakói azon törekvését, hogy a falu régi területét visszaszerezzék. A döntés után Festetich örökösei többé nem akadályozták a végedi jobbágyságot az egykor vitatott terület békés használatában.

Még javában tartott a fenti birtokvita, amikor egy másikra is sor került. 1750-ben a batyki és végedi határral kapcsolatban határvizsgálatot és tanúkihallgatást tartottak.²⁷⁹ Ennek során azokra a kérdésekre kerestek választ, hogy hol húzódik a Batyk és Véged közötti határ, merre voltak a batyki jobbágyság földjei, foglaltak-e el erőszakkal földeket a végediek a másik falu határában. A tanúk szerint a két falut a Szajki patak választja el egymástól egészen addig, amíg a vize a Zala folyóba nem ér. A határ a Végedi Kelónél elfordul a pataktól keleti irányba, ahol nemsokára egy régi, már kivágott tölgyfához ér, amit a végedi jobbágyság vágta ki. A tölgyfától a határ vonala a Régi katonák útján tart kelet felé, egészen a türjei határig. Az ún. Régi katonák útjának a nyomvonala ekkor még felismerhető volt. A vallomások szerint ezen a határon belül mindig békével művelhették a batykiak földjeiket. A tanúk arról is tudtak, hogy a végedi jobbágyság tettek irtásokat a Szajki patak túlsó partján is. Nem tudjuk, hogy lettek-e következményei az erőszakos határ kiigazításnak. Annyi bizonyos, hogy a két falu között nem keletkezett komolyabb viszály az ügy miatt. Valószínű, hogy a két falu lakói békésen megegyeztek a határ jövőbeni vonalát illetően.

1752. augusztus 11-én a Baltavár és Véged közötti határ megállapítása ügyében tartottak tanúkihallgatást.²⁸⁰ A vallomások bizonyították, hogy a két falu határa mindig a Kánya patak volt.

3. térkép: Zalavég átnézeti térképe (1994)

A Baltavár-Széplak-Véged közötti hármashatár pedig a Széplaki és a Baltavári patak összefolyásánál volt. Az első tanú azt vallotta, hogy a végedi jobbágyok állatai nem mehettek át a Kánya patakon baltavári területre. Tudtak arról is, hogy Szegedy Pál a régi időkben ezen a patakon egy malmot akart építtetni, de határ közös volta miatt Török István baltavári földbirtokos nem egyezett bele.

Az eddig ismertetettek voltak Véged újjáépítése után a fontosabb határviták. Rajtuk kívül előfordult ugyan még néhány, kisebb területeket érintő vita, de ezek már nem befolyásolták a falu életét. A nagy határviták a 18. század közepére lezajlottak és a falu határa nagyjából a régi helyére került. Mivel az akkori viszonyok között a legnagyobb érték a föld volt, ezért beláthatjuk, hogy szükség volt a vitákra. Ezek során a régi falu területéből elfoglalt földeket szinte teljes egészében sikerült visszafoglalni. Azt is el kell mondanunk viszont, hogy a végediek a határkiigazítások során időnként túlzásokba estek, néha olyan területeket is elfoglaltak, amik soha sem voltak Végedhez tartozóak. Erre láttunk példát Batyk esetében. A szomszédos falvaktól visszavett területeket művelés alá vették a jobbágyok, hiszen minden művelhető területre szükségük volt. Véged mai határai nagyrészt a 18. század közepén alakultak ki, nagyobb mértékben csak a Széplak-Véged közötti határ vonala változott a későbbi időkben. A 19. század elején került sor a falvak határainak a hivatalos megállapítására és kijelölésére. Ezeket a vármegye vezetői végezték, mivel Véged határa részben megyehatár, ezért itt Vas és Zala vármegyék képviselői is jelen voltak. Falunk esetében először a Türjével közös határ kijelölésére és törvényesítésére került sor, mégpedig 1801-ben. Az első határkijelölést követte a többi faluk felé eső határok kijelölése is. 1822-ben a Véged-Széplak közötti, 1823-ban újra a Véged-Türje közötti, 1824-ben a Véged-Szajk közötti, 1834-ben a Véged-Bögöte közötti, 1839-ben a Véged-Zalabér közötti, végül 1845-ben a Véged-Batyk közötti határ kijelölésére került sor.²⁸¹

A falubeliek élete a 18-19. században

A feudalizmusban a viszonyokat mindig a föld tulajdonjoga határozta meg. A termőföld birtokosa a földesúr, a művelését végző jobbágy pedig csak bérlő. A használat fejében neki földjáradékot kellett pénzben vagy természetben fizetni. Ezen kívül tartozott bizonyos számú robottal is urának. A robot száma napokban volt meghatározva, amit a földesúr saját használatában lévő földeken kellett ledolgozni a jobbágyoknak. A föld használata

fejében a földesúrnak fizetett földjáradék volt az ún. úrbér. Az úrbér minden birtokos esetében változó volt, semmilyen törvény nem szabta meg azokat a határokat, amelyeken belül terhelhették az urak a jobbágyaikat. Csak a 18. századra készültek el azok az iratok, amelyek felsorolták a jobbágnak az urával szembeni kötelezettségeit. Ezek az ún. urbáriumok felsorolták a földesúr jobbágyait, gazdasági és társadalmi állapotukat, szolgáltatási kötelezettségeiket és az úrnak járó egyéb haszonvételeket.²⁸² Mivel Véged a török korban elpusztult, ezért nem maradt fenn korábbi urbárium. Az első betelepülő jobbágyok 1735-ben szerződést kötöttek a végedi földesurakkal, amelyben összeírták a nekik, mint a földek birtokosainak járandóságait. Az első szerződések szerint egy egész jobbágytelek után 6 aranyforintot, a $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ jobbágytelek után pedig, 3 illetve 2 aranyforintot fizettek bérleti díjként. Csak ezt az összeget kellett megfizetni a Szegedy, a Nádasdy és a Barthodeiszky család végedi jobbágyainak. A Zalabéri Horváthok jobbágyainak a pénzen felül még évi nyolc napot robotolnia is kellett. Az első időkben a Szegedy és Barthodeiszky családok jobbágyainál egy egész jobbágytelek 20 hold szántóból és a hozzá tartozó rétekből és erdőkből állt. A Sitkén lakó Felsőbüki Nagyok jobbágyainál egy egész hely 24 hold szántóból és a járulékos területekből állt. Természetesen a fél helyes jobbágyoknak csak 10, ill. 12 hold, a negyed helyeseknek pedig 5, ill. 6 holdnyi szántó jutott. A szerződések később annyit változtak, hogy már nem 6, hanem 12 forintot kellett fizetni egész helyenként a jobbágyoknak a földesúr részére. A készpénzen felül Szegedyék és Horváthék jobbágyai 3-3 napot, Barthodeiszkyék jobbágyai pedig csak 1 napi robotot teljesítettek. Felsőbüki Nagyék jobbágyai egyáltalán nem teljesítettek robotot. Ennek a jóindulaton felül praktikus oka is volt, hogy amíg a többi földesúr jobbágyai a szomszédos falukban le tudták dolgozni a robotot, addig Sitke sokkal távolabb volt és így a bejárás is sok időt elvett volna. A végedi jobbágyok a termésből sem kilencedet nem adtak uraiknak, sem egyéb szolgáltatási kötelezettségük nem volt. Valamennyi végedi jobbágy szabad menetelű volt, ami annyit jelentett, hogy az adósságai és a járandóságai megfizetése után szabadon választhatott magának új uraságot, akinek a birtokára költözhetett.²⁸³

1767-ben Mária Terézia királynő úrbérrendezést hajtatott végre, amelynek során egységes rendszerbe foglalták az egész országban a jobbágyok kötelezettségeit. Ekkor minden település számára elkészítették az urbáriumot, így azok a faluk is kaptak, ahol addig semmilyen urbárium nem létezett. Az úrbérrendezés során 1768. július 19-én elkészült Véged község urbárium. is.²⁸⁴ Ebben a fontosabb rendelkezések, általánosságban szerep-

lő paragrafusok és adatok előre benyomtatva szerepelnek, csak a speciálisan helyi adatokat írták be kézzel. Az urbáriumban részletesen szabályoztak mindent, ami előfordulhatott a jobbágy és földesura viszonyában. Idézzük fel a végedi urbárium fontosabb szabályait:

"Első Punctom: Jobbágy Ház-Helynek Mi-voltárul

Mivel az Jobbágyoknak a kötelességeit, s' minden Adozásait Az Jobbágy Helyeknek voltához, és Minéműségéhez kölletik szabni, ezek pedig nem mindenütt egyerenyások, hanem az Határoknak Mivoltához, és azoknak egyéb haszon Vétéleihez, vagy is Fogytokozásihoz szükséges azokat alkalmaztatni, ezért ezen Végedi Helységben egy egész Jobbágy Házhelynek belső fundusa, az az Ház-Helye, annak udvara, sérűs, és veteményes kertye oly nagy, és téres Helyt foglallyon, a' minémű két Posonyi Mérő Mag alá kívántatik, a' mennyivel pedig azon belső Fundus kissőbbnek talláltatik, aztot a' külső szántó földökben, vagy Rétekben kölletik helylyre hozni, ellenben a' mennyire két Posonyi Mérőnél nagyobb lészen, tehát az a' külső Appertinentiákban számláltassék, henem ha csak oly kevéssel fölül haladná, hogy egy fertály Mérőnél többet nem tenne, az olyan Tsekélységet nem méltó Tekéntetben venni.

Külső Appertinentiákbul pedig ugyan egy egész Jobbágy-Ház Helyhez húsz Hold-szántó Föld, minden egy Holdban két Posonyi Mérőt számlálván, és Rét hat szekérre való, mivel esztendőnként kétszer kaszáltatik, adattassék."

Mint látjuk, azzal kezdődik az urbárium, hogy megszabja az egy egész jobbágyhelyhez tartozó földek és rétek nagyságát. Ebből könnyen kiszámítható volt az egy egésznél kisebbtel rendelkezők járandósága.

Az urbárium második pontja a jobbágyok haszonvételeit rögzíti. Ebben az szerepel, hogy a végediek a megtermelt borukat szabadon árusíthatják Szent Mihály napjától Karácsony napjáig, azaz szeptember 29-től december 25-ig. Itt szerepel az is, hogy ha a jobbágyoknak irtásföldjei vannak, azokat tőlük a földesuruk el ne vehesse, csak azok értékének felbecsültetése és kifizetése után. A legelők használatát úgy szabályozták, hogy azt a jobbágyok a földesúrral közösen használhatják. Az erdő használatáról úgy rendelkeztek, hogy abból a jobbágyok számára a saját szükségletük szerint "dült és száraz fából, hogy ha pedig az nem találtatnék nyersbűl is" a tűzre való fa szedése engedélyezik. Kivételt képeznek ezalól a gyümölcsfák és a tölgyfák.

Az urbárium harmadik pontja a jobbágyok szolgálatait és robotját rögzíti. Eszerint minden egész helyes jobbágy köteles az urának hetente egyszer napkeltétől napnyugtáig szerszámaival, szekérével, két vonós mar-

hával robotot teljesíteni. Kaszálás, aratás, valamint szüret alkalmával minden robotot duplán lehet számítani. Évente egy alkalommal a jobbágyok a földesúr számára kötelesek voltak hosszú fuvart biztosítani négymarhas szekérrel. A szabad faszedés fejében a jobbágyok kötelesek voltak évente egy öl előre felhasogatott fát az uradalomba szállítani. Az "ártalmas Vad állatoknak ki irtására" a jobbágyok a rendes robot felett három napi vadászatra is kirendelhetők voltak. Ebben az esetben nekik az uraság puskát, puskaport, sörétet és golyót volt köteles adni. Tehát egy-egy egész helyes jobbágynek legalább évi 52 napi robotot kellett szolgáltatnia, szemben a korábbi pár nappal.

Az urbárium negyedik pontja a jobbágyok adózását tárgyalja. Itt a következő szerepel: minden jobbágy és házzal bíró zsellér adózás képpen köteles egy forintot fizetni két részletben az urának. Egyik részletet Szent György napra, a másikat pedig Szent Mihály napra kellett befizetni. Minden egész helyes jobbágynek évente 2 csirkét, 2 kappant, 12 tojást, 1 icce vaját is kellett adnia. "Égettbor, vagy Pálinka étető Fazéktul, ha azzal valóssággal fog a' jobbágy élni, fizessen a' földes Úrának esztendőnként 2 forintot."

Az urbárium ötödik pontja a kilencedet és a hegyvámot tartalmazza. Azokat a helységeket is kötelezik a kilenced fizetésére, ahol eddig nem fizettek. Ezután már a végedi jobbágyoknak is kellett kilencedet adni földesuraiknak a termésből. A hatodik pont az uraság jussait és jövedelmeit taglalja. Ezek szerint az utód nélkül elhalt jobbágy minden jószága a földesurat illeti meg. "Minden féle Vadászat, Madarászás, és Halászat mindennemű halászó Vizekben egydül az Uraságot illeti meg, ezért ezek a' Jobbágyoknak erőssen tiltatnak. "A vendégfogadó tartásának joga is csak a földesúr előjoga volt. Az urbárium hetedik pontja a földesúr tiltott cselekedeteit sorolja fel. Tilos volt a jobbágyokat a dohány, a méz, a viasz, a vaj, a len vagy kender kereskedelmében korlátozni. A nyolcadik pont a jobbágyok tiltott cselekedeteit ismerteti és közli azok büntetését is. Az első bekezdésben megtiltja, hogy a jobbágyokat magánúton büntetni lehessen. A jobbágyok felett csak az úriszék és a vármegye bírósága ítéelkezhett. A földesúr akkor ítéelkezhett, ha a jobbágy a mezőn vagy a faluban okozott kárt. Szigorúan tiltja az urbárium a pénzbeni vagy verés általi büntetést, csak a robottal való engedélyezi. Van azonban a paragrafus alól kivétel: "Jóllehet pedig a' mint fönt jelentve vagyon, az jobbágyok sem Pénzben sem pedig testekben ne büntessenek, mivel mind azon által némelykor meg történhetik, hogy a' Paraszt, valamint az szabad Nyelvével vagy testével

vétkezett ... úgy olyankor ötet az testében is büntetni szükséges legyen, ezért mind ezen hasonló Történetekben arra költetik vigyázni, hogy a' midőn a' testbéli Büntetés éránt az dolog magát elől adgya, akkoron az bűnös, ha erős, és egészséges személy lészen, az Bűnök mivoltához képest leg föllebb 24 Pálcza ütessel, az Asszonyi Állat szinte annyi Korbács Csapással büntetessék." Ha a jobbágy súlyosabb bűnököt követett el, akkor engedélyezett a tömlőbe vetés is. Nézzünk néhány fontosabb tilalmat: tilos volt a jobbágyoknak az erdőben fát vágniuk az uruk engedélye nélkül, tilos volt a sertéseiket engedély nélkül az erdőben makkoltatni. Tilos volt Karácsony után bort mérni, robot elől elszökni, jövevényeket befogadni az uraság engedélye nélkül. Szigorúan tilos volt a jobbágyoknak maguk között "collecta"-ba, azaz közösbe tömörülni. Szigorúan tilos volt a "Semmi Parasztnak fegyvert hordozni, és vadászó ebeket tartani." A kilencedik pont a falu belső rendtartását szabályozza. Ezek szerint a bírói hivatásra a földesúrnak három jobbágyot kell neveznie, akik közül a falu lakói választják szabadon ki bírójukat. A falu a földesúr hozzájárulása nélkül választhat esküdteket és jegyzőt. Az urbárium a záró pontban igyekszik megvédeni a jobbágyokat a földesurak túlkapásaitól is. "Azon esetre mind azon által, ha a' Jobbágyoknak Panaszai önnön magát a földesúrat illetnék, s'ehhez folyamodván Panaszikrúl említett földes Úr igazságot nem tenne, olyankor az jobbágyok egyenesen az Vármegyéhez folyamodgyanak. Azon földesúr, úgy annak tisztjei is, a' kik a' Jobbágyokat az Vármegyénél, vagy más föllebb való Helyeknél tett jelentések, és Instalációjok miatt meg büntetik, szintén úgy, valamint az Jobbágyokkal kegyetlenül bánók, el ítéltessenek."

Azt láthatjuk ebből az urbáriumból, hogy a jobbágyok a föld használata fejében rengeteg szolgálattal tartoztak a földesuraknak. Sokféle robot, szolgáltatás és adó tartozott a jobbágyok kötelességei közé, de csak kevés joguk volt. Jelentős azonban a fejlődés ha a középkori és törökkori jobbágság helyzetét összehasonlítjuk a 18. századi jobbágyokéval. Az régebbi időkben nem csak, hogy dolgoztathatta és robotoltathatta a földesúr a jobbágyát, hanem még az életével is szinte szabadon rendelkezett. A 18. századra már kissé csökkentek a jobbágság terhei, életükkel és a szabad költözködésükkel már nem rendelkezhetek az urak, de így is jelentős volt az elnyomás ha mai szemmel nézünk vissza erre a korra. Szembetűnő, hogy Mária Terézia igyekszik némi jogokhoz juttatni a jobbágyokat és próbálja megvédeni őket a túlkapások ellenében.

A fentebb ismertett urbárium alapján Barthodeiszky József és jobbágyai 1770. szeptember 20-án külön úrbéri szerződést kötöttek. A szerződés szerint Barthodeiszky a végedi jobbágyok közül azoknak, akik neki jutot-

tak, 20 évre bérbeadja a Végeden lévő házhelyeit, szántóföldjeit, rétjeit, a mészárszék-, kocsmá- és erdőbeli részeit.²⁸⁵ A jobbágyok vállalták, hogy a bérbe kapott részekért ők a megfelelő bérleti díjat mindig megfizetik. Ez egy egész hely után számítva évi 12 forint volt. A felek megegyeztek abban is, hogy ha Barthodeiszky a szőlőjében valami munkát végeztet a jobbágyokkal, vagy fuvarozásra hívja őket, úgy azt a bérleti díjból levonhatják. Megegyeztek abban is, hogy a szerződés 1771 Szent György napján lép életbe. Ha a jobbágyok közül a 20 év letelte után valaki fel akarja a szerződést bontani, annak előtte legalább fél évvel már jeleznie kell szándékát az urának.

1776. március 30-án összeírták a Felsőbüki Nagy család birtokait.²⁸⁶ Véged neve mellett ezt találjuk: "Ezen helységben Sitkei Uraságoknak semmi allodiaturája [azaz saját kezelésben lévő földje] nincsen, hanem a jobbágyoknál a szántóföldeken kívül 31 holdra való irtásföldek is vannak. Ezt magok irtották és tőlük az uraság minden egy holdról egy keresztet kap abból, amivel azt bevetik." Az összeírás készítője a falubelieknél urbáriumot nem talált. Azt állították a jobbágyok, hogy azt tőlük a megye bevonta és nem adta vissza. Így az összeírást végző nem tudta kideríteni sem a robotjukat, sem a szolgáltatásaikat. Ekkor a Felsőbüki Nagy családnak összesen 53 hold földje volt a faluban, amiből 31 hold volt az irtásföld. Ezt az 53 holdnyi földet öt jobbágy- és két házasszellércsalád művelte meg. A földek bérlete fejében a szerződés szerint 22 forintot fizettek. Ezeken a földeken kívül semmije sincs a Felsőbüki Nagyoknak, csak egy kis darab erdő a Nyíresben, amiből a jobbágyok a saját szükségleteik szerint a tűzre való fát szedik.

1780-ból származik a zalabéri hegyen lévő hegyvámosokat ismertető összeírás.²⁸⁷ A hegyvámos annyit jelent, hogy a jobbágy a földesúr szőlőjét bizonyos bérlet, azaz vám fizetése mellett műveli. Ez a bérleti díj a termés egy része volt. Érdekes, hogy a jobbára zalabéri földesuraknak mennyi végedi hegyvámosa volt. Zalabéri Horváth Józsefnek 16, Botka Bálintnak 5, Rosty Ferencnek 3, gróf Festetich Pálnak 1, Egerally Kiss Jánosnak 4, Kelemen Lászlónak 7, Novák Zsigmondnak 1, Fényes Györgynek 2, Vörös Sándornak 1 és Tóth Péternek is 1 végedi hegyvámos dolgozott. Ez annyit jelent, hogy összesen 41 végedi jobbágy volt Zalabérben szőlője. Amint látható, már a 18. században is fennállt az a helyzet, mint manapság, hogy rengeteg zalavéginek van szőlője Zalabérben és Aranyadon.

Az eddigiekből megállapítható, hogy a végedi jobbágyok helyzete az ország más vidékein élő jobbágyokéhoz hasonlóan nagyon nehéz volt. Három felé kellett dolgozniuk, hiszen művelni kellett a saját maguk által

használt földet, robotolniuk kellett a földesuruk földjén, és akiknek még szőlője is volt, ott is el kellett végeznie a munkát. Mint láttuk a jobbágyok munkája napkeltekor kezdődött és napnyugtakor fejeződött be. Közben pihenésre és étkezésre nem sok idő jutott. A következőkben tekintsük át a korabeli földművelési rendszert, tekintettel a végedi viszonyokra is. A végedi földesurak birtokai úgy voltak felosztva, hogy szinte minden dűlőben volt egy-egy darab földjük. Ennek megfelelően a jobbágyoknak is minden dűlőben műveltek kisebb-nagyobb darab földet. Tehát a földjeik nem egy tagban, hanem több kis darabban voltak. Ez az elosztás bizonyos szempontból igazságosnak tekinthető, hiszen ilyen módon mindenkinek jutott a jobb és rosszabb minőségű földekből is. A jobbágyok a földeket háromnyomásos rendszerben művelték. Ez annyit jelentett, hogy a földjeiket három felé osztották fel, az egyik részbe csak őszi, a másikba csak tavaszi növényeket vetettek, a harmadik részt pedig ugaron hagyták. A földeknek művelése mindig körforgás alapján történt. Ugyanazt a földdarabot tekintve, az első évben őszi növényeket vetettek bele, a második évben tavasziakat, míg a harmadik évben ugaron hagyták. A három nyomás egymás közötti felosztása a következő képpen nézett ki. Például 1828-ban a faluban lévő művelhető területek felébe vetettek őszi, $\frac{1}{8}$ -ába tavaszi, $\frac{3}{8}$ -át pedig ugaron hagyták. Végeden a jobbágyok ősszel leginkább búzát és rozst, tavasszal pedig zabot és árpat vetettek. Az ugaron hagyott részt nem vetették be, hanem a területet az állataik legeltetésére használták. Az ugart mielőtt újra bevetették volna, háromszor szántották meg. Először májusban, majd másodszor nyár végén, amit forgatásnak hívtak. Végül ősszel történt a harmadik szántás, amivel már a vetésre készítették elő a földet. Mivel Véged szántóinak csak a negyede volt első osztályú, ezért szántás előtt mindig trágyázásra volt szükség. A földek szántásához és az egyéb munkákhoz is igavonó marhákat vagy ökröket használtak. Ezeket vagy kettesével vagy négyesével fogták igába. A mezőgazdasági munkákhoz csak elvétele használtak a végedi jobbágyok lovakat, ezt a későbbi idők hozták magukkal. A jobbágyok állatai között a fő helyen a marha volt. Ezt használni tudták igavonásra, de tejet és húst is adott. A marhákon kívül leginkább birkákat, kecskéket és sertést tartottak a faluban lakó jobbágyok. Lovakat a 18. század végén és a 19. század elején csak néha-néha találunk a faluban. Még 1828-ban is csak hatot találtak összeírók egész Végeden. A faluban külön juhász, gulyás és kanász is volt. Talán ma már meglepő, de Végeden a 18. század végére nagy teret hódított a juhászat. 1771-ben a végedi juhásznak összesen 169 juha volt. Az állattartásra szolgáló legelőket elkülönítették. A jobbágyok a szántóföldi növények közül leginkább rozst termesztettek.

1770-ben például 713 pozsonyi mérő rozsot, 324 mérő búzát, 144 mérő zabot és 29 mérő árpát vetettek. Ebből látható, hogy a végediek legfontosabb növénye mindenképpen a rozs volt. Ez takarmányozásra is jó volt, a szalmájából pedig a házak fedésénél nélkülözhetetlen zsúp készült. A búzából általában csak az élelmezési szükségleteknek megfelelő mennyiséget termelték meg. Az árpa és a zab vetése szintén az állatok takarmányozása céljából került vetésre. Feltűnik, hogy 1770-ben az Amerikából behozott kukorica már mekkora vetésterületet foglalt el. Összesen 258 pozsonyi mérőre valót vetettek, ami majdnem a duplája a zab és az árpa mennyiségének. Ezeken a főbb növényeken kívül vetettek még hajdinát és kölest is. Szórványosan találkozhatunk dohány termesztésével. Előfordult elszórt szőlőtelepítés is Végeden, de igazából sohasem tudott jelentős teret hódítani a gazdaságban. A legelők mellett nagyobb területeket használtak rétként is. Ezeket évente általában két alkalommal kaszálták. Ebben a korban sokat panaszkodtak arra, hogy a patakmenti réteken az áradások sok kárt tesznek. A falu lakóinak egy része a földművelés és az állattenyésztés mellett ipari foglalkozást is űzött, 1770-ben már 10 takácsot, 1 fazekast, 1 kerékgyártót, 1 kádárt, 1 kovácsot találunk. A későbbi összeírások szerint 6 takács, 1 ács, 1 kovács, 1 fazekas és 1 hegedűs élt Végeden. Rajtuk kívül volt még mészárszék, vendégfogadó és korcsma is a faluban. A háztartások nagy részében bizonyára foglalkoztak valamilyen kézműves mesterséggel, mint például a vesszőfonással. Mivel ekkor Végeden malom nem volt, ezért a jobbágyok a gabonájukat a szomszédos falvak malmaiba hordták őröltetni. A leginkább számbajövő malmok a Pinkóczi, a Hármási és a Baltavári új malom voltak. Ezek közül a baltavári volt a községhez a legközelebb, mivel a mai Kaptáson, az Új-Hegy mellett volt. Külön ipart jelentett Véged számára az, hogy a 18. században valamiféle tégláégető is volt a faluban. Erről azonban sajnos csak utalások maradtak fenn. Valahol a mai Kellő dűlőben lehetett.

Véged a 19. században

Amint az előzőekben láthattuk, bizony nagyon nehéz volt a jobbágy-ság élete ezekben az időkben, ezért több lázadás is lezajlott a 18-19. század fordulója táján Vas és Zala vármegyékben. A nagyobb méretű lázadásokban nem vettek részt a végedi jobbágyok. Az 1802-ben Hosszúperesztegen kitört lázadásban viszont már ők is szerepeltek. Erre a lázadásra amiatt került sor, hogy Hosszúpereszteg földesura Erdődy Károly úgy döntött, hogy

elveszi a jobbágyaitól a jó termőképességű irtásföldeket és helyette csekélyebb értékű földet ad nekik. A csere ellen fellázadtak a peresztegiek, akik a szomszédos falvak jobbágyaitól is támogatást kaptak. A szomszédok azért támogatták őket, mert hasonló helyzetben voltak ők is, hiszen minden faluban jelentős területeken irtották ki az erdőket, hogy szántóföldhöz juthassanak. A hosszúperesztegi jobbágyok ellenállását a hatalomnak csak 112 gyalogos katona bevetésével sikerült legyűrnie. A lázadás letörése után Vas vármegye hatóságai a jobbágyok ellen ellenállás és lázítás miatt pert indítottak. A per tárgyalásán a szomszédos faluk lakói, így a végediek is azt vallották, hogy őket a peresztegiek közül senki sem lázította.²⁸⁸

Ez a lázadás valóban érintette a Végeden élőket, hiszen az irtásföldek cseréje őket is üldözte. Jelentős területeket irtottak ki a falut körülvevő erdőkből, de ezeket a területeket tőlük ugyanúgy elvették a földesurak, mint a hosszúperesztegiektől. Végeden a földek elvétele annyival zajlott becsületesebben, hogy itt bizonyos készpénzt fizetett az uraság az irtásföldekért. A végedi jobbágyoknak is volt okuk a lázadozásra, mert itt is akadtak bizonyos problémák. Annyit tudhatunk, hogy a 19. század elején Bezerédy György végedi jobbágyai többször is panasszal fordultak az urukhoz. Sajnos a jobbágyok panaszos levelei nem maradtak fenn, csak Bezerédy erényei gazdatisztjének a kivizsgálásokat ígérő válaszaiból értesülünk az egész ügyről.²⁸⁹

A 19. század eleje egy háborút hozott Magyarország számára. A Franciaországban lezajlott forradalom után a trónra került Bonaparte Napóleon seregei az Osztrák császárság ellen támadtak. 1809. június 14-én a francia csapatok Győr mellett megverték az elmaradott, osztrák és magyar nemesekből álló sereget. A háború eseményei érintették Végedet is. A magyar nemesi sereg a csata előtt Vas vármegyében gyülekezett, mégpedig Szombathelyen. Innen Hosszúpereszteg érintésével vonultak Győr felé. A francia segédcsatások egy része Olaszországból éppen a mi vidékünket útba ejtve vonult észak felé 1809 júniusa elején. A sereg útja Végeden át vezetett. Az itteni pusztításaikról nem tudunk semmit, de valószínűleg ennek köszönhető egy nagyon érdekes éremlelet. A háború után több mint száz évvel, 1917-ben Molnár János végedi lakos házat épített. A ház alapozásakor egy másfél literes agyagedényben nagyobb mennyiségű régi pénzérmét találtak. Az éremleletből a Magyar Nemzeti Múzeumba összesen 72 db. arany, ezüst és rézpénz került be.²⁹⁰ A pénzek közül a legkorábbi veret 1663-ból, míg a legkésőbbi 1802-ből való. Mivel ez a dátum nagyon közel esik a Napóleoni hadjáratához, ezért nagyon valószínű, hogy a pénzt tulajdonosa a francia hadaktól való félelmében rejtette el. A tény, hogy a

pénzlelet ránk maradt bizonyítja, hogy nem voltak alaptalanok a tulajdonos félelmei, feltehetőleg meghalt a háború során. Ha életben marad, akkor bizonyára kiásta volna az akkor nem kis értéket képviselő kincset. Az éremlelet másik érdekessége az, hogy csak elenyésző része magyarországi veret, a 72 darabból álló leletből összesen 9 darab. A lelet többi része külföldi veretekből áll, megtalálható benne osztrák, bajor, nürnbergi, sziléziai, liegnitzi és csehországi veret is. A pénzek legnagyobb részét, összesen 47 darabot azonban Flandriában verték a 18. század közepén! Hogyan kerülhetett ez a nagy mennyiségű flamand pénz Magyarországra és éppen Végedre? Ennek magyarázata az lehet, hogy a 18. században Németalföld, a mai Belgium az Osztrák császársághoz tartozott, itt szolgálhatott a pénzlelet eredeti tulajdonosa. Feltehetőleg valamilyen katonai vagy hivatalnoki beosztást töltötte be itt a Habsburgok képviselőjében. A Németalföldön vert pénzek utolsó évszáma megegyezik a Habsburgok kivonulásának évszámával. 1797-ben mondott le I. Ferenc osztrák császár Belgiumról. Ezzel bizonyítható, hogy az éremlelet elrejtője az utolsó időszakig itt tevékenykedett. Itteni szolgálata idején, valamint az oda és visszaúton gyűjthette össze a pénzeket. Sajnos semmilyen adat nem utal arra, hogy ki lehetett az a végedi, aki a Németalföldön, azaz Belgiumban járt és a Napóleoni háborúk idején vesztette életét.

Véged a közép- és törökkorban fontos utak kereszteződésében feküdt. Ezeknek köszönhető első évszázadai alatti virágzását és fejlődését. Mohács után visszajára fordult a dolog, mivel az utak csak a pusztulását sietteték. A török után az utak nyomvonala jelentősen átrendeződött. A középkorban oly fontos Buda-Velence útvonal -amelynek a Sümeg-Vasvár közötti szakasza érintette Végedet- most más felé vezetett. Valamikor a 17. század végére átkerült a mai helyére, a Zala folyó árterének szélére. Így elkerülte a falut és vele a végedi vám is feledésbe merült. Egy 1750-ben végzett tanúkihallgatás során ez az út "a Régi katonák útja" néven szerepelt. Ekkor már senki sem járt rajta, csak a nyomvonala látszott. Szerencsére a faluban maradt a Szentgrót-Peresztég közötti út. A középkorban ez volt a kisebb jelentőségű a végedi utak közül, de a 18. századra már ez lépett elő legfontosabb úttá. Ez a Szentgrót-Peresztég közötti út a mai Zalavéget és Batykot összekötő földúttal azonos. 1832-ben összeírták Zala vármegye fontosabb postaútjait. Ebben az összeírásban találjuk a Véged-Szentgrót-Hídvég-Ormányhida útvonalat. Végedről azt írják: "közbirtokos helység, sovány szántó, rét és erdő" van a faluban. Ekkor Végeden két vendégfogadó is működött.²⁹¹ Az utat akkor kereskedőútnak minősítették, ami ebben az időben "agyagos és csínálatlan" volt. Szélessége 3,5 métertől 8 méterig váltako-

zott, mellette árok nem volt. A leírás szerint az utat a Szajki víz keresztezi, amely "regulázva és Canalizálva nincs ezért kiöntései gyakoriak". "Ezen országút a Szeplaki határtól kezdve a Végedi templomig 1350 ölnyre róna és egyenes, ettől a Szajki víz völgyig 143 ölekgi ereszkedés. Ettől a Végedi temetőig 147 ölekgi kapaszkodás és terhes szekereket azon meg kell kötni, ezen pedig vontatni kell. Ettől a Zalabéri Posta Útig lejtős menetelő és nem meredek hegy." Tehát ebben az időben a pereszetegi út még a falun vezetett keresztül, a későbbiekben került át a forgalom egy része a mostani Csapási útra. Idővel a temető mellett vezető szakasról is elterelődött a forgalom a mai főútra. Századunk közepére annyira átalakult a környék úthálózata, hogy már szinte semmi sem utal a régi viszonyokra. Az egykori forgalmas főutakból mostanára már mezei földutak lettek. Ezzel az átalakulással falunk lassan elvesztette minden jelentőségét, mára már csak egy helyi forgalmat lebonyolító útja maradt Zalavégnek. Az egykor fontos főutak kereszteződésében lévő Véged és az útjai teljesen visszafejlődtek, csak a régi írások utalnak a közlekedésben betöltött szerepére.

Harminc év telt el azután, hogy a hosszúperesztegi jobbágysok felláztak irtásföldjeik elcserélése miatt, amikor 1832. február 27-én sor került a végedi jobbágysok irtásföldjeinek az elvételére is. Ekkor Bezerédy György összeíratta jobbágysainak irtásföldjeit azzal a céllal, hogy azokat megvásárolja tőlük. Erre az időre a jobbágysoknak összesen 16,45 holdnyi földet sikerült az erdőből kiirtaniuk, amit akkor 67 forintra becsültek. Bezerédy György ennek az összegnek a kifizetésével megvette saját jobbágysaitól a földeket, hogy aztán visszaadhassa nekik művelés végett.²⁹² Ebből az adatból is kiderül, hogy a földesurak semmilyen értéket sem hagytak meg jobbágysaik kezében. Amiből hasznót reméltek, azt kíméletlenül megszerezték a maguk számára. Jelen esetben a végedi jobbágysok kaptak némi kárpótlást az elvett földekért, de nem valószínű, hogy a 67 forinttal meg lett volna fizetve az a rengeteg munka, amivel a majdnem 17 holdnyi területről kiirtották a fákat és művelhetővé tették a területet.

Két évvel később felmerült annak a lehetősége, hogy a falubeli földbirtokosok közösen létesítenek egy kocsmát Végeden. Az ügy tárgyalását 1834. június 14-én tartották. A szervezést és a tárgyalásra szóló meghívásokat Zalabéri Horváth János intézte.²⁹³ Valószínűleg neki fűződött a legnagyobb érdeke a kocsmá megnyitáshoz. Horváth Jánosnak Zalabérben nagy szőlője volt, amely termésének az egy részét itt kívánta eladni. A kocsmá alapítás arra utal, hogy a korábban már működő végedi kocsmá közben megszűnt. Adatok sora bizonyítja ugyanis, hogy már 1777 óta működött kocsmá Végeden. 1777-ben Szilner Antal, 1785-ben Soproni János,

1798-ban Farkas Trézia, 1814-ben Hajlev György, 1822-ben Jálits József volt a végedi kocsmáros.²⁹⁴ Ezekben az időkben kereskedéssel foglalkozó zsidók nevével is találkozunk a faluban. 1807-ben Krájcz Salamon, 1825-ben Ginczperger Jákob, 1833-34-ben Esztreigner József, 1844-ben Sheketl Józsefné található a falu összeírásaiban zsidó megjelöléssel.²⁹⁵

Véged község újkori történetének egyik fekete napja 1834. március 19-e volt. Ezen a napon hatalmas tűzvész ütött ki, amely során leégett a fél falu és a templom a toronnyal együtt. Azok közül a tüzesetek közül, amelyekről feljegyzések maradtak, kétségkívül ez volt a legnagyobb károkat okozó tűz. A régi időkben könnyen kipattantak az ilyen tüzesetek, mivel a jobbágyok házai zsúpfedelesek voltak. A házak udvarain és a szérűskertben szalma és szénakazlak álltak, elég volt egy kisebb figyelmetlenség vagy fedelékenység és máris az egész falu veszélyben volt. Különösen a nagy szélben kigyulladt tűz volt veszélyes, mert a szél messze elhordta a lángoló csóvákat. Ezután a tüzeset után a faluban egy szegyetlenes bűncselekmény is történt. A végedi jobbágyok a tűz után a viszonylagosan épen maradt sekrestyébe hordták össze megmaradt értékeiket. A szerencsétlen emberek úgy érezték, hogy a templomban addig biztonságban lesz a megmaradt kis vagyonkájuk, amíg a házuakat rendbe tudják tenni. Molnár vagy más néven Magyar József viszont az értékes holmikat elrabolta. Szerencsére sikerült elfogni a tolvajt és így az értékek megkerültek, felette pedig a Zala vármegyei tisztí büntetőbíróóság ítélezett. A rablásban azon kívül, hogy szerencsétlen károsult emberek voltak az áldozatai, az a legmegdöbbentőbb, hogy ez a Molnár vagy Magyar József ugyanúgy végedi volt, mint áldozatai. Arra vetemedett, hogy a saját jobbágytársait és falubelijeit rabolta ki.²⁹⁶ Az 1834-es tűzvész akkora károkat okozott a végedi jobbágyoknak, hogy azt csak évek múlva tudták kiheverni. A szigorú elnyomás azonban még ebben a helyzetben is adófizetésre kényszerítette őket. Kétségbeesett helyzetükre világít rá a levél, amit Bezerédy Györgyhez írtak végedi jobbágyai a tűz után egy évvel, 1835. április 23-án. "... hogy minekutána az rajtunk törtínt Tűzi veszedelemtűl majd mindenűnkűl megfosztatván, így ezen törtínt Szerencsétlesíg miatt Házoink újonnan építése esetiben a vonyós marháinkat meg aprózni kíntelenítettűnk, már most máskép magunkon nem tudván segíteni, az testi élelműnk megszerzise végett, ha tsak Méltóságos Uraságunk erántunk oly kegyessíggel nem líszen, az jövő őszik való várakozás kispénzbeli fizetésűnkír Két vagy Három Mérő kenyérnek való élelmet rendölni nem míltóztatik ..." ²⁹⁷ Ez a levél is azt mutatja, hogy milyen kétségbeesett helyzetbe kerültek a károsult jobbágyok. Állataikat el kellett adniuk, hogy a kapott pénzből házaikat újjá tudják építeni. A föl-

desurukhoz azért fordultak segítségért, mert már nem volt mit enniük, ezért juttasson valami ételmet a számukra. Ők csak a maradék állataik levágása és eladása útján tudtak volna ételhez jutni. Ebben az esetben pedig már nem tudják a földjeiket sem megművelni, hiszen ahhoz az állataikra is szükségük van. Ezt sem Bezerédy, sem a többi földesúr nem akarthatta, mert ha a jobbágyaik tönkre mentek volna, akkor ők maguk is kárt szenvednek. Bezerédy György jobbágyságai irányában való emberségét mutatja, hogy a tűzvész után 100 forint segélyt ígért a károsult jobbágyoknak, amiből a helyszínen 50 forintot ki is fizetett nekik. Fenti levelükben megköszönik a pénzt uruknak és közlik, hogy azt már szétosztották maguk között, de a maradék 50 forintra is szükségük volna.

Fennmaradt a károsult jobbágyok névsora és a kárak összege is. Az értékek becsültek és ezüst forintban vannak számolva. Véged lakosainak az összes kára 12.147 forint lett. Nekik a vármegye összesen 300 Ft adót engedett el. Olvassunk bele a károsult végedi lakosok névsorába:

Kocsis István	340 Ft	Tóth Mihály	160 Ft
Deák Mihály	496 Ft	Németh István	161 Ft
Kocsis Ferenc	435 Ft	Sándor József	122 Ft
Vincze György	339 Ft	Simon János	216 Ft
Bándi Antal	392 Ft	Farkas József	30 Ft
Koller Pál	312 Ft	Farkas István	125 Ft
Németh János	255 Ft	Farkas János	125 Ft
Molnár László	367 Ft	Molnár István	240 Ft
Márkus János	393 Ft	Kéri György	280 Ft
Bogár József	300 Ft	Tóth Mihály	179 Ft
Kocsis Mihály	391 Ft	Molnár Pál	320 Ft
Nagy József	183 Ft	Szilasi György	150 Ft
Somogyi Gergely	225 Ft	Horváth István	170 Ft
Nagy Istvánné	100 Ft	Káldi Mihály	140 Ft
Horváth János	150 Ft	Takács Ferenc	108 Ft
Pronstetter Flórián	368 Ft	Németh Márton	85 Ft
Horváth János	289 Ft	Gergely József	159 Ft
Cseh József	146 Ft	Bangó János	195 Ft
Kovács Mihály	136 Ft	Bangó Imre	105 Ft
Takács József	291 Ft	Takács István	75 Ft
Antal István öreg	314 Ft	Pronstetter Flórián	89 Ft
Antal István ifjú	158 Ft	Molnár József	45 Ft
Németh Márton	130 Ft	Bognár Mihály	120 Ft

Nagy István	130 Ft	Bognár János	10 Ft
Nagy József	101 Ft	Finta Ferenc	10 Ft
Molnár János	103 Ft	özv. Dömőné	4 Ft
Pehem János	54 Ft	Horváth József	166 Ft
Berkovics József	108 Ft	Molnár Katalin	8 Ft
Koller János	36 Ft	Takács Ferenc	206 Ft
Bangó György	108 Ft	Pál András	128 Ft
Bangó Mihály	20 Ft	Szilasi István	26 Ft
Németh Pál	118 Ft	Szanyi Ferenc	90 Ft
Horváth Mihály	68 Ft	Község	202 Ft
Horváth István	123 Ft	Esztreigner József	189 Ft
Tóth József	6 Ft	Krizmarics József	132 Ft

Ezeknek az embereknek a házakban benne égett ételmük, gabonájuk, ruhájuk és a szerszámaik. Néhány helyen állatok is a tűz martalékává lettek. A falubeliek közül sok embernek szinte semmije sem maradt.

Tiszteletre méltó a végedieknek az a hozzáállása, ahogy a templom újjáépítését végezték. Saját káruk helyreállításával párhuzamosan dolgoztak a templom építésén is. Azok a végediek, akiknek maradt némi készpénzüik, vagy nem érte őket akkora kár, azok adományokat tettek a templom építéséhez. Ekkora összefogással két év alatt felépült a templom. Volt erejük arra, hogy a régi templomot megnagyobbítsák és átalakítsák. Minderre abban a helyzetben került sor, amit a jobbágyok leveléből már ismerhetünk. A munkájukért minden tiszteletet megérdemelnek az egykori véged lakói.

A 19. század 30-as és 40-es éveiben a falubeliek jótetteik mellett néhány bűnügyben is benne voltak. Jobbára a Végeden született, de innen elkerült emberek találjuk a bűnelkövetők között. Ebben az időben feltűnően sok volt a birkalopás. 1836-ban a mihályfai juhász bojtárok, Pásztori Pál és Varga Istók raboltak el Végedről 21 birkát. Tettükért a Zala vármegyei bíróság előtt kellett felelniük.²⁹⁸ Végedi lakosok is részt vettek azokban a lopásokban, amelyek során 1840-ben Batykról, Bögötéről és más falvakból birkákat loptak el.²⁹⁹ A perek listájában találkozhatunk olyan esetekkel is, ami a mostani szemmel már nem annyira bűnök, hanem érdekességek. 1834-ben Kotsis vagy más néven Csicsi Mihály végedi születésű kanász bojtárt és társait azért büntették meg, mert az őrizetük alatt álló kondából több disznót levágtak és megették.³⁰⁰ Kotsis Mihály és Kotsis Pál végedi lakosokat pedig azért állították a bíróság elé, mert 1836-ban megvádolták őket, hogy gubacsot loptak a végedi erdőből. A per során ezt

nem tudták rájuk bizonyítani, ezért nem ítélték el őket.³⁰¹ A perek közön az egyik legérdekesebb büntetőper 1841-ben folyt. Kocsis István és Márkus János végedi lakosok az újonc katonának álló Kocsis Mihály szemébe erőspaprikát dörzsöltek, ezzel mentesíteni akarták őt a sok évi katonai szolgálat alól, amit bizonyára külföldön kellett volna letöltenie.³⁰² Úgy látszik, a falubanmaradás megért annyit Kocsis Mihálynak, hogy fiatal kora ellenére megromlott szemekkel tengesse tovább az életét. Ebben az időben a végediek csak egy súlyos bűncselekményt követtek el. 1841-ben az ismeretlen helyen született, de végedi lakos Németh vagy más néven Kopogó Pál egy társával az aranyadi hegyen agyonverte Novák Józsefet.³⁰³

A reformkorban elkezdődött a falvak területén szétszórta fekvő birtokok egyesítése, az ún. tagosítás. Ennek során a sokszor egymástól nagy távolságra lévő földbirtokokat egy helyen és egy tagban adták ki hivatalos eljárás keretében a tulajdonosoknak. Erre az első kísérletek Magyarországon már a 18. század végén megkezdődtek, de igazán csak a reformkorban kezdődött meg a teljes tagosítás. Végeden 1840-ben került sor rá, ami lényegesen megelőzte az ország távolabbi vidékein zajló tagosításokat. Voltak olyan helységek, ahol erre csak az 1870-80-as években került sor. Zala vármegye közgyűlésén 1840. április 27-én szólalt fel Zalabéri Horváth János királyi kamarás, végedi társtulajdonos. Kérte, hogy végezzék el a tagosítást Végeden, ennek során különítsék el egymástól a földesúri és jobbágyi birtokokat.³⁰⁴ A felszólalás után hamarosan levelet küldött a vármegye alispánja a faluban birtokokkal rendelkező földesuraknak, amelyben közli velük, hogy a végedi tagosítás 1840. december 16-án lesz, Skublics József királyi táblabíró és egy mérnök jelenlétében.³⁰⁵ A megkezdett országos tagosítás a különböző politikai természetű akadályok és az 1848-49-es szabadságharc miatt elhúzódott. Végeden csak 1852-re fejeződött be teljes egészében, jogi hitelesítésére pedig 1889-ben került sor. A tagosítások megkezdése után érkezett el Magyarországon a jobbágyfelszabadítás. 1848-ban az utolsó rendi országgyűlés csatlakozva az ekkor lezajló nyugat-európai folyamatokhoz, törvényt hozott a jobbágyok felszabadításáról. Ezzel a volt jobbágyokat mentesítették a földesúri szolgáltatások, a földesúri ítélkezés, a személyi kötöttségek és az egyházi tized alól. Az úrbéres függőségben élők a felszabadítás után saját tulajdonként megkapták a korábbi urbáriumban a nevük alatt szereplő földeket. Ezek után kerülhetett csak sor a földek teljes tagosítására. Az egyezséget nyolc pontban megfogalmazva 1852. január 19-én foglalták írásba.³⁰⁶ Ezt a volt végedi jobbágyok kötötték Novák Ferenc törvényszéki ülnök előtt gróf Pajacsevics Ferdinánd, Mikos Eduárd, gróf Szegedy Antal, Marits Dávid és Bezerédy

György végedi földesurakkal. A volt jobbágyok nevében a végedi előjáróság, Bakos Mihály falubíró, Laki János, Molnár József, Vincze József és Káldy Mihály esküdtek írták alá az egyezséget. A földesurak ragaszkodtak ahhoz, hogy földjeiket a batyki és végedi határban együtt tagosíthassák. Ennek során alakult ki Véged határában az a földelrendezés, ami még századunk közepén, az erőszakos TSZ szervezések előtt megvolt. A tagosítás során a földbirtokosok összesen 913 holdnyi földbirtok tagosítását kérték Véged határában. A volt jobbágyoknak, akiket ezek után már parasztoknak hívtak, összesen 1342 holdnyi földet tagosítottak a faluban, ami majdnem a másfélszerese a földesurak kezén maradt birtokoknak.

A tagosítás 1840. évi megkezdése után két falubeli birtokos szerződést kötött a végedi legelő használatára ügyében. 1841. március 20-án Marich Dávid királyi kamarás és Torna vármegyei főispán, valamint Bezerédy Kálmán egyezett meg a legelő ügyében. Eszerint Bezerédy bérbe adja a végedi legelő rá eső részét 1841. április 1-től-1842 április 1-ig Marichnak, aki a bérleti díj fejében összesen 50 váltó forintot fizetett Bezerédynek.³⁰⁷ Úgy látszik, hogy a fenti szerződést Marich nyereszkeskedés céljából kötötte, mert a következő évben meghosszabbította Bezerédyékkel, de a legelő bérleti jogát azonnal tovább is adta a szentgróti Novák Ferencnek. Novák azonban már nem 50, hanem 70 váltó forintot fizetett Marichnak a legelőért. Marich Dávidnak tehát minden befektetés nélkül 20 forint haszon ütötte a markát a bérleten. Hamarosan kitört azonban a botrány miatta. Novák Ferenc ugyanis a bérelt legelőn birkákat akart tartani, amelyek meg is érkeztek Végedre. Ezeket a birkákat azonban a legelőt féltő és felháborodott végedi parasztok a juhással egyetemben kiverték a falu határából. Ezért viszont a vármegye büntette meg őket. 1843. május 20-án a végediek Bezerédy Györgyhez fordultak, hogy tiltsa ki a birkákat a legelőről, mert azok azt teljesen tönkre teszik. Arra is kéri volt földesurukat, hogy a büntetésüket engedtesse el, mivel ők jog szerint jártak el. Szerintük ugyanis hamis az említett szerződés, ami alapján Novák a birkáit akarta legeltetni a végedi legelőn. Az állításuk szerint a szerződést Bezerédyék Gyűrűsi tisztartójának halála után annak fiai írták akkor, amikor a végediek már kikergették a birkákat a faluból.³⁰⁸ Mivel a levéltárakban nem maradt fenn több írás az ügyről, ezért valószínű, hogy megoldódott a parasztok problémája. Feltehetőleg érvénytelenítették a szerződést, mert többet nem hallunk itteni legelőbérletről és birka legeltetésről.

Az 1848-49-es forradalom idején a Bezerédy család komoly felvásárlásokat kezdett Végeden. 1848. szeptember 6-án megvették Horváth András és neje Laki Anna teljes végedi birtokát 700 forintért, majd november

8-án elcserélték egyik végedi házukat 150 forint ráfizetésével Molnár Józseffel. 1848. december 7-én megvették Bogár Vendeltől a földjeinek és rétjeinek a felét 600 forintért.³⁰⁹ Úgy látszik, hogy a kialakult háborús helyzetben a Bezerédyek pénzük egy részét birtokok vásárlásába fektették, talán abban bízva, hogy ezen a módon átmenthető lesz a válságos időszak utánra. A felvásárlás 1849 áprilisában Kocsis György négy darab földjének a 330 forintos megvételével folytatódott. Már a magyar szabadságharc bukása után vette meg viszont Bezerédy György a gróf Pajacsevics Ferdinánd saját használatában lévő végedi 30. számú házat a hozzá tartozó dolgokkal együtt. Úgy látszik, hogy ebben a házban lakhatott időnként a Pajacsevics család, mert az akkori viszonyok és a korábban már látott vásárlásokhoz képest sokat, 700 ezüst forintot fizetett Bezerédy György érte. A szerződés leírása szerint a ház alsó szomszédja Sándor Antal, míg a felső szomszédja Steier Mihály volt.³¹⁰ Bezerédy a házat bizonyára végedi tartózkodásai idejére lakásként vásárolhatta, mert az ő kastélya kissé távolabb, Kámban volt.

Az 1848. március 15-én kitört forradalomban és szabadságharcban a végediek is részt vettek. Végedet és környékét a csaták és a nagyobb hadmozdulatok nem érintették, ezért károkat sem szenvedett. A falu lakói közül azonban tízen részt vettek a fegyveres küzdelemben, ugyanis honvédeként a magyar seregben szolgáltak. Először csak a bátor honvédek nevét nézzük: Berkovics András, Berkovics István, Farkas Mihály, Horváth György, Kocsis József, Nagy József, Németh József, Pál István, Pehem János és Tóth Ferenc. Ezután tekintsük át amennyire lehetséges, hogy falunk fiai merre harcoltak a magyar szabadságért. Berkovics András és István a 7. honvéd zászlóaljban szolgált közvitéztként. Ez a zászlóalj az elsőként megalakultak közé tartozott. Tagjai szigorúan önkéntes alapon jelentkezhetek ide a fegyveres harc kitörése után. Zászlóalj katonáit először nem is honvédeknek, hanem nemzetőrnek hívták. Ezek a katonák részt vettek a szabadságharc első csatájában 1848. szeptember 29-én Pákozdnál, ahol megverték Jelasits horvát bán csapatait. Innen a zászlóalj az ellenség üldözésében vett részt egészen Ausztriáig. Részt vettek a veszetti scwechati csatában. Ezután megjárták a Felvidéket, a Kis-Kárpátokat, majd ott voltak Lipótvár védői között. Ezt a várat parancsnoka 1849. február 2-án feladta az osztrákoknak. A zászlóalj honvédei fogságba estek. A csatáik közül valahol, valamelyik csatában mindkét végedi honvéd, Berkovics András és Berkovics István is az életét veszítette. Farkas Mihály, Horváth György, Németh József és Pál István később lépett a honvédseregbe mint Berkovicsék. Mind a négy végedi a teljes egészében zalaiaiakból álló 56. honvéd

zászlóaljba került. Ennek katonái a szabadságharc sok csatájában részt vettek. Többek között ott voltak Buda várának 1849. évi ostromakor, amit a tavaszi hadjárat sikerei után kezdett meg a honvédsereg. Az 56. honvéd zászlóalj vitézei ott voltak a vár bevételét eredményező rohamban is. Ott találjuk őket a szabadságharc bukása után a Klapka tábornok vezetésével kitaró komáromi vár védői között is. A zászlóaljban harcoló négy végedi honvéd közül három, Farkas Mihály, Németh József és Pál István halt hősi halált valamelyik csatatéren. Az eddig ismertetetteken kívül még négy falubeli honvéd nevét ismerjük a szabadságharcból. Kocsis József, Nagy József, Pehem János és Tóth Ferenc a kitörésekor valószínűleg az osztrák hadseregben szolgáltak és innen szöktek haza. Ennek a négy honvédnek a szabadságharcbeli tevékenységéről és zászlóalj szerinti hovatartozásáról semmit sem tudunk. A nevük úgy maradt fenn, hogy büntetésből újra besorozták őket az osztrák hadseregbe és külföldre vitték őket. Így kapták meg a büntetésüket azért, mert harcolni mertek a hazájuk szabadságáért.³¹¹ A hősi halált halt honvédek neveit azért ismerhetjük, mert néhai plébánosunk a kutatásai során kigyűjtötte őket az anyakönyvekből.

A magyar szabadságharc bukása után hamar helyre állt a rend és az elnyomás az országban, de a megszüntetett jobbágyságot már nem állították vissza a győztes császáriak. Nem csak a földművesek neve volt más, hanem jogi helyzetük is számottevően megváltozott. Tovább folytatódott az országban a már korábban megkezdett tagosítás is. A végedi tagosításról szóló egyezség jóváhagyására a vármegye 1853. március 31-ét tűzte ki határnapul, s erre az időre valóban el is fogadták az egyezséget mind a volt jobbágyok, mind a földesurak. Tárgyalásokat folytattak a már korábban is felvetődött kocsmáltatás kérdéséről. Ezt a jogot Marich Dávid fia Marich József akarta megvásárolni a többi földbirtokos kártalanításával. Nem tudjuk, hogy sikerült-e neki megegyezni a többiekkel, de annyi bizonyos, hogy a következőkben is működött kocsmá Végeden.

Ez a tagosítás volt a 19. század közepének utolsó figyelmet érdemlő mozzanata. A parasztok végezték a termelő munkát, a földesurak pedig éltek a maguk nagyvilági életét. Idővel a faluban nagyobb földbirtokkal rendelkezők sorában változások álltak be. A legjelentősebb ezek sorában az volt, hogy Marich József eladta végedi birtokát az Okolicsányi családnak, akiknek ősei Szlovákiából származnak. Ez a család komoly gazdálkodásba fogott a faluban. A jelenleg is a nevüket viselő dűlőben majorságot és kastélyt építettek maguknak, amelyben később a család élt. Az első időszakban ugyanis Uraiújfaluban volt családi birtokaik központja. A család utolsó ivadéka 1945 után voltak kénytelenek az üldözés elől menekülve elhagyni

Zalavéget. Azóta teljesen megszűnt a major, bár még a '70-es években is laktak az egykori cselédházakban. A megmaradt épületeket lebontották, minden téglát elhordtak innen úgy, hogy ma már a helye sem látszik az egykori virágzó majorságnak. A már a 19. század elején végedi és környékbeli birtokokat szerző báró Mikos a birtokai központjában, a Széplaki patak partján festői környezetben egy nagy kastélyt építtetett magának. Ez lett a család fő lakhelye, ahol Jókai Mór író és Than Mór festő is megfordult. Állítólag Jókai Mór Névtelen vár című regényét is részben ez a kastély és a vidék ihlette. A Mikos család azonban a nagyvilági életmód miatt teljesen eladósodott, el kellett adniuk a birtokaikat. Ezeket egy bécsi bankár család, a Zierer család vette meg. A falubeli monda szerint báró Mikostól Zierer Ernő egy napon a kastély parkjában egy fa alatt ülve, kártyán nyerte el a birtokát és vele együtt a feleségét. Ziererék a már meglévő birtokon nagy fejlesztéseket hajtottak végre. Továbbfejlesztették és kiépítették mikosdpusztai ipartelepüket, ahol malom- és fűrészüzemet, valamint szeszyárat üzemeltettek. Ezek voltak a mai Mikosdpusztai lengyár elődjai. Ziereréknek szintén az 1945 utáni időkben kellett elmenniük a vidékről és veszni hagyni birtokaikat. Az egykori kastélyuk szerencsésebb volt, mint az Okolicsányiaké, mert túlélte a szocializmus évtizedeit. Az Ötvösön birtokos és végedi társbirtokos Szegedy család is majorságot építtetett a határban. A Szegedy család egyik tagja, a Végeden 1853-ban elhunyt Szegedy László a falu jótévedje lett. Halálakor végrendeletileg nagyobb pénzösszeget hagyott Véged községre is. A Szegedy család birtokai a két világháború közötti időkben szűntek meg, ma már az ő majorjuk helye sem látszik.

1874-ben új tanító került Végedre Pozsogár Gyula személyében, aki igazán lelken viselte a falu ügyeit. Tanításága mellett templom kántora is volt. A templomunk szinte minden régi szobra és berendezési tárgya, közöttük az orgona is az ő közreműködésével került Végedre. Szerepéről az 1886. március 21-én megjelent Zala Megye című újság ezt írta: "Új tűzoltó egyeslet Megyénkben. Végeden az ottani derék tanító, Pozsogár Gyula buzgólkodása folytán tűzoltó egyeslet alakult. Csak örülni lehet, midőn tapasztaljuk, hogy ezen kétségkívül leghumánusabb intézmény megyénk faluiban is utat tör magának." Tehát Pozsogár Gyula személyében a zalavégi Tűzoltó egyeslet alapítóját is tisztelhetjük. A megalakulás után hamarosan szükség is volt a tűzoltók munkájára, mert 1887. augusztus 7-én tűz ütött ki Okolicsányiék majorjában. A délután egy és két óra között kitört tüzet a végedi, batyki és zalabéri tűzoltók próbálták eloltani, de víz hiányában nem tudták megmenteni sem az urasági, sem a cselédházakat. A tűz színhelyén először a végedi önkéntes tűzoltók jelentek meg, akiknek ez volt első éles beveté-

sük. Elégett Okolicsányiék minden zsúppal és náddal fedett épülete, de az előző napon befejezett cséplés után a gabonát már cseréppel fedett épületben tárolták, így az nem veszett kárba.³¹² Később rendszeres feljegyzéseket vezetett a zalabéri plébános a falvaiban lezajlott tüzekről, így megtudhatjuk, hogy szinte minden évben akadt munkája a tűzoltóknak a faluban. Általában csak kisebb tüzesetek fordultak elő Végeden, a 20. század eleje után pedig csak három komolyabb tüzet ismerünk. 1903. augusztus 2-án pusztított nagy tűz, ekkor a következő gazdáknak szinte mindene elégett: Ferencz János, Kígyós József, Kozma István, Kóbor Vincze, Politzer Adolf, Takács János, Cséve János, Szabó Ignác, Szalay Károly, Molnár Gyula, Tóth Márton, Kóbor Mihály, Tóth János, Molnár Antal, Horváth István, Németh Lajos, Ruzsa István és Kocsis Ferenc. A nevek alapján valószínű, hogy a tűz a mostani Dózsa utca közepén tombolt leginkább. 1907. április 19-én újabb tűzvész volt a faluban. Ekkor a következő gazdák házai égtek le: Pintér József, Sorok József, Takács Gyuláné, Dávid Ferenc, Bándi István, Takács Ferenc, Tóth Rozi, Máté Vendel, Kormos Sándor, Kovács Péter, Takács József, Bangó János, Osbáth József, Torma József, Tanczi Rozi, Horváth János, Horváth Sándor, Gergály Jánosné. Az itt felsoroltak talán a mai Dózsa utca felső részén lakhattak. A következő nagyobb tűz 1915. december 12-én ütött ki a faluban. Ekkor pedig Németh Sándor, Horváth István, Soponyai István, Vég Lajosné, Nagy Sándor, Fekete József, Osbáth József, Lisztes Sándor, Kozma Sándor, Máté Vendel, Nagy Józsefné, Horváth Józsefné és Bolla Rudolf gazdákat érte a legnagyobb kár. Az idősebbek elbeszélései és a korabeli újságok cikkei szerint a rengeteg tüzeset nagy részének háttérben biztosítási csalásokra lehet gyanakodni. Ezek úgy történtek, hogy a gazda bebiztosította a házát és minden vagyonát, majd hamarosan elrejtették a nagy értékű tárgyakat és a pénzüket. A megfelelő napon elmentek a hegyre vagy a földekre dolgozni, de úgy, hogy ott-hon egy égő gyertyát hagytak vagy az asztalon vagy valamilyen könnyen gyulladó helyen. Amint a gyertya a végéig égett meggyújtotta az alatta lévő anyagot és máris égett a tűz. A biztosítási csalásnak ez bevált módja volt az emberek egy részénél. Akiknek a háza a csalókéval együtt égett le, de nem volt biztosítva, azok teljesen tönkre mentek.³¹³

Amint azt a könyv elején már megtudhattuk, falunk neve 1907. október 23-tól a Véged helyett a Zalavég lett, így a továbbiakban a mostani névén szerepel a falu.

A 20. század eleji, a később boldog békeéveknek nevezett időszakban falunk lassan fejlődésnek indult. Ezekben az időkben években kezdték kiépíteni a közutakat, de nagy teret hódított a környéken Stephenson találma-

nya, a vasút is. Magyarországon már az 1848-as forradalom idején létezett a vasút. Környékünkre azonban csak a 19. század vége felé jutott el, amikor megépítették az Ukk-Csáktornya közötti vasútvonalat. Ezen a forgalom 1890. október 12-én ünnepélyes körülmények között indult meg. Az országosan elterjedt vasútépitési lázban a 19. század végén és a 20. század elején számos vasútvonalat terveztek és építettek. Ekkor került sor a Zala-véget is érintő vasút megépítésére. Először többféle tervet dolgoztak ki a tervezett vasúthoz. Ilyen volt a Túrje-Sárvár-Felsőpulya (ma Oberpullendorf), a Túrje-Rum, a Túrje-Porpác vasútvonalaké. Ezt a többféle változatban is szereplő vasutat a Sopron-Vas-Zala Vármegyei Helyiérdekű Vasút-társaság akarta megépíttetni. 1911. április 27-én a MÁV és az SVZHÉV tartott engedélyeztetési tárgyalást. Ezen a korábban tervezett variációk helyett a Zalabér-Sárvár-Hegyfalu-Bük-Felsőlászló-Kőszeg közötti vasút megépítését határozták el. A Közlekedési Miniszter ezt 86.758/I.B.910. szám alatti rendeletében engedélyezte az időközben megalakult Dunántúli Helyiérdekeltségű Vasútnak (DHÉV). A meginduló vasútépités vezetője gróf Batthyány Lajos lett. A tervezést, építést és a földterületek kisajátítását közvetlenül Fábíán Lajos budapesti mérnök vezetésével a "Zalabér-Sárvár-Bük-Kőszegi HÉV Építési Vállalata" végezte. Az építési munkálatok megkezdésére 1912. október 29-én került sor. A magyar országgyűlés képviselőháza a vasútvonal engedélyezési okmányát 1913. június 4-én, vasárnap tárgyalta, a főrendiház pedig június 8-án csütörtökön. Miután engedélyezték a vasútvonal működését, a Közlekedési Miniszter az engedélyokmányt 1913. augusztus 8-án adta ki a Dunántúli HÉV okiratával egyesítve. Ebben meghatározták a vasút építésébe fektetendő tőkét is 12,5 millió koronában. Megállapították a vasút menetdíjait és az áruszállítás díjait is. Az engedélyokmányban a DHÉV kötelezettséget vállalt arra, hogy két éven belül elkészítteti a vasutat és azt gőzvonatásra berendezi. Érdekes, hogy ennek a század elején épült vasútnak a működési engedélye csak napjainkban, mégpedig 1989. január 1-én éjfélkor járt volna le. A vasútvonalat a tervezett időpontnál korábban sikerült megépíteni. 1913. november 5-6-án volt a műszaki átadás, ezen megfelelően engedélyezték a működését. 1913. november 8-án aztán fényes ünnepségek keretében hivatalosan is megnyitották a vasutat. Az ünnepségen részt vett a király és a miniszterelnök személyes megbízottja, a három érdekelt megye vezetése és számos magas rangú vendég. Ez a vasútvonal jelentős fellendülést hozott a vidék falvainak, így Zalavégnek is. Az emberek itt munkalehetőséget találtak mind az építési fázisban, mind az üzemelés alatt, jelentősen megjavultak a falunak a közlekedési és szállítási lehetőségei is. Vonaton el lehetett jutni akár Zalaeger-

szegre vagy akár Kőszegre, mivel a két város között naponta három pár személyvonat közlekedett. A vasúton ekkor még I-II-III. osztályú személykocsikban utazhattak az utasok. Érdekességként jegyzem meg, hogy ekkor a harmadik osztályon egy Zalabérbe szóló jegy 20 fillérbe, egy zalaegerszegi jegy pedig 60 fillérbe került. A megépült vasútvonalon Zalavég két helyen is érdekelt volt, mivel két megállót is kapott. Magában a faluban volt Zalavég megállóhely, a mikosdi uradalom mellett pedig Mikosdpusztai vasútállomás. Ez az állomás három vágánnyal és egy a mai Lengyárba vezető iparvágányból állt. A vasútvonal tervezői először csak a mikosdi állomást akarták megépíteni, de a lakosság kérésére sor került falubeli megálló megépítésére is.³¹⁴

A 20. század eseményei

A 20. század eleje amint láthattuk békés évekből állt. Ekkor az ország építése foglalta el a fő helyet a politikában, azonban hamarosan nehéz évek következtek. Mind feszültebbé vált az európai helyzet, majd Ferenc Ferdinánd trónörökös szarajevói meggyilkolását követően 1914. július 28-án kitört az első világháború. A frontokra a falunk fiai közül sokan kikerültek. Az akkor még 1100 lakosú Zalavégtől 33 hősi halottat követelt a háború. A harci cselekmények közvetlenül nem érintették a falut, de sor került különböző rekvirálásokra a hadsereg részéről. 1916. augusztus 7-én elvitték a zalavégi templom tornyából az egyik harangot, ami valamikor a múlt század közepén készülhetett, a súlya 409 kg volt.³¹⁵

Az első világháború idején készült el a falu nagy tudású tanítójának könyve, amely mindmáig az egyetlen olyan könyv, ami Zalavéggel foglalkozik. Ebben a mindössze 23 lapos könyvecskében Pozsgár Gyula a kitarásra és az Isten, a Haza, a Király tiszteletére szólítja fel a falu lakóit. Mint költő is bemutatkozik ebben a könyvben. Verseket és imákat írt a háborúról és annak mielőbbi győztes befejezéséről. Sajnos ebben a kérdésben nem lett igaza. A falu tanítója nagyon szívhez szólóan írja le a harang levételét a templom tornyából és a falu népének búcsúját a harangtól. Pozsgár Gyula megjegyzi, hogy a falu lakói megértették, hogy miért van szüksége a harangra a katonaságnak, nem zúgolódtak az elvétele ellen. Azt kívánták, hogy "gránátot és srappelt okádó torkából oda dörögje gonosz ellenségeinknek: NE BÁNTSD A MAGYART!" A szerző könyvében azt is ecseteli, hogy Zalavég és a szomszédos tóti major lakosai milyen hadi jótékonykodást végeztek. Később bebizonyosodott, hogy hiába volt a hazafias

felbuzdulás és a győzelembe vetett hit, Magyarország rossz oldalra állt és vesztes háborúban hullatta véré a nép. A háború végén Magyarország mint vesztes hatalom a megcsonkítás sorsára jutott, a területének szinte két harmad részét elvették a győztes Antant hatalmak Trianonban.

A vesztes háború után széthulló Osztrák-Magyar Monarchiában a legnagyobb szegénység és elégedetlenség uralkodott. A frontról hazatérő katonák egy része magával hozta az oroszországi forradalom híré. A magyarországi politikai forrongás közepette 1918. október 28-án kirobbant az ún. Őszirozsás forradalom, majd a következő év tavaszán, március 21-én a szocialista forradalom. Ezt orosz mintára a Magyar Tanácsköztársaság megalakulása követte. A forradalom hatása Zalavéget is elérte. Itt a faluban egy Németh Gyula nevű egyén vezetésével működött a direktórium. A mikosdi uradalomban a major munkásai és a cselédek egy volt uradalmi cseléd irányításával vették át a hatalmat. A szegényebb emberek közül többen lettek vörös katonák. Egy falubeli lakos, aki Oroszországban hadifogoly volt, a szovjetek oldalán harcolva kiérdemelte a Szovjetunió hőse kiüntetését is. A forradalmi időkben Zalavégen működött Szociáldemokrata Párt és a Munkástanács is. 1919 őszére már nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunisták sem tudják megoldani a megcsonkított ország problémáit. A Tanácsköztársaság hatalma ellen tört a belső ellenforradalom és a világháborúban győztes Antant hatalmak hadereje. Augusztus 3-án, 133 napi uralom után végleg elbukott az első kommunista rendszer, Horthy Miklós altengernagy került hatalomra. Nem tudunk arról, hogy a kommunisták a 133 nap alatt valamilyen bünt követtek volna el Zalavégen vagy a környéken. Arról sem maradt fenn semmilyen adat, hogy valakit volna súlyosabb megtorlás ért a forradalom alatti cselekedeteiért.

Zalavég község régi iratai elvesztek, ezért a falu múltjára jobbra csak az emberek emlékezetében megmaradtak és a gyér levéltári források utalnak. Senki sem tud arról, hogy hová lett a falu 1945 előtti képviselő-testületi jegyzőkönyve, a falubírói iratok és egyéb hivatalos feljegyzések. Ezek nem kerültek be egyetlen levéltárba sem. Talán megsemmisültek a háború idején, esetleg valaki elrejtette őket az 1945 utáni időkben és most valamelyik padláson porosodnak. Iratok hiányában csak falunk történetének néhány fontosabb, másutt is feljegyzett eseményére térhetünk ki.

A forradalom leverését követően a Horthy-rendszer került hatalomra. Amint megszilárdult a rendszer, hősi emlékműveket kezdtek állítani a világháborúban elesett katonáknak. Így tett Zalavég lakossága is, ahol 1929. június 9-én szentelték fel a jelenleg is álló Hősi emlékművet. Ezen az ünnepségen képviseltette magát a szentgróti járás vezetése, a katonaság és a

környező falvak lakossága is. Itt voltak a szomszédos falvak iskolái, tűzoltó egyletei és egy katonai díszszakasz is. Az ünnepi beszédet Smidt János járási szolgabíró mondta, de szólt a megjelentekhez Gyömörei Sándor országgyűlési képviselő, Takács őrnagy és Farkas százados is, akik a hadsereget képviselték. Az emlékmű felszentelését Pataki Ferenc, zalabéri káplán végezte.³¹⁶ A Hősi emlékmű még mai is áll, átvészelte a "zivataros" időket. Hirdeti a falu hősi halottainak nevét a kései utódoknak.

Az első világháború utáni a békés évek csak rövid ideig tartottak. Mindenki élte a maga életét a faluban és végezte a munkáját, nagyobb jólét azonban nem alakulhatott ki a gazdasági világválság következtében. Sok szegény ember volt a falu lakói között. Ennek ellenére Zalavég a két világháború között érte el az újjáépítését követően a fejlődése csúcspontját. Az 1920. évi népszámlálás alkalmával 1189 fő volt a falu lakónak a száma. A mintegy húsz évig tartó békés élet után újra csak háború köszöntött országunkra és népünkre. Ebben a könyvben nem lehet cél a második világháború kitörésének az okait ismertetni. Feltétlenül meg kell jegyezni azonban, hogy Magyarország részben a korábbi igazságtalanságok és az ország megcsonkítása miatt keveredett bele a háborúba. Emiatt állt a nép azok mellé a vezetők mellé, akik felsorakoztak Hitler mellé.

A második világháború harcai kezdetben csak annyira érintették a falut, mint a korábbi háborúk. A faluban lakó férfiak nagy része a frontra került, ahonnan sokan soha többé nem tértek vissza. 1944. július 18-án a katonaság leszerelte a templom tornyából az első világháborút túlélő harangot. A két harang közül ez volt a kisebbik, 1865-ben öntette a soproni haranggyárban Véged falu lakossága.³¹⁷

Ahogy közeledett a végső vereséghez a Hitleri Birodalom és vele a Magyar Királyság, úgy érezte egyre jobban és jobban falunk népe a háború terheit. Mind sűrűbben repültek el a falu légterében a szövetséges légierő bombázó századai támadásaik során. 1942 nyarán valószínűleg egy megsérült bombázógép Pókaszeptek és Dabrony körzetében szabadult meg veszélyessé vált rakományától. Emiatt Pókaszepteken több ház is leégett. 1943-ban már hatalmas kötelékekben szálltak az amerikai és angol gépek a falu felett. 1944. január 23-án a nyugati szövetségesek légierője első alkalommal bombázta Zalaegerszeget, ennek kísérteties fényét innen is látni lehetett és a robbanások zaja is elhallatszott Zalavégig. A Német Birodalom katonai vezetése a végső ellenállás szervezése során a védelemi tervekben szerepet szánt Zalavégnek. Falunk az egyik fontos pontja lett a Hitleri Harmadik Birodalom utolsó magyarországi védővonalának, a Zsuzsanna-vonalnak. Ezután már csak a megerősített országhatár, az ún. Birodalmi vé-

dőállás állt a szovjet támadások útjában. A német Szárazföldi Haderők Főparancsnoksága (OKH) 1944. szeptember 22-én 18 óra 22 perckor adta ki parancsát a dunántúli védővonalak kiépítésére. A magyar Országos Erődítési Parancsnokság, valamint a német utász és műszaki csapatok katonái megkezdték a munkát. A Zsuzsanna-vonal a Rába folyó bal partján húzódott Győrtől egészen Vasvárig, az ott kiépített hídfőállásig. Vasvártól egy reteszállás húzódott egészen Zalavégig, aminek az volt a fő feladata, hogy a támadó szovjet csapatok útját elzárja a Rába és a Zala folyók közötti területen. A reteszállás zalavégi részének a kiépítésére a magyar Erődítési Parancsnokság egy repülőtér építő százada érkezett a faluba. A század katonáit a falu nyilas pártvezetőjének a házában szállásolták el. A munkákhoz mindenütt, így Zalavégen is igénybe vették a helyi civil lakosság munk erejét. Az elkészült és megerősített Zsuzsanna vonalat 1945 márciusának végén érte el a front. A zalabéri plébános krónikája szerint Húsvét nagyhe-
tén "vad csordákban vonult keresztül a szövetségesek elől futó katonaság" a falvakon. A Zalabér-Sárvár vasútvonalat ekkorra már nem használták, hanem a katonai szállításokat akadályozó, a menekülő civil lakosság holmijait tartalmazó vagonokat ide tolták félre. Az 1945. március 27-ről 28-ra virradó éjszakán a német és magyar katonaság mindenütt visszavonult a támadók elől Zsuzsanna-vonalbeli állásaiba. Már korábban Zalavégre érkezett a magyar "Szent László" gyaloghadosztály parancsnoksága, akik irodájukat a faluban rendezték be. Ezen az irodán dolgozott a falu későbbi plébánosa, P.Beke Kázmér ferences atya is. A Zalavég környékén kiépített védelmi állásokat elsősorban a magyar katonaság, közöttük is a "Szent László" gyaloghadosztály védte. A védők között volt még a német 5.SS. "Wiking" páncélos hadosztály maradáka, az 509. "Tiger" nehézharcokcsi-
osztály 3 Tigris típusú harcokcsija, az I. Lovashadsereg néhány hadosztályának maradáka. Ezekkel a csapatokkal szemben a szovjet 27. hadsereg egységei támadtak, főképp a 35-37. lövész- és 18. harcokcsi hadtest. Zalavég környékét a támadók március 27-én este érték el. Erre az időre a Zsuzsanna-vonalat Győr környékén már át is törték a szovjetek. A 27. hadsereg naplója szerint a Zsuzsanna-vonal elleni támadást 1945. március 28-án reggel 7 óra 30-kor indították meg. A rohamot heves tűzérségi támadással és harcokcsik bevetésével indították. Reggel sikerült elfoglalniuk Türrjét, Tekenyét és Batykot. Zalavég előtt azonban elakadt a támadás. Az I. Lovashadsereg 9 óra 30-kor kiadott jelentése szerint a szovjet csapatoknak Batyknál és Mikosdpusztánál sikerült áttörnie a német-magyar védelmet. A német jelentés szerint a védelemnek sikerült 6 szovjet harcokcsit ki-
lőnie, de így is 19 harcokcsi jutott el Pakodig. A védővonalak áttörésével

sikerült bekeríteni a Zalavégen és a mögöttes területeken védekező csapatokat. A 27. hadsereg naplója szerint Zalavéget csak egész napos harc után sikerült elfoglalniuk mégpedig úgy, hogy a bekerített németek és magyarok áttörték a bekerítést és kitörték a vasvári hídfőállás felé. A menekülésük során a német és magyar csapatok jelentős mennyiségű fegyverzetet hagytak a faluban.³¹⁸ A harcokról a későbbi plébános annyit jegyzett fel, hogy rövid, de heves harc után foglalták el a szovjetek Zalavéget. A front átvonulása során a találatoktól négy ház égett le, ezen kívül három polgári áldozata is lett Zalavégnek.³¹⁹ Sem német, sem magyar, sem orosz veszteségekről nincs adatunk. Annyi bizonyos, hogy a zalavégi temetőben alusza örök álmát egy Villi Huber nevű német katona, aki itt esett el. A falubeliek tudnak arról is, hogy a templom kertjében több orosz katonát temettek el, akiket később exhumáltak és a szentgróti temetőbe vitték. A szocializmus idején "felszabadításnak" nevezett esemény után nagyon nehéz napok köszöntöttek a falura. Az orosz katonák minden mozdíthatót elloptak és rengeteg erőszakosságot követtek el.

A második világháború eseményei után konszolidációs időszak következett, amely során a szovjet hatalom minden erővel rákényszerítette saját rendszerét az országra. 1945. június 29-én azonban még szabadnak érezhette magát a falu lakossága. Ekkor alakították meg a faluban a Nemzeti Bizottságot, ami a következő időkből irányította a falu ügyeit. Ennek tagjai voltak a következők: Torma János bíró, Veczkó Sándor helyettes bíró, Kozma József elöljáró, Bándi Rudolf, Rajki Péter, Németh "Ister" Károly, Kardos János, Csécs József, Márkus Gyula, Németh István, Szabó József és Kocsis Gyula.³²⁰ Zalavég lakosai ekkor még bíztak abban, hogy az új Magyarországon békés életre lesz lehetőségük, ahol minden jogot megkaphatnak.

A háború után a nép első kezdeményezéseinek az egyike volt, hogy az uradalmi földeket osszák szét. Az országos méretű földosztás során Zalavégen is sokan földhöz jutottak a volt urak birtokaiból. A megalakult Földosztó Bizottság a céljaira igénybe vette a falu határában lévő Zierer és Okolicsányi nagybirtokokat. A földesurakat a "kommunista" elveknek és az orosz irányításnak megfelelően mindenféle lehetséges módon üldözték. Ez egészen addig tartott, amíg arra nem kényszerültek, hogy minden veszni hagyjanak és külföldre meneküljenek. 1946-ban államosították Ziererek mikosdpusztai ipartelepét és a hozzá tartozó birtokok egy részét. Államosították a földesurak majorságait, kastélyait és földjeit is. A Zierer és Okolicsányi földeken megalakult az Állami Gazdaság. Az 1945-től napjainkig eltelt időszak bebizonyította, hogy a "szocialista-kommunista" rendszer

meddig jutott a világ megváltoztatásában. Az 1945 előtti rendszer minden maradványát megsemmisítették, azok értékeivel együtt. Mára már nyoma sem maradt a régi okoli és szegedi majorságoknak, a mikosdi kastély is romladozik. Éppen e könyv írásának napjaira jutott csődbe a Ziererek mikosdi telepén létesített Lengyár is.

A szocialista rendszer idején történeteket nem kívánom elemezni, hiszen a falu idősebb lakói része benne éltek. Mindenki szerzett belőle ilyen vagy olyan, jó vagy rossz tapasztalatokat. Az események szereplői itt élnek közöttünk és tetteik közlése esetleg a személyiségi jogukat is sértené. Ezért maradjunk meg annál, hogy a múlt rendszer fontosabb eseményeit időrendben felsoroljuk és csak kevéshez fűzünk magyarázatot. Annyit előre le kell szögezni, hogy a szocializmus idején egyaránt történtek jó és rossz irányba vivő dolgok Zalavégen.

Zalavég lakossága szocializmus kezdetén 1949-ben 1073 fő volt, 1992-re ebből körülbelül 500 maradt!

Zalavégen először 1953-ban, majd 1955-ben és végül 1960-ban alakult meg a TSZ, neve Új élet volt. Ebbe a TSZ-be a legtöbb gazdát erőszakkal kényszerítették be. A módosabb gazdákkal, az ún. kulák réteggel ebben az időszakban rengeteg igazságtalanságot követtek el. Még a TSZ szervezések előtt szinte mindenét elvették a földet művelő embereknek. Ez volt a padlás lesöprések ideje, amikor minden gabonát és minden élelmet elvettek a néptől. TSZ telep a falu végén 1956-65 között épült fel. A zalavégi TSZ-t 1970-ben egyesítették a batyki, a pakodi és a zalabériekkel Közép-Zalamenti TSZ néven. Ez napjainkra már nagy nehézségekkel küzd, igyekszik átalakulni más gazdálkodó egységgé.

A 18. században alapított Zalavégi Római Katolikus Elemi Népiskolát is államosították 1945 után. Ezután Állami Általános Iskola lett, ami 1968-ban új épületet kapott. Az eredetileg nyolc osztályos iskola felső osztályait (5-8-ig) 1968-ban Zalabérbe körzetesítették, még ma is ide járnak a zalavégi diákok.

Az államosítás után folytatódott a munka a mikosdi telepen, csak 1953-ban lett belőle "Lengyár", ahol a len és kender alapfeldolgozását végezték. 1990-re teljesen tönkre tették a magyarországi lenipart, így a BUDA-FLAX Mikosdpusztai Lengyára is csődbe jutott. A tönkretételével sok zalavégi lakos veszítette el munkalehetőségét. Jelenleg átalakulás alatt áll a vállalat.

Zalavég 1949-ben kapott postahivatalt, a villanyt pedig 1963-ban vezették be. Ez úgy történt, hogy a kommunizmussal nem szimpatizálók csak évekkel később kaphattak villanyt. A jelenlegi Kultúrház 1962-ben készült

el. Az ÁFÉSZ Szövetkezeti Bolt és Kocsma épülete 1965-ben épült fel. Zalavégre az első menetrend szerinti autóbuszjárat 1968-ban érkezett.

Zalavégen 1948-ig, a "fordulat évéig" a bírói közigazgatás működött. Ehelyett 1950-re alakult meg a Községi Tanács, ami 1969. december 31-ig önállóan működött, majd ezután zalabérhez csatolták.

A szocializmus ideje alatt a legnagyobb csapás Zalavég számára a körzetesítés volt. Egy örült terv alapján minden lehetséges intézményt Zalabérbe központosítottak. 1990-ig innen történt a falu irányítása, ami annyit jelentett, hogy Zalavég és a csatolt községek pénzeit nagy részben Zalabér fejlesztésére fordították. Zalabérhez tartozott a Tanács, a TSZ, az Iskola és a Bolt irányítása is.

A körzetesítés is nagy károkat okozott a Zalavégnek, de a legnagyobb csapást talán a "Közlekedéspolitikai Konceptió" okozta. 1964-ben a Közlekedésügyi Minisztérium megtiltott minden felújítást a Zalabér-Sárvár és Túrje-Balatonszentgyörgy vasútvonalakon. 1970-re azonban mégis megépülhetett a jelenlegi Zalabér-Batyk vasútállomás a régi zalabéri és a türjei állomások helyett. A KPM. szerint 1973-ig meg kellett tartani a Zalabér-Batyk-Sárvár vasútvonal területi vizsgálatát, majd a forgalmat 1974. június 30-ig a közútra kell terelni. 1973. november 20-ra készült el a területi vizsgálat, amely szerint a vasútvonal éves utasforgalma 627 ezer fő, az éves áruforgalma 48 ezer tonna. A minisztérium emberei 9 millió 702 ezer forintos ráfizetést hoztak ki ezen a vasútvonalon! Gondoljunk csak bele, hogy 1973-as árakon ez milyen hatalmas pénz volt. Amint azt mindenki tudja, hogy a szocializmusban nem riadtak vissza az adatok meghamisításától, ha valamit el akartak érni. Ebben az esetben a vasút megszüntetése volt a cél. Még el sem készült a fenti "vizsgálat", amikor 1973. május 21-én Vas megye és a KPM vezetése a vasútvonal megszüntetését határozta el. Tehát előre eldöntött tény volt a felszámolás, még a vizsgálat eredményeit és annak igazolását sem várta meg a döntéssel a KPM. Ezzel megpecsételődött a falu fő közlekedési lehetőségét biztosító vasút sorsa. A Forgalmatszervező Bizottság 1973. november 28-án döntött a Zalabár-Batyk-Sárvár vonal végleges megszüntetéséről. Ennek következtében 1975. május 31-én 24 órakor megszűnt minden közlekedés a vasúton. A vonalon közlekedő utolsó vonat végig dudálva búcsúzott az utasoktól és a vonalszakasztól. Ezt az utolsó vonatot elkísérte Moldova György író is, útjáról beszámol az "Akit a mozdony füstje megcsapott" című nagysikerű könyvében. Ezzel a döntéssel falunk visszaesett a hátrányos helyzetű falvak sorába, mivel a vasút szerepét a Volán nem tudta és nem is akarta teljes egészében átvenni. Ennek az 1973-as döntésnek a következtében ma Zalavég közlekedése

minden kritikán aluli. Csak átszállásokkal lehetséges az utazás, hétvégén pedig egyáltalán nem lehetséges sem Zalavégre, sem Zalavégről utazni. Talán ennek a rossz közlekedésnek a számlájára is írható, hogy folyamatosan csökken a falu lakossága.

Az '80-as évek két komolyabb beruházást hoztak a falunak. Felépült az óvoda és a konyha. Az óvoda szinte teljes egészében a falu társadalmi munkájában került megépítésre. A konyha építése pedig egyben a felbomló Községi Közös Tanács utolsó munkája volt.

1991. január 01-én 0 órától újra önálló község lett Zalavég. Ügyeit helyben intézi a Polgármesteri Hivatal, tehát nem idegenek, hanem a falu polgárai intézhetik a saját ügyeiket. Ezzel talán meg van a lehetősége a falunak, hogy újra fejlődésnek induljon és ne a kihalás, elsorvadás, tehát a megszűnés legyen a sorsa. Reméljük, hogy Zalavég sorsa a következőkben jobbra fordul és a későbbi idők kutatói is tudnak majd jelentős dolgokról beszámolni az akkori utódainknak. Ez a nagy múltú falu igazán jobb sorsra érdemes. A 17. század óta annyi csapás érte Végedet, illetve Zalavéget, hogy már igazán jó irányba fordulhat sorsa.

V. fejezet: Az egyház története

Egyházalapítás a középkori Végeden

Magyarország nyugati részén a kereszténység története egészen az ókorig vezethető vissza. Pannóniában már a Római Birodalom idején éltek őskeresztények. A birodalom bukása után az itt élő népek egy része a barbárok között is megmaradt a keresztény hiten. Leginkább a különböző szláv népcsoportok között találhatunk keresztényeket, akik a 9. század táján már templomokat is emeltek maguknak. A hozzánk legközelebb eső ilyen templom Zalaváron, az egykori Mosaburgban és Salapiuginban állt. Ez utóbbit Zalabérrel azonosítják némely kutatók, mert fordítása Zala kanyart jelent. Ha éppen erről a folyókanyarulatról van szó, akkor inkább az egykori Zalaszegezgel lehet azonos, mivel ez is ugyan azt jelenti. A honfoglaló magyarság a pogány hitről csak Géza fejedelem és Szent István király uralkodásának idején tért át a kereszténységre. A magyarság megkeresztelkedése annak a királyi politikának köszönhető, amelyik felismerte, hogy a magyar népnek csak keresztény nemzetként van esélye a fennmaradásra. Szent István királyunk hatalmas -néha erőszaktól sem mentes- ténitő munkát végzett. Második törvénykönyvében rendelte el, hogy minden tíz falu építsen egy templomot és a falvak népe tartsa el a templomok papjait. Ezután a rendelkezés után országszerte megindulhatott a templomépítés, bár kevés ebből az időből származó templom áll az országban. A Szent István uralkodása utáni időszakban már a királyok, egyházi személyek, nemzetségek és egyes gazdagabb földesurak vállalkoztak templom alapításra. Az Árpád-korban épült templomok a néhány nagy székesegyház és nemzetségi monostor kivételével általában kicsinyek, a mai kápolnák nagyságával megegyező méretűek voltak. Ebben a korban a román stílus volt az uralkodó az építészetben. Ezekre a templomokra a vaskos formák, lőrészzerű ablakok a jellemzőek. Zalavég környékén a 13. század elején valószínűleg még csak egy templom állt, mégpedig Türjén. Ezt a templomot és a hozzá tartozó kolostort a Türje nemzetség tagjai építették a premontrei szerzetesrend számára valamikor a 13. század elején. A pontos alapítási időpontot az alapító oklevél hiányában nem ismerjük, csak annyi bizonyos, hogy 1234-ben már létezett ez a monostor.³²¹

A környéken másodikként valószínűleg a mi falunkban került sor templom építésére. Ennek sem ismerjük alapítási idejét és az alapítóját.

Annyit tudunk csak bizonyosan, hogy a Szent György tiszteletére szentelt végedi egyház a 13. század első évtizedeiben már megvolt. Alapítója- és építtetőjeként a Ják nemzetség tagjai vagy a veszprémi káptalan jöhet szóba. Mivel Véged tulajdonosait a Ják nemzetség tagjai között találjuk, ezért mint lehetséges építtetők ők jönnek szóba. Valószínű azonban, hogy az alapító a veszprémi káptalan volt. Erre utal, hogy első említése alkalmával azt írják róla, hogy az teljes joggal a káptalant illeti meg.³²² Ez az első írásos említése 1247-ből származik. Ekkor Henrik, a veszprémi káptalan prépostja több teljes joggal őt illető egyházat felszabadít a saját joghatósága alól. Az egyházaktól járó jövedelmek beszedését rábízta püspökére, Zlaudusra. Amint az az oklevélből kiderül, Henrik prépost a felszabadítást püspökének kérésére hajtotta végre. Ezután a végedi kápolna papja egy fél fontot fizetett Zlaudus püspöknek az egyház jövedelmei és az egyházi tized fejében.³²³ Mint a falu történetének első fejezetében bebizonyítottuk, ekkor éppen Zlaudus veszprémi püspök volt a falu birtokosa.³²⁴ A püspök ezzel a felszabadítással megszerezte a teljes rendelkezést a falujában álló kápolna felett. Az övé lett a kápolna kegyúri joga, ami azonban számára nem jelentett szinte semmit. Mint előjárónak, neki volt joga rendelkezni a kápolna ügyeiben, többek között a papjait is ő nevezte ki. A kegyuraság Zlaudus örököseinek és családtagjainak a számára azonban sokkal többet jelentett. A jog öröklődése révén beleszólást kaptak a papok kinevezésébe és némi szavuk volt a kápolna egyéb ügyeiben is. A végedi egyház kegyúri joga a Ják nemzetségtől a birtokkal együtt átkerült a Sitkey család tagjaihoz.

Az 1247-es oklevélből azt is megtudhatjuk, hogy a kápolna Szent György tiszteletére volt felszentelve. Szent György a jelenlegi Közel-Keleten lévő, az ókorban Kappadochiának nevezett vidéken született. Életének nagy részét az akkori Palesztinában élte le. Fiatal korában beállt a Római Birodalom hadseregébe, ahol egészen az ezredesi rangig jutott. Az ebben a korban megkezdődő keresztényüldözések idején minden vagyonát a szegények között osztotta szét. Ezután szembeszállt Diokletianus császárral, aki halálra ítélte és isz. 303-ban Konstantinápolyban kivégeztette. Szent György vértanú már az ókorban is nagy tiszteletnek örvendett, de a középkori magyar templomok közül is soknak lett a védőszentje. Magyarországi népszerűségét jelzi, hogy Szent István király az országot a védelmébe ajánlotta, Szent László pedig törvénybe iktatta a tiszteletét, a napját pedig országos ünneppé nyilvánította.³²⁵ Jelenleg Magyarországon mintegy 53 Szent György titulusú templom van, a nagy részüket a Nyugat-Dunántúlon és Észak-Magyarországon találhatjuk. A középkori lovagi eszményhez hozzá tartozott Szent György és a pannoniai katonaszent, Szent Márton

tisztelete is. A falu egyháza hű maradt eredeti védőszentjéhez, hiszen a középkori, a 18. században újjáépített és a mai templomnak is "sarkányölő" Szent György a patronusa.

A végedi egyházat alapítója a 11-12. század óta létező temetőben építhette fel. Ezt a temetőt már korábban is használhatták, minthogy a templom említésre került volna. A területen találtak egy a templom első említésénél jóval régebbi sírt. Annak az eldöntésére, hogy pontosan mikor is kezdtek a falu lakói ide temetkezni, ásatásokra lenne szükség. Nem bizonyos azonban, hogy egy ásatás a megfelelő eredményeket hozná, hiszen az 1991-es munkák is azt bizonyították, hogy a területet megbolygatták. Nehéz lenne itt eredeti állapotú sírt találni, annyira átforgatták a földet. Annyi bizonyos, hogy Szent László király az 1092. évi törvénykönyvében elrendelte, hogy a falvak lakossága a templomok köré temetkezzen. Nem lehetetlen, hogy már ekkor létezett a végedi egyház, bár erre egyenlőre semmi bizonyíték sincs. A domb, amelyen a templom áll, a ilyen építésre kiválóan alkalmas volt, hiszen a környező terepből kiemelkedik. Az sem mellékes, hogy keletelni lehetett a templomot. Ez annyit jelent, hogy a régi templomokat úgy építették, hogy szentélye kelet felé essen és azon az oldalon semmi se takarja a kilátást a kelő napra. Mint láthatjuk, minden szempontnak megfelelt a mai templomdomb, bár a tetejét mesterségesen kiszélesítették és kör alakúra alakították.

A középkori templom története

A végedi egyházzal a következő 80 év alatt semmit sem hallunk. Bizonyos azonban, hogy létezett ekkor is, mert 1328-ban egy I. Károly király által kiadott oklevélben a falunkat a másik Végedtől úgy különböztették meg, hogy Egyházas-Végednek nevezik.³²⁶ A középkor során számtalan alkalommal előfordult, hogy az azonos nevű és egymás közelében fekvő falvakat úgy különböztették meg egymástól, hogy azt a falut ahol templom is volt, Egyházas-nak nevezték. Ezen a módon került megkülönböztetésre a 14. század elején a Sitkey család birtokában lévő Véged a vele szomszédos, de a Vassányiak birtokában lévő Végedtől. Ez az adat egyértelműen bizonyítja, hogy Végeden 1247-től folyamatosan létezett a templom, ezért időtálló anyagból, kőből építették.

1311-ben a viennai egyházi zsinat a Szentföld visszafoglalásának költségeire tizedadót állapított meg, amit Magyarországon csak később, XII. János pápa ismételt felszólítására hajtottak be. A veszprémi egyház-

megyében, amelyben Véged található, csak 1331-37 között került sor a tized beszedésére. A tizedszedők Jacobus Berengarii és Raymundus de Bonofato pápai követek voltak. Szerencsére ránk maradt a pápai tizedszedők által készített jegyzék. Eszerint a két pápai követ és a kíséretükben lévők 1333-34-ben jártak Végeden. 1333-ban Pál végedi plébános (Paulus de Vegeg) 14 széles dénárt fizetett az adó fejében. 1334-ben pedig ugyanazon Pál plébános 19 széles dénárt fizetett a tizedszedőknek.³²⁷ A tizedjegyzékből megismerhetjük a környékbeli egyházas helyeket és azok plébánosait is. 1333-ban Zalabérben Pál (Paulus de Beer), Batykon Bertalan (Bartholomeus de Boch), Türijén pedig Márton nevű (Martinus de Gurle) plébános van. Ezek a papok sokkal több pénzt fizettek a tized fejében mint Pál végedi plébános. A végedi 33 dénárral szemben Bér 142-t, Batyk 80-at, Türije pedig 2 forint 15 dénárt fizetett be. Meglepő a nagy eltérés ezek között az összegek között. Nem tudjuk, hogy mi okozhatta a jelentős különbséget a falvak adói között. Erre két lehetséges magyarázatot találhatunk. Az egyik szerint Véged ekkor ennyivel kisebb volt, mint a többi falu. A másik szerint valamilyen felmentést kapott a tized egy részének befizetése alól. A falu és a templom későbbi adatainak az ismeretében ez utóbbi eset a valószínűbb. Ebből a 14. századi dézsmajegyzékből tudjuk, hogy az akkori veszpéri egyházmegye területén összesen 498 plébániát találtak a tizedszedők, amelyek nagy része önálló jogállású volt. Ortvy Tivadar az ezen jegyzék alapján írt munkájában ezt találjuk Végedről: "124. Vegeg, Veged a sümegi kerületben Zalabér filiája". Szerinte zalabéri filia volt Batyk, Pakod és Dötk is.³²⁸ A filia egyházi vonatkozású jelentése: "leány- vagy fiókegyház". Ez annyit jelent, hogy a filiális egyháznak általában nincsen saját papja. Ha van, ügyeit akkor sem intézheti saját maga, hanem csak az ún. anyaegyház plébánosának irányításával. Ortvy feltételezése véleményem szerint alapjában téves, a 18. századi helyzetet veszi figyelembe. A filiális viszony ellen szól, hogy ekkor valamennyi falunak, Végednek, Batyknak, Pakodnak sőt Dötknek is saját plébánosa volt. A végedi papot, mint láthatuk Pálnak hívták. Igaz ugyan, hogy a zalabéri plébánosnak is Pál a neve, de másként hívták a másik három falunak a papját. A végedi és zalabéri plébánosok nevének azonossága csak véletlen egybeesés lehet, hiszen a középkorban eléggé elterjedt volt a papok között a Pál név. Zalabér és az említett falvak filiális viszonya ellen szól az is, hogy Zalabér a Zala folyó túlsó partján fekszik, így a közlekedési nehézségek miatt csak nehezen lehetett volna a plébánosnak megközelíteni a folyó másik partján lévő filiákat. A harmadik indok az, hogy Zalabér ekkor még eléggé jelentéktelen hely volt. Semmi esetre sem lehetett központi helye a felsorolt négy falunak, így

semmi sem indokolta köztük a filiális viszonyt. Feltehetőleg Békefi Remignek van igaza, aki szintén önállóan tartja a környék falvainak egyházait.³²⁹ Összegzésként megállapítható, hogy Véged, Batyk, Pakod és Dötk csak a török háborúk után, a 18. századnak az elején lehetett Zalabér egyházi filiája.

Feltehetőleg a végedi egyházzal találkozhatunk egy 1357-ben íródott oklevélben. Annyira szakadozott és csonka azonban, hogy nagyon megnehezíti a benne rejlő adatok feldolgozását. Csak annyi állapítható meg belőle minden kétséget kizáróan, hogy Gechei János pereskedik Sitkey Lőkösrel egy Szent György tiszteletére emelt egyház a kegyúri joga miatt és hogy az oklevél 1357-ben keletkezett.³³⁰ Éppen az a darabja van leszakítva, amelyre annak a falunak a neve volt írva, ahol a per tárgyát képező templom állt. Jó okunk van feltételezni, hogy itt éppen a végedi egyház kegyurasága volt a vita tárgya. Ezt igazolja, hogy Véged egy része Sitkey Lőkös tulajdonában volt ekkor. A Sitkeyek falvaiban lévő templomok közül csak a végedinek volt Szent György a védőszentje. Végedhez a Sitkeyekkel rokonságban lévő Gechei család tagjai is jogot formáltak. Erről a jogról éppen az itt említett Gechei János mondott le 1345-ben, rokonai nevében is. A jogaikat átruházta Lőkös rokonára Sitkey Istvánra.³³¹ Talán a templom kegyúri jogait akarta a törvény előtt tisztázni egymással Sitkey Lőkös és Gechei János, mivel az 1345. évi oklevélben arról nem esett szó.

1381-ben a vasvári káptalan oklevelében találkozhatunk a végedi Szent György egyházzal. Ekkor Sitkey István és Sitkey fiai osztoztak meg Véged faluban lévő birtokaikon.³³² Az osztozkodásról készült oklevélben egy Zuha nevű erdőről azt írják, hogy az a ettől a templomtól keletre fekszik. Mint láthatjuk, az 1247-ben említett kápolnát itt már egyháznak nevezik. (1247-ben a "capella Sancti Georgy de Veged", itt pedig az "ecclesiam in eadem Vegud in honorem Sancti Georgy martiris" kifejezés szerepel.) Ez egyértelművé teszi, hogy 1381-re átépíthették és megnagyobbíthatták a 150 évvel korábban említett kápolnát. Olyan templomot építettek a kápolnából, amely a falusi templomok között nagyon ritka. Kevés ilyen állhatott az ország akkori falvaiban. Ez a templom a mainál kicsivel nagyobb, kéttornyú és háromhajós épület volt. Román stílusban, homokkőből és téglából építették. Ezt az 1991-es ásatások bizonyították be templomunkról. A korábbi kápolna átépítésénél valószínűleg a jáki templom lehetett a minta, mivel a két templom alaprajza feltűnően hasonlít egymáshoz. Hogy ez a hasonlóság nem véletlen műve, azt bizonyítja, hogy a jáki apátsági templomot az a Ják nemzetség építtette, amelyből a Sitkey család is származott. 1325-ben éppen a Sitkey család tagjai voltak a kegyurai a híres

jáki templomnak is.³³³ Ez a család volt Véged birtokosa is, ezért nem erőltetett dolog összefüggést keresni a két templom között. Az alaprajz hasonlósága mellett a két templom védőszentje is azonos. Mindkét templom Szent György tiszteletére volt és van jelenleg is felszentelve. Mivel a jáki templom és monostor a Jákok nemzetségi monostora és temetkezőhelye volt, így nem lehetetlen, hogy a végedi templom eredetileg a Sitkey család monostorának épülhetett. Lehetséges, hogy a család első tagjai ide temetkeztek, bár annak bizonyítására, hogy a templom alatt kriptá is volt, a belső részén alapos ásatásokra lenne szükség.

Egy a 15. század elején lefolyt egyházi per folyamán hallunk újra végedi plébánosról. Még XXIII. János pápa idejében (1410-1415) több Zala vármegyei plébános megakadályozta a veszprémi káptalant a neki járó tizednegyedek beszédésében. Ebben a korban törvény szerint az egyház által szedett tizednek $\frac{1}{4}$ részén a káptalan osztozott az egyházmegye papjaival vagy fele részben vagy 2:1 arányban. Ebben az esetben viszont a plébánosok teljes egészében lefoglalták maguknak a tized negyedét. Ezek Nagygyörbő, Karmacs, Keszthely, Szentandráspáh, Hosszúpáh, Szentgyörgy, Mándhida, Kustány, Kehida, Enyere, Szöllős, Szántó, Szentandrás, Kopány, Véged, Pakod, Dötk, Istvánd, Szepetk, Ollár, Orbánosfalva és Kolonfalvak plébánosai voltak. A tizednegyed elosztása miatt per keletkezett a káptalan és a plébánosok között, akik azt állították, hogy a beszédendő tized negyede őket illeti meg. A pápa kiküldte a felekhez ügyhallgatóját, aki 1414-ben hozta meg az ítéletét. Ebben jogtalanoknak mondta ki a tizednegyednek a plébánosok által történt lefoglalását. XXIII. János pápa elmozdítása után az egyházi zsinat a veszprémi káptalan kérésére megerősítette az 1414. évi ítéletet. 1418-ban a kirendelt végrehajtó, Béry Bereck fehérvári prépost intézkedett is az ügyben. (Ez a fehérvári prépost a zalabéri Béry család tagja volt, így közelebről is ismerhette a vesztes plébánosokat.) A per valószínűleg a zalai plébánosok fellebbezése folytán V. Márton pápa elé került. A továbbiakban több tárgyalást is tartottak a vatikáni bíróságok. Ezek az egyházi bírák részéről mindkét fél javára született döntés, de a vesztes azt mindig megfellebbezte és érvénytelenítették. Végül a per a Rómából visszakérült a magyarországi bírák elé. 1420-ban több tanúkihallgatást is végeztek az ügyben. Az ezeket követően újra megindult perben mindkét fél kitartott saját igaza mellett. A káptalan ügyvédje azt bizonyította, hogy a plébánosok már 1410-ben lefoglalták a káptalannak járó tizednegyedet. Ők állításuk szerint csak az utolsó három évben szedték be maguk az említett negyedet. A perben a bírák csak hosszas tárgyalások után hoztak ítéletet 1421 júniusának végén. A kihirdetett ítélet szerint a

káptalan az utolsó három évet kivéve mindig a birtokában volt a tizedek negyed részének, ezért a plébánosok ettől őt jogtalanul fosztották meg. A jogtalanul elfoglalt negyedet vissza kellett bocsájtaniuk a káptalan részére, ezen felül még 900 forintot is meg kellett téríteniük, mivel évi 300 forintnyi jogtalan jövedelemhez jutottak. A plébánosokat terhelte a 150 forintra rúgó perköltség is, így összesen 1050 forintjukba került a káptalan tizednegyedének lefoglalása.³³⁴

A hosszú pereskedés során kiadott különböző oklevelekből két végedi plébános nevét is megismerhetjük. Demeter Péter volt az, aki több társával egyetemben megakadályozta a veszprémi káptalant a tizednegyedek beszédésében. Ezzel a Demeter Péterrel az 1417 és 1419 között kiadott oklevelekben találkozunk. A per végére azonban vagy eltávolították Pétert a végedi plébánosi állásából vagy meghalt, mert az ítélelhozatal idején már másik plébánosa van Végednek. A bírák által kiszabott büntetést már István végedi plébánosnak kellett megfizetnie. Istvánnal az 1421-es év folyamán kiadott oklevelekben találkozhatunk.³³⁵

Még javában zajlott a fenti per, amikor egy másik forrásban is találkozunk a végedi templommal és annak kegyurával. 1418. március 16-án Sitkey László fia Mihály -I. Zsigmond király udvari sáfárja, aki urával éppen külföldön tartózkodott- egy kéréssel fordult V. Márton pápához. Kérte, hogy engedélyezzen búcsút, azaz bűnbocsánatot az ő kegyurasága alatt álló sitkei Szent Lőrinc és Szent Miklós, valamint a végedi Szent György egyházakba látogató híveknek.³³⁶ A kérést V. Márton pápa Constanzbán, 1418 áprilisában kiadott bullájában teljesítette. Ezután teljes bűnbocsánathoz jutottak azok, akik Szent György vértanú ünnepén ellátogattak a végedi templomba. A búcsút engedélyező bulla érdekessége, hogy éppen abban a svájci városban adta ki a pápa, ahol három évvel korábban a cseh Husz Jánost vallási nézetei miatt máglyán elégették. Ezen a megégetésen és az azt megelőző peren ott volt Zsigmond magyar király és német-római császár is, kíséretében pedig bizonyára jelen volt udvari sáfárja, Sitkey Mihály is. Ez az oklevél egyébként azt is bizonyítja, hogy minden kétséget kizáróan a Sitkeyek voltak a végedi templom kegyurai, akik amint azt láthattuk mindent meg is tettek azért, hogy kedvezményekhez juttassák. A végedi templom kegyuraságára vonatkozóan csak két írás létezik. Az egyik már korábban említett és kétséges 1357. évi oklevél a kegyurasággal kapcsolatos perről, a másik pedig ez a búcsút engedélyező pápai bulla.

Véged következő plébánosát, akit név szerint is ismerünk, a római Vatikánban szentelték pappá. A 15. század folyamán sok esetben előfordult, hogy a felszentelendő plébános jelölt nem felelt meg bizonyos köve-

telményeknek. Ebben az esetben a püspökök nem szentelheték pappá őket. Ilyenkor csak a pápa adhatott felmentést a követelmények teljesítése alól. Azok a kispapok, akiknek a felszentelése bizonyos akadályokba ütközött, azok elzarándokoltak Rómába a Szentatyához felmentésért és felszentelésért. Így tett Jakab fia Péter is, akit kineveztek a végedi Szent György parochialis egyház rektorává, de Magyarországon nem szentelték pappá. A templom igazgatójává kinevezett Péter néhány egyházi ténykedés kivételével minden munkát elvégezhetett, de egy éven belül pappá kellett szenteltetnie magát, mert ellenkező esetben elveszítette volna helyét és vele a jóvelmeket is. Ezért Péter elzarándokolt a Vatikánba, ahol kérte a felmentését és felszentelését. A pápai kancellária 1429. január 14-én adta ki a számára azt a bullát, amelyben bizonyították, hogy megkapta a szükséges pápai felmentést és pappá szentelése is megtörtént. Jakab fia Péter úgy látszik nem egyedül vállalkozott a római zarándoklatra, mert vele együtt szentelték pappá János fia Pétert is, aki a koppányi templomnak volt rektora.³³⁷

Egy hatalmaskodási perből ismerjük a következő végedi plébános, László nevét. 1501. szeptember 29-én Béry István két másik zalabéri nemessele együtt erőszakkal elvitte a türjei prépostnak a felsőtürjei szőlőkből járó 20 hordó borát. Mivel ezen felül Béry Istvánnak még más tartozásai is fennálltak a préposttal szemben, ezért pereskedésre került sor. Ez a Zala vármegyei alispán előtt folyt, ahol tanúként hallgatták ki László végedi plébánost is.³³⁸

Valamikor a 16. század elején kerülhetett sor a végedi templom megerősítésére. Az eredetileg román stílusban épült egyháznak vastag falai és két tornya volt, ami lehetővé tette erődként való használatát. A két torony elé a védelmi lehetőségek javítására egy vastagfalú négyszögletes bástyát emeltek. Ennek az alapjai a templom körül 1991-ben végzett ásások során kerültek elő. Sajnos semmilyen írás nem maradt fenn sem az erődítésről, sem arról, hogy mi indokolta az építkezést. A török veszély semmiképpen nem indokolhatta az építkezést, hiszen még jóval a mohácsi csata előtt vagyunk. Ekkor még senki sem tudhatott arról, hogy később törökök fognak pusztítani Végeden. A templom még a megerősítés után sem tudott volna komolyabb támadó csapatoknak ellenállni, ezért lehetséges, hogy az 1508-ban létrejött végedi vám védelmére építették hozzá a bástyát. Ezzel meg tudták óvni a falubelieket és a vám bevételeit a kisebb rablóbandáktól és az esetleges hatalmaskodóktól. 1517-ben találkozunk a végedi várnagy nevével, aki bizonyára ennek a templomerődnek volt a kapitánya. (Georgio Gyerfai castillo de Wegedy)³³⁹

Az 1523-as évből két végedi plébános nevét is ismerjük. Ebben az évben Márton, dőtki plébános minden vagyonát Perbári Lukács kapornaki plébánosra hagyta. A végrendelet ügyében az 1523-as évben tanúkihallgatást végeztek. A jegyzőkönyvben a kihallgatást végző ülnökök között találjuk a "nagytekintélyű" Simon végedi plébánost. A beidézett tanúk sorában pedig Máté végedi plébános szerepel. Máté neve után az áll, hogy jelenleg ő a templom papja. Eszerint viszont Simon plébános egy idős pap volt, aki öreg korára is megmaradt abban a faluban, ahol működött. A kihallgatást végző ülnökök sorába bizonyára a kora, tapasztalata és tekintélye miatt kerülhetett be. A tanúk vallomásait szintén végedi egyházi ember írta le és hitelesítette, mégpedig Végedi Fáber (Kovács) Antal fia Ferenc. Fáber Ferenc neve után azt írta oda, hogy mint pápai felhatalmazással felruházott jegyző végezte a hitelesítést. (Et ego Franciscus natus Anthony Fabri de Wedeg aut. pontificali notarius.)³⁴⁰

Valószínű, hogy az itt említett Fáber Ferencet találjuk a bécsi egyetemen is. 1515. április 14-én ugyanis az egyetem magyar nemzetének anyakönyvében a következő nevet találjuk: "Fábri Ferenc". (Franciscus Fabri Megiensis) Ez a Fábri Ferenc ekkor 10 dénár tandíjat fizetett be az egyetemen.³⁴¹ Később bolognai egyetemen is találkozunk ezzel a névvel. Az egyetem évkönyvébe az 1522-es évben tett bejegyzésben találjuk Fáber Ferencet. (Franciscus Faber de Megiensis) Mint kiderül, ez a Fáber Ferenc még verset is írt.³⁴² Nagyon valószínű, hogy a két egyetemen is tanuló Fáber Ferenc azonos a később Végedi Fáber Ferenc néven szereplő egyházi jegyzővel. Nem tudjuk, hogy a neve után szereplő "Megiensis" kifejezés mit jelenthet. Lehetséges, hogy a kifejezés Simegiensis akar lenni, ami esetleg a sümegi kerületből származót is jelenthet. Ez nem lehetetlen, hiszen számtalan esetben előfordult, hogy a tanulók annak a püspökségnek vagy egyházi kerületnek a nevében szerepelnek, ahonnan származnak. Ha itt valóban a végedi kovácmester fiáról van szó, akkor felmerül a kérdés, hogy kinek a költségén történt a taníttatása. Nem valószínű ugyanis, hogy egy végedi kovács akkora jövedelemmel rendelkezett, hogy fedezni tudta volna a fia osztrák és olasz egyetemeken történő taníttatásának költségeit. Ehhez bizonyára a Sitkey család tagjainak segítségét is igénybevevették. Fáber Ferenc sikerrel végezhetette el az egyetemeket, különben nem kapott volna pápai felhatalmazást a jegyzői működésre.

Nem Fáber Ferenc az első a végedi származású írástudók sorában. A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvében találunk Vegeg-i Mihály deák nevével. 1470. június 14-én néhai Zichy Osvát fia Mihály többekkel egyetemben ügyvédjeül fogadja az említett Végedi Mihály deákot is.³⁴³ A

16. század elejéről két végedi származású egyházi személyről is maradtak fenn adatok. 1521-ben szerepel "Emericus de Weded", azaz Végedi Imre tordai kanonok.³⁴⁴ 1546-ban pedig Ambrosius de Wededi", azaz Végedi Ambrus szolnoki főesperest említik.³⁴⁵ Az itt felsorolt három személy bizonyára a mi falunkból származik, mert ebből a korból nem ismerünk más Véged nevű falut. Ezt bizonyítja az is, hogy tudunk Wededy vagy Végedi nevezetű családról is. Kétséggé teszi viszont az idetartozást, hogy két említés a Tiszántúlhoz (Végedi Mihály és Végedi Imre) egy pedig a Duna-Tisza közéhez (Végedi Ambrus) kapcsolódik. Ezek a vidékek nagyon messze esnek falunktól.

A következő plébánossal a 16. század közepén találkozunk, mivel 1550-ben összeírták a veszprémi egyházmegye papságának neveit. Ekkor Véged a kapornaki egyházi kerületben szerepelt, papja pedig Leonardus plébános volt.³⁴⁶ Négy évvel később került sor arra, hogy Gáspár mester, egerszegi plébános végigjárja az egerszegi és kapornaki kerület plébániáit és megállapítja azok kárait, hiányosságait. Végedre elérve ezt írja: "Veged vacat multis annis".³⁴⁷ Ez annyit jelent, hogy Véged hosszú idő óta szünetel. Az 1550 és 1554 között eltelt négyéves időszakban valami súlyos dolognak kellett történnie, hogy a szünetelés bekövetkezzen. Leonardus plébános az 1550-es összeírást követően hamarosan vagy elhalálozott vagy elköltözött a faluból. Ha csak nem régen történt volna mindez, akkor nem a hosszú idő óta szünetel kifejezés, szerepel, hanem annyit írnak, hogy szünetel. Ezt a szünetelést okozhatta az 1551-52-ben bekövetkezett török pusztítás, de az 1550-es években a Dunántúlon tomboló pestisjárvány is.³⁴⁸ Ez az 1554. évi feljegyzés az utolsó említése a végedi plébániának. Később két alkalommal ugyan még találkozunk a templommal, de többé már sem plébánossal, sem a plébániával nem találkozunk az írásokban. Megszűnt a középkori eredetű végedi plébánia.

1600-ban a sok pusztítás ellenére még létezett a templom. A török által ostromolt Kanizsa várának a felmentésére indult egy császári sereg a Győr melletti táborból, amelynek szállásmestere lerajzolta Végedet.³⁴⁹ Ezen a rajzon egy épnek látszó, egytornyú templomot láthatunk. A torony a dél-nyugati sarokhoz kapcsolódik. Nem látható viszont sem a másik torony, sem a 16. század elején a templomhoz hozzátoldott bástya sem. Ezeket erre az időre bizonyára lerombolták a sok pusztítás során, ami a rajz készítése előtt történt. A rajzon látható ép templom bizonyára csak a rajzoló idealizálása következtében látható, hiszen nehezen képzelhető el, hogy a török és magyar seregek pusztításai és gyűjtogatásai közepette éppen maradt volna. Az feltehető, hogy egy-egy rombolás után a nagyobb

sérüléseket helyreállították, de az egészet biztosan nem restaurálták. A miniatűr rajzon látható templom leginkább egy gótikusan átépített templomra hasonlít.

A 17. századra egyházi jellegében is jelentősen megváltozott a helyzet Magyarországon, nagy teret hódított a protestantizmus. Az ország lakosságának jelentős része tért át a katolicizmusról a protestantizmusra. Az ország főurainak és nemeseinek nagy része is protestáns lett. A protestánsok sok helyen erőszakkal elvették a katolikusoktól a templomaikat. 1661-ben Musay püspök összeírta az ő korában még létező, de a protestánsok által korábban elvett templomokat és gyülekezeteket.³⁵⁰ Ezek között megemlíti Véged nevét is, tehát 1661-ben még bizonyosan állt a falu régi temploma. Musay összeírásában szerepel a környékről Pereszteg, Aranyad és Szentgrót is. Megtalálható azonban az összeírásban Sitke neve is. A Sitkey család tagjai valamikor a 16. század vége vagy a 17. század eleje táján tértek át az evangélikus hitre. A falvaikban lakó jobbágyok, így a végediek is bizonyára uraikkal együtt tértek át más vallásra. A Sitkeyeknek végül éppen a hitük miatt kellett elköltözniük a Dunántúlról, valamikor a 17. század végén. Véged környékén a protestantizmus csak az 1630-as években kezdett vezető szerephez jutni. 1639-ben Zalabérben egy Almássy Gergely nevezetű prédikátor működött, de tudunk Sitkén működő prédikátorról is.

A 17. század végére megszűnt létezni Véged. Lehetséges, hogy pusztulását a lakóinak vallása okozta, mivel Véged akkor tűnt el véglegesen, amikor a Habsburgok kíméletlen protestánsüldözésbe kezdtek. A török-magyar végvári harc során szinte teljesen elpusztult a környék minden faluja. Csak Zalabérnek és Türrének sikerült túlélnie a török háborúkat. A népesség csökkenésével egyre inkább háttérbe szorult a protestantizmus. Amikor a 18. század elején kezdenek újra betelepülni a falvak, már csak elenyésző a protestánsok száma a lakosság között.

Érdekes bejegyzést találunk a zalabéri plébánia halotti anyakönyvében az 1718-as évnél. "Farkas István meghalt 1718. augusztus 31-én, 84 éves korában. A pakodi Szent Margit tempomban temették el. 48 éven át gyakorolta a licenciátust Zalabér, Pakod és Véged falukban."³⁵¹ A licenciátus kifejezés annyit jelentett, hogy nem papi, hanem civil ember végezte a hívek lelki gondozását, egyházi felhatalmazással. Farkas István szinte minden ténykedést végezhetett misézés és egyes szentségek kiszolgáltatása kivételével. Kétséges azonban, hogy Végeden valóban végezhetett-e ilyen tevékenységet. A falut ugyanis az írások szerint 1670-ben teljesen elpusztították. Ha utánaszámolunk, az éveknek, akkor a következő eredményt kapjuk: 1718 - 48 = 1670. Éppen amikor Farkas István gyakorolni kezdte a li-

cenciátust, akkor pusztult el Véged. Így tevékenysége legfeljebb néhány évig tarthatott a faluban, vagy csak az innen elmenekültek lelki gondozását végezte.

Az új templom építése és története

Az 1670-ben elpusztult falut csak 65 év eltelte után, 1735-ben kezdték benépesíteni a környék falvaiból ideköltöző jobbágyok és zsellérek. Addig teljesen néptelenül, pusztán állt Véged. Ezalatt az idő alatt régi temploma a pusztítások következtében és a karbantartás hiánya miatt teljesen összedőlt. Az újonnan betelepült hívek lelki gondozását már a zalabéri plébános végezte, megszűnt a faluban az önálló plébánia. Végedet egy 1748-ban készült összeírásban említik először zalabéri filiaként Batyk, Pakod és Dötk társaságában. A faluban ekkor már 44 ház állt és 140 volt a lakosok száma.³⁵² Ez a 140 ember 13 évvel a falu alapítása után templomépítésbe kezdett. Ez vallásos buzgalmukat mutatja, hiszen éppen csak hogy megtelepedtek a faluban. Véged új templomát a régi templom elbontásával, annak romjaiból kezdték felépíteni 1748-ban. Egy 1754-ben kelt összeírás szerint a szentélye már elkészült, a hajót építik.³⁵³ Hat év alatt jutottak el addig, hogy elbontották a régi romokat és megkezdhatték az építkezést. Egy 1777-es összeírás pedig arról tudósít bennünket, hogy nemsokkal korábban szentelték fel az új végedi templomot Szent György tiszteletére.³⁵⁴ Tehát a faluba költözők a régi templom védőszentjét választották az új templom védőszentjéül. Az említett összeírásokból tudjuk, hogy a falubeliek a nagy, háromhajós, román stílusú templomból csak a középső hajót építették újjá, így az lényegesen kisebb lett, mint elődje. A templom építésével egyidejűleg szinte teljesen eltűntették a régi román templom maradványait.

Az 1777-es egyházi összeírás bővebben is foglalkozik a végedi templommal. Megtudhatjuk, hogy a misézéshez szükséges felszereléssel "elégge el van látva". Van egy aranyozott kelyhe, aranyozott úrfelmutatója, 2 miseruhája, 2 vállkendője, 2 albája, 1 misekönyve és még néhány egyéb holmi. A templom jövedelmei a perselyből és más buzgó adományokból származnak. Készpénz ekkor összesen 66 forint volt. Ennek a templomnak orgonája nem volt, homlokzati toronyban két harang került elhelyezésre. A nagyobb 1 center 26 font, a kisebb pedig 55 font súlyú volt. A falu lakóinak száma ekkor már 542 fő volt. A hívek vasárnaponként a zalabéri templomba jártak le misére. A végedi templomban csak minden harmadik vásár-

nap, valamint a nagyobb ünnepeken alkalmával tartottak misét. Egészen századunkig fennmaradt ez a miserend. A zalabéri templombajárás emlékét őrzi az oda vezető útnak a Miseút elnevezése is. A végedi hívek 1760-ban szerződést kötöttek a zalabéri plébánossal, amelyben megszabták annak járandóságait. Eszerint a falu nem fizetett párbért, helyette évi 35 forintot adtak. Ezt a pénzt a falubíró gyűjtötte be és adta át Szent György napkor a plébánosnak. Adventben a plébános 12 négyökrös szekérre való fát kapott a falu lakóitól.³⁵⁵ Misealapítványként egy hold rét is járt neki, mégpedig a Hosszú-földekre nyíló dűlőben. Ezért Szentháromság napján egy énekes misét kellett mondani hálaadásul, hogy a Bartohodeiszky család visszanyerte a vagyonát az elzálogosításból. Ugyanekkor körmenetet is tartottak az aranyadi hegyen lévő kereszthez. (A körmenetet a nép részvétele hiányában csak néha tartották meg, később pedig báró Mikos panasza miatt maradt el, mert a földjeit agyontaposták a körmeneten résztvevők.)³⁵⁶ 1778-ban a zalabéri plébános a 35 forintnyi járandóságon és a 12 szekér fán felül 4 pozsonyi mérőre való szántóföldet is kapott Végeden. Ez annyit jelentett, hogy a végedi jobbágyság akkora földet műveltek meg neki, amelybe vetés alkalmával kb. 2,5 mázsa gabonát tudtak elvetni.³⁵⁷

1771-re már működött a római katolikus iskola is Végeden, tanítójának neve Horváth István. Összesen csak nyolc tanítványa akadt a faluban. Az általa oktatott tantárgyak a következők voltak: írás, olvasás, számolás, történelem és hittan. A falu lakói a tanítónak különböző javadalmakat biztosítottak. Minden házaspártól kapott a szokások szerint $\frac{1}{3}$ köből kenyérgabonát és 10 dénárt, minden egyes tanítványa után pedig évente 1 forintot. Az összes jövedelme évente 40 forint volt. Ezeken a járandóságokon felül kapott a falu területén bizonyos nagyságú földet és rétet is. Ezeket a területeket a falu lakói irtották ki a számára az erdőből és tették művelhetővé. A tanítót a falu lakói a plébánossal egyetértésben fogadták fel és ők gyakorolták felette a felügyeletet is. Ő volt egyben a falu jegyzője és kántora is. Ezekért a teendőkért még külön jövedelmeket biztosítottak a számára a végediek. Az összeírás készítői Horváth István munkájával meg voltak elégedve, nem találtak azon javítanivalót. A végedi tanító lakása a feljegyzés szerint ekkor egy szobából, konyhából, kamrából és istállóból állt. Ezt a falu lakói tartották karban számára kézi és fogatos munkával, valamint készpénzzel.³⁵⁸

1777-ben már Erdős Mátyás a végedi tanító. Neki ugyancsak nyolc tanítványa volt. A tanító házában ekkorra már két szoba volt, amelyből az egyiket iskolateremként használták. Megnőtt közben a jövedelme is, 92 forint és 36 dénár járandóságot kapott a falu lakóitól.³⁵⁹ Az 1792. évi halotti

anyakönyvben találhatjuk a következő végedi tanító nevét. A bejegyzés szerint ekkor halt meg "Georg Katona ludimagister in Véged". Katona György a harmadik a végedi tanítók sorában, akinek ismerjük a nevét.³⁶⁰

Az 1782-es egyházlátogatáskor ezt jegyezték fel Végedről: "Szala-Bér filiája, 1/3 órányira az anyaegyháztól. Temploma Szent György tiszteletére szentelt. Papja nincsen, lakosainak száma 572 lélek."³⁶¹

Szalay István -aki 1794-1840 között volt zalabéri plébános- 1835-ben határozta el, hogy a filiájához tartozó templomok kertjeibe keresztekét állíttatt. Még ebben az évben elkészültek a keresztek és fel is állították őket a templomok kertjében. Ilyen módon került a végedi és a batyki templom kertjébe a még ma is álló kereszt. Ezeket a híres keszthelyi kőfaragó mester, Kugler Mihály műhelyében készítették. Hasáb alakú alapzaton áll maga a kereszt, előtte a Fájdalmas Anya alakjával. Az egyenes szárú keresztben a halott Jézus Krisztus. Az egészet szalagfonatos kerítés veszi körül. Eredetileg festett volt a kereszt, de mára ez már szinte teljesen lekopott róla. A szobor anyaga szépen kidolgozott homokkő. Jelenleg a Szalay István által állíttatott kereszt műemlék jellegű. A plébános az általa felállíttatott négy kereszthez összesen 20 forintnyi alapítványt tett. Ebből kellett őket rendben tartani.³⁶² A Kugler-műhely keresztjével szemben, a falu egyetlen terén áll Szent Vendel szobra. Ez barokk stílusú, szintén homokkőből készült. Kissé rongált állapotban egy sokkal későbbi talapzaton áll. Szent Vendel tiszteletét még Padányi Bíró Márton veszprémi püspök terjesztette el az egyházmegyéjében. Ő a pásztorok és állataik védőszentje. A szobrot valamikor a 18. század végén vagy a 19. század elején állíthatták fel egy nagyobb állatpusztulás után. Sajnos sem a készítési ideje, sem készítője nem ismert.

A végedi templomról fennmaradt következő adat egy súlyos szerencsétlenséggel kapcsolatos. Amint azt a falu történeténél már láthattuk, 1834. március 19-én nagy tűzvész pusztított. Ennek során leégett a fél falu és vele a templom is. A tűz során megsemmisült a templom a tornyával együtt, a nagy hőségben még a harangok is megolvadtak. Ugyanezen év folyamán megkezdődött az újjáépítés. A munkát türjei építőmesterek tervei alapján folytatták. Az egyhajós templom oldalfalait áttörték, belőlük négy oszlopot képeztek ki és két mellékhajót is építettek. Ezzel az építkezéssel a középkori templom akkor még látható alapjait követték, bár némileg kisebb lett, mint a régi. A templom fő építőanyaga a téglavolt, de felhasználták a régi templom megmaradt köveit is. A falakat nem alapozták, hanem a középkori falakat bontották vissza a lábazat szintjéig. Ezek szolgálnak a mai falaknak alapul. A templomot ekkor még torony nélkül építet-

ték. Viszonylag gyorsan, már 1836-ra elkészültek a munkákkal.³⁶³ A templom megépítéséhez szükséges pénz egy részét csak kölcsönök felvételével tudták előteremteni. Összesen 421 forint kamat nélküli kölcsönt kaptak. Kölcsönzők a következők voltak:

Fekete Imre, a plébános kocsisa	150 Ft
A zalabéri templom	125 Ft
A batyki templom	50 Ft
A Szent Antal kápolna	50 Ft
Szalay István plébános	46 Ft
Összesen:	421 Ft ³⁶⁴

Ezeket az összegeket 1838-ra sikerült a templomnak visszafizetnie a számukra. A munkákhoz szükséges többi pénz a hívek istenes adományai-ból gyűlt össze. Fizikai munkájukkal is részt vettek a végediek a templom építésében. 1838-ra már két harangot is be tudtak szerezni a végediek, ezeket egy haranglábon helyezték el. A homlokzat előtti tornyot 1870-ben kezdték építeni, 1871-re elkészült, akkor még fazsindely borítással. Ezzel az építkezéssel nyerte el a mai alakját templomunk. Háromhajós, egytornyú, egyeneszáródású, három támpillérrel erősített szentélyű barokk stílusú épület lett.³⁶⁵

Az 1836-ban készült összeírásból ismerjük Antal András végedi jegyző és tanító nevét. A feljegyzés szerint az iskola ekkor jó állapotban volt. A tanító jövedelmei a következők voltak: alapítványként járt neki belső és külső kenderföld, négy hold szántó és három rét. Évente ő is 12 szekér fát kapott, a harangozás fejében pedig a falu szántóterületei után holdanként egy kéve gabonát. A tanítás fejében összesen 15 forint készpénz járt neki.³⁶⁶

A 19. század közepén jelentős adományt kapott Véged és annak temploma. 1853-ban meghalt az örvösi és végedi földbirtokos gróf Mezzőszegedi Szegedy László. Neki a családi birtokai a falutól keletre lévő, ma is Szegedinek nevezett területen voltak. A grófnak 800 forint kölcsön adott pénze volt báró Mikos Eduárdnál. Mikos bizonyára a kastélyának építésre vette fel ezt a kölcsönt Szegedy Lászlótól, ugyanis ebben az időben épült a jelenlegi mikosdi kastély. A bárónak a kölcsönt szerződés szerint 1856-ban kellett visszafizetnie. Szegedy László a végrendeletében meghagyta, hogy a kölcsönt csak a megszabott időben kell visszafizetnie báró Mikosnak, mégpedig Véged falu javára. A összeg felét a ki kellett adniuk kölcsönbe, kamatra. A 400 forint kamataiból a zalabéri plébánosnak 20 forintot, a

kaplánnak pedig 10 forintot kellett kifizetni. A pénz fejében ezután már énekes miséket tartottak a végedi templomban. Szegedy László a 800 forintból 200-at a végedi templomra hagyott, hogy annak részére miseruhákat és ministránsruhákat vegyenek. A maradék 200 forintot szintén kölcsönbe kellett adni. A gróf meghagyta, hogy ennek a kamataiból befolyt összeget a végedi iskolás gyermekek számára tankönyvek vásárlására fordítsák. A pénzek kezelését Szegedy László a mindenkori végedi falubíróra bízta. Az alapítvány kezelését azonban hamarosan Széll János zalabéri plébános vette át.³⁶⁷ Gróf Szegedy László jószívűségét és Véged iránti jóakaratát mutatja halálos ágyán végrendeletileg tett adománya. A 800 forint pénzzel és annak kamataival évekre megalapozta Véged és temploma anyagi helyzetét. A falu lakói hálás szívvel gondolhattak a jötevőjükre.

1899-ben végre orgonát is kapott templomunk. Erre a pénzt részben a falu lakói, részben a falubeli földbirtokosok adták össze. Az ára 900 forint volt. A templom pénzből 300 forintot különítettek el erre a célra. Az orgona vásárlásához bárk Mikos János 30 Ft, gróf Szegedy Béla császári és királyi kamarás 25 Ft, Okolicsányi Dénes 25 Ft adománnyal járult hozzá. A többi 520 forintot az áldozatkész végedi hívek adták össze. Az orgonát Peppert Nándor és fiai orgonagyárában készítették, a templomban 1889 áprilisában került felállításra. Az avatáskor egy üzenetet helyeztek el benne az utókornak, amelyet Pozsgár Gyula tanító írt. Szavai még 100 év eltelte után is megfogadásra méltók és mutatják az akkor a faluban élt őseinek vallásos lelkiületét. Erdemes szó szerint idézni szavait:³⁶⁸

"Ti hozzátok szólunk Kedves Utódok! Akik majd akkor fogtok élni a midőn mi már nem leszünk az élők sorában. Gondoljatok őseitekre! Emlékezzetek meg imáitokban rólunk és mindazokról, akik áldozatkészségük által lehetővé tették ezen díszes orgona megszerezhetését. Tudjátok meg, hogy e községnek lakói midőn templomról és iskoláról volt szó, sohasem sajnálták fillérjeiket áldozatul hozni Isten dicsőségére és a népnevelés ügy előmozdítására. Kövessétek ti is mindenkor eleitek példáját, és az égi áldás nem fog elmaradni. Isten áldása legyen ezen orgonán és áhitatot gerjesztő hangja sokáig zengjen az ő dicsőségére.

Végeden, 1889. április 5-én.

Pozsgár Gyula kántor-tanító"

Nem sokkal az orgona után a padok is elkészültek. Ezzel a templom belső elrendezése elnyerte a mai alakját. A főoltárkép egy ismeretlen festő által a 18. században készített Szent Györgyöt ábrázoló olajfestmény. A templomban található egy szintén 18. századi Madonna faszobor is. Oszt rák mester munkája lehet a szobor, mivel a Madonna és a kis Jézus fején

egyaránt az osztrák császári korona látható. A középkori templomból fennmaradt a keresztkút, amelyet ma szenteltvíztartóként használnak. Nézzük át a templom jelenlegi berendezési tárgyainak készítése idejét, s mikor kerültek Végedre ill. Zalavégre.³⁶⁹

A jelenlegi Mária oltár helyén eredetileg állt Lourdesi Mária oltárt 1901-ben emeltette Németh János és neje Vajda Anna. Az építésének és felszerelési tárgyainak a beszerzése összesen 940 koronába került.

A templom és a sekrestye 1903. október 20-a óta van cementlapokkal burkolva. Az ára 155 korona 22 fillér volt.

1905. október 5-én állíttatták a végedi hívek a Páduai Szent Antal szobrot.

A jelenleg a plébánia falában lévő, egykor az iskola előtt állt Mária szobrot Ferencz János és neje állíttatták fel 1910. március 20-án. A fenntartására 100 koronát tettek le.

1926. december 19-én szentelték fel a zalavégi hívek által vásárolt Jézus Szíve szobrot, amelyet St. Ulrich-Grödenben készítettek, Ausztriában.

Az 1938-as Szent év és a budapesti Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére állíttatták a templomban lévő Kis Szent Terézke szobrot.

1916. augusztus 6-án vitte el a katonaság a templom tornyából a 392 kilós harangot. Helyette a Baráth Imre zalabéri káplán által indított mozgalom vásárolt 1925-ben egy 408 kilós harangot. Ennek felszentelése 1925. május 3-án volt.³⁷⁰ Jelenleg csak ez található templomunk tornyában. Feliratai a következők: "Öntette Zalavég község, Orbán János és felesége Budai Mária 1925-ben. Öntötték Seltenhofer Frigyes fiai harangöntő gyárában Sopronban 4646. sz." Nem sokáig volt két harang a toronyban, ugyanis a kisebbiket 1944. július 28-án újra elvitte a hadsereg. Ezt 1865-ben készítették Seltenhoferék. Helyette még ez ideig sem került újabb harang a toronyba.

A templomot több alkalommal restaurálták századunk során. Többek között az 1910, 1931, 1943, 1962, 1990, 1992 években. 1931-ben a zalavégiek önkéntes adományaiból összegyűlt 2.800 pengő költséggel tatarozták a templomot. A korhadt és bedőléssel fenyegető toronysisakot lebontották, helyette új, bádogtetős sisakot építettek.³⁷¹ Az 1942. évi restaurálás során az addig szerény festésű templomot freskókkal díszítették. A képeket Csébi Gaál József festőművész készítette. A kifestés teljes költsége 3.000 pengő volt.³⁷² Gaál József a környék sok templomában dolgozott, például Batykon és Zalabérben is. Ezekben azonban a közelmúltban fehérre meszelve megsemmisítették a képeit.

1925. január 1-én temették el Pozsogár Gyula zalavégi iskola igazgató-tanítót. Idézzük Osadinszky György akkori plébános megemlékező sorait. "Pozsogár Gyula 51 évig volt Zalavégnek nem tanítója, hanem valódi apostola. Hívták Szombathelyre, Keszthelyre de ő maradt a kicsike kis faluban. S mikor kérdezte hogy miért maradt itt? Azt felelte, azért mert szereti ezt a sorsot, és faluját szeretné kínai fallal körbevenni, hogy soha rossz ne jutna be. Csodálatos eredményt tudott elérni a tanítványaival. Sok kiüntetésben részesült, de ez mind kevés volt ahhoz, amit méltán megérdemelt volna. Alázatos, mély részvétellel kísérte utolsó útjára a temetőbe a hívek szeretete."³⁷³

Pozsogár Gyula valóban sokat tett falunk felvirágoztatásáért. Ő alapította a zalavégi tűzoltóegyletet, a templom szinte minden berendezési tárgyának beszerzésénél ott volt. Könyvet írt a falu I. világháború alatti életéről. Pozsogár Gyula egykori zalavégi tanító egyike azoknak, akik a második Véged és Zalavég fejlődéséért a legtöbbet tették, aki méltó arra, hogy az utódok megemlékezzenek róla. Egykori tanítónk itt nyugszik szeretett faluja temetőjében.

Az 1920-as és 30-as években hosszas pereskedés zajlott az iskola ügyében. A falu polgári vezetése ugyanis nem vette bele a költségvetésbe a falu római katolikus iskoláját. 1924-ben került ki az iskola a költségvetésből, a következő években pedig semmilyen támogatást sem kapott a falutól. Csak 1932-ben sikerült elérni, hogy újra támogassák az iskolát. A támogatás megadásának leginkább a mikosdi Zierer uradalom képviselői álltak ellen.³⁷⁴

A II. világháború idején jelentős változás állt be Zalavég egyházi életében. 1944-ben egy Erdélyből menekült ferences szerzetes, P.Beke Kázmér a magyar honvédség kötelékébe tartozó Szent László gyaloghadosztállyal érkezett Zalavégre. Társaival egyetemben menekülnie kellett Erdélyből, a dési rendházból a visszatérő román csapatok elől. A ferences szerzetesek és a velük menekülő apácák a Szent László hadosztály irodáján végeztek kisegítő tevékenységet. A menekülésük során itt rekedtek Zalavégen. Az akkori zalabéri plébános, Kovács József régi terve volt, hogy Zalavéget önálló plébániává szervezze. A faluba érkező ferences atyák közül P.Beke Kázmért már eleve olyan irányú munkálkodásra kérte fel, amelynek a végső állomása az ő zalavégi plébánossága lesz. Ezt a gondolatot mind a falu népe, mind maga Kázmér atya támogatta. P.Beke Kázmér először 1944. december 8-án prédikált a zalavégi templomban. Mindszenty József veszprémi püspök Kovács József plébános első felterjesztését jóváhagyta és 1945. augusztus 1-vel kinevezte Beke Kázmért az újonnan alapí-

tott zalavégi helyi káplánság vezetőjévé. Augusztus 12-én zajlott le az ünnepi képviselőtestületi gyűlés, amelynek keretében megszervezték a helyi káplánságot, Kovács József zalabéri plébános pedig átadta az egyházközséget P.Beke Kázmérnak. Ebben a jegyzőkönyvben Kovács József plébános kérte Mindszenty püspököt, hogy 1946. január 1-i kezdettel emelje plébániai rangra a helyi káplánságot. Ez a plébániai rangra emelés a veszprémi püspökségen 1816/1945. szám alatt, 1945. szeptember 27-én meg is történt, az ezt kimondó leíratot Mindszenty József veszprémi püspök, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása írta alá. Az új plébánia hivatalos határai egybe esnek Zalavég község politikai határaival, plébánosi állása szabad adományozású.³⁷⁵ Mindszenty József bíboros ezen intézkedésével 400 év eltelte után újra önálló plébánia lett Zalavégen. A falu egyházi anyakönyvei 1945 óta vannak vezetve. A régebbi anyakönyvek a zalabéri plébánián találhatók. Itt együtt vezették az anyaegyházhoz tartozó Zalabér, Véged (Zalavég), Batyk és Pakod anyakönyveit. Ezekben az első végedi lakosokra vonatkozó bejegyzéseket 1735 után találjuk.

1958-ban került Zalavégre plébánosnak Károly Ferenc, P.Barnabás atya. Ő volt a falu ötödik és egyben utolsó plébánosa. Zalavégi működésének ideje alatt több renoválás is történt a templomon. 1980 októberében bekövetkezett halálakor jelentős összeget hagyott templomára. Sajnos az ő halála után már nem került új plébános Zalavégre, így azóta az önálló plébánia jogát fenntartva, helyettesítő plébánosai vannak a falunak. Károly Ferenc 1913. március 26-án született Tósokberénden. Fiatal korában a ferences szerzetesek sorába lépett, Szombathelyen szentelték pappá. A felszentelése után a bucsuszentlászlói ferences rendházba került. A rend 1952-ben történt feloszlása után egy ideig mint káplán megmaradhatott szeretett rendházában. Később Buzsákra, majd 1958-ban Zalavégre került. Itt elkészítette a ferences rend bucsuszentlászlói rendházának történetét és kutatásokat folytatott Zalavég történetével kapcsolatban is. Ezen szerény mű alapjait is ő teremtette meg munkálkodásával. 1980. október 20-án halt meg 67 éves korában. A zalavégi temetőben helyezték végső nyugalomra. Nyugodjék Békében!

Ennyi lenne a végedi, később zalavégi templom és plébánia története. Az egyház itteni 750 éves fennállása során akadtak dicső korszakok, de többször szomorú események is bekövetkeztek. A templom fennállásának az első és utolsó időszaka volt az, amikor mint önálló plébánia működhetett. A köztes időben vagy protestánsok éltek a faluban, vagy a zalabéri plébánia filiája volt. Fennállásának első időszaka volt a legdicsőségesebb, hiszen a középkorban hatalmas, háromhajós templom volt Végeden.

1418-ban még arra is engedélyt kapott a pápától, hogy búcsút tarthasson. A megtalált kövei és alapjai azt mutatják, hogy egy impozáns és szép kivitelű, román stílusú templom lehetett. Sajnos a török pusztításai, a protestantizmus és a falu pusztulása miatt nem maradhatott fenn. A későbbi időkben a helyére és alapjaira épített templomok már kisebbek lettek, a kevesebb rendelkezésre álló pénz miatt pedig kivitelükben is sokkal szerényebbek voltak. A mostani templom 150 éve épült fel. Reméljük, hogy még hosszú időn keresztül fenn fog állni és szolgálja Istent és a falu vallásos embereit.

A falu plébánosainak névsora:

Középkori végedi plébánosok:

1. 1333-1334 Pál plébános
2. 1417-1419 Demeter Péter plébános
3. 1421 István plébános
4. 1429 Jakab fia Péter plébános
5. 1501 László plébános
6. -1523 Simon plébános
7. 1523- Máté plébános
8. 1550 Leonardus plébános

1735-1945 között zalabéri és egyben végedi plébánosok voltak:

1. 1735-1760 Krizmarics András
2. 1760-1775 Farkas István
3. 1775-1794 Sidó László
4. 1794-1840 Szalay István
5. 1840-1853 Hámos József
6. 1853-1900 Széll János
7. 1900-1930 Osadinszky György
8. 1930-1945 Kovács József

Az új zalavégi plébánia papjai:

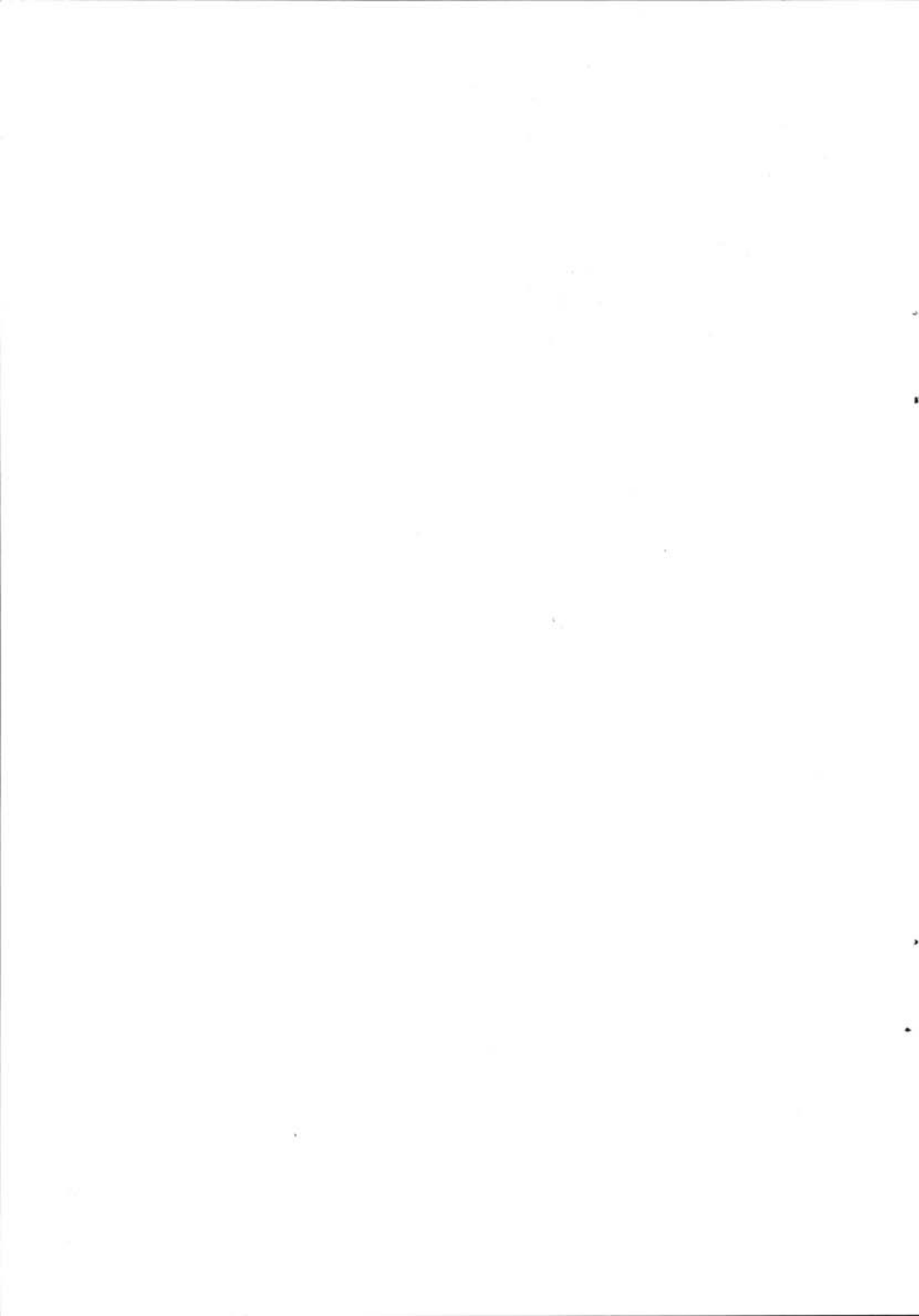
1. 1945-1950 P.Beke Kázmér
2. 1950-1953 Dr.Ferenczi Zoltán
3. 1953-1957 Tóth Ferenc
4. 1957-1958 Pesze János
5. 1958-1980 P.KÁROLY B. FERENC

Kisegítő zalavégi plébánosok 1980-tól:

1. 1980-1982 Szabó Imre zalabéri esperes
2. 1982-1990 Udvari István türjei plébános
3. 1991 Kapássy Ferenc csácsi esperes
4. 1991 Horváth László szalapai esperes
5. 1991- Horváth Zsolt zalabéri plébános

Régi végedi tanítók:

1. 1771 Horváth István
2. 1777 Erdős Mátyás
3. 1792 Katona György
4. 1834 Krizmarics József
5. 1836 Antal András
6. 1874-1925 Pozsogár Gyula

VI. fejezet: A zalavégi plébániatemplomról (írta: Kostyál László)

Keletelt, egytornyú, háromhajós, egyszerű külsejű barokk templom-épület. Bejárata a keresztboltozatos toronyaljából nyílik. Az erőteljes, vasos tornyot három párkány osztja négy részre. Nyugati oldalának legerőteljesebb, harmadik szakaszát kis résablak töri át, felül az egyszerű gúlasisak alatt mind a négy oldalán nagyméretű ablak tagolja. A torony mögött a főhajót nyeregvető fedi, a mellékhajók a főhajó falához félnyeregvetővel csatlakoznak. A mellékhajók nyugati homlokzatát az ívelt vonalú attika egészen a főhajó tetőpárkánya fölé húzza fel. Ezek keleti oldalukon félköríves apszissal záródnak, míg a főhajó keletre erőteljesen kiugró szentélye egyenes végződést kapott. A két mellékapszis az oldalsó falakkal együtt bizonyosan középkori alapokon nyugszik. Az épület alaprajza a 18. századi átépítésekor nem változott meg, s ma is híven őrzi a 13. századi háromhajós későromán falusi plébániatemplom Zalában egyedülálló és országosan is ritka típusát.

A déli oldalhajót három, a szentély déli falát egy ablak tagolja. A főszentélyt két sarkán s középen is egy-egy támpillérrel erősítették meg. Északi oldalához épült a sekrestye, melyet két ormótlan újkori pillér támaszt.

A templombelsőt két pillérpár osztja három hajóra. Mind a főhajót, mind a mellékhajókat élkeresztboltozat fedi, kivéve a főhajó első, nyugati, és utolsó, szentély fölé eső dongaboltozatú szakaszát. Mindkét pillérpár négyzet alakú, melyet a heveder- és harántívek lefutó szalagja tagol. A hátsó pillérpár két oldalsó és hátsó oldala tagolatlan. Ez hordozza az orgonakarzatot. A karzat felső szintje három részre osztott, nem összefüggő tér, az átjárást boltíves nyílások biztosítják. Az orgonát hordozó középső részt előrébb ugró mellvédje is hangsúlyozza, melyen az utolsó renoválás 1942-es évszáma olvasható. A karzat feljárata az épület északnyugati sarkában álló falépcső, melynek nyílását az éppen ezért szabálytalan, kupolaszerű boltozat áttörésével alakították ki. Középen és jobb oldalt a karzat alatt is élkeresztboltozat feszül.

Az épület két, pontosabban a hajót lezáró harántívet hordozóval együtt három pillérpárja (utóbbi természetesen nem szabadon álló, önálló pillérpár) csak a főhajó fölől bír imitált, a mellékhajó boltozatánál magasabban lévő fejezettel. Utóbbi falpillérekhez kelet felől még egy, a szentély hevederívét támasztó, alacsonyabb falpillérpár csatlakozik.

A külön téregységként interpretálható főszentély egyenes zárófalához komponált nagyméretű barokk oltárretábulum egykor a mainál díszesebb volt. Két, néhány éve restaurálásra kiemelt szobra ma is a plébánián porosodik. Az oltárképet gazdagon tagolt, előreugró párkányrészletet hordozó, volutás fejezetű oszlop- és egyszerűbb, alacsonyabb, festett pillérpár fogja közre. Az oszlopok fölött elhelyezett két váza közül a baloldali már hiányzik. A felépítmény felső része a zárófalhoz illeszkedő íves lezárást kapott. A kitárt szárnyú, adoráló angyalpártól kísért, fülkeszerűen bemélyedő ajtaján feszülettel, mögötte kagylóval díszített szentségház az oltármenzán nyert elhelyezést.

A 18. század második feléből származó oltárkép a sárkányölő Szent Györgyöt ábrázolja. Központjában ágaskodó lovon ül a katonaruhás, sisakos szent, s könnyed eleganciával, enyhén csavarodó testtel döfi hosszú lándzsáját a kép jobb alsó sarkában tekergő, hosszú farkú, lólábú, szárnyas sárkány kitátott szájába. A jelenetet a felhők közül szemlélő hat kandi puttó egyike a vértanúságot jelképező -az ábrázolás témájához egyébként kevésbé illő- pálmaágat viszi a szent felé. A füves, dombos tájon folyó küzdelem háttérében konkrét környezetjelző elemet nem találunk.

A szentély északnyugati sarkában található a középkori templombelső egyetlen megmaradt emléke, a ma szenteltvíztartónak használt egykori keresztelőkút.

A két mellékapiszban mellékoltárok láthatók: az északiban a Lourdes-i Szűzanya-, a déliben a Jézus Szíve-oltár. Mindkettő jellegtelen, a 20. század elején készült. A mellékszentélyeket a főszentélytől elválasztó falpillérpár előtt baloldalt Kis Szent Terézke rózsát és feszületet tartó gipszszobra áll, jobboldalt pedig a gyermeket tartó Mária 18. századi faszobra kapott helyet. Mindkettőjük fején korona, a Szűzanya palástot s bíbor ruhát visel, baljában jogart, a kis Jézus pedig arany országalmát tart. A jobboldali mellékhajó keleti ablaka alatt, a középkori bejárat helyén kialakított falfülkében századunk elején készült gipsz Szent Antal-szobor áll, karján a könyvön ülő s lilomot tartó gyermek Jézussal.

Az épület mai freskódíszét 1942-ben készítette Csébi Gál József. A szentély északi falát a koldusnak alamizsnát osztó Árpádházi Szent Erzsébet, déli falát Szent László alakja díszíti. A szentélyboltozaton a Szentlélek galambja és Veronika kendője, ez utóbbi mellett két régi keresztény szimbólum, a miseáldozatra utaló hal és kenyér látható. A diadalív fölé, a főhajó zárófalára a Kálvária keresztrefeszítési jelenetét festette a művész. A kép mind archaizáló, mind aktualizáló vonásokat is mutat. A kereszttől balra a Megfeszített összetett kézzel könyörgő "tanítványai" térdelnek (a bal szélen

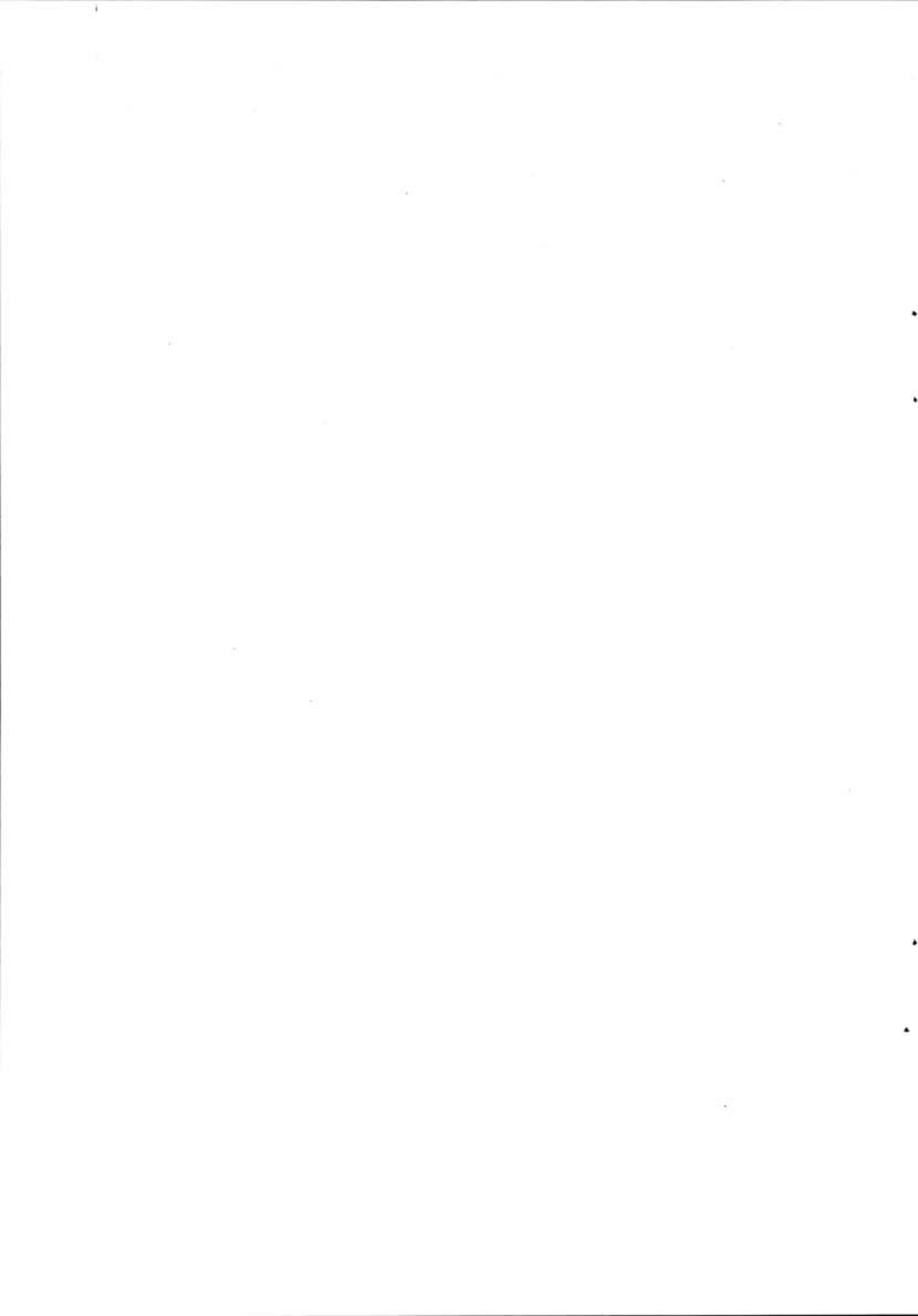
a saját nevét egy táblán mutató festővel), a jobb oldalán a "feszítsd meg"-et kiáltók mutogató, beszélgető társasága látszik. Mindkét csoport modern polgári ruhát visel. A megfestett alakoknak alighanem konkrét személyek voltak a mintái. A háttérben -az ábrázolás keletkezési idejére utalóan- kissé ködbe vesző háborús jelenet játszódik.

A főhajó mellékhajók fölé nyúló falát Krisztus evangéliumának négy pillére, a négy evangélista kerek medalionba foglalt szimbóluma ékíti: baloldalt (a bejárat felől) Lukács és Máté, jobboldalt János és Márk. Az északi mellékhajó tagolatlan falfelületére Szent István életének két jelenete került. Középen a magyar katolikus egyház atyjaként számontartott uralkodó fiát, Szent Imre herceget oktatja, a szentély felőli boltszakasz falán pedig féltérdre ereszkedve ajánlja fel koronáját a Magyarok Nagybányájának, aki egy felhőn trónolva jelenik meg előtte.

A templom egyszerű kivitelű, újklasszicista orgonája 1889-ből származik. A századunk első felében készült gyóntatószék a karzat alatt, a feljáróval átellenben kapott helyet.

E színvonalát tekintve provinciális egyház tehát három korszak nyomait őrzi. Építészeti struktúrája és a szentély szenteltvíztartója a 13. századra utal, tornya, főszentélye, belső teréből főoltára és Mária-szobra a 18. század közepének második felének ízlését tükrözi, míg a szobrok nagyobb része, az orgona és a freskódísz az utóbbi jó száz év terméke. A stílusegyeleget a mindenkori művészeti fejlődést csak távolról követő vidéki kismesterek meglehetősen közepes s így jellegzetesség nélküli kvalitást eredményező tevékenysége részben oldja, de a szemlélőnek a nagyrészt elpusztult hajdani berendezés nyomán így is hiányérzete támad.

(Ez a művészettörténeti áttekintés a zalavegi templomról még az 1992. évi belső felújítás előtt készült, ezért néhány, azóta a templomban már megszüntetett részletet is leír.)

VII. fejezet: Az Oszta-vár története³⁷⁶

A régi időkben két mondát őrzött meg számunkra a zalavégi néphagyomány. Az egyik szerint a falu régi templomának tornyából a törökök lelőtték a harangot. Ez a harang a templom-domb alatt lévő mocsárba esett és ott elsüllyedt. Mind a mai napig ott rejtőzik. A másik monda szerint a falunak valaha vára is volt. Ezt Oszta-várnak hívták. A török korban állt és a vasvári várnak volt elővára. Innen jelentették a nagyobb vasvári vár katonáinak a török csapatok mozgását.

A templom harangjával kapcsolatos mondát nagyon sok faluban megtalálhatjuk. Létezik például ilyen monda az állítólagosan a zalabéri Nemes-temetőben egykor állt templom harangjáról, de ismerünk mondát a középkori zalaszegei -amely valamikor a mai Csúszódombon állt- temploméről is. A harangokról szóló mondáknak két nagy csoportja létezik, az egyik szerint a harangot a törökök lövik le a toronyból, a másik szerint maguk a falu lakói rejtik el a törökök elől. Ezeknek a mondáknak csak nagyon kevés esetben lehet valóságos alapjuk. A régészet pedig talán sehol sem talált ezekre bizonyítékot. Régészeti vagy írásos adatok hiányában nem dönthető el, hogy a zalavégi mondának van-e valamilyen valós alapja vagy nincs.

Más a helyzet azonban Oszta-várral kapcsolatban. Erről a mondáról bebizonyosodott, hogy részben valóságot állít. A ma Osztának vagy Oszta-várnak nevezett területen ugyanis valóban állt egykor egy vár. A mondában azonban kétségkívül találhatók bizonyos tévedések is. Az egyik ilyen, hogy az egykor itt álló várat nem Oszta-várnak hívták és soha sem volt Végedé. A terület csak a 18. században kapta az Oszta nevet, mégpedig az Osztály-rét helynév lerövidülése folytán. Az itteni várat nem a végedi, hanem a szomszédos Baltavár -vagy ahogy akkoriban hívták, Martonfa földesurai építették. A monda másik tévedése időbeli. Az itteni vár nem a török korban, hanem jóval előbb épült. A török időkre már talán nyoma sem volt, hiszen nem említik a korabeli írások. Baltaváron a török korban is állt egy kisebb erődítmény, amely lehetett akár Vasvár elővára is. A falu lakói ennek a két várnak az emlékezetét keverték össze.

A legnagyobb meglepetést az okozza, hogy éppen Zalavégen őrizték meg a vár emlékét az emberek. Igaz ugyan, hogy a vár közel feküdt Végedhez, de ez a falu 65 évig nem létezett és ez alatt az idő alatt minden egykori lakója elhalálozott. A jelenlegi Baltaváron szinte semmilyen emléke nincs a falu egykori várának. Néhány írás fennmaradt az egykori martonfai várakról, de ezeknek senki sem találta a nyomát. Nem gondolt senki arra, hogy az idők folyamán Martonfa elköltözött Véged közeléből a

jelenlegi helyére. A középkori falu talán a mai szőlészet környékén állhatott. Ezért a falu lakói távol kerültek egykori váruk helyétől és szép lassan a feledésbe merültek a dolgok. Az időközben Véged (Zalavég) területére átkerült vár helye megmozgatta a nép fantáziáját, valaki talán emlékezhett a falu alapítói közül arra, hogy Baltaváron (Martonfán) a 17. században állt egy vár. Ebből pedig lassan kialakult az Oszta-várról szóló monda.

Ennyi bevezetés után nézzük a vár történetét. A Végeddel szomszédos középkori Martonfa kezdetben a Széplaki Botka és a jelenlegi Kisbért alapító Byry vagy Béry család birtoka volt. Ezek a Béryek nem tévesztendőek össze a zalabéri Béry családdal, mivel nem azonos a két család. A Béryek a 13. század végén, A Botkák pedig 1295-ben osztozkodtak az akkor Mortonnak nevezett falun.³⁷⁷

A Lacza család tagjai a 15. század elején jelentek meg itt. 1414-ben Lacza Lukács, György és Mátyás pereskedett a martonfai birtok miatt a Széplaki Botka családdal.³⁷⁸ Martonfa az 1440-es évek zűrzavaraiban valamilyen módon a hatalmas birtokokkal rendelkező, nagyhatalmú Újlaki Miklós kezébe került. 1443-ban Újlaki mint erdélyi vajda jutalmazni óhajtott néhány Lacza fiát Mátyást a hűséges szolgálataiért és érdemszerző munkájáért, amelyet ifjú kora óta az ő udvarában teljesített. Ezért Lacza Mátyásnak és fivéreinek, Lukácsnak és Györgynek, valamint nővéruknek Orsolyának adományozta Martonfalvát. Az adományozást a király, I. Ulászló is megerősítette.³⁷⁹ (Ő az az I. Ulászló király, aki 1441. március 7-én Végeden járt.)

Martonfalva tehát így került a Lacza család kezébe, akik később erről a faluról véve a nevüket, Martonfalvi Laczáknak nevezték magukat. Az 1444 után újra bekövetkező zavaros és király nélküli időkből a család felépítette a castellumát a faluban. (A castellum egy kisebb erődítményt jelentett akkor, mai jelentése kastély.) Ez a castellum azonos a Zalavégben ma Oszta-várnak nevezett várral. A család ezt engedély nélkül építtette meg, bízva talán Újlaki Miklós támogatásában. 1452-ben azonban Hunyadi János kormányzó és az országtanács -ennek Újlaki is a tagja volt- az erőd haladéktalan lerombolására hívja fel Rozgonyi Renold és Oswald székely ispánokat, valamint Vas és Zala vármegyék nemes közönségét.³⁸⁰ A lerombolási határozat talán kapcsolatban lehetett az 1443. évi országgyűlésen Budán hozott 12. törvénycikkkel, melynek értelmében az újonnan emelt rablótornyok lerontandók voltak. A Martonfalvi Lacza család castelluma is rablótornynak minősülhetett, hiszen a család innen kiindulva több hatalmaskodást követett el a környéken.

1446-ban a Gersei Pethő család panaszkodott amiatt, hogy Lacza Lukács hatalmaskodott Általoszkon.³⁸¹

1449-ben elfoglalták a Széplaki Botkák birtokában lévő Kismarton vagy másképpen Mankófelde birtokot.³⁸²

Később a Botkák arra is kiterjesztették a Laczák elleni vádjait, hogy a család tagjai a jobbágyaikkal megtámadták Széplak, Kismarton és Lewe nevű birtokaikat. A támadás során a kaszálóikat lekaszálták, érdeiket felégették, két jobbágyukat pedig elvitték magukkal.³⁸³

1451-ben Lacza Lukács és György erőszakkal elfoglalták Aranyad, Zalaszeg és Szentpéter falvakat Maróthi Mátyustól és Lászlótól.³⁸⁴

1452-ben a Laczák a Botka család széplaki birtokáról 40 aranyforint értékű holmit vittek el, közöttük 1 kantár, 1 nyereg, 1 ij és 1 sisak is volt.³⁸⁵

1452-ben Garai Miklós nádor utasította a Laczákat, hogy Széplaki Botkák náluk lévő zálogbirtokait a zálogösszeg fejében bocsássák viszsza.³⁸⁶

Ezek csak a nyilvánosságra került hatalmaskodásai a családnak. A kisebb esetekkel a sértettek bizonyára nem is fordultak a hatóságokhoz. A hatalmaskodások mutatják, hogy miért volt szüksége a családnak a castellumra. Innen törtek rá áldozataikra, és ide húzódtak vissza a hatalmaskodások után.

Újlaki Miklós erdélyi vajda a Lacza család régi pártfogója 1455-ben a királynál esedezett engedélyért, hogy a lerombolt castellumot újra felépíthessék. V. László király, akinek Újlaki a kedves emberei közé tartozott, teljesítette kérését. Megengedte, hogy a Lacza család a martonfalvi birtokán fából, árkokkal és mellvédekkel megerősített castellumot építhessen.³⁸⁷ A király kikötötte, hogy a kastély a Laczák és utódaik örök időkre használhassák, de ebből azonban az országra és annak lakóira semminemű kár nem származhat.

A martonfalvi castellumot, vagy ahogy ma nevezzük Oszta-várat tehát a 15. század közepén építette a Lacza család. A király által kiadott építési engedély az utolsó alkalom, hogy a várról hallunk. Sem az építésről, sem magáról az erősségről, sem annak pusztulásáról nem maradtak fenn adatok. A mai napig megmaradt nyomok azt bizonyítják, hogy a castellum vagy újra felépült vagy esetleg le sem rombolták 1452-ben. A régészet csak annyit tudott a maradványokból megállapítani, hogy nem állhatott fenn sokkal ez a vár. Eredetileg nagyjából négyszög alakú lehetett, a területe pedig kb. 50x60 méter. A vár árkai 10 méter szélesek voltak. A jelenlegi mélységük 2 méter, de bizonyára feltöltődtek az idők folyamán. A vár ma-

radványai 50 cm-re a föld alatt találhatók. Ezek nagy része 15. századi cserép és megégett fa. A nagymennyiségű égett fa arra utalhat, hogy tűz által semmisült meg ez a vár. Vagy véletlenül vagy szándékosan gyújtották fel a várat.

A vár építésének engedélyezése után a Lacza család két hatalmaskodásáról tudunk. 1458-ban Lacza Lukács, Mátyás és György embereikkel megtámadták a Zala vármegyei Uzsát. Itt elfoglaltak egy nemesi lakot és a jobbágyok házait. Lehalászták az uzsai halastavat is. Mindösszesen 1400 aranyforint kárt okoztak a faluban.³⁸⁸

Ugyanebben az évben megint elfoglalták a Széplaki Botkák birtokait is. Ezek Széplak, Endréd és Vepsen falvakban voltak.³⁸⁹

1483-ban Martonfalvi Lacza Lukács fia Mihály elzalogosította a martonfalvi birtokát Alsólindvai Bánffy Miklósnak.³⁹⁰ Ekkorra már bizonyosan nem állt a castellum, mivel az oklevélben szó sem esik róla. Megemlíti viszont a Martonfán lévő Szent Miklós tiszteletére szentelt egyházat.

A 15. század végére a martonfai Lacza castellum tehát megsemmisült, a család pedig elköltözött a vidékről. Ez volt a zalavégi Oszta-vár hitteles története. A vár csak néhány évig vagy esetleg egy évtizedig állhatott fenn. Nyomai azonban jelenleg is megvannak. Kár, hogy a mezőgazdasági műveléssel a TSZ folyamatosan rombolja Zalavégnek ezt az értékes középkori emléket.

A környékbeli faluk nevei felhasználva született egy harmadik monda is, amelyet a nép a török korba helyezett vissza. Eszerint amikor a törökök Sümeg várát ostromolták, a pasa elküldte felderítőit, hogy keressenek utat Vasvár felé. Az egyik ilyen felderítő éppen felénk indult el, Túrje, Véged, Baltavár falvakon keresztül. Amikor visszatért a pasához, jelentette, hogy megtalálta az utat. Az megkérdezte tőle:

- Mondd fiam milyen az út és merre visz?
- Uram, az út jó, rajta csak tőrjed, majd véged, balta vár!
- Fiam, akkor másik úton megyünk!³⁹¹

Jegyzetek

- 1 A hajkarika megtalálható a Göcseji Múzeumban. Leltári száma: 62.37.1. Az Árpád-kori cserépmaradványok ugyanitt találhatók
- 2 HO. VIII. 30.p. Eredetije: OL.Dl.4475.
- 3 Mtf. II. 114.p.
- 4 A falut 1341-ben, 1346-ban és 1381-ben is Vegudként említik az oklevelek.
- 5 HO. VI. 47.p. Eredetije: VaML. Dl.1033.
- 6 Kovács Imre: i.m. 7-8.p.
- 7 Mon.Vespr. II. 66-75.p.
- 8 ZO. I. 22.p. N°17. oklevél
- 9 ZO. I. 22.p. N°18. oklevél
- 10 Batthyány lt. rsz. 50. csomó Majoraús. Lad.29. N°75/D. Holub József a Zala megye középkori vízrajza című művében rosszul azonosítja az Ágas és a Batyk patakokat, mivel nem a középkori, hanem a 20. századi falu helyzetét veszi figyelembe. A középkorban Batyk keletebbre, a mai Pusztá-Batyk nevű dűlőben állt.
- 11 ZO. I. 27.p.
- 12 Kállay Ubul: Kopán krónikája Turul. XXXIII.évf. 1915. 24.p. Turul. XX.évf.1902. 132.p.
- 13 Karácsonyi J.: i.m. 289.p. Gutheil J.: i.m. 217-218.p.
- 14 Holub J. IV.: i.m. Véged.
- 15 Magyar Nyelv. IX.évf. 1913. 265.p.
- 16 1247: Veged, 1325: Wegud, 1326: Vegyd, 1346: Vegud, 1390: Veged, 1419: Weged, 1441: Wyged, 1474: Veged, 1522: Weghed, 1557: Weghed, 1588: Weged, 1611: Veghed, 1790: Véged.
- 17 Központi Statisztikai Hivatal Levéltára Budapest. Országos Törzskönyvbizottság iratai: Zalavég. 24. doboz. 404-415.p.
- 18 Véged, Baranya megye: Csánki D.: i.m. II. 655.p. és Dr. ifj. Reiszig Ede: A Geregye nemzetség Turul XVIII.évf. 1900. 119.p., OL.Dl.20158. OL.Dl.20159. Véged, Fejér megye: OL.Dl.43242.
- 19 Kovacsics József-Ila Bálint: Veszprém Megye Helytörténeti Lexikona. II. Budapest, 1988. 97.p.
- 20 Festetich lt. rsz. 15.csomó fasc.II.G.214. 168-169.p.

- 21 ZML. Conscr. Univ. Szántói járás. 46/21. 1770.
ZML. Conscr. Univ. Szántói járás. 46/14. 1828.
- 22 OL. Dic. Zala. IV.köt. 474.p.
- 23 OL.R.284. Véghely Dezső gyűjteménye. rsz.6.csomó 1538.11.15.
- 24 Csánki D.: i.m. III. 29.p. és Vasvári kápt.l. Met.N°4, N°7.
- 25 Csánki D.: i.m. III. 118.p. és Kovács I.: i.m. 8.p.
- 26 Csánki D.: i.m. III. 33.p. és ZO. I. 22.p, I. 27.p.
- 27 Csánki D.: i.m. III. 125.p. és Mtk. I. 171.p.
- 28 Csánki D.: i.m. III. 35.p. és ZO. I. 20.p, I. 27.p.
- 29 Csánki D.: i.m. III. 121.p. és ZO. I. 20.p.
- 30 Csánki D.: i.m. III. 32.p. és ZO. I. 17.p.
- 31 Csánki D.: i.m. III. 38.p. és ZO. I. 20.p.
- 32 Csánki D.: i.m. II. 717, 774.p. és ZO. I. 20.p.
- 33 Csánki D.: i.m. II. 737.p. és HO. VII. 335.p.
- 34 Csánki D.: i.m. II. 799.p. és ZO. I. 111.p.
- 35 Csánki D.: i.m. II. 810.p. és OL.Dl.654.
- 36 Csánki D.: i.m. II. 784.p. és OL.Dl.654.
- 37 Csánki D.: i.m. II. 739.p. és OL.Dl.7339.
- 38 Csánki D.: i.m. II. 767.p. és OL.Dl.40542.
- 39 Holub J. I.: i.m. 6.p, 17.p. és ZO. I.17.p, ZsO. I. N°1760,
N°2760. és OL.Dl.46836.
- 40 Kézai Simon: Hist. Hung. Fontes. Dom. II. 94.p.
- 41 Györfy György: A honfoglaló magyarok települési rendjéről.
Archeológiai Értesítő. 1970. 209. p. Herényi István: Bulcsu nemzet
ségének nyári szállása az Árpádok korában. Századok.
1971. 355-386. p.
- 42 Karácsonyi J.: i.m. I. 254.p.
- 43 ÁUO. X.451.p. Eredetije: OL.Dl.47783.
- 44 HO. VI. 255.p. Eredetije: VaML.Dl.1004.
- 45 Karácsonyi J.: i.m. I. 253.p.
- 46 Karácsonyi J.: i.m. I. 254.p.
- 47 Karácsonyi J.: i.m. I. 254.p.
- 48 ZO. I. 195.p.
- 49 Karácsonyi J.: i.m. I. 260.p.
- 50 Mtf. II. 84.p.
- 51 ZO. I. 180.p.
- 52 ZO. I. 193.p. Eredetije: OL.Dl.40480.
- 53 ZO. I. 195.p.
- 54 OL.DL.40511.

- 55 HO. II. 35.p. és HO. III. 74.p.
- 56 Kurcz Á.: i.m. 300.p. N°61-62. és OL.Dl.68213.
- 57 HO. II. 85.p.
- 58 ZML. Térképtár. U.529. Véged.
- 59 Festetich lt. rsz.15. csomó fasc.II.G.214.
- 60 OL.Dl.40542.
- 61 HO. III. 568.p, Urkund. IV. 418.p. Eredetije: OL.Dl. 40803.
- 62 AO. III. 509.p. Eredetije: OL.Dl.40591.
- 63 ZO. I. 265.p. Eredetije: OL.Dl.40615.
- 64 Esterházy lt. fasc.73. N°1.
- 65 HO. III. 142.p.
- 66 ZO. I.428.p.
- 67 Karácsonyi J.: i.m. I. 248.p.
- 68 ZO. I. 428.p.
- 69 ZO. I. 443.p.
- 70 Kovács I.: i.m. 26.p.
- 71 Mtf. II. 245.p.
- 72 Glasser L.: i.m. 143.p, 261.p.
- 73 Glasser L.: i.m. és Nemz. Múz. Törzsanyaga az OL.-ban.
1412.08.25., ÁUO. XII. 127.p.
- 74 Glasser L.: i.m. és ZO. I. 120.p. Holub J. III.: i.m. 59.p.
- 75 Zala megye földrajzi nevei: 219.p. 88.Zalavég. N°72.
- 76 Festetich lt. rsz.15.csomó fasc.II.G.214. A peres anyaghoz kapcsoló-
dó térkép helynevei.
- 77 HO. III. 174.p.
- 78 Zala megye földrajzi nevei: 219.p. 88. Zalavég. N°63.
- 79 HO. II. 154.p, ZsO. I. N°1413.
- 80 Festetich lt. rsz.15.csomó fasc.II.G.214. 158.p.
- 81 OL.Dl.102418.
- 82 ZsO. II. N°6039. Eredetije: OL.Dl. 42943.
- 83 ZsO. II. N°6038.
- 84 Fejérpataky L.: i.m. II. 29-30.p. VII.tábla.
- 85 Holub J. II.: i.m. 396-399.p.
- 86 OL.Dl.68339.
- 87 OL.Dl.68333.
- 88 OL.Dl.68334.
- 89 OL.Dl.68337.
- 90 OL.Dl.43534.

- 91 Holub J. IV.: i.m. Véged. Holub szerint az oklevél eredetije a Batt-
hyány lt-ban az Unyomiana N°35. alatt volt található. Az OL.-ban
lévő mai anyagban nem található ez az oklevél.
- 92 HO. III. 349.p.
- 93 OL.Dl.68345.
- 94 OL.Dl.68362.
- 95 Mtk. I. 257-260.p.
- 96 OL.Dl.55236. Ezúton is köszönöm Feiszt György segítségét,
amelyet ennek az adatnak a megtalálásához nyújtott.
- 97 1441. március 01. in oppido Pápa OL.Dl.29474.
— " — OL.Dl.44306.
— " — OL.Dl.222197.
március 02. — " — OL.Dl.27303.
március 04. camp. prope villa Rednek OL.Dl.267760.
március 07. villa Wyged OL.Dl.55236.
március 08. camp.prope castro Kemend OL.Dl.244746.
március 11. — " — OL.Dl.92912.
— " — OL.Dl.285591.
március 14. castello Márványkő OL.Dl.202717.
— " — OL.Dl.13612.
- 98 Holub J. IV.: i.m. Batyk
- 99 A Wegedy család egyházi méltóságai: Egyháztörténeti emlékek a
hitújítás korából I-III. A Wegedy nevű jobbágycsaládról: Batthyány
lt. Miscellanea rsz. 101. csomó. Ad Rajkiana. N°114. Festetich lt.
fasc.II.G.214.
- 100 VaML.Dl.1151. fasc.LXXX.N°1.
- 101 OL.Dl.68393.
- 102 Csánki D.: i.m. II. 830.p.
- 103 Holub J. IV.: i.m. Véged. Holub szerint az oklevél eredetije a
Batthyány lt. Himfyana N°749. alatt volt található. Az OL.-ban lévő
mai anyagban nem található ez az oklevél.
- 104 OL.Dl.68402.
- 105 Nagy Imre: i.m. Véged. Nagy Imre szerint az oklevél a Batthyány
lt-ban volt, jelenleg már nem található itt.
- 106 OL.Dl.68414, OL.Dl.68417, OL.Dl.68418.
- 107 OL.Dl.108587.
- 108 OL.Dl.17628.
- 109 Mtf. I. 169.p.

- 110 OL.Dl.46095.
- 111 Kovács I.: i.m. 24.p.
- 112 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 113 Kovács I.: i.m. 154.p.
- 114 ZML.Dl.154.
- 115 OL.Dl.46836.
- 116 Holub J. III.: i.m. 50.p.
- 117 Kardos Tibor: Velencei vonatkozású gazdaságtörténeti adatok a Jagelló-korból. (1502-1518) Századok. LXXXV. évf. 1951. 437-438.p., 442.p.
- 118 Tagányi Károly: Marhakezvel Velencebe 1514. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle VI. 1899. 144-145.p. Létezik ebben az ügyben egy másik álláspont is: Kiss Gábor-Tóth Endre: A vasvári "Római sánc" és a "Katonák útja időrendje és értelmezése. Communicationes Archaeologicae Hung. 1987. 101-137. p.
A szerzők végigkísérik a vasi Hegyháton a "Katonák útját", de biztos adatokkal csak Hosszúpereszteg határáig tudják igazolni elméletüket. Szerintük az út Karakónak ment tovább, de erről semmilyen adatot nem tudnak felmutatni. Bizonyíthatóan létezett azonban Zalavég területén egy "Régi Katonák útja" helynév. (ZML. Inquisitiones. Véged. 1750. fasc.39. N°160.)
- 119 Esterházy lt. fasc.73. N°93.
- 120 OL.Dl.47010.
- 121 ZML.Dl.205.
- 122 OL.Dl.68503.
- 123 Dr. Vándor László 1991.09.09-28. közötti ásatási eredményei.
- 124 OL.Dic.Zala. II. 37.p.
- 125 Mtf. I. 222.p.
- 126 OL.Dl.17628.
- 127 Bariska I.: i.m. 175.p. A könyv 198. oldalán Dzselaízade Musztafa: Az országok osztályai és az az utak felsorolása részletében Komend vagy Koemend vára helyett Körmend vára szerepel. Ez nyilvánvaló tévedés, hiszen ha a szultán serege Kapornaktól északi irányban ment tovább akkor nem kerülhette el Kemend várát. A Rába folyón a sereg Rábahidvégnél kelt át. Kapornak-Kemend-Rábahidvég között egyenes az út és éppen északra mutat. Tehát a török sereg nem járt Körmend váránál, hanem a Koemend nevet Kemend helyett tévesen Körmendnek fordították.

Lásd még: Thury József - Kiss Gábor: Török hadak Magyarországon 1526-1566. Budapest, 1984.

- 128 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 129 Kovács I.: i.m. 25.p.
- 130 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 131 OL.R.284. Véghely Dezső gyűjteménye. rsz. 6. csomó. 1538.11.15.
- 132 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1611. N°131.
- 133 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1632. N°26.
- 134 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 158.p.
- 135 OL.Dic.Zala. III. 534.p.
- 136 Batthyány lt. Miscellanea. rsz.101.csomó. N°114.
- 137 Festetich lt. rsz.14.csomó. fasc.II.G.15. Széplak. N°1.
- 138 Csornai pr. lt. Protocollum.III. N°22.
- 139 Kovács I.: i.m. 53-60.p.
- 140 OL.R.284.Véghely Dezső gyűjteménye. rsz.6.csomó. 1538.11.15.
- 141 Batthyány lt. Miscellanea. rsz.101.csomó. N°114.
- 142 Gersei Pethő lt. rsz.61.csomó. N°289/a.
- 143 Mtf. II. 8.p.
- 144 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 145 Vasvári kápt. lt. Litterae Intr. fasc.80. N°3.
- 146 Hetyéssy I.: i.m. Sitkey és Zékel cs.
- 147 Nagy Imre: i.m. Véged. Az oklevél eredetije Nagy Imre saját oklevélgyűjteményében volt IV.415. szám alatt.
- 148 Zalavári kv. lt. Protocollum. D. 1.p.
- 149 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1563. N°171.
- 150 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1561. N°107.
- 151 OL.Liber Regius III. 529.p. N°1023. Mikrofilmtár:37218.film.
- 152 Zalavári kv. lt. Protocollum. D. N°214.
- 153 Zalavári kv. lt. Protocollum. D. 98.p.
- 154 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1565. N°148. 392.p.
- 155 Esterházy lt. fasc.73. N°4, N°5. és Dr.Bilkei Irén szíves szóbeli közlése Csányi Ákos családjáról.
- 156 Zalavári kv. lt. Protocollum. D. N°1-3.
- 157 Vasvári kápt. lt. Litterae Instr. fasc.80. N°25.
- 158 Veress D. Cs.: i.m. 57.p, 62.p.
- 159 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 160 Mtk. II. 377-397.p.
- 161 OL.Dic.Zala. III. 330.p.
- 162 OL.Dic.Zala. III. 534.p.

- 163 Pákay Zs.: i.m. 268.p.
- 164 Bariska I.: i.m. 255.p.
- 165 Vass E.: i.m. 110.p.
- 166 Vass E.: i.m. 106.p.
- 167 Vass E.: i.m. 89.p.
- 168 Mtf. II. 203.p.
- 169 Batthyány lt. Török iratok. rsz.249/a.csomó. fol.759. Közölve: Vasi Honismereti Közlemények. 1991/2. 72.p. Közli: Benczik Gyula.
- 170 Pákay Zs.: i.m. 268-269.p.
- 171 Pákay Zs.: i.m. 269.p.
- 172 OL.Dic.Zala. I. 303.p.
- 173 Mtk. II. 403.p.
- 174 Pákay Zs.: i.m. 269.p.
- 175 Vass E.: i.m. 92.p.
- 176 OL.Dic.Zala. IV. 388.p.
- 177 OL.Dic.Zala. IV. 474.p.
- 178 Batyk falu határjárása: ZO. I. 22.p,
Barlabáshida határjárása: ZO. I. 19.p,
Festetich lt. rsz.15.csomó.fasc.II.G.214.
- 179 Vasvári kápt. lt. Litterae Instr. fasc.80. N°26.
- 180 Kisfaludi lt. rsz.2.csomó. N°24.
- 181 Vasvári kápt. lt. Litterae Instr. fasc.80. N°30.
- 182 Csornai pr. lt. Protocollum. III. 1565. N°22.
- 183 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1573. N°39. 187.p.
- 184 Kisfaludi id.ág. lt. rsz.1.csomó. 1585.év.
- 185 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1592. N°97.
- 186 Esterházy lt. fasc.73. N°6.
- 187 Pákay Zs.: i.m. 269.p.
- 188 Sorok J.: i.m. II. 5.p.
- 189 OL.Dic.Zala. IV. 487-495.p.
- 190 OL.Dic.Zala. IV. 487-495.p.
- 191 OL.Dic.Zala. és Dic.Vas. kötetei.
- 192 V. Molnár László: Kanizsa vára. Budapest, 1987. 80.p.
- 193 Ivanics Mária: A császári felmentő sereg útja Kanizsára egykorú ábrázolások tükrében (1600.szeptember 16-október 13.)
Zalai Múzeum 4. Szerk.: Vándor László. Zeg. 1992. 44-54.p.
A rajz eredetije: Kriegsarchiv Wien, (Ausztria) Alte Feldakten 1600/13/3.fol.521-536.

Másolatai: Oberösterreiches Landesarchiv Linz, (Ausztria) Schlüsselbergerarchiv, Curiosa mixta 1694. Nr.372. fol. 616-652. Karlsruhe lt. (Németország) Hfk. Hs. N°60. Blatt.67. Glasser Lajos katalógusszáma: 1471. Rövid leírását közli: Balla György: Kézírtas térképek Karlsruhéban. Történelmi Szemle: 1977. 125.p.

- 194 Batthyány lt. Török Iratok. rsz.249/a.csomó N°II/37.
- 195 Dr. Vándor László: Zala megye várai. Bér vára. Megjelent: Zalai Hírlap. 1991.10.23. számában.
- 196 Batthyány lt. Missilisek: N°11281. 1640.12.13. Pölöskei Eördögh István levele Batthyány I. Ádámhoz.
- 197 Batthyány lt. Batthyány I. Ádám iratai. rsz.4.csomó. "B" másolati könyv. 318.p., valamint Dr. Vándor László: Zala megye várai. Kiskomár vára. Zalai Hírlap. 1991.11.16.szám.
- 198 Batthyány lt. Missilisek: N°17989. 1641.04.05. Hagymássy István levele Batthyány I. Ádámhoz.
- 199 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°75/a.
- 200 ZML. Vármegyegyűlési jegyzőkönyv. I. 1643. 41.p.
- 201 Batthyány lt. Batthyány I. Ádám iratai. rsz.4.csomó. "A" másolati könyv. 203-207.p.
- 202 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1604. N°147.
- 203 Esterházy lt. fasc.73. N°6.
- 204 Vasvári kápt. lt. Litterae Instr. fasc.80. N°47.
- 205 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1611. N°241.
- 206 Nagy Iván: i.m. Sitkey család. X. 236-240.p. Kisfaludi család. VI. 262-265.p.
- 207 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1630. N°80.
- 208 Esterházy lt. fasc.73. N°11.
- 209 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1632. N°26.
- 210 Dr. Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek. II.1540-1639. Budapest, 1890. 724.p.
- 211 Kovács I.: i.m. 70-71.p.
- 212 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°68.
- 213 Veszprémi kápt. lt. Jegyzőkönyvek. I.1635-54. 1637. N°80.
- 214 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°75/E.
- 215 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°75/D.
- 216 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°84.
- 217 Veszprémi kápt. lt. Jegyzőkönyvek. I.1635-54. 1649. 136.p.
- 218 Payr S.: i.m. I. 146.p.
- 219 Sorok J.: i.m. I. 2.p.

- 220 Vasvári kápt. lt. Jegyzőkönyvek. 1654. N°88.
- 221 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°144/13.f. és Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. N°8. N°9.
- 222 Batthyány lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. N°6.
- 223 Batthyány lt. Missilisek. N°38755. 1656.06.26.
Pulyai György levele Batthyány I. Ádámhoz.
- 224 Batthyány lt. Missilisek. N°38753. 1656.05.09.
Pulyai György levele Batthyány I. Ádámhoz.
- 225 Batthyány lt. Missilisek. N°38759. 1656.07.25.
Pulyai György levele Batthyány I. Ádámhoz.
- 226 Nagy Iván: i.m. Esterházy cs. IV. 93.p. és a saját családtörténeti kutatásaim. Lásd a kötet végén a Sitkey családfát.
- 227 Esterházy lt. fasc.73. N°27.
- 228 Esterházy lt. fasc.73. N°21.
- 229 OL.Liber Regius. XIV. 1665. fol.106-109. 230 Vasvári kápt. lt. Litterarum Sattuttoria. Esterházy cs. Esterházy lt. fasc.73. N°24.
- 231 Esterházy lt. fasc.73. N°35.
- 232 Esterházy lt. fasc.73. N°42.
- 233 Kisfaludi id.ág. lt. rsz.2.csomó. 1676.év.
- 234 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 170.p.
- 235 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 171.p.
- 236 Payr S.: i.m. I. 146.p.
- 237 Sorok J.: i.m. II. 24.p.
- 238 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°105.
- 239 Vasvári kápt. lt. Ecclesiastica et familiares. fasc.E. N°5.
- 240 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 157.p.
- 241 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 170.p.
- 242 Batthyány lt. Majoratus. rsz.50.csomó. Lad.29. N°107.
- 243 Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában. Bp.1986. 25.p.
- 244 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 159.p.
- 245 Iványi B.: i.m. II. Mellékletek: Urbáriumok.
- 246 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 175.p.
- 247 Esterházy lt. fasc.73. N°72.
- 248 Festetich lt. rsz.15.csomó. fasc.II.G.214. 182.p.
- 249 Esterházy lt. fasc.87. N°36.
- 250 Nagy Iván: i.m. Sitkey cs. X. 236-240.p. Dömölky cs. III.371.p.
Tompá cs. XI. 243.p. Felsőbüki Nagy cs. VIII. 36.p.
- 251 Esterházy lt. fasc.73. N°45.
- 252 Esterházy lt. fasc.73. N°68.

- 253 Festetich lt. rsz. 15. csomó. fasc. II. G. 214. 158.p.
- 254 Sallér lt. rsz. 18. csomó. fasc. 95. N°247.
- 255 Nagy Iván: i.m. XI. 296-298.p.
- 256 Nagy Iván: i.m. IV. 80-100.p.
- 257 Nagy Iván: i.m. X. 547-550.p.
- 258 Nagy Iván: i.m. VIII. 14-27.p.
- 259 Nagy Iván: i.m. VIII. 36-38.p.
- 260 Nagy Iván: i.m. I. 46.p. és Sorok J.: i.m. II. 15.p.
- 261 Nagy Iván: i.m. V. 166-167.p. és Sorok J.: i.m. II. 16.p.
- 262 Nagy Iván: i.m. II. 210.p.
- 263 Nagy Iván: i.m. II. 92-98.p.
- 264 Nagy Iván: i.m. IX. 194-198.p. és Sorok J.: i.m. II. 19.p.
- 265 Nagy Iván: i.m. VII. 494-495.p.
- 266 Nagy Iván: i.m. VII. 318-319.p.
- 267 Béli József: Az 1945-ös földreform Zalában. Zalai Gyűjtemény 4. Zeg. 1977 74.p. és saját adatgyűjtés.
- 268 Esterházy lt. fasc. 73. N°72.
- 269 ZML. Urbéri földkönyvek. Véged.
- 270 Festetich lt. rsz. 14. csomó. fasc. II. G. 100.
- 271 1748. Veszprémi püspöki lt. Can. Vis. Distr. Egerszeg.
1757. Veszprémi püspöki lt. Conscr. animarum. Distr. Kanizsa.
- 272 ZML. Inquisitiones. Véged. 1748. fasc. 36. N°173.
- 273 ZML. Divisionalia. 1760. VI-7. Véged.
- 274 Vidos lt. rsz. 4. csomó. 1736.01.05.
- 275 Marich lt. rsz. 14. csomó. 1776.03.30.
- 276 Csornai pr. lt. 121. csomó. N°14.
- 277 ZML. Processus Civiles. fasc. 133. N°36.
- 278 A per teljes anyaga megtalálható a ZML. Processus Civiles.
fasc. 133. N°222. alatt, valamint a Festetich lt.-ban az rsz. 15. csomó.
fasc. II. G. 214. Széplak. és fasc. II. G. N°1-7. Véged. számok alatt.
- 279 ZML. Inquisitiones. Véged. 1750. fasc. 39. N°160.
- 280 Festetich lt. rsz. 44. csomó. fasc. II. A. 170.
- 281 ZML. Metales. fasc. 1. N°2, N°11. fasc. 3. N°102, N°115. fasc. 6.
N°259. fasc. 8. N°325. fasc. 9. N°333. 1801-1845 évek
- 282 Mtf. II. 222.p.
- 283 ZML. Urbáriumok. Szántói járás. 40. Véged. mellékletek.
- 284 ZML. Urbáriumok. Szántói járás. 40. Véged.
- 285 ZML. Urbáriumok. Szántói járás. 40. Véged. mellékletek.
- 286 Marich lt. rsz. 14. csomó. 1776.03.30.

- 287 ZML. Urbáriumok. Szántói járás. 43.Zalabér.
- 288 P.Kovács I.: i.m. 84.p.
- 289 Bezerédy lt. E.LXXVI. 1. csomó. Véged. N°1-3.
- 290 Mtk. II. 554-626.p. és a Magyar Nemzeti Múzeum Adattára: XVIII. századi éremlelet: 68.2. ltsz.4760.
- 291 Bencze G.: i.m. 90-94.p.
- 292 Bezerédy lt. E.LXXVI. 1.csomó. Véged. N°9.
- 293 Bezerédy lt. E.LXXVI. 1.csomó. Véged. N°11.
- 294 ZML. Conscr. Dicalis. Véged.
- 295 U.o.
- 296 Historia Domus a zalabéri plébánián, valamint Can. Vis. Parochiae Zalabér. 1838. és ZML. Tiszti fenyítő és büntetőperek. 1834. N°10.86.
- 297 Bezerédy lt. E.LXXVI. 1.csomó. Véged. N°13.
- 298 ZML. Tiszti fenyítő és Büntetőperek. 1836. N°23.45.
- 299 U.o. 1840. N°42.52.
- 300 U.o. 1834. N°12.36.
- 301 U.o. 1836. N°24.72.
- 302 U.o. 1841. N°63.25.
- 303 U.o. 1841. N°69.143.
- 304 ZML. Zala Vármegyei Közgyűlési Jegyzőkönyvek. 1840. N°1063.
- 305 Bezerédy lt. E.LXXVI. 2.csomó. Véged. N°14.
- 306 Bezerédy lt. E.LXXVI. 3.csomó. Véged. N°10.
- 307 Bezerédy lt. E.LXXVI. 2.csomó. Véged. N°5.
- 308 Bezerédy lt. E.LXXVI. 2.csomó. Véged. N°7. és melléklete.
- 309 Bezerédy lt. E.LXXVI. 2.csomó. Véged. N°8-10.
- 310 Bezerédy lt. E.LXXVI. 2.csomó. Véged. N°11. 3.csomó. N°7.
- 311 A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849., valamint Károly B. Ferenc zalavégi plébános gyűjtése a zalabéri Anyakönyvek anyagából.
- 312 Zala Megye című újság. 1886.03.21-i és 1887.08.07-i számai.
- 313 A tüzesetek felsorolása a zalabéri plébánia Histori Domusából származik. Kovács József zalabéri plébános összeírása.
- 314 Dr. Kövér István: 100 éves a Kőszeg-Szombathely vasútvonala, a Dunántúl első helyi érdekű vasútja. Vasi Szemle 1983. 418-41.p.
- 315 Historia Domus Zalabér.
- 316 Historia Domus Zalabér.
- 317 Historia Domus Zalabér.

- 318 A II. világháborúról adatok találhatóak Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944-45. Budapest. 1984. 316.p. Veress D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története 1944. december 1-1945. március 30. Veszprém, 1976. 440-444.p. és Zala megye jubileumi kiadványa
- 319 Historia Domus Zalavég.
- 320 ZML. Zalavég község tanácsi iratai. Száma:454/1945.XVII.66. 321 Kovács I.: i.m. 7-8.p.
- 322 HO. VI. 47.p. Eredetije: VaML.DI.1033.
- 323 Holub J. IV.: i.m. Véged.
- 324 ZO. I. 22.p. N°17-18. oklevelek.
- 325 Dedek Crescens Lajos: Szentek élete. Budapest, 1900.
- 326 OL.DI.40542.
- 327 Mon.Vespr. II. 66-75.p.
- 328 Ortway T.: i.m. N°124. Véged.
- 329 Békefi R.: i.m. 184.p.
- 330 OL.DI.68232.
- 331 ZO. I. 426.p.
- 332 HO. III. 174.p.
- 333 ZO. I. 181.p.
- 334 Holub J. II.: i.m. 396-399.p.
- 335 Demeter Pétert említik: Mon.Vespr. III. 13.p, IV. 381.p, IV. 387.p, ZO. II. 417.p. István plébánost említik: Mon. Vespr. IV. 389.p, 395.p, 407.p, 412.p.
- 336 Lukcsics P.: i.m. I. 58.p.
- 337 Lukcsics P.: i.m. I. 214.p., valamint Turul XLII.1929. 123.p.
- 338 GyMSMLT.DI.5611.
- 339 OL.DI.68503.
- 340 VaML. Acta Kapornakiensis. N°26.
- 341 Dr.Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-1630. Magyarországi tanulók külföldön IV. Budapest, 1902. 172.p.
- 342 Dr.Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyar tanulók anyakönyve és iratai 1221-1864. Budapest, 1941. 83.p.
- 343 Jakó Zsigmond: A kolosmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289-1556) I. Budapest, 1990. 703.p.
- 344 ETE. I. 29, 149, 156.p.
- 345 ETE. IV. 110, 500.p.
- 346 Pfeiffer J.: i.m. 31.p. és ETE. V. 458.p.

- 347 Pfeiffer J.: i.m. 31.p.
- 348 Mtk. II. 386-387.p.
- 349 Karlsruhei lt. Hfk. Hs. Nr.60. Blatt.67.
- 350 Payr S.: i.m. I. 147.p.
- 351 Zalabéri Halotti Anyakönyvek. I. 111.p.
- 352 Veszprémi püspöki lt. Can. Vis. 1748. Distr. Egerszeg.
- 353 Veszprémi püspöki lt. Conscr. prov. par. fasc.II. N°4.
- 354 OL.Htt-i lt. C.99. Conscr. prov. par. eccl. et ludim.
rsz.: A.100. 1777. év.
- 355 Sorok J.: i.m. I. 13.p.
- 356 Historia Domus Zalabér. Alapítványok. 1836.
- 357 Sorok J.: i.m. I. 13.p.
- 358 OL.Htt-i lt. Acta fund. Lad.E. fasc.12. I. 179.p.
- 359 OL.Htt-i lt. C.99. Conscr. prov. par. eccl. et ludim. rsz. A.100.
1777. év.
- 360 Zalabéri Halotti Anyakönyvek II. 93.p.
- 361 OL.Htt-i lt. Acta. reg. Paroch. rsz.:A.2609. (Pfarrtopogr. Dioec.
Veszpr.) 215.p. Véged.
- 362 Műemlékvédelem. XXIV. évf. 1980. 2.sz. 102.p., valamint Historia
Domus Zalabér. Alapítványok. 1835.
- 363 Veszprémi püspöki lt. Can. Vis. 1836. Paroch. Zalabér.
- 364 Veszprémi püspöki lt. Can. Vis. 1838. Paroch. Zalabér.
- 365 Németh József: Zala megye műemlékei. Zeg. 1979. 128.p. 366
Veszprémi püspöki lt. Can. Vis. 1836. Paroch. Zalabér.
- 367 Szegedy László végrendeletének másolata a Historia Domus
Zalabér. Alapítványok. 1853.
- 368 Az orgona belsejében elhelyezett felirat alapján.
- 369 Historia Domus Zalabér. 1900-1935.
- 370 Historia Domus Zalabér. 1925.
- 371 Historia Domus Zalabér. 1931.
- 372 Historia Domus Zalabér. 1942.
- 373 Historia Domus Zalabér. 1925.
- 374 Historia Domus Zalabér. 1931.
- 375 Historia Domus Zalabér. 1945. Historia Domus Zalavég. 1945.
- 376 Kivonat a Vasi Honismereti Közlemények 1992/1. számában meg-
jelent Ruzsa Károly: A Lacza család castelluma Martonfalván című
cikkéből. 66-70.p.
- 377 Bothkák: ZO. I. 111.p. Béryek: HO. III. 335.p.
- 378 OL.Dl.92436.

- 379 OL.Dl.13733. OL.Dl.13734.
380 Csánki D.: i.m. II. 834.p. és OL.P.108. Repositorium 47. fasc.L.
N°12.
381 OL.Dl.93014.
382 OL.Dl.92436. OL.Dl.93248.
383 OL.Dl.39436. OL.Dl.39437. OL.Dl.39439.
384 OL.Dl.15309.
385 OL.Dl.39435. OL.Dl.39440. OL.Dl.39951.
386 OL.Dl.39952. OL.Dl.93206. OL.Dl.39953. OL.P.108. Repositorium
fasc. ?. N°66.
387 OL.Dl.14945.
388 OL.Dl.15628.
389 OL.Dl.93287.
390 OL.Dl.18803.
391 Badacsonyi Lajos szíves közlése.

* Ezúton szeretném megköszönni a munkámhoz nyújtott segítséget a Zala Megyei Levéltár, a Vas Megyei Levéltár, a Göcseji Múzeum és a Magyar Országos Levéltár munkatársainak. Név szerint is köszönöm Dr. Vándor Lászlónak, a Göcseji Múzeum igazgatójának, Dr. Bilkei Irénnnek, a Zala Megyei Levéltár munkatársának és Benczik Gyulának, a Vas Megyei Levéltár munkatársának azt a rengeteg segítséget, amellyel előbbrevítették kutatómunkámat. Köszönöm szüleimnek, hogy türelmükkel ők is támogatják munkámat.

Ennek a könyvnek az elkészülte nem jelenti azt, hogy minden adatot ismerünk Zalavég, vagy ahogy régen hívták Véged történetéből. A későbbi kutatóknak is rengeteg új adattal fog még szolgálni a levéltárakban felhalmozott iratmennyiség.

Irodalom

- BARISKA ISTVÁN:** Kőszeg ostromának emlékezete.
Budapest, 1982.
- BENCZE GÉZA:** Zala megye leírása a reformkorban.
Zalai Gyűjtemény 23.
Zeg. 1986.
- BÉKEFI REMIG:** A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban.
Budapest, 1907.
- CSÁNKI DEZSŐ:** Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.
II. Budapest, 1894. III. Budapest, 1897.
- GAÁL ANTAL:** Zala megye közigazgatási beosztása és a tanácsok tisztségviselői 1950-1985.
Zalai Gyűjtemény 22.
Zeg. 1986.
- GLASSER LAJOS:** A Dunántúl középkori úthálózata.
Századok. LXIII.évf. 1929. 138-167.p. 257-285.p.
- GUTHEIL JENŐ:** Az Árpád-kori Veszprém.
Veszprém, 1977.
- HOLUB JÓZSEF:** Zala megye középkori vízrajza.
Zeg. 1963. (a továbbiakban Holub J. I.)
- HOLUB JÓZSEF:** Zala megye története a középkorban.
Pécs, 1929. (a továbbiakban Holub J. II.)
- HOLUB JÓZSEF:** Zala megye vámhelyei és úthálózata a középkorban.
Századok. LI.évf. 1917. 45-60.p.
(a továbbiakban Holub J. III.)
- KÁRÁCSONYI JÁNOS:** A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I-III.
Budapest, 1900-1901
- KOSÁRY DOMOKOS:** Bevezetés a magyar történelem forrásaiba. I-III.
Budapest, 1951, 1954, 1958.
- KOVÁCS IMRE:** A türjei Premontrei Prépostság története.
Zalai Gyűjtemény 32.
Zeg. 1991.

- KURCZ ÁGNES:** Lovagi kultúra Magyarországon a XIII-XV. században.
Budapest, 1988.
- MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR:** (továbbiakban Mtf) Szerk.: Bán Péter. I-II. Budapest, 1989.
- MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA:** (továbbiakban Mtk) 2. kiadás. Főszerk: Benda Kálmán. I-II. Budapest, 1983-1982.
- NAGY IVÁN:** Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I-XIII. Pest, 1857-1868.
- NAGYFALUSSY LAJOS S.J.:** A kapornaki apátság története. I-II. Kalocsa, 1941-1942.
- ORTVAY TIVADAR:** Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. Budapest, 1891.
- PAYR SÁNDOR:** A Dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. Sopron, 1924.
- PFEIFFER JÁNOS dr.:** A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai. Veszprém, 1947.
- P. KOVÁCS IMRE:** Hosszúpereszteg kilenc évszázada. Szombathely, 1991.
- A SZABADSÁGHARC ZALAI HONVÉDEI 1848-1849.** Szerk.: Molnár András. Zalai Gyűjtemény 33. Zeg. 1992.
- A TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI.** Szerk.: Kállay István. Budapest, 1986.
- VERESS D. CSABA:** Várak a Bakonyban. Budapest, 1983. Zrínyi.
- ZALA MEGYE FÖLDRAJZI NEVEI:** Szerk.: Papp László és Végh József. Zeg. 1964.

Kiadott források

- AO** Anjoukori okmánytár. Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula I-VII.
Budapest, 1878-1920.
- ÁUO** Árpádkori új okmánytár. Közzé teszi: Wenzel Gusztáv I-XII.
Pest, Budapest, 1860-1874.
- ETE** Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.
I-V. Bunyitai Vincze-Rapaics Rajmund-Karácsonyi János.
Budapest, 1902-1912.
- Fejérpataky** Fejérpataky László: Magyar címeres emlékek. I-II.
Budapest, 1901.
- HO** Hazai okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I-V. Győr, 1865-1873. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. VI-VIII.
Budapest, 1876-1891.
- Lukcsics** Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei.
I-II. Budapest, 1931.
- Mon. Vespr.** Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszpremi püspökség római oklevéltára.
Közrebocsátja: Római Magyar Történeti Intézet. I-IV.
Budapest, 1896-1908.
- Pákay Zs.** Pákay Zsolt dr.: Adalékok a tapolcai és a sümegi járás török kori történetéhez a rovasadó összeírások alapján.
Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17.
Szerk.: Uzsoki András és Törőcsik Zoltán.
Veszprém 1985. 233-272.p.
- Urkund.** Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg
Bearbeitet: Hans Wagner. I-IV.
Graz-Köln-Wien, 1955-85.
- Vass E.** Vass Előd: Források a székesfehérvári szandzsák történetéhez 1543-1688. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 19.
Székesfehérvár, 1989. 69-200.p.
- ZO** Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Gyula és Véghely Dezső. I-II.
Budapest, 1886-1890.

Kéziratos források

HERÉNYI ISTVÁN:	A középkori Vas vármegye nemes családai
HETYÉSSY ISTVÁN:	Kézirat a Vas Megyei Levéltárban Nyugat-Magyarország család és helytörténete
HOLUB JÓZSEF:	Kézirat a Vas Megyei Levéltárban Zala vármegye története a középkorban II. kötet. Kézirat a Zala Megyei Levéltárban (a továbbiakban Holub J. IV.)
IVÁNYI BÉLA:	Zalaszentgrót története I-II. Kézirat a Zala Megyei Levéltárban
NAGY IMRE:	Helytörténeti regeszták Kézirat a Zala Megyei Levéltárban
SOROK JÁNOS:	Zalabér község története I-II. Kézirat a zalabéri könyvtárban ill. a ZML.-ban.
ZALA MEGYEI HELYTÖRTÉNETI LEXIKON:	Kézirat a Zala megyei Levéltárban

Levéltárak

GySML 2.	Győr-Sopron Megyei Levéltár, 2.sz. Soproni levéltára.
OL	Magyar Országos Levéltár, Budapest.
VaML	Vas Megyei Levéltár, Szombathely.
VeML	Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém.
ZML	Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
DI.	Az adott levéltár diplomatikai levéltára, azaz Mohács előtti gyűjteménye.
Batthyány lt.	A Herceg Batthyány család körmendi levéltára az OL. P. szekciójában. (A továbbiakban OL.P.) Jelzete: OL.P.1313.
Bezerédy lt.	A Bezerédy család kámi levéltára az OL.-ban. Jelzete: OL.P.57.
Csornai pr. lt.	A Csornai Prépostság Hiteleshelyi levéltára a soproni levéltárban.
Esterházy lt.	Az Esterházy család cseszneki és galántai ágának levéltára a Pozsonyi Állami Levéltárban (Szlovákia) A levéltár anyaga megtalálható az OL. film-tárában is.
Festetich lt.	A Festetich Hercegi Levéltár keszhelyi levéltára az OL.-ban. Jelzete: OL.P.234.
Gersei Pethő lt.	A Gersei Pethő család levéltára a Festetich Hercegi Levéltár anyagában az OL.-ban. Jelzete: OL.P.235.
Kisfaludi lt.	A Kisfaludi család levéltára az OL.-ban. Jelzete: OL.P.430.
Kisfaludi id.ág.lt.	A Kisfaludi család idősebb ágának levéltára az OL.-ban. Jelzete: OL.P.431.
Marich lt.	A Szögyény-Marich család levéltára az OL.-ban. Jelzete: OL.P.643.
Sallér lt.	A Sallér család levéltára a Festetich Hercegi Levéltár anyagában az OL.-ban. Jelzete: OL.P.285.
Vasvári kápt. lt.	A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi levéltára a szombathelyi levéltárban.
Veszprémi kápt. lt.	A Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi levéltára a veszprémi levéltárban.

Vidos lt.

A Vidos család levéltára az OL.-ban.

Jelzete: OL.P.701.

Zalavári kv. lt.

A Zalavári Konvent Hiteleshelyi levéltára a zala-
egereszei levéltárban.

Függelék

Véged és Zalavég falubíróinak névsora:

1760	Bangó András	1911	Bognár József
1768	Molnár Mihály	1912	Takács Gergely
1775	Horváth István	1913	Horváth Sándor
1776	Molnár György	1914	Tulok Károly
1801	Varga Mihály	1915	Nagy Sándor
1805	Joó György	1916	Németh Károly
1832	Kéri György	1917	Kovács János
1834	Molnár István	1918	Németh Antal
1836	Takács Ferenc	1919	Kürnyeg Károly
1836	Molnár László	1920	Tóth Ágoston
1843	Farkas János	1921	Kulcsár János
1844	Sándor Antal	1922	Tóth Gyula
1845	Kocsis Mihály	1923	Németh Ferenc
-1848	Pintér Mihály	1925	Hogyor János
1848-1849	Tóth József	1926	Kulcsár József
1852	Bakos Mihály	1927	Vizváry (?)
1853	Vincze József	1928	Horváth János
1854	Németh József	1929	Bolla József
1857	Kocsis György	193?	Németh József
1889	Gergály János	193?	Bódis József
1900-1903	Kigyós József	193?	Takács József
1904-1905	Kóbor Mihály	-1938	Vincze Pál
1906	Bognár Sándor	1938-1940	Ruzsa József
1906-1907	Nagy Sándor	1940-1943	Kürnyeg Károly
1908-1909	Németh Károly	1943-1945	Torma János
1910	Kigyós József		

Zalavégi tanácselnökök és VB. titkárok 1950-1969.12.31-ig:

Tanácselnökök:	1950-1952	Török József
	1952-1954	Tóth Ernő
	1954-1960	Szekeres József
	1960-1969	Cseh Németh László

VB. titkárok:	1950-1952	Adorján Gyula
	1952-1954	Marczin József
	1954-1969	Csizmadia Lajos

Zalavég község 1970. január 01-től 1990 december 31-ig Zalabér, Batyk, Pakod és Dötk társközsége volt. 1985-től a falu előjárója Kovács Sándor volt.

1991. január 01-től Zalavég újra önálló.

Elöljárói:

Polgármester:	Kovács Sándor
Képviselőtestületi tagok:	Balogh Tibor
	Pék József
	Rózsa Imréné
	Szeghy Rita
	Takács Imre
Jegyző:	Csizmadia Lajos

Véged lakóinak névsora a 18-19. századból:

Krizmarics András zalabéri plébános összeírása az 1748-ban Végeden élő házaspárokról és gyermekeikről:

Római Katolikus vallású párok:

férj:	feleség:	gyermekek:
Domikános Miklós	Bosits Kata	Kata
Varga Ferenc	? Panna	Bori, Anna
Molnár János	Oláh Orsolya	Éva, Jancsi
Tóth Imre	Siffter Éva	Jutka, Erzse, Miska
Tóth János	Horváth Jutka	Istók
Finta György	Ferencz Jutka	Jóska, Gyurka, Istók
Rohonczi Mihály	Gál Kata	Gyurka
Szabó János	Jakabfi Kata	Bözse, Ferkó
Horváth János	Molnár Panna	-
Horváth Miklós	Gyurakics Anna	Gyurka, Éva, Miklós, Bora
Molnár György	Tóth Orsolya	György, Ferkó, Miska
Nagy István	Molnár Kata	Orsika, Ferkó
Horváth János	Németh Anna	Ilona, Istók, Gyuri
Takács István	Nagy Kata	Jóska, Kata, Irma
Takács Pál	Székely Jutka	-
Kolosvári Antal	Tánczos Jutka	Ferkó
Horváth István	Kicsi Orsolya	Marinka, Jankó, Pál
Rostakötő János	Szilágyi Kata	Istók
Skolanics György	Pintér Kata	Orsa, Ilona, János, Jutka
Skolanics Mihály	Józsa Éva	Anna
Ferenczi István	Soós Örzse	-
Horváth Péter	Bognár Anna	János, Éva, Anna
Csordás Miklós	Horváth Kata	Kata
Bándi Pál	Molnár Ilona	Jankó, Éva, János
Horváth György	Pehem Kata	Márta, Ilona
Pintér János	Gellért Kata	Barbara
Deák György	Tóth Panna	Miska, Kata
Horváth Márton	Szabó Éva	Ádám, Istók
Horváth István	Németh Örzse	Anna
Molnár Farkas	Horváth Kata	-
Németh Márton	Molnár Éva	-
Németh György	Varga Éva	-

Lutheránus vallású párok:

Horváth János

Bolla Éva

Antal, Anna

Molnár Bandi

Rosta Örzse

Gyuri Istók Kata Marinka

Molnár János

Pintér Mária

János, Éva, Juli, Antal

(Végeden ekkor összesen 32 katolikus vallású és 3 lutheránus vallású házaspár élt. A felsorolásban a plébános által használt írásmód szerepel. Manapság már ritkán hallani a keresztnévek ilyen formájú becézését, ezért is érdekes a falu lakóinak az összeírása a számunkra.)

Véged község 1775. évi adófizetőinek a névsora:

Antal István	Horváth Miklós ifj.	Nemeskéri Pál
Antal József	Károly György	Németh István
Antal Mihály	Kelemen János	Németh Mihály
Bakos Imre	Kocsis György	Németh Péter
Bakos Pál	Kolosvári Ferenc	Nyári Farkas
Bangó András	Kondora János	Papp István
Bangó Benedek	Kondora Márton	Papp Sándor
Bangó Mihály	Lisztes Pál	Pintér Mihály
Bándi János	Magyar János	Pogacsics András
Bándi Pál	Márkus Ferenc	Rohonczi György
Bogár György	Molnár Antal	Simon Mihály
Bogár Mihály	Molnár György öreg-	Szabó Farkas
Cziráki András	Molnár György	Szacski Mihály
Cseh István	Molnár Imre	Szárnas Benedek
Deák Mihály	Molnár István öreg	Szilasi Márton
Farkas István	Molnár István ifj.	Takács György öreg
Ferhezli Mihály	Molnár István	Takács György ifj.
Finta János	Molnár János öreg	Takács Mihály
Főző Imre	Molnár János ifj.	Tóth Imre
Hantzko János	Molnár János	Tóth István
Hernes József	Molnár Mihály öreg	Tóth József
Horváth Ferenc	Molnár Mihály ifj.	Vajda György
Horváth György	Molnár Pál öreg	Varga György
Horváth István	Molnár Pál ifj.	Varga István
Horváth János öreg	Molnár Pál	Zsenyey István
Horváth János ifj.	Nagy Ferenc	Zsidai János
Horváth Mihály	Nagy István	
Horváth Miklós öreg	Nagy József	

(Ebben az évben Végeden 40 jobbágycsalád és 36 zsellércsalád, valamint 6 háznélküli zsellércsalád élt. A felsorolt 82 név a családfőknek a neve.)

Véged község 1800. évi adófizetőinek a névsora:

Antal István	Horváth Pál	Papp János
Antal János	Kanizsai Mihály	Pehem György
Antal József	Kásek Pál	Pintér Ferenc
Bakos Pál	Kocsis Györgyné	Sándor György
Balogh Miklós	Kocsis János	Sándor József
Bangó Benedek	Kolosvári István	Sorok Miklós
Bangó István	Kovács József	Sován György
Bangó János	Laki György	Strajer Mihály
Bangó József	Magyar István	Szárnas József
Bándi Ferenc	Magyar János	Szilasi László
Berkovics András	Márkus István	Takács Ferenc öreg
Bogár Ferencné	Molnár Ferenc	Takács Ferenc ifj.
Bogár József	Molnár György öreg	Takács György
Bogár Mihály	Molnár György ifj.	Takács István
Buss József	Molnár György István	Takács József
Cseh József	Molnár Imre	Torma Péter
Deák György	Molnár István öreg	Tóth Ferenc
Farkas György	Molnár István ifj.	Tóth György
Farkas István	Molnár István	Tóth István
Farkas Istvánné	Molnár Istvánné	Tóth József
Farkas Pál	Molnár János	Tóth Sándor
Farkas Trézia	Molnár Mihály	Török Ferencné
Finta István	Molnár Pál István	Vajda József
Herczeg Mihály	Nagy György	Varga János
Horváth György	Nagy István	Varga Mihály
Horváth István öreg	Németh Ferenc	Vincze György
Horváth István ifj.	Németh Istvánné	
Horváth János	Németh János	

(Ebben az évben Végeden 18 jobbágy család, 55 zsellér család, 6 házatlan zsellér család és 5 iparos család élt. A felsorolt nevek az adót fizetők nevei, tehát azoké, akik vagyonnal rendelkeztek.)

Véged község 1820. évi adófizetőinek a névsora:

Antal István öreg	Horváth Jánosné	Molnár László
Antal István ifj.	Horváth László	Molnár Pál
Bakos Mihály	Horváth Pálné	Nagy István öreg
Bangó István	Joó István	Nagy István ifj.
Bangó János	Kéri György	Nagy János
Bangó József	Kocsis Ferenc	Nagy Sándor
Bangó Mihály	Kocsis István	Németh György
Bándi Antal	Koller János	Németh János
Berkovics Antal	Koller Pál	Németh Márton
Berkovics József	Kráncz József	Németh Miklós
Bogár Ferenc öreg	Laki György	Németh Pál
Bogár Ferenc ifj.	Magasházi Péter	Pál András
Bogár János	Magyar István	Pintér József
Bogár József	Magyar József	Roma Mihály
Bogár Mihály	Márkus István	Romlaltner József
Cseh József	Molnár Ferenc öreg	Sándor József
Deák György	Molnár Ferenc ifj.	Somogyi Gergely
Deák Mihály	Molnár György öreg	Srágli Mihályné
Farkas György	Molnár György ifj.	Szárnyas József
Farkas József	Molnár István öreg	Szilasi Józsefné
Finta György	Molnár István ifj.	Takács János
Garabits Ferenc	Molnár Istvánné	Tóth József
Horváth György	Molnár József Köpe	Tóth Mihály
Horváth István	Molnár József öreg	Vincze György
Horváth János öreg	Molnár József ifj.	
Horváth János ifj.	Molnár Mihály	

(Ebben az időben Végeden 35 jobbágy család, 35 zsellér család, 3 házatlan zsellér család és 3 iparos család élt. A felsorolt nevek az adót fizetők nevei.)

Véged község 1844. évi adófizetőinek a névsora:

Antal György	Káldi Mihály	Németh Márton
Bakos Mihály	Kéri Pálné	Németh Mártonné
Bangó György	Kocsis Ferencné	Németh Pál
Bangó Mihály öreg	Kocsis István	Pál András
Bangó Mihály ifj.	Kocsis Mihály	Pehem János
Bangó István	Kocsis Pál	Perom József
Bándi Antalné	Koller Pál	Pintér Mihály
Berkovics János	Kozma Józsefné	Poskoláth Ferencné
Bogár Józsefné	Magyar István	Prontettner Flórián
Bognár Mihály	Majer József	Rajki Pál
Deák Mihály	Márkus János	Ruzsa Ferenc
Esztreigner Józsefné	Molnár Farkasné	Sándor Antal
Farkas Ferenc	Molnár Ferenc	Sheketl Józsefné
Farkas Györgyné	Molnár György	S. Nagy József
Farkas István	Molnár István öreg	Somogyi Gergelyné
Finta Ferencné	Molnár István ifj.	Szilasi György
Finta János	Molnár Jánosné	Takács Ferencné
Gergály József	Molnár József öreg	Takács István
Holics Antal	Molnár József ifj.	Tóth József öreg
Horváth István	Molnár László	Tóth József ifj.
Horváth Istvánné	Molnár Pál	Tóth Mihály
Horváth János	Nagy István	Török János
Horváth József	Nagy József	Vajda József
Horváth Mihály öreg	Németh Istvánné	Vincze Györgyné
Horváth Mihály ifj.	Németh János	Vincze Mihály

(Végeden ekkor összesen 42 jobbágy család, 29 zsellér család, 1 háznélküli zsellér család és 3 iparos család élt. A felsorolt nevek az adófizetők nevei.)

Véged község 1852. évi urbéri rendezés birtokkönyvében a következő adatok szerepelnek:

<u>birtok:</u>	<u>földterület:</u>	<u>jobbágyságok száma:</u>	<u>zsellérek száma:</u>
Bezerédy	250 hold	15 család	5 család
Szegedy	235 hold	13 család	4 család
Marich	80 hold	5 család	1 család
b.Mikos I.*	181 hold	17 család	4 család
b.Mikos II.**	208 hold	16 család	-
összesen:	954 hold	66 család	14 család

Bezerédy György emberei: Bakos Mihály, Bangó György, Bogár Vendel, Buss Györgyné, Farkas János, Horváth István, közép Horváth Mihály, alsó Horváth Mihály, alsó Kocsis Mihály, Kocsis Pál, Kollere Pál, Laki János, alsó Molnár József, Molnár László, Pronsttettner Flórián, Ruzsa Ferenc, Sándor Antal, felső Takács István, alsó Takács István, felső Tóth József.

Szegedy Károly emberei: Bándi György, Bogár János, közép Horváth József, Kéri Pál, Kocsis György, felső Kocsis Mihály, Márkus János, felső Molnár József, Nagy Ferenc, felső Nagy József, Németh Györgyné, Németh János, Pintér Mihály, Rajki Pál, Takács Ferenc, Takács János, Vincze József.

Marich Dávid emberei: Gergály József, Molnár György, Molnár István, Molnár Pálné, Németh József, Poskoláth János.

Mikos Eduárd emberei a Zalabéri Horváthok után: Antal György, Bakos Mihály, Bangó István, Berkovics Andor, Bognár Mihály, Csuka Péter, öreg Ferencz János, ifj. Ferencz János, Finta Ferenc, felső Horváth József, alsó Horváth József, Káldi Mihály, Kozma József, Molnár Ferenc, Nagy István, alsó Nagy József, Németh István, Szárnyas József, Török János, Vincze Mihály.

Mikos Eduárd emberei a Barthodeiszky cs. után: öreg Bangó Mihály, ifj. Bangó Mihály, Bándi Antalné, Bándi György, Berkovics János, Farkas István, Farkas Mihály, felső Horváth Mihály, Magyar István, Márkus József, Németh Istvánné, Orbán János, Pál Andor, Szilasi György, alsó Tóth József, Vajda József.

Véged község 1852. évi urbéri rendezés birtokkönyve alapján a következőknek volt háza illetve birtoka a faluban:

* báró Mikosnak a Zalabéri Horváth családtól vásárolt birtoka.

** báró Mikosnak a Barthodeiszky családtól vásárolt birtoka

a tulajdonos neve:	birtoka holdban:	a tulajdonos neve:	birtoka holdban:
Nagy István	13 1/8	Horváth György	4/8
Bognár Mihály	13 1/8	Farkas Mihály	15
Kocsis Pál	2 4/8	Farkas István	15
Poskoláth János	7 2/8	Horváth Mihály Alsó	1 3/8
Portettner Flórián	1	Farkas János	15 2/8
Takács István alsó	7/8	Bakos Mihály	21 6/8
Bangó Mihály ifj.	7 2/8	Kozma József	13 1/8
Bangó István	13 1/8	Finta Ferenc	6/8
Gergály József	14 4/8	Molnár Ferenc	6 6/8
Németh József Marcsi	6/8	Szárnyas József	6 6/8
Takács Ferenc	11	Berkovics Andor	6 3/8
Káldi Mihály	13 1/8	Molnár György	14 4/8
Horváth István	15 5/8	Rajki Pál	6/8
Szilasi György	15 6/8	Laki János	14 2/8
Molnár Pálné	29	Molnár József felső	16 4/8
Tóth József alsó	14 5/8	Molnár József alsó	15 2/8
Nagy József felső	29 7/8	Vajda József	15 2/8
Molnár István	14 4/8	Tóth József felső	12
Horváth Mihály közép	15 4/8	Magyar István	15 1/8
Márkus József	8	Bogár János	11 1/8
Németh Istvánné	15 1/8	Sándor Antal	19 2/8
Ferencz János	6 4/8	Németh István	6 6/8
Németh Márton	13 1/8	Horváth János alsó	6 4/8
Takács István felső	15 1/8	Török János	13 1/8
Ferencz János	2/8	Ruzsa Ferenc	15 2/8
Antal György	13 1/8	Vincze Mihály	1 2/8
Kéri Pál	1 2/8	Horváth János felső	2
Pintér Mihály	11 7/8	Horváth Mihály felső	8 1/8
Molnár László	15 4/8	Kocsis Mihály felső	15 4/8
Bogár Vendel	8	Buss Györgyné	7 2/8
Horváth József Bándi	15 5/8	Bándi György	2/8
Márkus János	7 6/8	Bangó György	1 3/8
Nagy Ferenc	7	Takács János	3/8
Németh János	29 2/8	Berkovics János	8 1/8
Koller Pál	30 3/8	Bangó Mihály öreg	5 2/8

a tulajdonos neve:	birtoka holdban:	a tulajdonos neve:	birtoka holdban:
Bándi Antalné	19 4/8	Csuka Péter	13 1/8
Bándi György	7	Nagy József alsó	13 1/8
Kocsis Mihály	30 1/8	Kocsis György	15 6/8
Orbán János	30 7/8	Németh Györgyné	30 2/8
Vincze József	30 6/8	Iskolamester	13 7/8
Pál András	7 5/8	Plébánia	6/8
-		Község	17 5/8

Zalavégi háztulajdonosok 1925-ben:

1 Márkus Károly	38 Sziva István
2 Vincze Pál	39 Vincze Pál
3 Bándi Józsefné (házhely)	40 Bakos Gyula
4 Csécs Károly	41 Kozma József
5 Németh Sándor	42 Németh Ferenc
6 Horváth István	43 Poller Sándorné
7 Soponyai Károly	44 Albert Mihályné
8 Végh Lajos	45 Szárnyas Károlyné
9 Nagy Sándor	46 Farkas Lőrinc
10 Baksa Rudolf	47 Pendli József
11 özvTakács Józsefné	48 Rajki Ferenc
12 Bangó János	49 Farkas Károly
13 Osbáth József	50 "Faragó" Tóth József
14 Horváth János	51 Varga Ignác
15 Nagy Imre	52 Németh József
16 "Cseh" Horváth József (alsó)	53 Simon Gyula
17 Bangó Sándor	54 Torma Gyula
18 Gergály Károly (házhely)	55 Torma János
19 Novák Ferenc	56 Horváth Ignác
20 Poller Rudolf	57 Tóth Sándor
21 Gergály József	58 Nagy Gyuláné
22 "Peti" Horváth József	59 Bogár Károly
23 Németh István	60 Nagy Istvánné
24 Péter József	61 Nagy Istvánné
25 Németh Károly	62 Kigyós József
26 Bolla József	63 Bangó János
27 "Sándor" Tóth Gyula	64 Hercsics Gyula
28 Nagy Lajos	65 Németh József
29 Iskola. Nagy Lajos	66 Tóth Károly
30 Iskola	67 Szabó János
31 Iskola	68 Szabó Gyula
32 Kovács János	69 Horváth István
33 Dancs Ferenc	70 Veidinger Antal
34 Farkas Pál	71 Laki Ferenc
35 Kovács Károly	72 "Király" Tóth Károly
36 Maráczai István	73 Bognár Károly
37 Nagy Lőrinc	74 Kovács Ferenc

75	Tóth Ferenc	114	Márkus Károly (házhely)
76	Tóth Lajos	115	Szilasi József
77	Kürnyeg Károly	116	Molnár Antal
78	Horváth Sándor	117	Szabó János
79	"Miklós" Németh Antalné	118	Veczkó Lajos (házhely)
80	Horváth Károlyné	119	Veczkó Lajos (házhely)
81	Takács Gyuláné	120	Bognár Sándorné (házhely)
82	Hangya Szövetkezet	121	Kocsis György
83	Németh István	122	Takács Sándor
84	Keszler Ignác	123	Gergály János
85	"Ister" Németh János	124	Szilasi Gyuláné
86	"Cseh" Horváth József	125	Orbán János
87	Németh Albert	126	Bódis János
88	Horváth István	127	"Guszt" Tóth Gyula
89	Káldi József	128	"Guszt" Tóth József
90	Takács Józsefné	129	Tóth Ágostonné
91	Könnyid János	130	Rózsa Mária
92	Ruzsa Károly	131	Horváth János
93	Görög István	132	Péter János
94	Herczeg Ferencné	133	"Géczi" Horváth József
95	Kigyós Ignác	134	Németh Lajosné
96	Kozma István	135	Bene István
97	Kozma István	136	Kocsis János (felső)
98	Takács János	137	Molnár Sándor
99	Soponyai Károly	138	Molnár János
100	Menyhárt Lajos	139	Bognár Sándor
101	Szabó Ignác	140	Németh Károly
102	Szekeres Károly	141	Németh István
103	Baksa Imréné	142	Nagy Gyula
104	Ruzsa Károly (házhely)	143	Bándi József
105	Tulok János	144	Bándi Sándor
106	Takács Vince	145	Kocsis János (alsó)
107	Vincze Károly	146	"Varga" Bognár József
108	Káldi József (házhely)	147	Vincze József
109	"Köncöl" Németh József	148	Török János
110	Németh Albert (házhely)	149	Kisér Gyula
111	"Cseh" Horváth János	150	Rehnitzter Irma
112	Csizmadia Gyula	151	Kovácsműhely
113	Márkus Károly (házhely)	152	Kovács háza

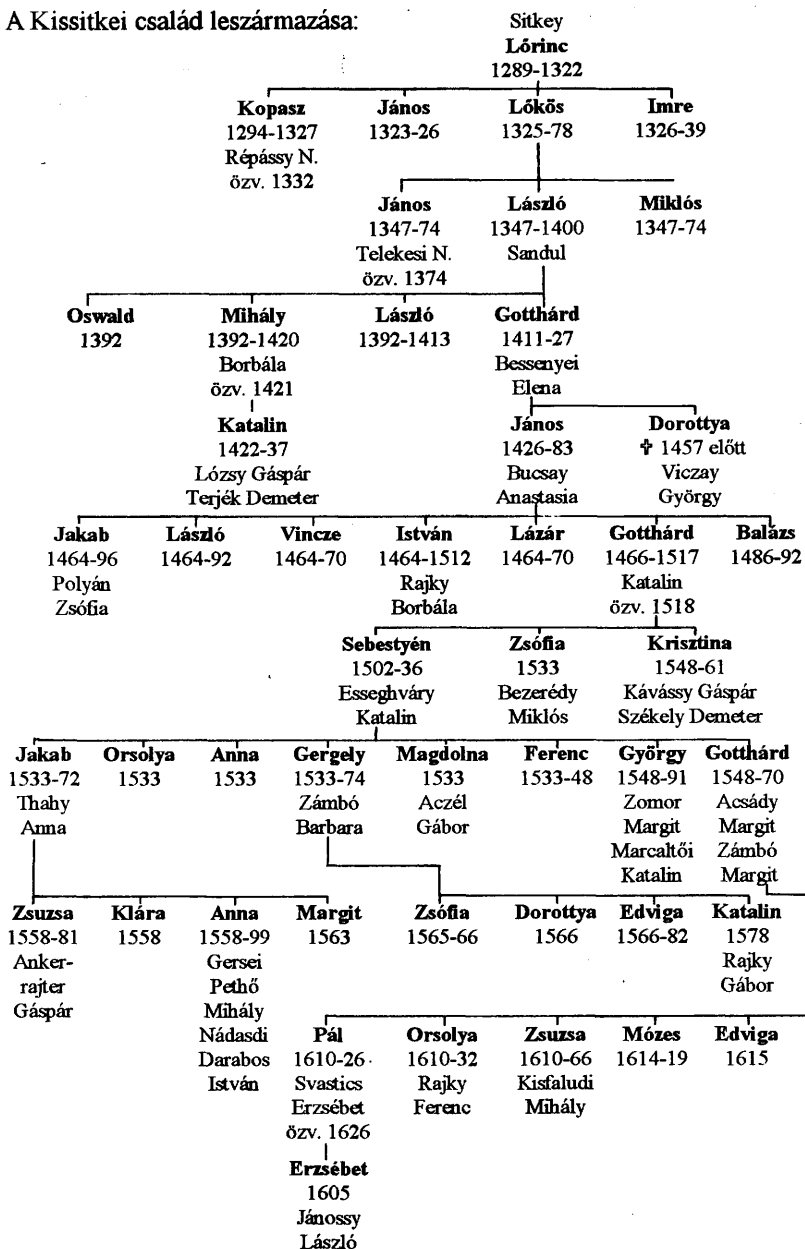
153 Kovács háza
154 Márkus Gyula
155 Németh Vendel
156 Farkas Ferenc
157 Vágner Józsefné
158 Jordanics Mihály
159 Község
160 Márkus Antalné
161 Nagy Sándor
162 Kiss József
163 Kovács Károly (házhely)
164 Pintér János
165 Sorok József

166 Dávid Ferenc
167 Horváth József (alsó)
168 Horváth Sándor (alsó)
169 "Géczi" Horváth Józsefné
170 Máté Gyula
171 Kozma Sándor
172 Lisztes Gyula
173 Osbáth Józsefné
174 Fekete József
175 Bognár Sándorné (alsó)
176 Csécs Károly
177 Bándi József
178 Bándi József (alsó)

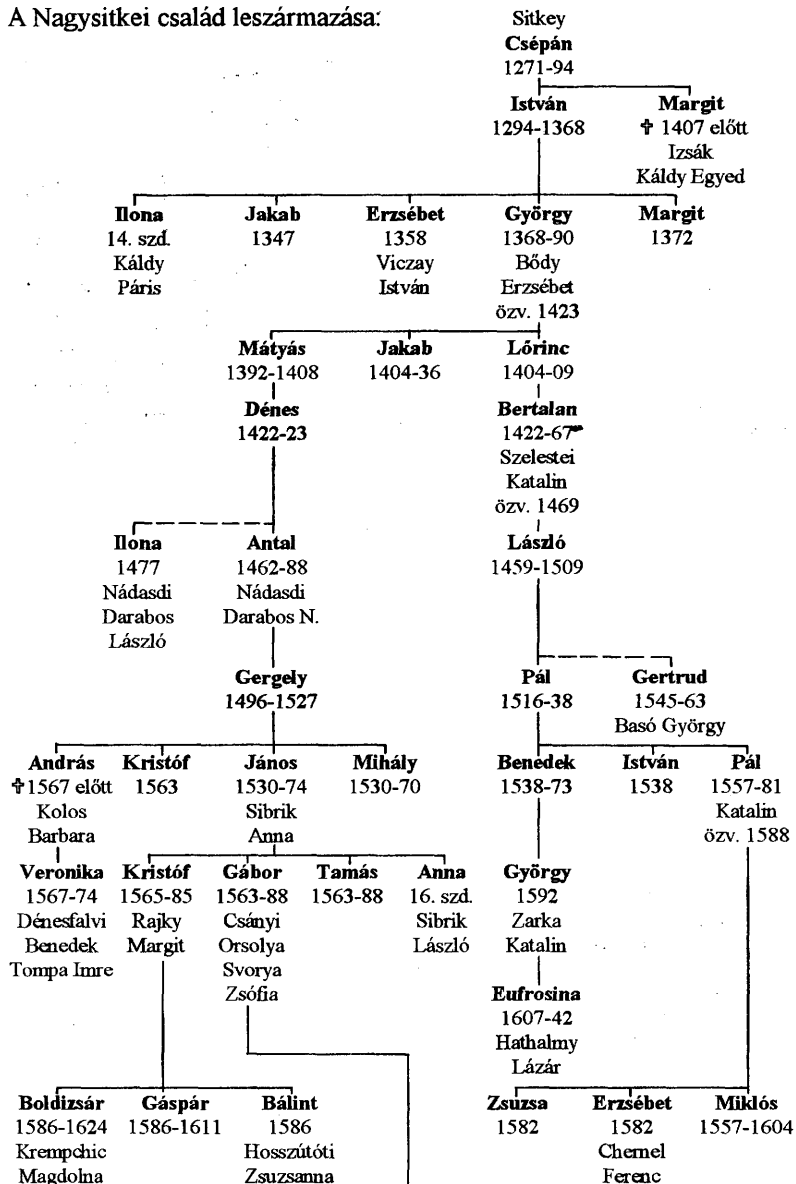
Véged-Zalavég község népességi és lakóház adatai:

Év:	Lakosok száma:	Év:	Lakóházak száma: *
1748	140	1598	11
1757	309	1748	44
1770	465	1785	88
1785	563	1805	84
1802	550	1828	75
1805	531	1869	102
1828	539	1880	103
1836	552	1890	112
1857	564	1900	124
1869	712	1910	148
1880	737	1920	170
1890	822	1930	192
1900	958	1941	212
1910	1009	1949	211
1920	1189	1960	231
1930	1141	1970	232
1941	1065	1980	249
1949	1073	1990	228
1960	1036		
1970	969		
1980	756		
1985	669		
1990	541		

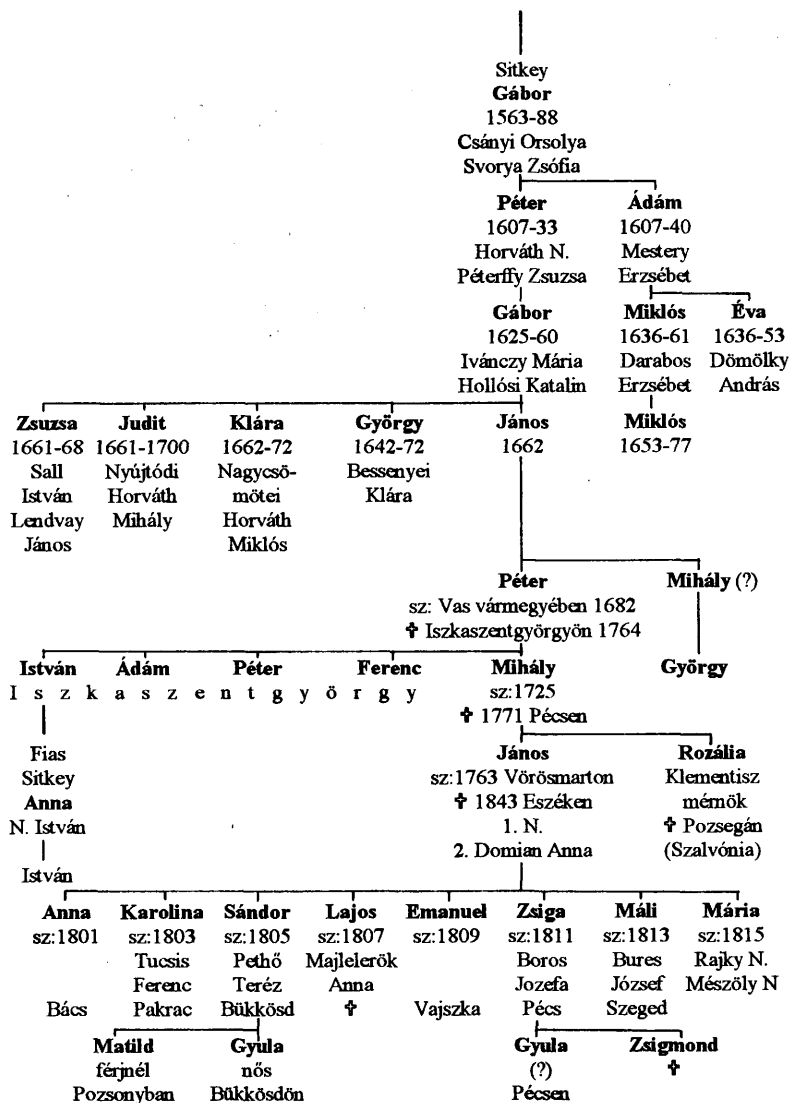
A Kissitkei család leszármazása:

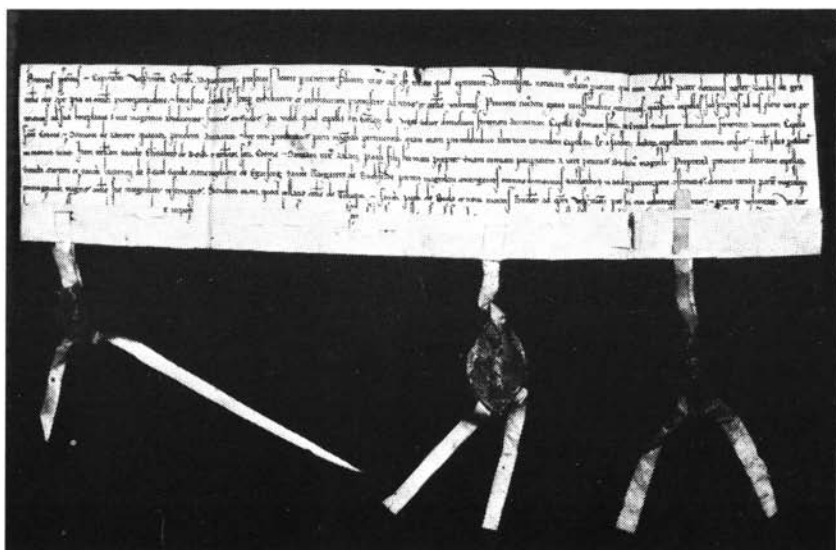

A Nagysitkei család leszármazása:

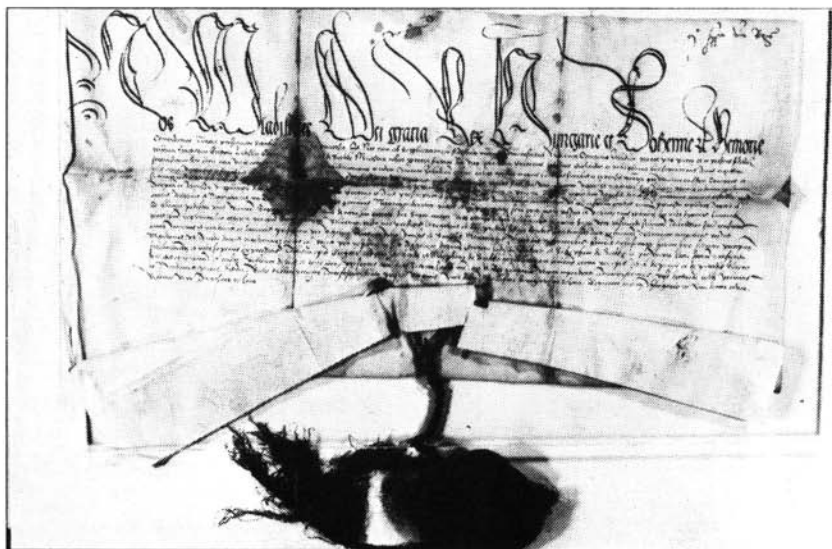

Folytatás a következő oldalon

1. kép: A falu legkorábbi oklevele (1247)

2. kép: II. Ulászló vámszedési engedélye Véged Részére (1508)

3. kép:
II. Ulászló pecsétje (1508)

4. kép:
Véged pecsétje (18. század.)

5. kép:
Véged pecsétje (19. század)

6. kép:
Zalavég pecsétje (1908)

7. kép: Római katolikus templom a 20-as években

8. kép: Képeslap Zalavégről a 30-as évek elejéről

9. kép: Sárkányölő Szt. György,
R.k. templom főoltárkép

10. kép: Szt. Vendel szobor

11. kép: Okoli major a 30-as években

12. kép: R.k. templom régészeti kutatása során napvilágra került Árpád-kori kőfalazat a D-i oldalon

13. kép: R.k. templom régészeti kutatása, Árpád-kori kőfalazatok

Ha Ön magánember vagy vállalkozó,
gyűjteni kíván vagy hitelt igényelni,
forint vagy deviza ügyletei vannak:

Forduljon hozzánk bizalommal!

Szolgáltatásaink széles skálájából bizonyára az
Ön számára is van kedvező ajánlatunk.

**Országos Takarékpénztár
és Kereskedelmi Bank Rt.
Zala Megyei Igazgatósága**

Szerkesztőség: 8900 Zalaegerszeg, Batthyány utca 2.
Telefon: (92) 311-455, 314-537

Szedés, tördelés: Microsoft Word for Windows rendszeren
Göcseji Múzeum: Vucskó János

